

Jog

történeti szemle

2011
1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Alapelvek a neoabszolutizmus
váltóperes gyakorlatában

Hatalmi felségjelvények

Az 1947-es ellenzéki pártok
utódpártjai a forradalom és a
szabadságharc idején

Az I. világháború hatása és
következményei a magyar
igazságügyi impériumra

A virilizmus bevezetése
és a cégek virilis jogának
megítélése Szegeden

Ausztria hadianyag-szállításai
az NSZK részére –
A semlegesség és az
államszerződés egy speciális
szempontból

Állami jelenlét
a felsőbb oktatásban: a kezdetek

Jubileum – ELTE 375

Az ELTE Állam- és Jogtudományi
Kara, valamint Történettudományi
Kara az első egyetemi értesítő
tükreben (1954–1955)

Pázmány Péter

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BABJÁK Ildikó: Alapelvek a neoabszolutizmus váltóperes gyakorlatában	1
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Hatalmi felségjelvények	5
IZSÁK Lajos: Az 1947-es ellenzéki pártok utódpartjai a forradalom és a rendszerváltás idején	19
NÁNÁSI László: Az I. világháború hatása és következményei a magyar igazságügyi impériumra	27
VARGA Norbert: A virilizmus bevezetése és a cégek virilisz jogának megítélése Szegeden	43
MŰHELY	
MARUZZA Zoltán: Ausztria hadianyag-szállításai az NSZK részére. A semlegesség és az államszerződés egy speciális szempontból ..	47
RIGÓ KINGA: Állami jelenlét a felsőbb oktatásban: a kezdetek	52
JUBILEUM – ELTE 375	
FÖGLEIN Gizella: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Történettudományi Kara, valamint az Egyetemi könyvtár az első egyetemi értesítő tükrében (1954–1955) (1954–1955)	55
KÖNYVEKRŐL	
Színes képek egy 375 éves univerzitás történetéből – Könyvek az ELTE, illetve a BTK történetéről – GOSZTONYI Gergely	61
Nagymonográfia Ausztria államszervezetéről (1918–1955) – Szabó István monográfiájáról – KAJTÁR István	64
Fontos könyv a fővárosi önkormányzat történetéről – Schweitzer Gábor könyvéről – STIPTA István	65
Magyar jogtörténetes tanulmánykötete a 75 éves Werner Ogris tiszteletére – SOMOGYI Magdolna	66
Both Ödön magyar alkotmány- és jogtörténeti tanulmányai – DEÁK Zoltán	68
A francia területi igazgatási egységek fejlődéstörténete – A poitiers-i egyetem tanulmánykötete – KISS Bernadett	70
SZEMLE	
Barna Attila PhD-értekezésének nyilvános vitája – MOHÁCSI Barbara	72
Beszámoló Pandula Attila habilitációs előadásáról – KÉPESSY Imre	73
Műhelyvita a parlamentarizmusról és a dualizmus koráról az ELTE ÁJK-n – KÉPES György	74
Jogtörténeti alapintézmények és jogi kultúrtörténeti háttérük – Nemzetközi konferencia a Pécsi Tudományegyetemen – FALUS Orsolya	75
Az ELTE 375. jubileumi évének ünnepi eseményei – É. L.	77
Jubileumi konferencia a nagyszombati egyetemen – KÉPESSY Imre	84
A jogi kar professzorai és a hazai jogtudomány – Kiállítás az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar előcsarnokában – É. L.	85
Ünnep a Könyvtárban – Kiállítás az Egyetemi Könyvtár alapításának 450. évfordulójára – DOMANICZKY Endre	87
Megemlékezés Bónis György halálának 25. évfordulójáról – K. I.	88
YOU MÁJT WIN 2 – Tanszéki tanulmányi verseny – GOSZTONYI Gergely	89
Nem gróf – KOZÁRI Monika	91
E számunk szerzői	92

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Pázmány Péter, panaszí, SJ

(Nagyvárad, 1570. október 4. – Pozsony, 1637. március 19.): prímás-érsek, bíboros.

1616. áprilistól turóci prépost, szeptembertől esztergomi érsek, 1629. novemberből bíboros. A trienti zsinat utáni ellenreformáció és a magyar katolikus megújulás vezéralakja. Nagyszombatban (1619) és Bécsben papnevelő intézetet (1623, Pázmáneum), Nagyszombatban magyar tudományegyetemet (1635, bölcséleti és teológiai karral), Pozsonyban jezsuita kollégiumot és gimnáziumot, Érsekújvárt és Kőrmöcbányán ferences kolostort alapított. – 1921. június 13. és 1950. szeptember. 15. között nevét viselte a budapesti kir. m. tudományegyetem, 1983 óta a budapesti Hittudományi Akadémia. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem névadója.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti-Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Nyomda: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7.

A neoabszolutizmus váltóbíróságainak rendszere és váltójogi jogforrásai

Az 1848/49-es magyar szabadságharc leverését követően a bírósági rendszer tekintetében 1849. november 10-én Haynau közzétett egy császári elhatározást, amelyet 1854-ben véglegesítettek, és amely 1861-ig, a régi magyar Kúria visszaállításáig maradt érvényben. Mivel jelen cikk kifejezetten a váltóbíróságok praxisában felbukkanó néhány alapelve fókuszál, a Magyarország öt kerületre való felosztásával együtt járó, általános hatáskörű bíróságok rendszerének átalakításával kapcsolatos fejtegetésektől eltekintünk, és bevezetésképpen csak a különös bíróságok közé sorolt váltótörvényszékek sorsára kívánunk utalni.

Az 1841-ben felállított magyarországi váltótörvényszékeket a neoabszolutizmus felszámolta, és a váltóügyeket 1849-től a pesti kereskedelmi törvényszék tárgyalta.

A váltójogi jogforrások terén nem ennyire egyszerű a képlet. Az első magyar váltótörvény, az 1840:15. tc. – amely mind az anyagi váltójogot, mind a váltóeljárásra vonatkozó szabályokat tartalmazta – 1849. novemberéig volt hatályban, és ennek alapján döntött első fokon hét váltótörvényszék,¹ másodfokon a pesti váltófel-törvényszék, harmadfokon pedig a hétszemélyes tábla. A szabadságharc leverésével az Ausztriai Birodalomba bekebelezett és tartományokra bontott Magyarországon az osztrák birodalmi törvények léptek hatályba; a tárgyalt időszakot jogforrásként közismerten a császári pátensek fémjelezték, a váltójog területén is az osztrák szabályokat alkalmazták. Az 1850. január 25-i, igazságügyi rendeletként kiadott közönséges váltójogi rendelet alapján dőltek el a váltóperek, mígnem az Országbírói Értekezlet által kibocsátott Ideiglenes Törvénykezési szabályokkal 1861. július 23-ával – néhány szakasz módosítása mellett – újra hatályba nem léptették a „rég, jó” 1840:15. tc.-et.

A periódus váltóperes bírói gyakorlatának vizsgálata során az alkalmazott jogszabályok tekintetében elsősorban az 1860 és 1862 közötti döntvények mutatnak vegyes képet. 1860-ban még egyértel-

TANULMÁNY

Babják Ildikó

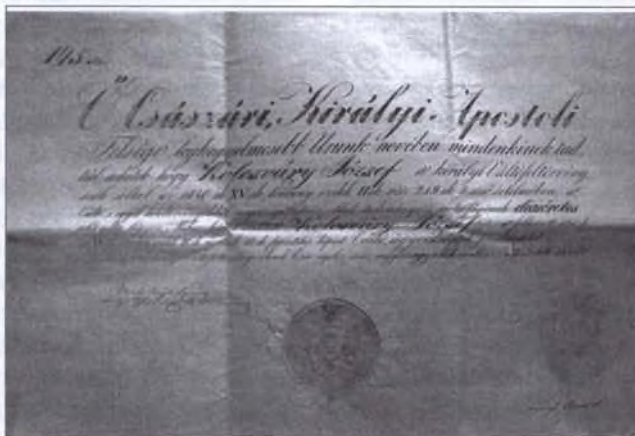
Alapelvek a neoabszolutizmus váltóperes gyakorlatában*

műen az osztrák közönséges váltórendszabály és az osztrák polgári törvénykönyv, illetve a polgári perrendtartás szerint ítélték, de az 1861. évi jogesetek között már legalább annyi régi, magyar váltótörvény alapján eldöntött pert találni, mint kizárólag osztrák jogszabály szerintit, sőt több olyan ügy is bíróság elé került, amelynél vegyesen alkalmazták a magyar és az osztrák váltójogot.

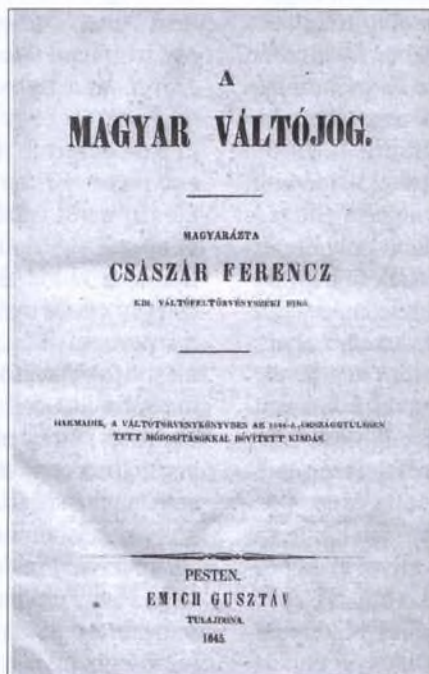
Jogszabályon nyugó alapelvek

a) Számítástól függő követelése váltói tartozás ellenében be nem tudhatók

A debreceni császári és királyi megyei törvényszék előtt fizetési meghagyással indult eljárás E. Adolf felperes és Z. Izsák váltóelfogadó alperes között, amely ellen alperes azon kifogással élt, hogy a felperessel szemben szállítási ügyletből eredő viszontkövetelése van, és ezáltal váltótartozása elenyészett. Az ügy perré alakult, amelynek során az 1859. április 11-i ítélet szerint az alperesi kifogást elutasították, az alperest a fizetési meghagyásban foglaltak szerint teljesítésre kötelezték. Alperesi fellebbezés folytán másodfokon a nagyváradai cs. és k. országos főtörvényszék az ítéletet részben helybenhagyta, azzal az indokkal, hogy bár a váltóadós élhet olyan kifogásokkal, amelyek őt a felperes ellen a közönséges váltórendszabály 23. §-a alapján közvetlenül megilletik, de csak az egyenmű követelések számíthatók be a követelés kiegyenlítése végett, és mivel – az alperesi végbeszéd szerint – a követelés szám-

Kolossváry József (1817–1890) váltóügyvédi oklevele (1841. június 7.)

Császár Ferenc:
A magyar váltójog c. könyvének címlapja

ján közvetlenül megilletik, de csak az egyenmű követelések számíthatók be a követelés kiegyenlítése végett, és mivel – az alperesi végbeszéd szerint – a követelés szám-

adástól függő követelésnek bizonyult, az osztrák Ptk. 1438. §-a szerint az ilyen követelés beszámításának nem lehetett helyt adni. Ugyanerre jutott 1860. január 10-én kelt ítéletében a cs. és k. legfőbb ítélőszék, tekintve azt, hogy a másodfokú ítélet ellen az alperes rendkívüli felülvizsgálati kérelemmel élt.²

b) Elévült váltó alapján támasztott keresetknél a váltó keletkezésére szolgáló jogalap bebizonyítandó

F. Sámuel egy 250 ft.-ról szóló elévült váltó alapján T. János elleni pert indított, de keresetét a kiküldött bíróság 1858. július 15-i ítéletével elutasította. A felperes fellebbezésében az ügyvéd vétsége miatt eredeti állapotba való visszahelyezést kért azon okból, hogy az ügyvéd a felperesi utasítás ellenére – szemben az alperessel – nem ajánlotta fel az eskü általi bizonyítás lehetőségét, és ezáltal nem tudta felhozni a perben azt a körülményt, hogy az alperes tartozása fedezeteképpen egy kereszttel adott zálogul a felperesnek. 1859. június 30-án kelt ítéletében a másodfokú bíróság is elutasította felperes visszahelyezési kérelmét, azzal az indokkal, hogy a polgári perrendtartás 360. §-a értelmében az ügyvéd vétsége miatti visszahelyezésnek akkor van helye, ha az ügyvéd a döntő ténykörülmények időbeli felhozatalát vagy a megkívánt bizonyítékok előadását tévedésből mulasztotta el és ezáltal vált ügyvesztetté. Ennek alapján a másodfokú bíróság megvizsgálandónak tartotta, hogy a felperesi eskü felkínálásának elmulasztása okozta-e a felperes pervesztességét. Kitért arra a körülményre is, hogy az elsőfokú bíróság az alperesben azzal indokolta felperes kereseti igényének elutasítását, hogy – mivel a kereseti igényt elévült váltóra alapították – a felperes a váltórendtartás 83. §-a értelmében köteles lett volna bizonyítani, hogy gazdagodott-e és mennyiben gazdagodott a váltó elfogadója. A felperes a visszahelyezés iránti tárgyaláson világosan állította, hogy ő a vele pénzügyi kapcsolatban álló alperessel elszámolt, amely elszámolás eredményeképpen az alperes elfogadta a beperelt váltót. A másodfokú bíróság a polgári perrendtartás 127.§-a szerint is elutasítandónak ítélte a felperesi visszahelyezési kérelmet, ezen rendelkezés értelmében ugyanis minden olyan okiratból, amely valamilyen tény bizonyítására hivatott, ki kell tűnjön a kötelezettségvállalás jogalapja, továbbá a felperes kötelezettsége lett volna a T. Jánossal való elszámolásáról és az abból eredő követeléséről ügyvédjét részletesen tájékoztatni. Mivel ezt a felperes elmulasztotta és az alperessel való elszámolását is csak érintőlegesen említette, annak eredményét nem bizonyította, és mivel ez képezte volna a kereset jogalapját, a másodfokú bíróság 1858. július 15-i ítéletével a kereset jogalapjának bizonyíthatatlansága miatt a felperes visszahelyezési igényét elutasította. A felperes, tovább keresve igazát, az eperjesi cs. és kir. országos főtörvényszéknél fellebbezett, amely bíróság 1859. augusztus 17-i ítéletében megengedte felperes előző állapotbeli visszahelyezését és az alperest 50 ft. megfizetésére utasította. Indoklása szerint azon eredeti keresetlevélbeli körülményt, hogy a beperelt váltó

tó elszámolásból keletkezett és hogy az alperes ezen tartozás biztosítására kézizálogot adott, nem hozták a bíróság tudomására, továbbá azon tény ellenében, amely szerint az alperes a váltó hátlapján a kézizálog átadását igazoló bizonyítványt saját kezűleg írta alá, semmilyen bizonyítékot nem ajánlottak fel, a felperes ügyvédjének vétsége miatt a felperes pervesztessé vált, így a bíróság helyt adott előbbi állapotba való visszahelyezési kérelmének. A kereset érdemét tekintve az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta és az alperest kereseti összegben marasztalta, mert a második tárgyaláson (a felperes által ajánlott bizonyítékok nyomása alatt) beismerte, hogy a felperesnek egy további 350 ft.-os váltó fejében 50 ft.-tal adósa maradt, és nem tagadta, hogy a kézizálog tárgyában a kereseti váltó hátlapjára tett feljegyzést maga írta. Bár a kereseti váltó elévült, ezen ténykörülmények miatt az alperes, mint elfogadó a váltóbirtokosnak a váltórendszabály 83. §-a szerint az elismert 50 ft.-ra nézve adósa maradt, mert különben az alperes a váltóbirtokost ért kár értékével gazdagodna. A fennmaradó 200 ft. tekintetében az elsőbírósági ítéletet helybenhagyták, mert egyrészt az alperes ezt a ténykörülményt határozottan tagadta, másrészt pedig a felperes a második tárgyaláson sem tudta bizonyítani azt a jogalapot, amelyből az állítólagos elszámolás történt, és amelynek eredménye fejében a váltó származott, sőt még az elszámolás tárgyát sem tudta megmondani. Ugyanígy, bizonyítottság hiánya okán – mindkét fél felülvizsgálati kérelme folytán – a cs. és k. legfőbb törvényszék 1860. május 6-án kelt határozatával a másodbírósági ítéletet hagyta helyben.³

c) Azon váltónyilatkozatok, amelyeket név helyett keresztvonással írtak alá, csak akkor rendelkeznek váltóerővel, ha azt törvényszék vagy közjegyző hitelesítette

Róthberger L. felperes által Schmidt János és Terézia, illetve Binzer Ferencz és Kovács Pál ellen indított 600 ft. iránti váltóperében az elsőfokú királyi váltótörvényszék 1861. augusztus 10-én hozott ítélete ellen Schmidt János elsőrendű, továbbá Binzer és Kovács harmad- és negyedrendű alperesek nem kezdeményeztek perorvoslatot, így az ítélet rájuk vonatkozó részét másodfokú váltófeltörvényszék érintetlenül hagyta, másodrendű Schmidt Terézia alperest illetően az elsőfokú ítéletet akképp változtatták meg, hogy a felperes másodrendű alperes marasztalására irányuló keresetét elutasították. Az indoklás szerint azon körülmény, hogy a másodrendű alperes tagadta a váltónyilatkozat sajátkezü aláírását, és a felperes nem tudta bizonyítani az aláírás valóságát, továbbá a másodrendű alperes beismerte a tárgyaláson, hogy nevét kibocsátói minőségben férje vezette a váltóra és ő pedig csak keresztvonását tette az aláíráshoz,⁴ nem alapítja meg a felperes kereseti jogát másodrendű alperessel szemben, ugyanis a közönséges váltórendelet 94.§-a értelmében azon váltónyilatkozatok, amelyeket név helyett keresztvonással írtak alá, csak akkor rendelkeznek váltóerővel, ha azt törvényszék vagy közjegyző hitelesítette.⁵

d) *Az osztrák és a magyar váltójogi szabályok hatályáról a nők váltóképessége kapcsán*

Az alábbi váltóperek nem a bíróság által a nők váltóképességét kimondó alapelv miatt lényegesek, hanem azért, mert egy olyan időpontban zajlottak, amikor nem volt könnyen eldönthető, hogy az osztrák vagy a magyar váltójogot kell-e alkalmazni.

1. Schoszberger Sámuel felperes által Hartman Rozália ellen indított 100 ft. váltótartozás ügyében a pesti kir. váltótörvényszék előtt indított perében 1861. október 21-én hozott végzés ellen felperes felfolyamodással élt. A váltófeltörvényszék arra utasította az elsőfokon eljáró bíróságot, hogy a keresetlevelet szabályszerűen intézze el. Indoklásában arra mutatott rá, hogy az Országbírói Értekezlet által kimunkált szabályok csak a legfelsőbb helyen történt szentesítés és közzététel napján, azaz 1861. július 23-án léptek hatályba, és ezen nap előtti váltójogi cselekményekre még nem alkalmazhatók, így a Schoszberger Sámuel és Hartman Rozália közötti vita tárgyát képező, 1861. május 15-én keletkezett váltóra visszaható hatállyal sem bírhat. Mivel a beperelt váltó keletkezésének idején a közönséges osztrák váltójogi rendelet volt hatályban, és ennek alapján – szemben az újjáélelt magyar 1840:15. tc.-ben foglaltakkal – a nők is feltétlenül bírnak szenvedő váltóképességgel és a váltó elfogadásával az alperes törvényesen vállalta a váltókötelezettséget, a váltófeltörvényszéknek fel kellett oldania az elsőfokon eljáró pesti kir. váltótörvényszék megtámadott végzését, és az elsőfokú bíróságot a kereset szabályszerű, az osztrák rendelkezések szerinti elintézésére kellett utasítania.⁶

2. Mülhauser Rajmund felperes Nagy Lajos és Konkoly Ludovica első és másodrendű alperesek ellen indított váltóperében hozott végzés azon része ellen, amely szerint – mivel nőként szenvedő váltóképességgel nem rendelkezik – másodrendű alperes elleni keresetét elutasították, felperes felfolyamodással élt. A váltófeltörvényszék a végzés megtámadott részét megváltoztatta, kijelentette, hogy másodrendű alperes szenvedő váltóképességgel bír és ilyen minőségében a kitűzendő új tárgyalásra elsőfokú bíróságnak meg kell idéznie. Az indokok között találni, hogy bár a felperes felfolyamodásában a magyar váltótörvényre hivatkozva azzal a kifogással élt, hogy kereskedői minőségben nem jegyzett nők nem rendelkeznek váltóképességgel, ezen indok irreleváns, ugyanis a magyar váltótörvény hatálya csak akkor terjedne ki másodrendű alperesre, ha az a perelt váltót 1861. július 23-a után, azaz az Országbírói Értekezlet által kimunkált szabályok magyar királyi Kúria előtti kihirdetése után fogadta volna el. Mivel azonban Konkoly Ludovica még július 6-án írta alá a váltót, amikor is az osztrák általános váltórendszer szabály volt hatályban – amely szerint a nők szenvedő váltóképességgel bírnak -, ellene a váltókereset szabályszerűen megindítható volt.⁷

e) *Az óvás közlési idejének joghatálya*

1. Weingarten Hermann által Bergenés Lois elsőrendű és Glatz Samu másodrendű alperesek ellen indított váltóperében ezen utóbbi fellebbezése folytán, felfolyamodásának helyt adva a másodfokon eljáró pesti váltófeltörvényszék az 1861. december 14-i elsőbírósági ítéletet – mely a másodrendű alperest a kamat, költség és váltódíj megfizetése alól felmentette – a magyar és az osztrák váltójogi szabályokra egyaránt hivatkozva változtatta meg. A váltófeltörvényszék álláspontja szerint másodrendű alperes köteles a már megítélt 300 ft. tőkén kívül ezen tőkének 1861. október 15-től járó 6%-os kamatát, 1/3% váltódíjat és 20 ft. 46 kr. perköltséget elsőrendű alperessel egyetemlegesen felperesnek megfizetni, ugyanis a visszkereset alapjául szolgáló óvás a váltó lejáratának napján megtörtént, és ezt a másodrendű alperessel, mint kibocsátóval a törvényes határidő letelte előtt érvényesen közölték, továbbá sem a magyar váltótörvény, sem pedig a közönséges osztrák váltórendelet szerint semmilyen törvényes ok nem forog fenn, amely alapján a másodrendű alperest a kamat és a felperesnek okozott költségek megfizetése alól fel lehetne menteni.⁸

2. Tadeskó és Zakovics felperesek Bonyhard Rudolf és Hirschl Johanna alperesek elleni váltóperében az elsőfokon eljáró aradi kir. váltótörvényszék 1861. december 19-i végzésének másodrendű alperesre, Hirschl Johannára vonatkozó részét az alperesek fellebbezésére tekintettel a pesti váltófeltörvényszék az alábbiak szerint módosította. Mivel a kereset alapjául szolgáló váltót 1861. július 27-én – a magyar váltótörvény hatályát visszaállító Országbírói Értekezlet szabályainak 1861. július 23-i kihirdetése után – állították ki, jelen pert a magyar szabályok szerint kellett lefolytatni, és az 1840:15. tc. 138. és 158. §-ai értelmében a váltóbeli összeget és járulékait a forogatóktól csak akkor lehet követelni, ha az óvást ezekkel közölték és a visszkeresetet törvényes határidőben terjesztették elő. Az 1861. október 30-i óvás másodrendű alperessel történt közlését felperesek nem tudták bizonyítani, sőt fizetési visszkeresetüket is csak 1861. november 30-án, késve nyújtották be, másodrendű alperessel szembeni keresetüket a másodfokú bíróság 1862. február 25-én kelt ítéletével elutasította.⁹

A jogbiztonság útjára lépve

A fent felvázolt néhány jogeset pusztán illusztrációja az 1860–1862 közötti színes váltóbírósági gyakorlatnak. A szerző céljai között szerepelt olyan peres ügyeket válogatni, amelyek vagy kizárólag a közönséges osztrák váltórendelet, vagy kizárólag az Országbírói Értekezlet által hatályába visszaállított 1840. évi váltótörvényünk, vagy ezek együttes alkalmazása alapján dőltek el. Váltójogi szempontból zűrzavaros időszaknak is tekinthető e rövid periódus, amelyet az is iga-

zol, hogy a korabeli jogi sajtóban olyan – „német lapokban és magán körökben” terjesztett¹⁰ – (rém) hírek is szárnyra keltek, amelyek szerint a visszaállított magyar váltótörvény helyébe részben vagy egészben ismét az osztrák váltójogi kódexet állítják vissza. Természetesen érvek és ellenérvek kísérték az osztrák váltójog visszatértének hírét, amelyek közül a közhiedelem a visszaállítás ellenében állónak tekintette azt a tény, hogy maga az uralkodó erősítette meg az Országbírói Értekezlet által összeállított és a régi magyar váltótörvényt is tartalmazó szabályokat. Továbbá – hangsúlyozza Szokolay, Angliát hozva legfőbb példának¹¹ – a váltójog területén inkább a meglévő szabályokhoz és azok gyakorlatához kellene ragaszkodni, és csak óvatosan fogni a kodifikációhoz. Az osztrák váltójog visszahozatala több veszéllyel is fenyegetett. A váltójog nem tűri a változékonyságot, a szabályanyag minduntalan változása a jogbiztonság ellenében hat, a korabeli hitelforgalomban oly fontos szerepet játszó váltóügylet érdekeivel nem egyeztethető össze az anyagi váltójog és a váltóeljárás területén is megnyilvánuló

folyamat, amelynek során 1849-től 1861. július 23-ig az osztrák, majd innentől fél évig újra a magyar váltójogot alkalmazták a bíróságok, és 1862-ben újra az osztrák szabályok visszaállítását tervezték.

Aggályként merülhet fel, hogy az osztrák váltójog újbóli hatályba léptetése nem lett volna tartós, mert az osztrák birodalmi törvényhozás már akkor az új közönséges német váltó- és kereskedelmi jog átvételét fontolgatta, amely újabb módosítást hozott volna mind az osztrák, mind pedig a magyar váltójogban, amely ugyancsak jogbizonytalanságot okozott volna a váltóhitelezés területén. A közvéleményt azonban mindenképp megnyugtathatta, hogy az uralkodó az Októberi Diplomában is a magyar törvényhozás feladatát, így a váltójog kodifikálását is a magyar országgyűlésnek tartotta fenn, így a váltójogi kódex módosítása vagy egy új váltójogi törvény megalkotása saját törvényhozásunk hatáskörébe került. Ahogyan azt a szerencsés utókor tapasztalhatta, az 1876:27. tc.-kel, új váltótörvé-

nyünkkel a magyar országgyűlés sikeresen abszolválta ezt a feladatát.

Szeniczey Gusztáv: *Csődügyekben a tek. kir. váltófeltörvényszék és a főméltóságú hétszemélyes-tábla által az 1862. évben megállapított elvek' s ezen elveket tárgyzó határozatok' gyűjteménye (Pest, 1863)*

Jegyzetek

* A tanulmány a Stift.ung Aktion Österreich-Ungarn támogatásával, a szerző ÖAD-ösztöndíjas időszaka idején készült.

¹ „Pesten, Pozsonyban, Sopronyban, Károlyvárosban, Aradon, Debreczenben, Eperjesen”. Lásd: Császár Ferenc: *A magyar váltójog* (Pest, 1845, 175. p.).

² 1860. január 10. 14496. sz. a. kelt legf. tszéki döntvény, in: *Törvényszéki Csarnok*, 31. sz., 1860. április 20., 122. p.

³ 1860. május 6. 13138. sz. a. kelt legf. tszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 54. sz., 1860. július 13., 218. és k. p.

⁴ A keresztvonással történő váltói felelősségvállalásról bővebben lásd: Babják I.: *Az írástudatlanok váltóképessége a dualizmus idején* (Aetas, 2009, 1. szám, 144–160. p.)

⁵ 1861. december 18-án kelt 1924. sz. váltófeltörvényszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 1. sz., 1862. január 3., 4. p.

⁶ 1861. december 18-án kelt 2964. sz. a. váltófeltörvényszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 3. sz., 1862. január 10., 12. p.

⁷ 1861. december 17-én kelt 2845. sz. a. váltófeltörvényszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 2. sz., 1862. január 7., 8. p.

⁸ 1862. február 18-án kelt 108. sz. a. váltófeltörvényszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 28. sz., 1862. április 8., 118. p.

⁹ 1862. február 25-én kelt 398. sz. a. váltófeltörvényszéki határozat, in: *Törvényszéki Csarnok*, 29. sz., 1862. április 11., 122. p.

¹⁰ Szokolay István: *Visszaállítható-e az osztrák váltó törvény?* In: *Törvényszéki Csarnok*, 16. sz., 1862. február 25., 63. p.

¹¹ Uo.

A középkorban a királyi fenséget általában ülő koronás nőként ábrázolták, akinek külseje méltóságot sugároz. Jobbjában jogart tart, ölében pedig bal felől sást. A jogar, a korona és az, hogy ül, magát a királyi fenséget testesíti meg. A sassal az egyiptomi papok a királyi hatalmat jelezték, mert Ré napisten egyedül neki adott uralmat és királyi hatalmat valamennyi madár felett. A sas ugyanis minden madár közül „a legerősebb és legderekabb, és a természet minden királyi vonással felruházta”.¹

Augustus hatalmi jelvénye a *Clupeus* [vagy *Clipeus*] *Virtutis* néven ismert aranypajzs volt, amelyet elismerésként Kr. e. 27-ben a szenátus ajándékozott neki, feliratként a négy alaperény (*virtus, clementia, pietas, iustitia*) szerepelt rajta, igazolva azt, hogy „derék polgárként” tiszteletben tartja a hagyományos értékeket, és rendelkezik az uralkodói erényekkel és kiválóságokkal is.²

Clupeus Virtutis (Arles, Múzeum)

A királyi hatalom eredete

A király a koronázással nyerte el királyi méltóságát és az ezzel járó jogokat. A koronázás az egyházi felkenés és a világi hatalom-átruházás szertartásából fejlődött a királyság jellegzetes intézményévé. Az uralom megszerzésének külsőségeiben történő kinyilvánítása a hatalom legitimitását hirdette, és a legitimitás szimbolikus megfogalmazását jelentette.³

Amióta a kereszténység a Római Birodalom államvallásává vált, az egyház a mindenkor császárt tekintette önmaga védelmezőjének és irányítójának. A 7. századtól vált szokássá, hogy az új uralkodót egyházi szertartás keretében ruházzák fel a királyi méltósággal. A királlyá avatási szertartás ószövetségi zsidó, antik római és barbár germán elemeket ötvözt. A 9–10. századtól kezdődően a szertartás különböző változatai (*ordo*) alakultak ki, amelyek az egyes részcsелеkmények sorrendjében és a ceremónia során használt liturgikus szövegekben tértek el egymástól, illetve különböztek egymástól az uralkodói felségjelvények terén is. Legelterjedtebb a német-római császári koronázásnál használt, ún. *mainzi ordo* volt, amely bekerült a *Pontificale Romanorum* szertartáskönyvbe. Szövegét jórészt Hincmar reimsi érsek írta.

A szertartás középpontjában nem maga a koronázás, hanem az uralkodó megszentelt olajjal való felkenése állt. A király ezáltal az Úr felkentjévé, Istennek népétől a kegyelem folytán (*Dei gratia*) megkülönböztetett helytartójává vált. Az uralkodó főpapi hatalomhoz is jutott: egy személyben volt „király és pap” („*rex et sacerdos*”), akit így a világi főhatalom mellett egyház-kormányzati jogok is megillettek.

Bódiné Beliznai Kinga

Hatalmi felségjelvények

A felkenés

A középkori Európában a király tekintélyének alapja nem tényleges hatalma, hanem a királyság szakrális jellege volt. Az egyház a felkenést az Ószövetségből vette át. Sámuel próféta Isten parancsára úgy jelölte ki a gyermek Dávidot Izrael jövőd királyává, hogy szarujából olajat öntött a fejére.

A legenda szerint a frank Chlodvigot (481–511) az égi galamb által hozott megszentelt olajjal kenték fel, mint az ószövetségi királyokat, és érintésével bizonyos

betegségeket gyógyítani tudott.

Bizáncban az uralkodó felkenése csak a késő bizánci kor végére vált a koronázási szertartás elemévé. IX. Mihály 1295. évi koronázásakor említik a források ezen aktust. A feltehetően nyugat-európai mintát követő szokás azonban több elemében eltért attól. Míg a bizánci császárt a krizmával, a katekumenek olajával kenték fel, addig a frank, majd valamennyi nyugati uralkodót a püspökszenteléshez használt bémaolajjal.⁴

A felkenés királyi aktus volt tehát, amely kizárólag az uralkodó személyéhez kötődött. A középkori Franciaországban a területi szétagolódás századaiban a hercegek és a grófok alkalomadtán a királyi címet is felvették, de a felkenést nem merték kisajátítani. Normandia vagy Aquitánia hercege egyházi szertartás keretében – mintegy a koronázási szertartás utánzataként – ugyan átvehette a kardot, a gyűrűt vagy a zászlót, de a szent olaj használata tiltott volt számukra.

Az egyház azt hirdette, hogy a felszentelés révén a királyok magasabb rendű fejedelmekké válnak, ők „az egyház legidősebb fiai” és „a legkeresztényibb királyok”. A szent olajjal való felkenéssel sajátos küldetéssel, isteni elhivatottsággal rendelkeznek, félig-meddig egyházi személyiségek, akik Istentől gyógyító erőt kaptak. Ezt a meggyőződést erősítette a görvélykóros⁵ betegek (elsősorban a sebek) megérintése koronázáskor vagy vallási ünnepeken az alkalomhoz illő, a szokás által szentesített, szent és katolikus szavak kíséretében. A 16. századra tehető „A király megérint, Isten meggyógyít téged”-formula használata.

A 15. századra kialakult az a gyakorlat, hogy az udvari orvos mindenkit, aki a királyi érintés kegyelmében akart részesülni, előzetesen megvizsgált, és csak a görvélykórban szenvedőket engedte a király színe elé. Persze a vizsgálat, a diagnózis felállítása nem ment mindig zökkenőmentesen. 1454 őszén, amikor egy napon VII. Károly Langres-ban tartózkodott, Henri Payot, a város

közelében lakó patkolókovács a király elé akarta vinni görvélykórosnak mondott hűgát. A király emberei azonban visszautasították őt, mondván, hogy a hűga nem a királyi kórbán szenved. Henri Payot ebbéli csalódottságát átkozódással bosszulta meg: Isten átkát kérte a királyra és a királyné-
ra, és örültnek titulálta a királyi párt. E két sértésnek és további, szintén illetlen megjegyzéseinek híre ment, úgyhogy végül bocsánatkérő levelet kellett szereznie, és eljuttatnia a királyi párhoz.⁶

Szűz Mária megkoronázza Károly Róbertet
(falkép a szepeshelyi prépostsági templomból, 1317)

A koronázási szertartás és a koronázási jelvények

A királykoronázás

Az Árpád-házi királyok István példáját követve valamennyien megkoronáztatták magukat. A koronázás érvényességét, legitimitását három feltételhez kötötték: a szertartást az esztergomi érseknek kellett elvégeznie,⁷ a fehérvári bazilikában,⁸ azzal a koronával, amely egykor Szent István uralkodói fejéke volt. Ha e feltételek közül bármelyik csorbát szenvedett, akkor ez az egész eljárást érvénytelenítette.

A koronázás egyházi jellege a 12–13. század folyamán részben megváltozott. III. Ince pápa deklarálta, hogy a koronázás, illetve a felkenés nem tekinthető azonosnak a püspökszenteléssel, nem is szentségi jellegű. Másrészt a koronázáshoz teljesen világi elemek is járultak. Így a szertartás keretében a béke és az igazság megvalósítására letett eskü (*juramentum de justitia et pace*) mellett II. András külön esküt tett királysága jogainak és méltóságának, azaz a királyi birtokoknak a megőrzésére. III. András 1290-ben a törvények tiszteletben tartására és az ország területi épségének fenntartására is megesküdött. Károly Róbert a nemesek régi jogainak megtartására, az egyház védelmére, a királyi jogok épségben tartására, valamint az igazságos bírói ítélezésre tett esküt.⁹

Károly Róbert koronázásánál jól látható, hogy a ceremóniát már nem egyházi aktusnak, hanem egyházi szertartással kapcsolatos közjogi intézménynek, a rendi szabadságok biztosítása egyik eszközének tekintették. Károly Róbertet hatalomra lépésekor, mivel nem a Szent Istvánnak tulajdonított koronával koronázták meg, a „hagyományos” korona visszakerültével 1310-ben ismét – immár harmadszor – megkoronázták, „hogy a magyar nemzet véleményének eleget tegyen”. A második koronázásra 1309. június 15-én, a budai Nagyboldogasszony-templomban (ma Mátyás-templom) került sor, ahol Sanguinetum-i Guillelmus köz-

jegyző – az eseményről készült jegyzőkönyv írásba foglalásán kívül – tevőlegesen is részt vett a szertartásban. A koronázási eskü elmondása közben az esztergomi érsekkel ketten tartották az evangéliumot, előbb a király előtt, majd a megjelent bárók, az ország egyházi és világi lakosait képviselő személyek előtt.¹⁰

A szent koronával való megkoronázás még hangsúlyosabb szerepet kapott 1440-ben, amikor a rendek a koronázás kapcsán kiadott dekrétumban a koronázás új, rendi-közjogi jellegét

emelték ki. Albert halála után az özvegy királyné udvarhölgyével, Kottanner Ilonával ellopatta a koronát, és azzal újszülött gyermekét, V. Lászlót megkoronáztatta, a koronát pedig III. Frigyes császárnak zálogba adta. Az országgyűlésen királlyá választott I. Ulászlót így Szent István fejereklye-tartójáról levett koronával koronázták meg.¹¹

I. Ulászló 1440. júliusi koronázási szertartásának csaknem minden mozzanatát ismerjük, a ceremóniára vonatkozóan ez a legrészletesebben fennmaradt emlékünknél.¹² A koronázási menet a fehérvári Boldogasszony-templom főoltára elé vonult, ahol a kanonokok lesegítették a királyról köntösét. Azután az esztergomi érsek, jobb kezét a király fejére téve, Isten áldását kérte, majd annak kezeit és hátát szent olajjal kente meg. A felkenés után ráadták Szent István palástját, és az esztergomi érsek átadta a királynak a koronázási jelvényeket (kereszt,¹³ jogar, országalma, zászló).

A koronázási szertartásnak a 15. század végére az egyházi mellett kialakult egy világi része is. Ez utóbbi során az ünnepség résztvevői végigvonultak a koronázóvároson (Székesfehérvár, Pozsony: 1563–1830, Buda: 1916-ig), majd az uralkodónak esküt kellett tennie, hogy az ország törvényeit megtartja. Ezután az esztergomi érsek a király fejére tette a koronát. A megkoronázott, jobb kezében a jogart tartó uralkodót két főpap a trónushoz vezette, és az érsek így szólt: „Állj itt, és tartsd meg mostantól fogva számodra ezt az Isten hatalmából püspökeid által kijelölt helyet.”¹⁴ A szertartásnak ezt a részét trónra ültetésnek (*intronisatio*) nevezték.

Az új király egy emelvényre lépett, és többeket lovag-gá ütött, jelezvén, hogy az országot szükség esetén fegyverekkel fogja megvédeni. A koronázási szertartás következő mozzanata a „törvénylátás” volt, amelyre a Szent Péter és Pál templomban került sor. A „törvénylátás” a jogszolgáltató hatalom gyakorlására utalt.

Végül az új uralkodó lóra ült,¹⁵ és a városon kívül található Szent Márton-templomba ment, amelynek tornyából kihajolva kardjával négy vágást tett a négy égtáj felé. A kard mint hatalmi felségjelvény Kálmán király óta hangsúlyos szimbóluma a magyar uralkodók-

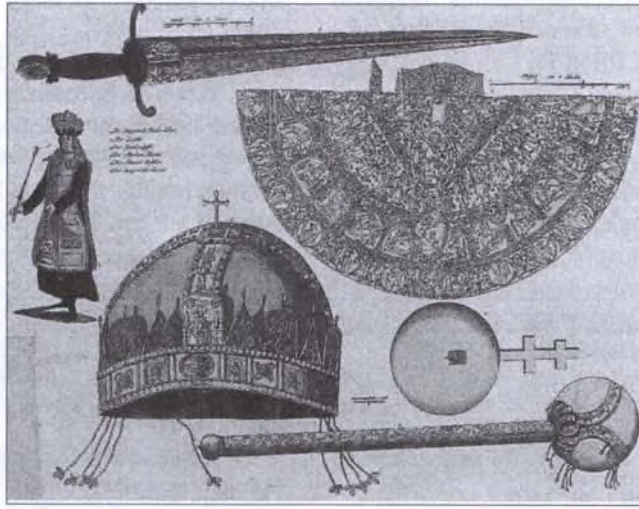
nak. A koronázási szövegek szerint a királyi kard védi az egyházat, az elesetteket, és a négy égtáj felé való suhintás az ország védelmére utal. A koronázó érsek a következő szavakkal nyújtotta át a kardot: „Övezd fel kardodat oldaladra, hogy ezáltal az igazságosság hatalmát gyakorold!”

A 15. században kialakult, Werbőczy által is hangsúlyozott elvhez, hogy a király a rendek akaratából, a koronázással szerzi meg hatalmát, a rendek továbbra is ragaszkodtak. II. József kivételével a Habsburg-uralkodók is fontosnak tartották, hogy megkoronáztassák magukat. A koronázás egyházi szertartásokba foglalt közbjogi aktusnak minősült, amely mindig az országgyűlés keretében történt. Így a rendek 1687-ig beleszólhattak a választási feltételek összeállításába. A választási feltételeket tartalmazó nyilatkozatot 1618-tól kezdődően a koronázás előtt ünnepélyes oklevél – hitlevél (*diploma inaugurale*) – formájában adták ki, és a koronázás után törvénybe iktatták.¹⁶

A királyné koronázása

A királyné koronázása a veszprémi püspök joga volt. A veszprémi egyház és a királyné szoros kapcsolata nagy valószínűséggel Gizella királynénak köszönhető, aki részt vett a veszprémi egyház megalapításában.¹⁷ Bár forrásaink 1216-ban említik először e kiváltságot, a püspök ezt a jogot valószínűleg már „régől fogva”, illetve a veszprémi egyház „alapítása óta” gyakorolta. Sőt, 1216-ban már pereskedett a koronázási jog miatt. 1215-ben ugyanis, amikor II. András második feleségével, Jolántával frigyre lépett, a királynét az esztergomi érsek koronázta meg. A veszprémi püspök ezt sérelmezte, és III. Ince pápához fordult jogorvoslatért. Az eset kivizsgálására küldött pápai bírák megegyezésre bírták a feleket, és ítéletükben kimondták, hogy „ha a királyt és a királynét egyszerre kell megkoronázni és felkenni, az esztergomi [érsek] a királyt, a veszprémi [püspök] pedig a királynét koronázza meg és kenje fel; ha viszont egyedül a királynét kell megkoronázni és felkenni, az esztergomi [érsek] kenje fel és a veszprémi [püspök] tegye fel a koronát, ha viszont az esztergomi [érsek] a királyné koronázásától távol maradna, a veszprémi [püspök] kenje fel és koronázza meg a királynét”.¹⁸

Az Árpád-házi királyok idejéből fennmaradt adatok tanúbizonysága szerint később változás történt a királyné koronázásának rendjében. IV. László feleségének, Anjou Izabella királynénak két, 1280-ban kelt oklevelében az áll, hogy őt a néhai Pál veszprémi püspök kente fel és koronázta meg. Az 1216. évi ítélet értelmében erre abban az esetben kerülhetett sor, ha Izabellát férjével együtt, 1272. szeptember 3-án koronázták meg. Ez elvileg ugyan lehetséges, de Izabella koronázására valószínűleg csak 1274 elején kerülhetett sor. Az oklevél nemcsak arról tanúskodik, hogy a felkenést és a koronázást a veszprémi püspök végezte, hanem arról is, hogy a magyar királyné felkenésének és koronázásának joga kiváltságai alapján illette meg a veszprémi egyház főpapjait.¹⁹

A koronázási jelvények 18. századi ábrázolása (forrás: Stefan Holcik: Pozsonyi koronázási ünnepség, 1563–1830. Bp., 1986)

Gizella királyné (a magyar koronázási palást képe)

sának joga kiváltságai alapján illette meg a veszprémi egyház főpapjait.¹⁹

A királyné koronázási ceremóniájáról kevés adat maradt fenn. A koronázási cselekmény csupán az egyházi felkenésből és a koronának a királyné fejére való helyezéséből állt. Arra nézve, hogy a királyné megkoronáztatásakor esküt tett volna, csak elvétve vannak adataink. V. István feleségéről, Erzsébetről tudjuk, hogy megkoronáztatásakor megesküdött a nemesek megsértett jogainak helyreállítására és az elfoglalt javak visszaadására.²⁰

Az Árpád-házi királyok idején a már korábban megkoronázott király feleségének avatására

gyakran Veszprémben került sor, a késő középkorban viszont már Székesfehérvár volt a királyné-koronázás helyszíne is.²¹ IV. Béla egyik oklevele szerint a veszprémi püspök egy bizonyos „szent koronával” koronázza meg a királynékat; elképzelhető, hogy a szertartás során a királyavató koronát használták. Más forrásaink azonban „királynéi koronákról” szólnak, amelyek közül a legelső a Gizella királyné személyéhez kapcsolt korona lehetett, amelyet 1217-ig a veszprémi egyház kincstárában őriztek. Az újkorban már külön királynéi koronával történt az uralkodó feleségének megkoronázása. E szertartás során a királyavató Szent Korona csak oly módon jutott szerephez, hogy azt a veszprémi püspök által már megkoronázott királyné jobb vállához érintette az esztergomi érsek, ezzel szimbolizálva, hogy a királyné – ha csekély mértékben is, de – osztozik férjével az uralkodás terhein.²² A királyi felelősségben való osztozást fe-

jezhetette ki még az is, hogy a koronázási jelvények közül a királyné megkapta a jogart és az orszálgalmát.²³

1476 decemberében, Aragóniai Beatrix királynévá koronázásakor a misét Albert, veszprémi püspök mondta. A királynét az oltár mögött átöltöztették, arannyal átszőtt vörös bársony ruhát és palástot adtak rá. A ruha ujja a jobb kar és a jobb váll fölött fel volt vágva, hogy felkenésnél a szent olaj a testet közvetlenül érintse. A királynét az oltárhoz vezették, letérdelt, majd a nádor megkérdezte Mátyástól, hogy akarja-e a királyné megkoronáztatását – a király igennel válaszolt. Ezután a királyné „igen szépen” elmondta az esküt. „A felséges hölgy” felállt, a veszprémi püspök pedig jobb vállán és

karján a szent olajjal felkenete, majd a püspök, a boszniai király, a nádor és még néhány főúr a királyné fejére tették az arany koronát, amelyben 25 nagy gyémánt, rubin és zafír volt. „Erre akkora trombitálás, éneklés, sípolás keletkezett, hogy egymás szavát is alig lehetett érteni.”²⁴

A Habsburgok magyar trónra kerülésével módosultak a királyné koronázásához addig fűződő szokások. Köszönhető ez annak, hogy a 16. században a veszprémi egyházmegye nagy része és maga Veszprém is az oszmán hódítás áldozata lett. A székhelyét Sümegre áthelyező veszprémi püspök tekintélye ezzel erőteljesen csökkent. 1527. november 4-én I. Ferdinánd feleségét,

Eleonóra császárné, II. Ferdinánd császár és király felesége magyar királynővé koronáztatásának rendje (1622):

„1. Az szent coronát bizonyos szamu vrakkal es korona eörzőkkel szombaton del eleőt kel ala hozni az varbol, es be wini abban az secrestieben, melyben eo Felsegek fogh menni es eöltözni. Az vrak penigh kik az coronat az varbol ala fogaik keserteni, ezek lesznek:

Varadi Pwspeok vram.

Erdelly Pwspeok vram.

G. Banffy Christoph vram.

G. Bottyani Adam vram.

Az ket corona eorzeo vr, ugmint G. Palfy Janos es Forgács Peter. [...]

2. Azon ejel bizonyos guardiaia legyen az corona eorzeo Vraknak kwuwl az egyhazon, az kik uigyazzanak, seöt maiori pro securitate ejelre az sacristia kulcsa lenne az koronaeörzeőknel s az szentegyhaz kulcsa az custosnál.

3. Vasárnap az urak és ország népe mind egygyűvé gyűlvén ugy mennyenek udvarhoz eo Felsegekhez ante horam octavam.

4. Udvarból mind együtt eő Felsegeket az eoregh szentegyházban kell szép csendesesen késérteni.

5. Minek eleötte bemenne eő Felsegeök az szentegyházban, meg kell az szentegyház ajtaját állani, hogy promiscue minden ember be ne menynyen, kire alkalmasak lesznek Pálffy uram, Esterházi Pál, Balogh István és Barkoczi uram, Veselyéni uram és Nyári Lajos uram.

6. Az szentegyházhoz érkezvén eő Felsegeök, az ajtón álló uraim vigyázzanak jól arra is, hogy ott valami alkalmatlan toljogás ne legyen s be menvén eő Felsegeök, tétessenek be az ajtók, s mindaddig legyenek betéve, valamíg szintén helyekre le nem telepznek eő Felsegeök.

7. Az szentegyházba a mint be megyen eő Felsegeök, igyenesen az sekrestyében fognak menni és ott fognak felöltözni, maga császár urunk császári koronájában s öltözetiben, császárné asszonyunk pedig koronázathoz való köntösében és magyarior koronájában.

Az mint az rendelés után eő Felsegeök felöltöznek, az sakristiában illyen processióval fognak kimenni az szentegyházon által mind az oltárnál való helyekig:

1. Elöl a tanácsurak menjenek.

2. Utánok az heraldok, ezek után az kik eő Felsege magános klenodiomját fogják vinni, az kik lesznek.

3. Ezek után meljesleg, az kiket maga választ eő Felsege.

4. Maga császár urunk s hét püspök úr, meljesleg Agriensis et Zagradiensis.

5. Eő Fölsége után egy püspök úr vigye az Paxot, úgy mint Varadiensis.

6. Ez után Bánffy uram viszi a pomomot. Pálffy István úr viszi az keöreszteöt eő fölsege utan.

7. Judex curiae uram az sceptromot.

8. Palatinus uram az coronat immediate csazarne azzonyunk személye eleöt.

9. Az corona utan csazarne azzonyunk fogh menni ket pwspeok úr menven ket feleöl eő Felsege mellett, [...]

10. Maga csazarne azzonyunk utan az kik eölteöztetik eő Felseget az sacristiában, az gyneciumból valahany becswletes matronakal.

11. It animadvertalvan, hogy az ayton allo uraimban egy egy bejeoejon az szentegyhazban az kapuk betetele utan s vigyazzanak az meghirt processiora, s kivaltkeppen hogy csazarne azzonyunkra ne todullyon az nep.

12. Ezzel az processioval menven mind az eoregh oltarigh, ot ad cornu evangeliu altaris rendet alvan az clenodiomokkal mindaddig kezekben tarcsak, migh nem mindenkeppen helyben telepznek eő Felsegeök és mise mondani helyéből fel nem kel érsek uram.

13. Ez után az coronat valami bizonyos ezwst medenczeben az oltarra teven, avagy barsony vankocskara, az teob clenodiomokat is melyesleg ot kel letenni, s az urak magok helyekre mehetnek avagy ha oly commoditasok lehet, maradgyanak helyben.

14. Mikor az coronazatnak kell lenni, megh felkelven azon urak a palatinussal egygwtt, vegyek kezekben az clenodiomokat es az palatinus kezében advan ersek uram az coronat s abban valo czeremoniat vegben viven, megh vizza aggyak ersek uramnak, azont mivelven az teob clenodiomokkal is.

15. Tempore communionis et offertorii azont kel mivelni es szep rendel kezben tartvan az urak az clenodiomokat veztegh legyenek.

16. Vege leven a sacromnak azon czeremoniaval az mint kijöttek az sacristiából, ugy kel vizza keserni s az corona eorzeo urak tegyek be az clenodiomokat az ladaban, eleob mindazonal eő Felsege kiindulattyanak idejen ismegh kezekben tarcsak az urak az clenodiomokat.

17. Az clenodiomokkal az ládat az corona eorzeo urak azon eleobbeli custodia alat vigyek az sacristiaba, az coronat penigh cum certa comitiva vigyek az eo Felsege szallasara azon rendbeliek, az kik alahoztak, mely coronanak ebed felot egy szep mosdo medenczeben ad partem aztalan kel eo Felsegeknek allani.

18. Elvegezodven az ebed, megh gondgyok legyen az corona eorzeo uraimoknak, hogy az coronat azon moddal es securitassal az teob clenodiomokhoz vigyek.

19. Az nap az corona helyben leven uri és szep comitivaval masnap fel kel ismegh az varban vinni és az eo helyere le kel tenni.

20. Az eo Felsege aztalához az keoveteoken kwuwl ersek uram es az palatinus fogh wlni.

21. Csazar urunkat mosdossa az palatinus es az ersek aggyon kezkenöt eo Felsegenek, hogy ha Leopold hercegh eo Felsege azt magara nem veszi, poharnok legyen Homonnai Janus uram.

22. Csazarne asszonyunkat mosdossa Homonnai Janos uram s aggyon kezkenöt eo Felsegenek Lippai Geogy cancellarius uram, poharnok legyen Pálffy Pal uram.

23. Leopold hercegh urunkat mosdossa Battyani Adam uram s aggyon kezkenöt eo Felsegenek gyeori pwspeok uram, poharnok legyen Battynai Adam uram.

24. Az nuncius apostolicus mosdassa Szunyogh Gaspar uram, kezkenot adgyon Erdeodi Georgy uram, poharnok legyen azon Erdeodi Geörgy uram.

25. Az spanyol koebet mosdassa Erdeodi Gabor uram, kezkenot adgyon Forgacs Adam uram, poharnok legyen azon Forgacs Adam uram.

26. Eztergomi ersek uramot mosdassa Ezterhas Farkas, kezkenot aggyon Esterhas Istvan, poharnok legyen azon Esterhasi Istvan.

27. Palatinus uramot mosdassa Balogh István, kezkenot aggyon Weseleni Ferencz uram, poharnok legyen azon Weseleni Ferencz uram.

28. Fisnaider lezen grof Draskovith Janos uram.

29. Aztalnok lezen Ostrosith Istvan uram tisztí szerint.

30. Az etek fogok penigh [...]

31. Az teob urak maganossan ha ugy teczik rendelt helyekre mehetnek, seot ehetnek az kiknek tiztek nincsen.

32. Az tiztvieleo uraim penigh helyben maradvan mind vegigh, az utan mennyenek az eo rendelt helyekre.

33. Az orzagh nepe az szerent tiz aztalhoz az kik fernenek elvalasztvan magokat, tarcsak ahoz magokat es rendelt helyekre mennyenek eo kegyelmekert rendelt aztalhoz.

34. Gazdakot az varmegyeknek.

35. Ezek elvegezoedven kiki szallasokra ozolvan csendességben legyen.

36. Az varosiaknak az eo dolgok magan van kiadva mind leovesekkel s mind egyeb dolgokkal, de az leoves kivaltkeppen az coronazat Te deum laudamus utan es mikor eo felsegeok helyben lesznek, kel lenni az mint nyilvabban ide alab megh vagion irva.

37. Jelek az leovesre az chorusbol az toronyban lezen, onnet az varban s az varbol az varosi eoregh leoveo szerzamra, de le-

ginkab azok halgassanak az czinteoomben leveo leovesteol, az mint nyilvabban ide ala irva vagion.

38. Az gyalogh idejen bealyon az czinteremben, az Duna kapu feleol az varos gyalogia, az prapost haza feleol az eo Felsege gyalogia, s az sanctuarium elleneben keozben az palatinuse.

39. Az szolgarend eleol mennyen, az mikor a praepost haza eleiben iutnak, oda terienek be, ot legyenek, miglen mind betakaroznak eo Felsegevel meneo uri nep.

40. Az keoveteok utannok mennyenek az mint lehet csoportban szep rendel.

41. Ezek utan az eo Felsege szekere eleot az uri rend megyen.

42. Az leovest az czinteremben kezgyek jeladással, eczer az coronazat utan immediat s ahoz halgasson az varosi loves es az utan az varbeli; ezerent kel mivelni az Te Deum laudamuskor is; harmadszor akkor lőjenek, az mikor eo Felsege aztalhoz fog wlni. Az varosi gyalogh az kis piacra magok uy epwleti feleol alvan arczal az palatinus szallasa fele, ugyan oda alvan az magunk gyalogia is, kik rend szerint az kis uczan Homonnai uram szallasa felől ieohetnek az piacra. Az eo Felsege gyalogia penigh az derek piaczon fog hallani.

43. Az Frauczimer takarodgyek idejen be az szentegyhazban es mennyen rendelt helyere, kit az ayton allo urak meghmutathatnak.

44. Az keovet uraimnak helyek az keozben valo chorus lezen, de valamigh eo Felsege az oltarhoz nem megyen, addigh senkit az ayton allo uraim fel ne bocsassanak, az utan szep modeste sine tumultu fel mehetnek.

45. Az uri es minden egyeb rendek is hadgyak megh szolgioknak, hogy se az egyhazban s annyival inkab az chorusokban s az szerent it alat az ebedleo helyekre is ne todullyanak, meghovan minden egyeb csintalansagbol is magokat kemeny animadversio alatt.²⁶

Jagelló Annát férje koronázásának másnapján, Székesfehérváron avatták magyar királynévá. A koronázást a tisztségében még meg nem erősített új esztergomi érsek helyett a nyitrai püspök végezte.

A veszprémi püspök királyné-koronázási kiváltsága ettől kezdve rendszeresen sérült. Az 1629. évi nagyszombati zsinat a királynéavatás jogát az esztergomi érsek számára tartotta fenn.²⁵

III. Károly feleségének megkoronáztatása kapcsán ismét feléledt a királyné megkoronázási joga körüli vita. 1714. július 26-án Volkra Ottó veszprémi püspök felterjesztést nyújtott be a királyhoz, amelyben azt kérte, hogy az uralkodó helyezze vissza a veszprémi püspököt régi jogába, úgy, hogy ő végezhesse a felkenést és a koronázást is. Volkra igényét az uralkodó Keresztély Ágost hercegprímás esztergomi érseknek küldte meg azzal, hogy tegye meg észrevételeit. A történelmi és a hatályos jog alapján egy-egy bizottság megvizsgálta a kérés alátámasztására felhozott érveket, s végül egybehangzóan az esztergomi érsek javára döntöttek. A kérdés II. Lipót 1790-ben történő trónra lépésével vált újra időszerűvé. Bajzáth József, az akkori veszprémi püspök az 1790/91. évi országgyűlésen folyamodványt terjesztett az uralkodó

elő, amelyben Volkra 1714. évi beadványára hivatkozott. Kísérlete azonban nem járt sikerrel.²⁷

Palást

Az oltalmat, védelmet megtestesítő palástot Gizella királyné készítette és ajándékozta 1031-ben a veszprémi egyháznak, amint ez a ráhímtett írásból olvasható. Ezt a bíborszínű és rozettamintás bizánci selyemből, színes és arany hímzéssel, eredetileg miseruhának készült, harang alakú öltözéket feltehetőleg a 12. században alakították át koronázási palásttá.²⁸

Kereszt

A kereszt az egyházzal kapcsolatos hatalom jelképe, a magyar király apostoli legátusi voltát testesítette meg.

A hosszú lándzsanyélre tűzött kereszt már Szent István pénzein látható volt.

A királyi lándzsa

A lándzsa a világi (fejedelmi) hatalmat szimbolizálja. A magyar koronázási paláston Szent István lándzsával a kezében ábrázolták. Az 1968-ban

kiásott nagyharsányi lelet dénárjának egyik oldalán lévő „*lancea regis*” felirat is arra enged következtetni, hogy a lándzsa szintén a koronázási jelvények közé tar-

Szent István király dénárja, előlapján a királyi lándzsa

tozott, és ezzel együtt a magyar uralkodónak a fejedelmi elődöktől megörökölt hatalmára is utal. Ugyanezen az oldalon zászlós szárnyas lándzsát tartó kéz látható.²⁹

A királyi hatalmat jelképező lándzsát Szent István III. Ottó császártól kapta, aki azt feltehetőleg császárrá koronázását (996. május 21.) követően küldte Rómából.³⁰ Míg Szent István esetében a lándzsa a szuverén uralkodó felségjelvénye, addig Orseolo Péter esetében éppen a függőséget jelképezte. Ezt támasztja alá, hogy a német krónikások szerint a magyar uralkodó ekkoriban még adót is fizetett.³¹ 1044 júliusában Ménfőnél a menekülő Aba Sámuel király és emberei elhagyták az aranyozott lándzsát, amely hadi zsákmányként III. Henrikhez került. A csata után a császár Péternek visszaadta királyságát, s hatalmát is visszaállította. 1045-ben, amikor III. Henrik a pünkösddöt Magyarországon töltötte, „Péter király a magyar királyságot az aranyozott lándzsával átadta urának, a császárnak, az övéi s a mieink összessége színe előtt”. (Ettől kezdve lett Orseolo Péter jelvénye a lilimos jogar.)³²

Az Árpádok számára a lándzsa, mint „ősi” hatalmi szimbólum jelenik meg akkor is, amikor az „Attila kardjának” tartott fegyvert Anasztázia királyné átadta IV. Henrik német királynak (a későbbi császárnak), amikor 1063-ban Salamont visszahelyezte trónjára. Korona nélkül a királyénál alacsonyabb rangú hatalmat testesített meg; ezt a szemléletet tükrözi, amikor a korona és a kard együttesen szerepelnek, de a kardot mindig a koronás főnek alárendelt személy tartja a kezében.³³

Jogar

A jogar a tekintély és az uralkodás szimbólumaként a világtartó oszlop helyettesítője. Jelképezi a királyi tekintélyt és méltóságot, illetve a kar meghosszabbításaként az igazságszolgáltató hatalmat.

A pálcza az egyik legősibb hatalmi, jogi szimbólum, amely az alázatosság és a szolgálatkészség megtestesítője. Királyi jelvényként nemes fából, elefántcsontból vagy éppen aranyból készítették, és ebből alakult ki később a királyi jogar, amelyet gazdagon díszítettek. E díszítések emlékeztettek a pálcán lévő göcsörtök és dudorok varázserejére.

Az egyiptomi jogar (*heqat*) villás vége és stilizált állatfeje az istenek kezében a boldogság és a jólét jelképe volt. Eredete a pásztorbotra vezethető vissza, arra az ősi szerszámmra, amellyel a pásztorok a birkák és kecskék lábát elkapták. Az ókori Közel-Keleten a jogart általában bimbózó és vizet köpő botként ábrázolták, amellyel az uralkodó felelősségét szimbolizálták az alattvalók élelmezéséért.³⁴

Az európai monarchiák jogarának prototípusa a római konzulok jogara, amelyet sas díszített. Az angol királyi jogaron egy országalma vagy gömb és kereszt vagy galamb, a francián lilimos látható.

Magyarországon a jogar a király igazságszolgáltató hatalmát testesítette meg, mint az erény és igazság pálcája. Mai formájában a 12. század körül készülhetett. Arany filigrán fonatos foglalata és ezüstnyele griff vésettü hegyikristály gömböt tart (három oroszlán). A magyar királyi jogar egyedülálló a középkori Európában, mivel fegyvert idéző buzogány formája a keleti kultúrákban (pl. Perzsiában) használatos, rövid nyelű, gömbben végződő hatalmi jelképekkel rokon.³⁵ A magyar királyok feltehetőleg a 11. századtól használták jogart: I. András 1055-ben a tihanyi alapítólevélben említette először koronázási jelvényként.

Országalma

Az országalma hagyománya az ókorba nyúlik vissza, ahol az eget szimbolizáló gömbként jelent meg. A gömb (glóbusz) uralkodói jelvényé a római császároknál lett: római kori pénzerméken a császár vagy a gömbön trónolt vagy pedig kezével érintette azt. A frank uralkodót, Nagy Károlyt földgömbbel a kezében ábrázolták. A középkorban – a legtökéletesebb forma lévén – a világmindenség abszolút rendjét, valamint a hatalom tökéletességét és teljességét jelképezte. A felső és az alsó félgömb, amelyeket sokszor egy pánt is elválasztott, a szellemi és az anyagi harmónia egységét, az isteni és a földi hatalom összetartozását jelképezi. A pántok három részre osztják a gömböt, így mutatják a Kolumbusz előtti idők három földrészét és a Szentháromságot.³⁶

A magyar országalma – aranyozott ezüst gömb az egyházi fennhatóságra utaló kettős kereszttel díszítve – a 12. században került be a koronázási ordóba. Az országalmán az Anjouk lilimos címere látható. A lilimos a békét és a kegyelmet szimbolizálja.

A reneszánsz idején az uralkodókat – országalma helyett – sokszor félbevágott gránátalmával a kezükben ábrázolták, amely a halhatatlanságot és a sokfélet az egységben jelképezte.

Az uralkodók jobb kezében lévő jogar (vagy kard) az igazságosságot, míg a bal kezükben lévő országalma a kegyelmet jellezte.

Zászló

A királyi jogok és egyben a királyi ítélkezés megtestesítője a tüzes lobogó volt, amely a 16. századtól jelentős szerephez jutott a magyar királykoronázásokkor.

A zászló a vallási hagyományoknál fogva varázserővel bír. A germánoknál még csak a hadba induló kato-

Péter király hűbérül adja Magyarországot III. Henrik német-római császárnak (miniatura a Képes Krónikából)

nák csapatzászlaja, elsősorban stratégiai segédeszköz volt, uralkodói jelkép csak később lett. Eredetileg azt a célt szolgálta, hogy nagy távolságból is át lehessen látni az egyes csapategységek mozgását. A hadi zászló eredetileg egy áldozati vérbe mártott, és így varázserővel felruházott rongydarab volt, amelyet később a dárda csomózott háromszögletű vörös zászló váltott fel. A vörös szín utalt a véres háborúra és a tűzre. A zászlót ugyanis több részre osztották, amely így a szélben lobogó lángnyelvek benyomását kellette.

Amíg a király vezette a hadjáratot, ő maga vitte a zászlót. A zászló jelképezte hordozójának harci kedvét és bátorságát. Amíg a zászló fenn volt, addig a harci kedv is megvolt, ha a zászlót leengedték, az vereséget vagy pillanatnyi veszélyt jelentett, a zászló levétele pedig a harc végét szimbolizálta.

A római és bizánci császárok hatalmi jelvénye a *labarum*, a hosszú nyélen, keresztrúdon függő zászló volt, amelyre a római sas került.³⁷ A római sas a légiók hadijelvénye is volt, amely karmai között aranyozott villámköteget hordott. Nagy Konstantin (306–337) a zászló fölé, a sas helyére a keresztet és Krisztus monogramját (X és P) tetette. Így keletkezett a kereszt zászló (*vexillum crucis*).³⁸

A középkorban sokféle zászlót használtak. Általános volt az ún. gonfanon (ilyen zászlót adott III. Leó pápa 800-ban Nagy Károlynak). Egy másik elterjedt zászlóféleség neve az oriflamme volt. A német császári zászló a 10. századtól bíborszínű, a 13. század közepétől pedig aranyra változott. Az uralkodók által használt központi hadizászló számított az állam jelképének. Ez az uralkodó, az ország és a nép jelképe is volt egyben.

A lovagi korszakban általánossá vált a zászlók címekkel való ékesítése (*bannière*). Egyes zászlók lényegében nagyméretű, textíliákon elhelyezett címerek voltak, az azokon szereplő heroldalakoknak, illetve címerképeknek feleltek meg. A hűbéri korban a *bannière* használata a legtekintélyesebb seniorok előjoga volt. A kisebb rangú személyek a háromszögletű, címeres pennont viselhették. Ez rangemeléskor, egyik csúcsának lemetszésével *bannière*-ré változhatott. Egyes területek adományozásánál az uralkodó jelképesen zászlót adott át.³⁹

Honfoglaló őseinknek is voltak zászlói, amelyek törzsi, nemzetségi jelek lehettek. A krónikák szerint Géza fejedelemig turulos zászlók alatt harcoltak, Szent István már „Szent Márton főpap és Szent György vértanú zászlója” alatt győzte le pogány ellenfelét. A címerjegek már a 13. századi országzászlóinkon megjelentek.⁴⁰

Korona

A korona a kiválasztottság jelképe, amely a római császárok óta az Istentől származó hatalmat szimbolizálja. Viselője minden halandó közül kimagaslik, hiszen a koronák egyik fontos ősi feladata, hogy viselőjüket kiemeljék a többiek közül. Maga a korona ókori eredetű, és akkor még sokféle fejék lehetett (szalag, diadém, koszorú, homlokpánt, aranysisak stb.). Legegyeszerűbb típusa az önmagába visszafutó fejpánt, a ko-

szorú⁴¹ az idő körforgását, a lét folytonosságát jeleníti meg.⁴² A diadém Nagy Sándor korából származik, az ékkövekkel díszített koszorú pedig Nagy Konstantin idején vált hatalmi jelvénné.⁴³

Az ókori egyesített Egyiptomban a fáraó kettős koronát viselt, amelynek két részét egymásba lehetett illeszteni. A fehér színű Felső-Egyiptomot, a vörös pedig Alsó-Egyiptomot jelképezte. A fehér korona elülső oldalát az *ureusz* kígyó, a Nap anyja, felfújt nyakú, támadó állásba lendült kobra ékesíti, amely a királyság isteni jellegét testesítette meg. Az Óbirodalom kezdete óta két felfelé álló strucctoll egészítette ki a fáraó koronáját, amelyek a túlvilági megmérettetésre, az igazságra utaltak (Ozirisz és a „Két Igazság” alvilági csarnoka).

Az egyiptomi fáraók koronázási szertartását megörökítő ábrázolásokon kiemelt helyet kaptak az „istenek”, pontosabban azok a magas hivatalt betöltő papok, akik eljátszották az isteneket. Az uralkodót az istenek választották ki, a koronát Hórusz és Széth vagy Hórusz és Thot helyezték a fejére, és ők végezték a tisztító szertartást is, amelynek során a király jobb és bal oldalára állva korszóbból *anh* jelek formájában vizet öntöttek rá. Thot a héliupoliszi szent *ised* fa levelére írta fel az új uralkodó nevét. A négy világtáj felé szétküldött madarak vitték az örömhírt az ország valamennyi részébe. A trónra lépést követően erről az ország fölényességét is értesítették.⁴⁴

Az Újbirodalom korában (i. e. 1550–1070) a kettős koronát már két állatfej díszítette: Uadzset a kígyó, a keselyűfejű pedig Nehbet. E két istennőt Alsó- és Felső-Egyiptom védelmezőjeként tisztelték.

A ma ismert magyar királyi korona története számos ponton vitatott. A kései középkorban és az újkorban Szent István uralkodói fejkének tartották. A modern kutatók többsége két különböző részből – a felső, ún. latin és az alsó, ún. görög koronából – összeállított ékszernek tekinti a koronát, de mind az egyes részek keltezését és eredeti rendeltetését, mind az összeszerelés idejét illetően eltérnek a vélemények.

A Szent Korona elnevezése egy 1256-ban kelt oklevél óta használatos a magyar nemzeti jelképre, de túlmutat a hatalmi szimbólumon: a magyar Szent Korona az államot testesítette meg, amelynek a közjog szerint egyenlő tagja volt a király és a nemesek (Werbőczy István – Szent Korona-tan). *Intelmeiben* már Szent István is az ország fennmaradását biztosító intézményeket hasonlítja a koronához: az ország területét, intézményrendszerét, egyházát, a király személyét és méltóságát, az uralkodói képességet és mindezek átörökítő tulajdonságát.

Az egyedülálló módon 27 zománcképpel díszített korona származása, készítési műhelye és ideje, körülményei és jelképrendszere ma sem tisztázott teljes egészében.

A hatalom és a méltóság jelvényeként Európában – ahogy ezt a *Képes Krónika* 14. századi ábrázolásai is fenntartották – a hercegek díszes hercegi süveget viseltek, a velencei dózse pedig aranyos selyemmel borított csúcsos sapkát.

Kard

A ma ismert koronázási kard a 16. század első felében készült Velencében. A Szent István tulajdonának tartott kardot a prágai Szent Vid-székesegyházban őrzik.⁴⁵ A penge és a markolat vas, egy darabból készült, a vércsatorna felső részén Ulfberht felirattal, rokon a kétélű viking kardok pengemegoldásával. A markolatgomb és az ellenző csontból készült, erősen kopott állapota a kard használatára utal – így valószínű, hogy eredetileg nem díszkard vagy koronázási jelvény volt. Vésett mintázata egy központi csomóból kiinduló palmetta-kompozíció, kettős állatmotívumra emlékeztető észak-germán ornamentika.⁴⁶

A kard a hatalom, a harc, a bátorság, az erő és az igazságosság, továbbá a férfiaság, a férfivá érés jelképe. Megtestesíti az isteni igazságot, és a törvény képviselőjét is jelöli. A királyválasztási szertartásokon az égi eredetű kardnak nagy jelentőséget tulajdonítottak. Miután az égből érkező isteni hatalmat képviseli a napsugár is, a kard szorosan összekapcsolódik a tűzelemmel.

A japán császárok kardja a tűzzel egylényegű mennyei villámból származik, csakúgy, mint Attila kardja. A középkorban a kard az eszményi lovag erkölcsi és társadalmi rangjának jelképe volt, amely megkülönböztette őt a társadalom többi csoportjától.⁴⁷

A kivont kard, mint az igazságszolgáltatás jelképe, gyakran tűnik fel a 15. századi királyok, hercegek és püspökök nyilvános megjelenéseiben. A kard mint az ítélkező és egyben katonai hatalom megtestesítője a római császárok korára vezethető vissza. A német-római császárok „legmagasztosabb” feladata a birodalom oltalmazása volt, amelyben nyilvánvaló a császári kard kitüntetett szerepe.⁴⁸

A *Képes Krónika* „korona és kard”, illetve várkonyi jelenetként is ismert ábrázolásából kitűnik, hogy a korona a királyi hatalom, a kard pedig a királynak alárendelt hercegségi szimbólum volt.⁴⁹

Béla herceg abban bízott, hogy bátyja, I. András halála után ő öröklje a magyar trónt. I. Andrásnak azonban később három gyermeke született: Salamon, Dávid és Adelheid. Elsőszülött fiát, Salamont ötéves korában megkoronáztatta, és IV. Henrik német császár Judit nevű leányával jegyeztette el. I. András, hogy halála esetén fia trónöröklése biztos legyen, 1059-ben meghívta öccsét várkonyi palotájába, hogy próbára tegye.

Választásra szólította fel Bélát a királyságot jelentő korona és a hercegséget jelentő kard között. Híveinek ugyanakkor meghagyta, hogy ha Béla a koronát választja, azonnal végezzenek vele. Mivel Bélát Miklós ispán figyelmeztette a veszélyre, a kardot választotta, ám családjával együtt azonnal Krakkóba menekült. Lengyel hadakkal tért vissza 1060-ban, és elfoglalta a trónt. Halála (1063) után fiai, Géza és László Merész Boleszláv

lengyel uralkodó segítségével űzték ki Salamont az országból, és ekkor lett I. Géza Magyarország királya.

Koronázási lakoma

A koronázási lakoma szokásos menete sokat módosult az idők folyamán. Régen a koronázási dombon történt kardvágás után a király visszalovagolt palotájába, és ott egymaga ült asztalhoz. Az ország legelőkelőbb méltóságai látták el az asztal körüli teendőket, ha a király a királyi család tagjaival, illetve a nádorral és az esztergomi érsekkel együtt étkezett. A mészárosok pedig a koronázó város lakói számára megsütöttek egy egész ökröt, amelyből egy darabot az országbíró felvitt a királyi asztalhoz, és az uralkodó ekkor emelte poharát az országra.

Amikor a király ivott, akkor az

asztalnál ülők valamennyien felkeltek székükről, és mindaddig állva maradtak, míg a király ki nem itta poharát, és azt a főpohárnoknak át nem adta. Az első pohár „megízlelésénél” rendszerint az ágyúk is eldördültek. A lakoma végén a király „fejére téve saját kezével a koronát, az asztaltól felkelt, kezeit ismét megmosta, megtörülte s a kalocsai érsek által mondott rövid ima után visszavonult.”⁵⁰

A koronázási lakomák szertartásrendjét a politikai vezető réteg érdekei mellett a mindenkori királyi udvar változó hagyományai is befolyásolták. Az ünnepi ebédek ceremóniáját a külföldi dinasztiákból érkező hitvesek udvartartási szokásai is alakították. Európában ugyanis mindenütt más-más asztali rendet követtek: míg a spanyol, az itáliai és az osztrák udvarban szigorúbb és szabályozottabb, addig az angol, a francia és a magyar udvarban kötetlenebb.⁵¹ Aragóniai Beatrix a szigorú nápolyi protokollt követte:⁵² 1476-ban a királyi pár mellett csak a közvetlen rokonok és a legelőkelőbb követek kaptak helyet. A királytól jobbra ült a nápolyi királyfi, a calabriai herceg, a barii érsek, a nápolyi király néhány tanácsosa és a velencei követ, a királyné mellett pedig Kristóf bajor herceg és a fejedelmek tanácsosai.⁵³

„A magyar érsekek, püspökök és zászlós urak számára hét asztal volt elhelyezve, mindegyik asztalnál

A várkonyi jelenet – korona és kard
(Miniatúra a *Képes Krónikából*)

külön pohárszék állott, melyek mindegyikén ötven aranyozott ezüst kupa és serleg volt a többi ezüst éteszközökön kívül. A király melletti legelső asztal a nagy grófé volt, utána következtek a kormányzó, a vajda, Bánffy Miklós, a kalocsai (Collatschau) érsek, az erdélyi püspök és a nagyváradi püspök. A Mátyás asztala előtt fölállított pohárszék tíz rőf hosszú volt. Kilencz polczán ötszázhatvan aranyozott ezüst serleg, billikom és kupa állott; ugyanitt volt elhelyezve egy négy részre osztott, két akós ezüst hordó, melyben négyféle italt tartottak. A többi asztaloknál a grófok, bárók, a városok követei (köztök a boroszlóiak is), továbbá a nápolyi főrangú asszonyok és kisasszonyok ültek.”⁵⁴

A 17. században a magyar politikai elitben zajló hatalmi harcok a koronázási lakoma ülésrendjében is változást hoztak. A nádor és az esztergomi érsek állandó versengést folytatott azért, hogy a lakomákon melyikük tudja magát és hatalmát jobban reprezentálni. Így Thurzó Szaniszló nádor (1622–1625) II. Ferdinánd felesége, Eleonóra Anna királyné 1622. júliusi soproni koronázását követően több levelében sérelmezte, hogy az asztal bal (szemből nézve jobb) oldalán Pázmány Péter érsek baljára, azaz kevésbé rangos helyre ültették. Noha az asztali szertartásrendet 1608-ban és 1613-ban étékfógóként, 1618-ban pedig II. Ferdinánd előmetéőjeként részletesen megismerhette, ezúttal mégis megkísérelte az ülésrend megváltoztatását. A két főméltóság feszült vitájából végül Pázmány került ki győztesen: az esztergomi érsek-hercegprímás még az utolsó magyar koronázási bankett alkalmával, 1916 végén is a legelőkelőbb helyet foglalhatta el, oldalán a kalocsai érsekkel.⁵⁵

Esterházy Miklós nádor (1625–1645) elődei kudarcra ellenére sem adta fel az érsekekkel folytatott harcot. Különleges megegyezés született: az ülésrend tekintetében az esztergomi érsek rangban továbbra is megelőzte a nádort, viszont a nádor elsőbbséghez jutott az asztal körüli szolgálatnál. Mivel pedig a kézmosás megelőzte az asztalhoz ülést, a nádor a koronázási szertartás utolsó világi eleménél primátust vívott ki magának az érsekkel szemben. Ennek szimbolikus jelentősége volt, hiszen a nyilvános lakoma szemléelőinek egyértelműen jelezte, hogy a Magyar Királyság világi életében az ország első embere a nádor.

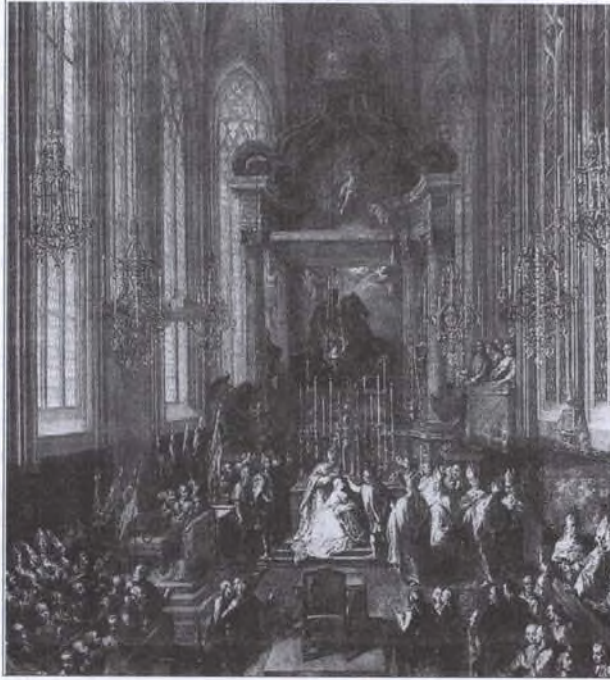
A nádorok növekvő befolyását jelezte az is, hogy míg 1638-ban Esterházy Miklós öt rokonát juttatta be a különféle fogásokat az asztalhoz hordó harminc étékfogó közé, addig fia, Pál nádor 1681-ben három, 1687-

ben kettő, 1712-ben pedig öt Esterházy-fival képviseltette családját a felszolgálók sorában.⁵⁶

A királyi asztalnál még az egyes székfajtáknak (hátamlás, karfás stb.), sőt a pohárszékeknek is rangjelző értékük volt.

A koronázási lakomák alkalmával nem csupán az új uralkodó és a magyar politikai elit ünnepe. Már a késő középkortól szokássá vált, hogy a király megvendégelte a királyválasztó országgyűlést, valamint a koronázó város lakóit is.

A 17. század közepétől az újjáépített pozsonyi várban vendégül látott bécsi udvartartás és az országgyűlés tagjai összesen 20 asztalnál foglaltak helyet. Az alsótábla követeit 15 fős, kör alakú asztalokhoz, a felsőtábla és a bécsi udvartartás tagjait pedig rangjukhoz méltóan hosszúkas asztalokhoz ültették. Az utóbbiak számára a császár Bécsből érkező személyes konyháján az udvari főszakács és segítői főztek, míg az előbbieknél a kevésbé rangos udvari nagykonyha készítette az étkeket. Az alsótábla tagjainak többsége ón tányérokat és csészéket

Mária Terézia koronázása
a pozsonyi Szt. Márton-székesegyházban, 1741. június 27-én

kapott, előkelőbb képviselői (a kancellár, a királyi táblabírák, a prépostok és apátok), valamint a felsőtábla és a bécsi udvartartás tagjai számára ezüst, a királyi asztalnál helyet foglalók részére pedig arany (aranyozott ezüst) étékészletben tálaltak. A rangtiszteletet mutatta az is, hogy az alsótábla egyes asztalaihoz rendelt étékfogómesterei a pozsonyi Magyar Kamara alacsonyabb rangú hivatalnokai közül kerültek ki.

A II. Mátyás koronázását (1608) követő lakomán a királyi asztalnál foglalt helyet Miksa főherceg, a pápai követ, Forgács bíbornok és Illésházy István nádor. Az asztal körül ezüst botjával Thurzó György mint a királyi étekhordók főmestere „forgolódott”, az étekhordók között pedig az Erdődy, a Forgács, a Draskovics, a Pálffy, a Nádasdy, a Balassa, a Keglevich és az Apponyi család sarjai sürgölődtek, az étkeket pedig „egy Batthyány darabolá”. A többi vendég ugyanazon lovagteremben, további asztaloknál kapott helyet. A pozsonyi vár alatt 14 ökröt sütöttek, és 160 hordó bort vertek csapra a koronázó város lakói számára.⁵⁷ I. József koronázása (1687. december 9.) előtt a lakomára kiszemelt hatmázsás ökröt december 6-án „fényesen földfészítve” végigvezették Pozsony utcáin. Majd „7-ike meg 9-ike között lassú parázson megsütötték, majd a szárnyasok minden nemével kispékelték. Így került annak egy része azután a 9-én tartott koronázási ebéd asztalára is.”⁵⁸

A koronázási szertartáshoz kapcsolódó egyéb szokások

A koronázási szertartáshoz kapcsolódó egyéb szokások közé tartozott, hogy az ünnepélyes ceremónia alkalmából beszédek is tartottak: II. Lajos megkoronázásakor (1508) Louis Hélie francia követ, I. Ferdinándékor (1527) pedig Caspar Ursinus Velius.⁵⁹ I. Ferdinánd koronázási szertartását lovagjáték követte. II. Mátyás koronázásakor (1608) sem hiányzott a lovagjáték, sőt még a Dunán „fellobbant” fényes tűzijátékban is gyönyörködhetett a közönség.

Régebben szokás volt a körüllovasolás, azaz a király úgymond bemutatta magát népének. Így tett IV. Béla, akinek lovát Dániel halicsi fejedelem vezette kantáránál fogva. III. Károly körüllovaslása sem volt kevésbé emlékezetes: az ország zászlaját maga előtt akarta vitetni, azonban az fennakadt a templom kapuján, és darabokra szakadt. Budára érve zivatar tört ki, és a krónikák szerint a nagy ézengés még a királyi palota falait is megrepesztette.⁶⁰

Trónra ültetés

A trón az egyedulalom, a bölcsesség és az isteni eredet szimbóluma. A kora középkorban az uralkodóknak még nem volt trónja, hanem a gyűlések alkalmával a király egy széken ült, míg hívei álltak. A székben ülő ember kényelmes helyzete kiváltságos helyzetre utal. Méltóságteljeségét emeli, hogy a magasított emelvényhez lépcső vezet fel. IV. Béláról tudjuk, hogy hatalmát erősítendő, megtiltotta, hogy jelenlétében bárki is leülhessen, és trónterme valamennyi székét elégettette.

Díszes hivatali szék illette meg Rómában a consulokat és a praetorokat, valamint a városrendészeti feladatokat, a gabonaellátás és gabonaosztás lebonyolítását és ellenőrzését, valamint a különböző ünnepi játékok rendezését és felügyeletét ellátó aedilis curulisokat is. Díszes hivatali székük a hagyomány szerint az etruszk királyoktól átvett trónszék egyszerűsített változata volt. Háta és karfája nem volt, ívelt, összecusukható lábait elefántcsont borítás takarta. Könnyen szállítható és szinte bárhol felállítható volt: törvényszéki tárgyalásokon és népgyűléseken, a sorozások alkalmával vagy a szenátusban való elnökléskor. Szemben a királyi trónszékkel, nem lehetett hosszabb időn át hanyag testtartásban ülni vagy elheverni benne, mert nem volt kényelmes.⁶¹

A kora középkorban hagyomány volt a kötrónra vagy egy bizonyos kőre ültetés. De például Karintiában a herceget még a 15. században sem koronázták, hanem arra a kősziklára ültették, amelyet a tartomány kö-

zépének hittek.⁶² A keresztény és a pogány szokások keveredését jelzi Nagy Károly kötrónja Aachenben,⁶³ vagy a skótok mindmáig meglévő beavatási köve,⁶⁴ a *Stone of Scone* („*Lia-Fail*”) [scone-i kő vagy a Végzet Köve (Scone of Destiny)]. Egy kelta legenda szerint a Perth melletti Scone-ban őrizték azt a vörös homokkőtömböt, amelyet az ószövetségi Jákob használt párn-

A Stone of Scone
beépítve az angol koronázási trónba

ajaként. Az alvó Jákob ezen nyugtatta fejét,⁶⁵ amikor álmában meglátta a mennyekbe vezető létrát. A kő – és vele együtt a legenda – egy görög herceg jóvoltából jutott el Írországra, még Krisztus születése előtt. Amikor a 6. században Írország felől megérkeztek a skótok, áthozták a jeles követ is. Ettől kezdve a skót királyok a „Végzet Kövén” ültek megkoronázásukkor. 1296-ban I. Edward, miután megtámadta Skóciát és elfoglalta annak nagy részét, a Westminster Abbey-be szállíttatta a skót királyok koronázási ereklyekövet, a *Stone of Scone*-t. Egészen 1603-ig John Balliol volt az utolsó skót király, akit 1292. november 30-án e kőre ültetve iktattak be. Miután I. Edward az ereklyekövet Londonba szállíttatta, berakta azt arany trónszéke⁶⁶ alá. Ha a Westminster Abbey-ben valakit megkoronáztak, akkor a kő „segítségével” egyben

skót uralkodóvá is avatták.⁶⁷ 1603. július 25-én a skót VI. Jakab királyt a Westminster Abbey-ben tartott ceremónián koronázták I. Jakab néven angol királlyá, aki a scone-i követ is magába foglaló trónszéken ült.⁶⁸

Hétszáz év elteltével, 1996-ban került vissza a Végzet Köve Skóciába,⁶⁹ ahol a skót felségjelvényekkel együtt az edinburgh-i várban őrzik. Az ereklyekő azonban továbbra is fontos szimbólum: a jövőbeni koronázási ceremóniákra is Londonba szállítják majd.

A trónra ültetés hagyománya valószínűleg az uralkodói dinasztiák kiemelkedésével párhuzamosan alakult ki, illetve ennek a folyamatnak a része lehetett. Prágában a vár közelében még 1142-ben is ott állt az a szabadtéri kötrón, amelyre az új fejedelemnek rá kellett ülnie.⁷⁰ Magyarországon az *intronisatio* csak a 15. században nyert különösebb jelentőséget.

Pajzsra emelés

A germánoknál a királyválasztás pajzsra emeléssel történt, majd az új király körüljárta országát. A Meroving-királyok a szent állatokként tisztelt ökrökkel vontatott kocsin járták be az országot.

A pajzs a biztonság, a védelem és a megmenekülés szimbóluma, számos háború- és védőisten attribútuma. Jelképe a harci erénynek is: egy spártai, majd római hagyomány nyomán a harcból vagy „pajzsral” vagy „pajzson”, azaz vagy győztesen vagy hősi halottként kell

visszatérnie a katonának. A hellén korban a bátor harcosokat a tisztelet jeleként pajzsokkal díjazták, amelyekre a kitüntetett nevét és dicsőséges tetteit is ráírták.⁷¹ A rómaiaknál a senatus pajzsot adományozott annak a polgárnak, aki a harcban hősiessé és erkölcsi feddhetetlen volt. Ereklüként őrizték Mars pajzsát, amelyet a várost védelmező isten dobott le az égből; és a hagyomány szerint ennek megőrzése biztosította Róma fennállását.

Az a szokás, hogy a császárt pajzsra emelik, minden bizonnyal a bizánci koronázási szertartás része lehetett, ezzel erősítették meg mint a hadsereg parancsnokát. Bizáncban a pajzsra emelés – amelyre a gyakorlótéren, a Hebdomonon került sor – egészen a császárság végéig fennmaradt. A pajzsra emelést megelőzte az arany nyakláncnak (*torques*), majd a koronának az átadása. A fővezéri nyaklánc, amelyet egy segédtszít, egy egyszerű *campiductor* helyezett az uralkodó nyakába, elsősorban a hadsereg feletti hatalmat jelképezte.⁷² 457-ben, I. Leó megkoronázásakor a jelöltek teknősbékapáncsolt képezve felemelték pajzsukat, hogy a császár felölttesse pompás császári ruháját. A császári öltözék az igazgyönggyel hímzett bíbor selyempalástból (*khlamis*), a diadémból és a bíborcsizmából állt. A *khlamis* később felváltotta a szakkosz, a hosszú, derékban összefogott, gyönggyel és drágakövekkel díszített tunika.⁷³ A 14. századra a koronázás elveszítette katonai jellegét: a pajzsot a konstantinápolyi pátriárka és a legfőbb méltóságok tartották.⁷⁴

Bíborbanszületett Konstantin császár *A birodalom kormányzásáról* (*De administrando imperio*) című művéből megtudjuk, hogy a magyarok a kazár kagán embereivel tanácsot tartottak, és Árpádot, aki „bölcstanácsú és gondolkodású, kiválóan vitéz és az uralomra alkalmas”, választották meg fejedelmüknek, a kazár szokása és törvénye szerint pajzsukra emelve.⁷⁵

Hivatali jelvények a Bizánci Birodalomban

A Bizánci Birodalom hivatali jelvényeivel először a késő-római birodalom hivatalnoklistája, a *Notitia Dignitatum* illusztrációin találkozunk.⁷⁶ Bizáncban ugyanaz a szó jelölte a hivatalt és a méltóságot. A méltóságok adományozása történhetett jelvények átnyújtásával, illetve rendelettel, valamint a császári akarattól függően e kettővel együttesen.

A közép-bizánci korban a palotai szolgálatot teljesítő eunuchok hierarchiája nyolc olyan méltóságból állt, amelyek tulajdonosát ünnepélyes szertartás keretében, okirat és jelvények átadásával tüntették ki. A jelvények azokra a palota körüli szolgálatokra utaltak, amelyekhez e címek kapcsolódtak. E méltóságok rangsorában a legalsó fokon álltak a császári mosdótáartók, akik csuklyás vászontunikát, a kamarás (*cubicularius*) vászontunikát, a *spatharokandidatosz* testőrkartot, az ajtónállók aranypálcát, a *primikérios*ok pedig aranysegélyű fehér tunikát kaptak. A három legrangosabb méltóság, a császári gárda parancsnoka (*prótopathariosz*) drágakövekkel ékesített arany nyakláncot és aranysegélyű fehér tunikát, a *praepositos*ok és a *patrikios*ok pedig elefántcsont *diptükhon*okat⁷⁷ kaptak.⁷⁸

Aranypálcát nyújtottak át a ceremóniák rendjéért és csendjének fenntartásáért felelős *silentarius*oknak. Hivatali jelvényként fehér tunikájuk felett arany nyakláncot viseltek a *kandidatosz*ok, majd a többi díszőrségnél is ez szolgált jelvényül.⁷⁹

A főhatalom megszerzésével és gyakorlásával összefüggő jogszokások

A honfoglalás előtti magyarság a főhatalom megszerzésével és gyakorlásával összefüggő jogszokásait a Kazár Birodalomnak a főkagán méltóságával kapcsolatos szabályai befolyásolták. A kazár szokásokra utal az adat, hogy a honfoglalók a Kárpát-medencébe történt bejövételük után az erdélyi hegyekben megölték Álmost.

A kazár főkirály megválasztása kapcsán szokás volt a leendő uralkodó nyakát selyemzsinórral fojtogatni, megtudandó, meddig kíván uralkodni. Majd ezen évek elteltével, ha még életben volt az uralkodó, akkor éppen az általa mondott idő szentsége miatt be kellett fejeznie életét. Helyette vagy a nép megölte, mondván „esze meggyengült és belátása megingott”.

Hasonló szokást látunk a török birodalomban (szultán, vezető tisztségviselő). 1683-ban a Bécs alatti vereségért végezték ki a fővezért, aki a császártól előzetesen kapott egy levelet, amelyben az szerepelt, hogy fejét küldje meg a császárnak. A levélhez a selyemzsinórt és azt a bársony erszényt is mellékeltek, amelybe a fejét be kellett tenni. A fővezér a zsinórt maga vetette nyakába.

Állatok a főhatalommal és a hatalomgyakorlással kapcsolatos szimbolikában

A főhatalommal és a hatalomgyakorlással kapcsolatos szimbolika körébe tartozik, hogy őseink a törzsszövetséget vérszerződéssel pecsételték meg. Ez az aktus a nomád testvérré fogadás formájának egyik alkalmazása volt. A néprajzi kutatások megerősítik, hogy a magyarság körében a korai századokban ismert és gyakorolt volt az állatokra, illetve az állatok kifolyó vérére (vagy kutyára) tett eskü.⁸⁰ A 13. század elején a bizánci latin császárságban hatalomra jutó francia lovagok és a kun törzsek is hasonló módon kötöttek szerződést. A magyar királyi udvarban a tatárjárás után a védelemre szoruló ország vezetői úgy döntöttek, hogy a trónörökös ifjabb király (a későbbi V. István) egy kun törzsfő leányát vegye feleségül. Az esküvőn tíz kun törzsfő is

megjelent, akik a szertartás közepén kettévágtak egy kutyát, és arra tettek esküt, hogy a IV. Bélával kötött szövetséget megtartják.⁸¹

Az uralom és az alávetés elismerésével kapcsolatos jogszokások terén nemcsak a kutyának, hanem más állatoknak is fontos szerep jutott. A 600-as években a volgai bolgárok mohamedán hitre térítése során a mohamedán hittérítőket küldő kalifa több ajándékkal kedveskedett a megtérni kívánó bolgár uralkodónak. Így többek között a kalifa követei egy lovat adtak díszes nyereggel.

A magyar hagyományokban az újonnan alávetett népek esetében a magyar király küldött fehér lovat, míg évi adó fejében a magyar uralkodó is elvárta a rendszeres állatküldést, ami ló és ökör egyaránt lehetett. Fehér ló küldéséről Zalán bolgár vezér meghódoltatása kapcsán hallunk. A felszerszámozott ló megjelenik őseink ország-vásárlási ügyleténél is.

A ló vagy más állat küldése⁸² a későbbi középkori századok folyamán az alávetettséget szimbolizálta. Az alávetettség elismertetéseként az alávető fél állatot küldött az alattvalónak, aki az állat elfogadásával fejezte ki alávetettsége elismerését. Ugyanakkor az alávetett rendszeres adóval, eleinte állat küldésével fejezte ki az uralkodóhoz fűződő függő viszonyát. Ezt példázza az erdélyi fejedelmi hatalom függő helyzete a török portától.⁸³

Az erdélyi fejedelmek a török portai adó mellett bizonyos számú fehér sólymot is küldtek évente a szultáni udvarba. A nomád világban a fehér sólyomnak szimbolikus jelentősége volt, gyökerei a kazár szakrális uralkodó hatalmi szimbolikájában is megjelennek. Az Európába kerülő törökségnél a sasnak vagy a sólyomnak az uralkodóhoz való kapcsolása adatokkal is bizonyítható.

1396-ban Zsigmond király a nikápolyi vereséget követően a fogságba jutott nyugat-európai lovagok kiváltására sólymot küldött.⁸⁴ A győztes török uralkodó eleinte nem akart tárgyalni a foglyok – köztük a burgundi trónörökös – kiváltásáról, de amikor a burgundi herceg 12 fehér sólymot küldött a szultánnak, akkor rögtön alkut kötött, és a foglyok jó részét váltságdíjról adott írásbeli kötelezvény ellenében elbocsátotta.

Kialakult egy speciális adónem – az *ökörsütés*, amellyel a székelyek tartoztak az uralkodónak az udvar nagy eseményei alkalmával.⁸⁵ A székely szabadságjogok közül a legfontosabb az adómentesség volt, amelyért cserébe a székely nemzet általános hadfelkelési kötelezettséggel tartozott. Adó helyett minden telek után egy-egy ökröt kellett ajándékképpen beszolgáltatniuk az uralkodó számára. Bornemissza Pál és Werner György, I. Ferdinánd biztosai így írtak erről: „a székely

nemesek közül az alacsonyabb renden lévők, akiknek ökrük van, tartoznak egyenként egy-egy ökröt adni a királynak a koronázása idején, házasságkötéskor és amikor a királynak fiai születnek. Ezt ökörsütésnek hívják, mert az ökröket olyan jellel jelölik meg, amely a megye (szék) első betűjét ábrázolja, ahonnan elhajtották.”⁸⁶

Ökörsütés a koronázási ünnepségen (16. századi metszet)

A 16. században egyre nehezebbé vált a székelységtől beszédni az ököradót. 1555-ben került sor az utolsó ökörsütésre, majd Rákóczi Zsigmond fejedelem kísérelte meg azt visszaállítani az 1607. évi kolozsvári országgyűlésen. A gyűlés erről azonban nem hozott törvényt.

A székelyek politikai jelentősége a királyválasztásnál is látható, mivel a székely katonáskodó tömegek fegyveresen felléphetek a nekik nem tetsző királyjelölttel szemben. Amikor például nem II. Ulászlót, hanem öccsét, Albertet szerették volna trónra emelni, és ez nem sikerült, akkor nemcsak Albert fegyveres fellépését támogatták, hanem az új király részére fizetendő ökörsütést is csak fegyveres erőszakkal tudta Báthori vajda kicsikarni. Az ököradozás azt jelentette, hogy az állatszolgáltatással szimbolikusan elismerték az új király hatalmát.⁸⁷

Az erdélyi fejedelem megválasztása és beiktatása

Az erdélyi fejedelmeket az erdélyi országgyűlés szabadon választotta. A fejedelmválasztás szabadságát a fejedelmi *conditio*k is tartalmazták. Báthori Gábor választási feltételeiben a következő szavakkal került ez megfogalmazásra: „Minthogy az elmúlt sok háború időben, mind vérünk hullásával, s mind hazánkon kívül való bujdosásunkkal az egy fő szabadságunkat a *libera electio*t megtartottuk, és a két császártól is, valamint s valahogy lehetett, extorqueáltuk. Kivánjuk ő nagyságától, hogy köteles legyen arra, hogy teljes életében, akármely szerencséjében minket abban megoltalmaz és megtart, és semmi szín és csere alatt vagy testamentom tételével, vagy különben szabadságunk ellen el nem áll [...]”⁸⁸

A választás szabadságát azonban gyakran kétségessé tette a török akarata, amely szultáni parancslelvélbe, *fermán*ba fogalmazva érkezett meg a fejedelmválasztó országgyűlésre, megjelölve a – választásra ajánlott – személy nevét. A választást követte a beiktatási ceremónia, amelyet templomban tartottak. Az új uralkodónak esküt kellett tennie a törvények tiszteletére. Az eskü szövegébe Rákóczi Zsigmond fejedelemségéig belefoglalták a választási feltételeket, *conditio*kat is, míg

Báthori Gábor beiktatásától kezdve különvált az eskü és a felesküvés a conditiokra. A fejedelmi ígéreteket követően a jelenlévő rendek is esküben fejezték ki hűségüket a fejedelem iránt.

A szultáni megerősítésről szóló okirat, az *athnamé* a török Erdély feletti hatalmát szimbolizáló adományokkal együtt akkor érkezett meg, amikor a Porta ténylegesen is elfogadta a megválasztott fejedelem uralmát. Ez történhetett a beiktatás után, de évekkel később is.

II. Rákóczi Györgyöt még apja életében, 1642-ben választották fejedelemmé, beiktatására ünnepélyes szertartás keretében került sor. „Serédi István, Barscai Ákos s Fodor István szászvárosi királybíró, kik a választást a portán bejelenték, a fejedelmi jelvényekkel, mit egy basa kísért, jul. 7-n Szászsebesre érkeztek, kiket ott Kornis Zsigmond, Bihar és Zarándmegye főispána fogadott. Másnap reggel két zászlóalj fegyveres hagyá el Fejérvárt, s a vártól nem messze sorba állott. Reggeli öt órakor a rendek az ifjú fejedelmet templomba kísérik, honnan kijöve, lóra ültek, s harci zene mellett a várból kiléptettek. Elöl van a nemesség, utána az ifjú fejedelem udvari népe tigris és párducz bőrösen, utánok gazdagon szerelt vezeték-paripák; itt következtek a főurak hármason, mint Haller István, Rédei Ferencz, Szalánczi István, Pécsi Simon, Barscai Zsigmond, Kornis Ferencz, Wesselényi Boldizsár, Bornemisza Pál, Kemény János, Bethlen Ferencz, Huszár Mátyás, Haller Péter, Petki István s több fiatal főúr, s ezek koszorújában az ifjú fejedelem II. Rákóczi György. A Szászsebesről kiindult basával a vár alatt a völgyben találkoztak. A basa leszállt lováról, le az ifjú fejedelem és főúri kísérete, s egymást köszönték; mire a basa a császár nevében is köszönté, s a szultántól küldött kardot az ifjú fejedelem oldalára övedzé; végezvén, átnyújtá a hozott zászlót, át a fejedelmi botot, melyek mindenkét Rákóczi átvévé, egy-egy főúr kezébe tette át; mely szertartás alatt a hangászkar s a várfokról az ágyuk folyvást működtek. Vége lévén, lóra pattantak, a basa az ifjú fejedelem baljára lovagolt, körülök alabárdos kengyelfutók tárták a tért; s a kíséret azon renddel, melylyel jött, a fővárosba visszaindult, mi alatt a főurak nagy része a fejedelem előtt vitt zászlót és botot környezte.”⁸⁹

Az erdélyi fejedelmeknek küldött szultáni kitüntető ajándékok között a 16–17. században megtaláljuk a ki-

nevezési oklevéllel együtt átadott díszruhát, a selyemkaftánt, a díszkardot, egy díszesen felszerszámozott lovat, de az igazi hatalmi jelvényt nem ezek, hanem a fejedelmi jogar (korabeli nevén: a bot), főként pedig a rúdján arany gömbbel díszített, vörös szultáni zászló jelentették.

A török diplomáciai szokások szerint ez a zászló, még inkább pedig annak aranyos gömbje volt az erdélyi fejedelem mint hűbéres uralkodó hatalmi jelvénye. A szultánok többször ajándékoztak tollforgóval díszített süveget is.⁹⁰ Bethlen Gábor a török portától zászlót, kornyétát, botot és köntöst kapott.⁹¹ „Végezetre, az újonnan következett fejedelmeknek fényes portámtól a szokás szerént, zászló, kornyéta, bot, köntös, kard és ló kiszolgáltassék.” – olvashatjuk I. Rákóczi György *athnamé*jában.⁹²

A fejedelmet beöltöztették a kaftánba, fejére tették a süveget, kezébe adták a hatalmi jelvényeket, és felvontatták a díszparipát – jelezve, hogy elvárják tőle a portai akaratnak megfelelő kormányzást. A török alávettség jelképei között a trónusnak nem volt különösebb jelentősége, csupán I. Apafi Mihály portai ajándékai között szerepelt.⁹³

Portai ajándékok

Az erdélyi fejedelmek is küldtek ajándékot a török portának. 1620-ból fennmaradt forrásunk Bethlen Gábor portai ajándéokra szánt vásárlásait írja le:

„1. Száz kupát külön-különféle formájút, némelyik legyen 6 girás, némelyik 5, némelyik 7 tc. De úgy, hogy mindenik mentől tettetésb lehet, úgy legyen csinálva. Az giraszám extendáltassék No 600 girára.

2. Hatvan kupát, azok is modo praemisso, külön-különféle formájúak legyenek, summa gira No 250.

3. Tizennégy kupát giraszám Nr. 50.

4. Gyümölcsnek 24 csészét, egyformán valókat, mentől tettesbket kaphatni.

5. Két mosdó-medence 20-hús girás, in summa gira No 40.

NB. Igen reá kell vigyázni, hogy szép formájú, új inventió, úgymint gálya, ember, vad, halformán való kupák legyenek No. 20.”⁹⁴

Jegyzetek

¹ Ripa, Cesare: *Iconologia* (Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 370. p.)

² Hoffmann Zsuzsanna: *A hatalom megnyilvánulási formái és szimbolikája az ókori Rómában* (Aetas, 22. évf., 2007. 4., 143. p.)

³ *Dinasztia, hatalom, egyház – Régiók formálódása Európa közepén (900–1453)*, Összeáll., szerk.: Font Márta (Pécs, 2009, 115. p.; a továbbiakban: *Dinasztia, hatalom, egyház*)

⁴ Kelemen Miklós: *Császárkoronázás a Bizánci Birodalomban*. In: *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Szerk. Mezey Barna (Budapest, Gondolat Kiadó, 2006, 176. p.; a továbbiakban: Kelemen: *Császárkoronázás*)

⁵ A görvélykór (skrofula) a nyirokcsomók gyulladása, amelyet a tuberkulózis bacilusai okoznak. A kór ritkán végzetes, viszont – különösen megfelelő kezelés hiányában – kellemetlen lefolyású és elcsúfítja az arcot. A régi Franciaországban a görvélykórt királyi kórnak is hívták.

⁶ Bloch, Marc: *Gyógyító királyok* (Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 126. p.)

⁷ III. Bélát Bizáncból való hazatérését követően – mivel a bizánci vallás szerint nevelkedett – Lukács esztergomi érsek nem volt hajlandó megkoronázni. A pápa engedélyével III. Bélát a kalocsai érsek koronázta meg.

⁸ A középkorban Fehérvár és környéke a veszprémi egyházhoz tartozott ugyan, de a fehérvári bazilika kivételes helyzetben volt, mivel közvetlenül a római Szentszék joghatóságába tartozott. Szent István magánegyházként építtette fel, s az ország legelőkelőbb temploma volt. Sokáig a bazilika tornyában őrizték a koronázási jelvényeket, csak Károly Róbert idejében kerültek Visegrádra. Lásd: Fügedi Erik: *Uram, királyom...* (Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2004, 62. p.; a továbbiakban: Fügedi: *Uram, királyom*)

⁹ Hunyadi János kormányzói esküjében az 1446. évi törvény megtartását fogadta meg. A felolvasó által mondott szöveget Hunyadi nyilván egyes szám első személyben ismételte. „Isten téged úgy segéljen, Boldogasszony néked igralmat úgy nyerjen, Istennek szenti ér-

ted úgy imádjának, Istennek szent teste végnapodon üdvösségedre úgy méltó legyen, föld tetemedet úgy fogadja bé, onnét harmadnapon ki ne vesse, magul magod úgy ne szakadjon, ítéletnapján Istennek szent színet úgy láthatod, örök pokolba úgy ne temetessél, hogy ez szerzést ez registromban, kit az ország szerzésére megirattanak volna, azt erősen és tökéletességgel, mind megtartod, semmit ellene nem tész, sem tetetsz.” Fügedi Erik: *Uram, királyom*, 60. p.

¹⁰ Csukovits Enikő: *Közjegyzők a középkori Magyarországon*. In: *700 éves a közjegyzőség Magyarországon* (Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2008, 60. p.)

¹¹ Degré Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. Béli Gábor (Pécs, ID Research Kft. / Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2009, 80. p.)

¹² Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története* (Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Az Akadémiai Kiadó reprint sorozata, 1987, 40. p.; a továbbiakban: Bartoniek: *Királykoronázások*)

¹³ A kereszt minden ismert koronázási ordóból hiányzott, abból is, amelyet a hagyományos magyar koronázási könyv tartalmazott. Bartoniek: *Királykoronázások*, 40. p.

¹⁴ Fügedi: *Uram, királyom*, 53. p.

¹⁵ Még Mária Terézia is felvágatott a koronázási dombra!

¹⁶ Degré Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, 215–216. p.

¹⁷ Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik – A királynői intézmény az Árpádok korában* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2005, 19. p.)

¹⁸ Zsoldos Attila: *A Szent Korona árnyékában* (História, 2001. 9–10. sz.; a továbbiakban: Zsoldos, 2001)

¹⁹ Uo.

²⁰ Király János: *Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre* (Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908, 349–350. p.)

²¹ Kalmár János: *Királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben*. In: *Idővel paloták ... – Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó (Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 215. p.; a továbbiakban: Kalmár: *Királyné-koronázás*)

²² Zsoldos, 2001.

²³ Kalmár János: *Királyné-koronázás*, 224. p.

²⁴ *Nápolyi Beatrix (I. Mátyás király második felesége) útazása Pettauól Budára. 1476*. Írta: Eschenloer Péter. In: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717*. Összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte: Szamota István (Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1891, 104–105. p.; a továbbiakban: Nápolyi Beatrix útazása)

²⁵ Kalmár János: *Királyné-koronázás*, 216–217. p.

²⁶ *Eleonóra császárné II. Ferdinánd császár és király felesége magyar királynővé koronáztatásának rendje*. Közli: H. A. (Történelmi Tár, 21. évf., Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1898, 167–172. p.)

²⁷ Kalmár János: *Királyné-koronázás*, 217. p.

²⁸ Bartoniek: *Királykoronázások*, 61. o.

²⁹ Gericz József – Ladányi Erzsébet: *A birodalmi szent lándzsa és Szent István lándzsája*. In: Gericz József: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban* (Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1995, 47–50. p.)

³⁰ Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században* (Budapest, História – MTA Történettudományi Intézet, 2000, 85. p.)

³¹ *Dinasztia, hatalom, egyház*, 124. p.

³² Bóna István: i. m., 86–87. p.

³³ *Dinasztia, hatalom, egyház*, 118. p.

³⁴ Shepherd, Rowena & Rupert: *1000 jelkép a művészetek és a mitológia világából* (Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 2004, 283. p.)

³⁵ *Szimbólumtár*. Szerk. Pál József és Újvári Edit (Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 228. p.; a továbbiakban: Szimbólumtár)

³⁶ Shepherd, Rowena & Rupert: *1000 jelkép*, 283. p.

³⁷ *Szimbólumtár*, 500. p.

³⁸ Pandula Attila: *Állami, nemzeti zászlók* (História, 2003. 2. sz.)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: *Jelképtár* (Budapest, Helikon Kiadó, 1996, 242. p.)

⁴¹ A koszorú mint uralkodói megkülönböztető jelvény felbukkan Zsigmond királynál, aki koszorúval felékesítve hagyta el Prágát. „Holnap szakállamat és hajamat rendbe hozva, ősz hajamat koszorúval díszítve helyeztetek el egy gyaloghintóban, császári trónusomon ülve velem együtt vonuljatok végig a város közepén, és vigyetek ki engem magatokkal együtt [...]” (Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford. Horváth János. Budapest, Magyar Helikon, 1978, 361. p.)

⁴² *Szimbólumtár*, 268. p.

⁴³ Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna (Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 79. p.)

⁴⁴ Kákósy László: *Az ókori Egyiptom története és kultúrája* (Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 231. p.)

⁴⁵ Ipolyi Arnold: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1886, 212. p.; reprint kiadása: Debrecen, Anno Kiadó, é. n.)

⁴⁶ <http://www.nemzetijelkepek.hu/korona-kard.shtml> [2010. október 20.]

⁴⁷ Sz. Jónás Ilona: *Sokszínű középkor. Természet – társadalom – kultúra a középkori Európában* (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010, 145. p.)

⁴⁸ Szabó Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra – Reprézntáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon* (Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2008, 56. p.)

⁴⁹ Font Márta: *A keresztény nagyhatalmak vonzásában – Közép-és Kelet-Európa a 10–12. században* (Budapest, Balassi, 2005, 140. p.)

⁵⁰ *Történelmi apróságok a régi magyar koronázásokról* (Vasárnapi Újság, 39. évf., 23. szám, [1892. június 5.], 404. p.)

⁵¹ Pálffy Géza: *Udvari ceremónia és hatalmi reprézntáció* (História 2005. 3. sz.; a továbbiakban: Pálffy, 2005)

⁵² Mátyás nem is várta Beatrixtól, hogy ő alkalmazkodjék a magyar szokásokhoz, hanem elősegítette, hogy a magyar királyi udvar alakuljon át felesége kedve és ízlése szerint. Bonfini leírásából tudjuk, hogy Mátyás „Beatrix jövetelével egész életformáját is megváltoztatta”, és átalakította az udvartartás rendjét. „A pannon királyoknak az volt a szokásuk, hogy az előkelőségekkel és a nemességgel családiasan éltek, a bejutást nemigen ellenőrizték, sok asztalt terítettek, a főurak közt lakomáztak barátilag, étkezés közben az ajtó nyitva állt, a kéregető koldusokat beeresztették, alamizsnát osztogattak nekik, mindenkit szívesen meghallgattak, többnyire közönséges kenyeret ettek, a királyhoz való bejutást lehetővé tették bárkinek, a legnyomorultabb személyeknek is, igénytelenül éltek, hitvány lakással is megelégedtek, a káprázatos háborúkra eszméletlen költséget áldoztak, de a fényes épületeket lebecsülték, odahaza szűkmarkúak, kifelé nagyvonalúak és pazarlók voltak...” (Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, Balassi Kiadó, 1995, 867–868. p.)

⁵³ *Nápolyi Beatrix útazása*, 106. p.

⁵⁴ *Nápolyi Beatrix útazása*, 106–107. p.

⁵⁵ Pálffy, 2005

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ *Károlyi Árpád: Régi koronázások (II. Mátyás)* (Vasárnapi Újság, 39. évf., 24. sz. [1892. június 12.], 424. p.)

⁵⁸ *Dedek Crescens Lajos: Régi koronázások (I. József)* (Vasárnapi Újság, 39. évf., 24. sz. [1892. június 12.], 425. p.)

⁵⁹ Ursinus Velius, Caspar, eredetileg Kaspar Bernhard (1493–1939): sziléziai humanista, I. Ferdinánd udvari történetírója, fiainak nevelője. A koronázáskor tartott beszéde: Caspar Ursinus Velius: *Oratio habita in Alba Regali die coronationis Ferdinandi* (1527)

⁶⁰ Lovcsányi Gyula: *Képek a koronázásról* (Vasárnapi Újság, 39. évf., 23. sz. [1892. június 5.], 402. p.)

⁶¹ Szlávik Gábor: *Államhatalom és jelvényei Rómában* (História, 2003. 5-6. sz.)

⁶² Fügedi Erik: *Uram, királyom*, 56. p.

⁶³ A frank királyságban a kezdeti időkben nem a korona fejre helyezésének volt hatalom-keletkeztető ereje, hanem a királyi székbe, a Nagy Károly-féle trónusba ültetésnek.

⁶⁴ *Dinasztia, hatalom, egyház*, 117. p.

⁶⁵ „És felkele Jákob reggel, és vevé azt a követ, melyet feje alá tett vala, és oszloplu állítá fel azt, és olajat önte annak tetejére.” (Ter 28, 18)

- ⁶⁶ I. Edward tölgyfából készített trónszékét 1300–1301 táján, hogy abban helyezze el a scone-i követ. A trónszék az udvari festő, Walter mester díszítései ékesítik, 1727-ben pedig még négy arany oroszlán került lábaihoz. A trónszék hátán egy 19. század eleji graffiti is található, miszerint a Westminster Abbey mellett lévő iskola diákja, bizonyos P Abbott ebben a székben aludt 1800. július 5–6-án. A középkori pompájában megfakult, két méter magas Koronázási Trónszék restaurálásáról döntöttek 2010 tavaszán. www.suite101.com/content/restoration-of-the-coronation-chair-a228191 (2011. január 10.)
- ⁶⁷ Szántó György Tibor: *Anglia története* (Akkord Kiadó, Budapest, 1997, 83. p.)
- ⁶⁸ Úgy tartják, hogy a hajdani prófécia teljesedett be: a 9. század közepén Kenneth MacAlpin a következő szavakat véste a kőbe: „Ni fallat fatum, Scoti, quocunq; locatum Invenient lapidum, regnare tenentur ibidem.” Azaz: ahol e kő van, ott a skótok fognak uralkodni. www.westminster-abbey.org/visit-us/highlights/the-coronation-chair [2011. január 10.]
- ⁶⁹ 1950-ben négy skót egyetemista kísérletet tett a Végzet Kövének visszaszerzésére. Ian Hamilton és barátai (Kay Matheson, Alan Stuart és Gavin Vernont) 1950 karácsonyán két kocsival érkeztek a Westminster Abbey-hez, és az ereklyekövet ki is vették a Koronázási Trónszék alól, és olyan szerencsésük volt, hogy egészen Skóciáig eljutottak vele. A kő kiszabadításakor kettétört, így egy glasgow-i kőfaragó barátjukhoz fordultak, aki elvégezte a szükséges javításokat. A tett nyomán ők lettek Nagy-Britannia legnagyobb erővel körözött személyei. Végül úgy határoztak, hogy a követ visszaszolgáltatják a hatóságoknak. (Oliver, Neil: *Skócia történelme*. Budapest, General Press Kiadó, 2010, 456–457. p.)
- ⁷⁰ *Dinasztia, hatalom, egyház*, 117. p.
- ⁷¹ Shepherd, Rowena & Rupert: *1000 jelkép*, 296. p.
- ⁷² Kelemen: *Császárkoronázás*, 174. p.
- ⁷³ Bréhier, Louis: *A bizánci birodalom intézményei* (Budapest, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2003, 21. p.)
- ⁷⁴ Ostrogorsky, Georg: *A bizánci állam története* (Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 70. p.)
- ⁷⁵ *A magyar honfoglalás kütfői*. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1900, 122. p.)
- ⁷⁶ Kelemen Miklós: *Hivatali jelvények a Bizánci Birodalomban*. In:

- Jogtörténeti Tanulmányok VIII.* Szerk. Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert (Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2005, 253. p.)
- ⁷⁷ Diptükhon: viaszréteggel befelé összehajtott kettős írótabla.
- ⁷⁸ Bréhier: *A bizánci birodalom intézményei*, 134. p.
- ⁷⁹ Kelemen: *Hivatali jelvények a Bizánci Birodalomban*, 255. p.
- ⁸⁰ Rácz Lajos: *Hatalmi szimbolikánk nomád gyökereiről* (Jogtörténeti Szemle, 1986. 1., 25. p.)
- ⁸¹ Uo.
- ⁸² 1412 áprilisában Velence tett ajánlatot Zsigmondnak, hogy Dalmáciáért – Spalato és Ragusa nélkül – és az elfoglalt itáliai területekért 300.000 dukátot fizet, a magyar korona jogát pedig fehér ló vagy aranyos szövet beszolgáltatásával elismeri. (Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1984, 95. p.)
- ⁸³ Rácz Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992, 58. p.)
- ⁸⁴ Csopey László: *Adalékok Báthori István életéhez* (Budapesti Szemle, 1888, 228. p.)
- ⁸⁵ Szabó Péter: *Az erdélyi fejedelemség* (Budapest, Vince Kiadó, 1997, 14. p.)
- ⁸⁶ Oborni Teréz: *A székely szabadságokról* (Rubicon, 1992. 3., 11. p.)
- ⁸⁷ Rácz Lajos: *Főhatalom és kormányzás*, 61–62. p.
- ⁸⁸ *Approbata Constitutio II. Rész I. Czim „Conditiones ejusdem Principis Gabrielis Bathori”*
- ⁸⁹ Kővári László: *A magyar családi s közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából* (Pest, Ráth Mór Bizománya, 1860, 182–183. p.)
- ⁹⁰ Tóth István György: *Erdélyi fejedelmek hatalmi jelvényei* (Historia, 2003. 3. sz.)
- ⁹¹ Behtlen Gábornak adott Athnéme. In: *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. Mikó Imre. II. kötet (Kolozsvár, Ev. Ref. Főtanoda, 1856, 342. p.)
- ⁹² I. Rákóczi Györgynek adott Athnéme. In: *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. Mikó Imre. II. kötet (Kolozsvár, Ev. Ref. Főtanoda, 1856, 348. p.)
- ⁹³ Szabó Péter: *Az erdélyi fejedelemség*, 49. p.
- ⁹⁴ *Bethlen Gábor portai ajándékra szánt vásárlásai 1620-ból*. Közli: Fehérpataky László. In: *Történelmi Tár*, 1. évf., Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1878, 678–679. p.

A Független Kisgazdapárt (FKGP) szétverése idején a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetői nyíltan hangoztatták, hogy a baloldal helyzete, illetve választási kilátásai kedvezőbbé váltak. „Nekünk semmi kifogásunk nem lenne, ha még több párt indulna a választásokon – mondotta Révai József a nagybudapesti pártbizottság 1947. július 23-i értekezletén –, ha sikerülne elérni azt, hogy a kisgazdapárt ne csak háromfelé bomoljon, hanem még egy újabb csoport válna le a kisgazdapárttól.”¹ Az új pártok fellépése – s talán az sem véletlen, hogy „engedélyt” mindenki kapott – ebből a szempontból valóban kedvezőbb helyzetet teremtett az MKP számára.

Az új polgári csoportok közül elsőként, még 1947. július közepén, a Független Magyar Demokrata Párt (FMDP) alakult meg, s kapott a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól (SZEB) „működési” engedélyt.² Az FMDP megalapítója Balogh István volt, aki – bár a magyar belpolitikában Talleyrand szerepét kívánta betölteni, de nagy francia példaképe diplomáciai képességének nem volt birtokában – még azelőtt, hogy lemondott vol-

Izsák Lajos

Az 1947-es ellenzéki pártok utódpartjai a forradalom és a rendszerváltás idején

na kisgazdapárti főtitkári tisztségéről és kilépett volna a pártból, pártalakítási céljairól Rákosi Mátyást is tájékoztatta. Az MKP főtitkára nem emelt kifogást Balogh pártalakítási akciója ellen, sőt támogatta azt. Balogh 1947. június 3-án levelet írt Dobi Istvánnak, az FKGP elnökének, és ebben egészsége „teljes összeomlására” hivatkozva közölte, hogy nem tud eleget tenni főtitkári megbízatásának. Egyúttal arra kérte Dobit, hogy az

FKGP vezetőségével együtt járuljon hozzá 3-4 heti szabadságolásához, majd ezt követően kilépett a pártból.

„Hangsúlyoznom kell – állapította meg Balogh István első nyilatkozatában –, hogy az új párt nem tagja a koalíciónak, de ez nem jelenti, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol. De nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában.”³ Az FMDP fellépésekor első szavát a polgársághoz intézte, de kezdettől fogva hangsúlyozta a polgár és a „demokratikus polgár” közötti különbséget, s csupán az utóbbinak ígérte, hogy a politikában képviselője lesz. A „demokratikus polgár” fogalma azonban az FMDP vezetőinek értelmezésében éppen úgy magában foglalta a városi közép- és kisburzsoáziát, mint a módos parasztságot, a kispolgárság mezsgyéjén álló munkásokat s nem utolsó sorban az alkalmazotti értelmiségi rétegeket. „Balogh István ma is azt a gondolatot képviseli – magyarázta Parragi György szegedi nyilatkozatában –, hogy a demokráciában a polgárságot, ebbe beleértjük a parasztságot és a magasabb életszínvonalra vágyó, családi házra, kertre, gyümölcsösre vágyó munkásságot is, nem lehet másodrangú állampolgárrá leminősíteni.”⁴ Kovács Imre, a parasztpárt korábbi alelnöke az FMDP-hez való csatlakozásról szóló „Nyílt Levelé”-ben szintén hasonló álláspontot képviselt, amikor hangsúlyozta: „Akik nem tudják vállalni a marxizmust, mint jómagam sem..., azok lehetnek demokráciák, hitük és meggyőződésük szerint. A demokráciát nem lehet egy osztály számára kisajátítani, a demokráciában elfér minden osztály, elfér benne a parasztság, a munkásság, a polgárság, s az értelmiség.”⁵

A Független Magyar Demokrata Párt 1947. augusztus 1-jén nyilvánosságra hozott pártprogramja alapján véve a fentiekben idézett nyilatkozatok szellemében fogalmazódott meg.⁶ Politikai téren a program a polgári szabadságjogok maradéktalan biztosításának igényét állította előtérbe. Harcot hirdetett a bürokrácia túlkapásai ellen, és a helyi önkormányzatok kiépítését szorgalmazta. Külön is hangsúlyozta, hogy rendezni kell az állam és az egyház viszonyát. Ebből a szempontból meglehetősen nagy jelentőséget tulajdonított a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felvételének, a Vatikánnal kötendő konkordátumnak. Követelte a magántulajdon védelmét, ugyanakkor elismerte az addig végrehajtott államosításokat. Gazdasági támogatást ígért a parasztságnak, különösen a földreform végrehajtása során földhöz jutott új gazdáknak. Külpolitikai téren síkraszállt az ország függetlensége mellett.

Dénes István a volt Magyar Földműves és Munkáspárt „vezetősége” nevében augusztus 9-én jelentette be, hogy híveivel együtt csatlakozik a Balogh-párthoz. Erre az időre már csatlakozott P. Ábrahám Dezső és Dánér Lajos is, akik 1947 februárjában még a Kossuth Pártot szerették volna megszervezni.⁷ Augusztus elején az FMDP vezetősége „szigorúan bizalmas” levélben fordult a vidéki kisgazdapárti és volt szabadságpárti szervezetek vezetőihez, amelyben „irányelveket” adott az FMDP-hez való csatlakozáshoz. Az FMDP „vezérkara” augusztus közepére alakult ki. Balogh István pártelnökön kívül Parragi György ügyvezető alelnök és az ide csatlakozó volt parasztpárti Kovács Imre neve „fémjelezte” a pártot. Ugyanakkor az FMDP-hez csatlakozott több volt kisgazdapárti, parasztpárti és szabadságpárti képviselő is. Az FMDP képviselőlistáján szerepelt az említettekén kívül még Sz. Szabó Pál, Balla Antal, Kunszery Gyula, Vértes István, Lévy Zoltán, Bartha László, Ternay István, Milassin Kornél és Kuchinka Gyula is. A párt az augusztus 31-i országgyűlési választásokon 260.420 szavazatot kapott, és így 18 képviselővel rendelkezett az új országgyűlésben.

Barankovics István, a Demokrata Néppárt (DNP) vezetője 1947. augusztus 10-én, Győrben hozta nyilvánosságra pártja új programját.⁸ Ez a program a keresztény állameszme 20. századi követelményeinek képvisel-

tét és érvényesítését jelölte meg a DNP céljaul a magyar politikai életben.

A Demokrata Néppárt nem egyszerűen az egyik ellenzéki párt kívánt lenni, hanem a koalíció ellenzéke. Programja a „népi demokrácia” helyett lényegében egy másik alternatívát kínált, illetve tárt a közvélemény elé: „Követeléseink között egyetlenegy sincs, amit nem tudnánk végrehajtani, ha a kormányzó hatalom a mi kezünkben volna... Ellenzéki programunk kormányképes program”. A DNP konkrét követeléseit megfogalmazásánál éppúgy merített a kereszténydemokrácia és a keresztényszocializmus, mint a keresztény nemzeti ideológia eszmetárából, s nem utolsósorban a kisgazdapárt 1945. évi programjából, tapasztalataiból. Mérlegelte azonban azt is, hogy a korabeli viszonyokat helytelen lenne egyszerűen csak tagadni, ehelyett inkább a „hibák” kiküszöbölését ígérte a „népi demokráciának” a kereszténydemokráciával történő felváltásával. „Ellenzékiek azért vagyunk – állapította meg Rónay György –, mert a mai magyar kormányzó politika nem a keresztény állameszme alapján áll, ember, nép, nemzet és állam hivatásáról vallott elvei egyrészt politikai gya-

A Független Demokrata Párt plakátja

A Demokrata Néppárt emléktáblája (Budapest, V., Galamb utca 4.)

korlatának bizonyos mozzanatai, másrészt nem felelnek meg a kereszténység e kérdésekről vallott elveinek és felfogásának.”⁹ Barankovics István pedig ehhez – a munkáspártok programjával szemben – még annyit fű-

zött hozzá, hogy „a történelmi anyagelvűség világnézetére épült marxizmus programja mellett csak a keresztény világnézetten felépült társadalomtudomány termelt ki olyan, részleteiben is kidolgozott új együttélési tervet, amelynek sem a tudomány, sem a haladás színe előtt nem kell szégyenkeznie”.¹⁰ S mivel az ország lakosságának többsége az evangéliumi tanításokat magában foglaló kereszténységet vallja világnézetének, azért van szükség egy olyan keresztény világnézeti pártra, amelynek programja mindenkihez szól. A DNP programja valóban ilyen volt, a társadalom minden rétegéhez kívánt szólni, mégpedig nemcsak a parasztságot, hanem a városi kispolgárságot, értelmiséget és részben a munkásságot is, a hívők egész taborát hívta zászlaja alá.

A DNP-nek az FKGP katolikus vonalát lényegében sikerült is magába olvasztania, a párt aktivistái pedig a katolikus papok mellett jórészt volt KALOT-vezetőkől és -tagokból kerültek ki. A párt, az augusztus 10-i győri zászlóbontás után, alig egy héten belül, különösen a Dunántúlon, sorra megalkototta megyei szervezeteit. Ezzel nagyjából egy időben kiegészült a DNP vezető garnitúrája is, részben volt kispárti képviselőkől, részben politikusokból és más értelmiségiekből, Barankovics István, Bálint Sándor és Eckhardt Tibor, valamint Varga László mellett most már itt volt található Babothy Ferenc, Belső Gyula, Komlós Géza, Pécsi József, Pócza Lajos, Kovács Ferenc, Mihelics Vid, Kovács László, Rónay György és Eszterhás György. Az is sokat lendített a párt helyzetén, hogy ismét – most már rendszeresen – megjelent lapja, a *Hazánk*.

Az országgyűlési választásokon a DNP 820.453 szavazatával és 60 mandátumával a 10 pártot felvonultató választási küzdelemben a második helyre került. Vezetői nagy örömmel vették tudomásul az eredményeket, Barankovics István, a párt vezetője úgy értékelte a választásokat, hogy ez nem betetőzése volt egy munkának, hanem nyitánya egy sok gondnal, áldozattal és szorgalommal munkálkodó jövőnek, amelynek nagyra kell len-

nie. Rákosiék másképp gondolták: másfél esztendő alatt „eltüntették” a DNP-t a hazai politikai életből.

Slachta Margit 1947. július 22-én nyújtotta be Rajk László belügyminiszternek pártalakítási engedélykérését, majd ezt másnap közölte a nemzetgyűlés elnökségével is.¹¹ Az új választójogi törvény, az 1947. évi 22. tc. szerint az új pártoknak ajánlások megszerzésére volt szüksége a választásokon való induláshoz. A Keresztény Női Tábor (KNT) Esztergomban kifejtett munkája eredményeként igen rövid idő alatt megszerezte a szükséges ajánlásokat, s így lehetővé vált számára a szervezkedés, illetve a választási propaganda megindítása. A választásokra készülve a KNT külön programot nem dolgozott ki, hanem a katolikus hívők, elsősorban a nők megnyerését és pártba való beszerzését szorgalmazta.

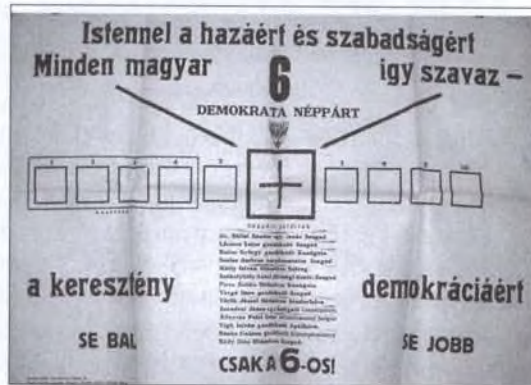
A KNT jövőre vonatkozó elképzeléseit, törekvéseit és politikai céljait a párt vezetői: Slachta Margit országos elnök, Hudomel Hilda alelnök, Veress Anna főtitkár, Bozsik Pál apátplébános, egyházi tanácsadó és Balázs Benedicta megyei kerületvezető „A Keresztény Női Tábor Pártszervezetének Szabályzatát”-ban foglalták össze, amit betekintésre és jóváhagyásra megküldtek Mindszenty József hercegprímásnak is.¹² E dokumentumból megállapítható, hogy Slachtaék országos méretű szervezkedésre készültek, amelyhez a támogatást elsősorban Mindszentytől várták. A párt jellegét illetően azt emelték ki, hogy országos és közszociális, amely a „tízparancsolat” és a Szent István-i tradíciók alapján áll, működési területe pedig Magyarország. A szervezeti szabályzat továbbá részletesen foglalkozott a párt országos központi szerveinek a felépítésével, hatáskörével, a helyi pártszervezetek kiépítésének módjaival és tevé-

kenységével, rögzítette a párttagok jogait és kötelességeit, a megyei és járási központok feladatait, a tagdíjak fizetésének és elosztásának rendjét, végül meghatározta a KNT-nek a többi politikai párthoz való viszonyát.

A párt feladatait és céljait a következőkben foglalta össze: 1. A községi és megyei önkormányzatban és a parlamentben a nők számára megfelelő képviselőbiztosítás. 2. A tízparancsolatnak és a Szent István-i tradícióknak – keresztény államélet – érvényt szerezni a törvénykezésben és a politikai életben. 3. A párt képviselő-

Barankovics István

A Demokrata Néppárt választási felhívása

Slachta (Schlachta) Margit

selője személyében a valóban keresztény politikus típusát testesítse meg. 4. A nőket keresztény, nemzeti és szociális alapon országos, megyei és községpolitikai tevékenységre szervezni és képezni. 5. A nő gazdasági és állampolgári elhelyezkedését és érvényesülését a gyermek és család érdekeinek biztosításával a köz javára, igazságos és méltányos alapon, lehetővé kell tenni. 6. Szilárd alapokon nyugvó politikai szerveivel a párt és az országgyűlés, az országgyűlés és a párt között organikus kapcsolat létesítése.

A választási küzdelmek során a KNT-hez csatlakozott a Varga Endre vezette Katolikus Néppárt. Így is a KNT a 16 választókerületből csak négyben állított képviselőjelöltet. Legjobb eredményeit (16,1%) Fejér–Komárom–Esztergomban érte el. Választási eredményeinek megfelelően 4 mandátumhoz jutott.

Az új pártok közül Pfeiffer Zoltán, hívei nevében, már 1947. július 26-án – közvetlenül a Magyar Szabadság Párt önfeloszlatása után – bejelentette, hogy Magyar Függetlenségi Párt (MFP) néven pártot szándékozik alapítani. Néhány nap múlva, a hónap végén, csoportja képviselőjében Zsedényi Béla Esztergomba utazott, ahol tárgyalásokat folytatott Mindszenty József hercegprímással, és igyekezett őt rávenni az új párt támogatására. Zsedényi e célból egyúttal felkereste a váci püspököt is. Tárgyalásai azonban kevés eredménnyel zárultak, a két főpap nem foglalt egyértelműen állást az MFP támogatása mellett. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a július 25-én ülésező püspökkari rendkívüli konferencia – ahol egyébként szóba került a választások ügye is – sem döntött véglegesen abban a kérdésben, hogy a szerveződő új pártok közül a választásokon melyik mellett áll ki az egyház felső vezetése, s melyik támogatására szólítja fel híveit.¹³

Pfeiffer Zoltán 1947. augusztus 4-én tartott sajtókonferenciát külföldi és hazai tudósítók számára, ahol hivatalosan is bejelentette az új párt megalakulását. A pártelnök egyúttal tájékoztatta az újságírókat arról is, hogy a korabeli viszonyok között milyenek az MFP lehetőségei és céljai. Ezúttal sem mulasztotta el azt a lehetőséget, hogy bírálja a kormányzat politikáját, s kifejtse véleményét az új választójogi törvényről. „Az ellenzék, amely a kormányzatot bírálja, nem a demokráciát bírálja, hanem azt inkább fejleszteni akarja” – állapította meg Pfeiffer, de ugyanakkor leszögezte azt is, hogy „a nehézségek ellenére nem tekintjük a választást valami hazardírozásnak, hanem komoly missziónak. Talán meg tudjuk magyarázni, hogy a demokráciának mindenben egyenlőséget kell teremtenie. Akármilyen nő lesz az új parlament összetétele, első feladata bizo-

nyára az lesz, hogy valóban demokratikus választójogot létesítsen... A polgári ellenzék eszméje tovább is fennmarad, és a mi feladatunk az, hogy a polgári gondolat terén az 1945-ben kinyilvánított népakarat ne vál-

tozzék. Ez a polgári többség bizonyára most is érvényesülni fog, akár a kormány, akár az ellenzéki pártok révén.¹⁴ Pfeiffer magabiztos kijelentéseit egyúttal azzal támasztotta alá, hogy a jelenlévők kezébe adta az MFP „kormányképes” programtervezetét.

A program nemcsak a koalíciós kormányzat addigi belpolitikáját, hanem a külpolitikáját is teljesen elhibázottnak minősítette, mégpedig elsősorban azért, mert az egyetlen nagyhatalom részéről sem élvez bizalmat. Nem vonta kétségbe a Szovjetunióval való jó viszony megteremtésének szükségességét, de ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy „nagy szomszédunk bizalmát a magyar nép polgári elveket valló óriási többsége is kiérdemelje”. A szomszéd népe-

ket pedig a „kossuthi” konföderáció alapján akarta jobb együttműködésre bírni. Az MFP külpolitikai törekvéseit illetően egyúttal azt is lerögzítette: „Valljuk a nagy európai kultúrközösségekkel való elszakíthatatlan közösségünket, s a jövőendő életünket is e megmásíthatatlan törvények alapján kívánjuk felépíteni”.

A Magyar Függetlenségi Párt nyíltan ellenzéki pártként lépett fel, nem tagadta, hogy egy liberális jellegű politikai és társadalmi berendezkedést szeretne megvalósítani Magyarországon. Ez a párt döntően az FKGP jobbszárnyának képviselőiből s azok követőiből verbuválódott, és nyíltan soraiiba szándékozott tömöríteni a függetlenségi frontból időközben eltávolított vagy már eleve be sem került polgári irányzatokat, csoportokat. Az MFP megalakulása után lényegében mind politikailag, mind szervezetileg a Magyar Szabadság Párt örökébe igyekezett lépni, és tulajdonképpen lépett is. Nyilvánvalóan nagyrészt ezzel magyarázható, hogy alig két-három hét alatt 23 budapesti és több száz vidéki szervezet sikerült létrehozni. A párt vezetősége és képviselőjelöltjeinek egy része szintén a volt szabadságpártiak közül került ki, a másik, a nagyobbik rész pedig a kisgazdapárt „alapítói” közül toborzódott. Emellett a párt-hoz csatlakoztak olyanok is, akik csak 1945-ben léptek be a Kisgazdapártba. Az MFP képviselőjelöltjei között szerepelt többek között Acsay László, Acsay Tihamér, Benkő András, Fekete Jenő, Gábrriel János, Hódy György, Keresztes Tamás, Lábady Antal, Palinay Ferenc, Pásztor Tamás, B. Szabó István, Pászthy István, Szenner József és Vándor Ferenc. A pártvezetőségét, vagy ahogyan ők maguk nevezték, a „hetesfogatot” Miklós Béla, Futó Dezső, Hegymegi Kiss Pál, Moór Gyula, Pfeiffer Zoltán, Vásáry István és Zsedényi Béla

Pfeiffer Zoltán

alkotta. Az MFP a választásokon 670.547 szavazatot kapott, s ezzel 49 mandátumhoz jutott.

A liberális polgári ellenzék pártjai közül a Polgári Demokrata Párt életében július első hetében fontos sze-

mélyi változás következett be. Véglegessé vált, hogy Szent-Iványi Sándor pártelnök Nyugaton maradt, s így az újjászervezett vezetőség módosított „program-összefoglalót” bocsátott ki.¹⁵ A módosított program általános, elvi követelése – összhangban a PDP polgári demokrata felfogásával – az alábbiakat tartalmazta: harc az emberi és polgári szabadságjogok érvényesítéséért, tehát elsősorban az egyéniség jogaiért; harc a fasizmus minden maradványa és új próbálkozásai ellen; a kisember, a polgár védelme a mindjobban túltengő állami hatalommal szemben. A hét fejezetből álló program „a” polgár érdekei védelmének általánosságban történő hangsúlyozása ellenére is valójában a városi kispolgársághoz, a köz- és magánalkalmazottakhoz kívánt szólni, azok igényeit próbálta képviselni. A kereskedelem terén harcot hirdetett a „kereskedelemellenes irányzatok”, főleg „bizonyos” hatóságilag

támogatott, egészségtelen szövetkezeti rendszer ellen. Követelte a kereskedők bevonását az adókvetésbe és a kereskedelmi bíraskodásba. Nem általában az ipari, hanem csupán a kisipari vállalkozások támogatását sürgette, mégpedig „törvényesen szabályozott” hitelek segítségével. Síkraszállt továbbá a közalkalmazottak szolgálati pragmatikájának a megalkotásáért, valamint jogi, erkölcsi és politikai védelmet követelt a magánalkalmazottak részére. Az adópolitikával összefüggésben, a fogyasztási adókkal szemben az egyes adókat állította előtérbe, és a munkajövedelem fokozottabb kímélését sürgette. Az PDP – programja szerint – ismételt „lojális fegyvertárs”-nak ajánlotta fel magát a függetlenségi front eszméiért, elsősorban a hároméves terv sikeréért folyó küzdelemben. Másfelől pedig polgári, ellenzéki mivoltát hangsúlyozta a koalíció pártjaival szemben, és a jövőre vonatkozóan is azt ígérte, hogy ténykedéseiket „tárgyilagos, de komoly kritikával kíséri.” A PDP a választásokon valamivel több, mint 50.000 szavazatot szerzett, s ezzel 3 mandátumhoz jutott, a választásokon indult 10 párt közül a legkevesebbhez.

A Magyar Radikális Párt életében 1947. augusztus elején szintén fontos változás következett be: a Szociáldemokrata Pártból (SZDP) kivált Peyer Károly és néhány társa ehhez a párthoz csatlakozott.¹⁶ Az MRP,

mint baloldali ellenzéki párt, a jobboldal ellen minden esetben „balra” kívánt támaszkodni, de követte a kritika szabadságát, amely szerinte demokratikus-parlamentáris országban minden demokratának elidegeníthetetlen tulajdona. Fontosnak tartotta, hogy a gazdasági reformokat ne az öletszerűség, s ne egyes pártok programjai diktálják, hanem az észszerűség és a társadalom érdeke. Alapvető célkitűzéseikről szólva kijelentették: „A Radikális Párt antifasiszta párt, amelyben polgárok, értelmiségiek és munkások együtt küzdenek a fasizmus ellen, bármilyen áruhában jelentkezik, s bárhol húzódik meg – akár a demokratikus pártok sorai- ban, akár a közhivatalokban, vagy az egyházak palástja alatt.” Peyerék csatlakozása jelentősen megnövelte az MRP iránti érdeklődést, s ez megmutatkozott a választási eredményekben is. Amíg ez a párt 1945-ben a parlamenti küszöbön sem jutott,

pontosabban szólva mandátumot sem szerzett, 1947-ben 84.169 szavazatával 6 mandátumhoz jutott.

***

Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 30-án az MDP vezetőségének döntése és a szovjet emisszáriusok, A. Mikoján és M. Szuszlov hozzájárulása alapján jelentette be az egypártrendszer megszüntetését és a koalíciós kormányzás visszaállítását.¹⁷

Az 1947 novemberében feloszlott Magyar Függetlenségi Párt (MFP) 1956. október 30-án szerveződött újjá, mintegy 30-40 fő részvételével. A kezdeményezők Pfeiffer Zoltán egykori hívei, a koalíciós években kevésbé ismert MFP-tagok voltak, zömmel újpestiek. A párt megbízott elnöke Hornyák Tibor, alelnöke Gémes József gyári munkás, 1947-ben az MFP képviselőjelöltje és Bozzai Ferenc, szervező titkára Fazekas György lett. Másnap a működéshez és a szervezkedéshez szükséges anyagi és technikai feltételek biztosítását, a *Független Jövő* címmel indítandó hivatalos lap engedélyének kiadását kérték.

A Magyar Radikális Párt
 folyó hó 24-én, vasárnap délután 6 órakor
 Tiszaföldváron a Községháza előtti téren
VÁLASZTÓI NAGYGYŰLÉST tart.
Beszél
Peyer Károly
 országgyűlési képviselő,
 a Szocializmus régi harcosa.

A Magyar Radikális Párt röplapja

Magyar lányok, Asszonyok, Édesanyák!
 Veletek harcoltunk a 11 éves elnyomatás ellen.
MOST TI HARCOLJATOK VELUNK TOVÁBB
 a Független Magyarországért és gyermekeink jobb jövőjéért! - Állj sorainkban Hív
 Téged is a Magyar Függetlenségi Párt
 Budapest, IV., Rezi Károly-utca 7

A Magyar Függetlenségi Párt felhívása, 1956

A Magyar Függetlenségi Párt a rendelkezésre álló pár nap alatt érdemi tevékenységet nem fejtett ki. Helyi szervezetei nem alakultak. Lényegében nem volt több, mint egy kisebb politikai csoport, amely, ha nincs a szovjet katonai beavatkozás, az MFP újjászervezésének magja lehetett volna. Politikai programot nem dolgoztak ki. Az a néhány pont, amit megfogalmaztak, azt mutatja, hogy a párt elődjéhez hasonlóan elkötelezte magát a polgári demokrácia, a magántulajdon sérthetlensége, az emberi és politikai szabadságjogok védelme mellett.

Kifejezetten polgári liberális erő, illetve párt a forradalom szűkre szabott időszakában nem tudott megszerveződni, bár történt rá kísérlet. A koalíciós évek – az 1944–1948 közötti időszak – polgári liberális pártjai közül ugyanis a Polgári Demokrata Párt (PDP) és a Magyar Radikális Párt (MRP) újjáalakult, programalkotó munkájukra azonban nem került sor. Politikusaik közül többen egyénileg próbáltak bekapcsolódni a politikai közéletbe. Például Bilkei Gorzó Nándor, a PDP egyik vezető személyisége, a párt volt alelnöke november 1-jén tagja lett a Fővárosi Nemzeti Bizottságnak és tevékenyen részt vett a testület munkájában.

A Demokrata Néppárt 1947-ben megválasztott országgyűlési képviselői közül a nem emigrált Farkas Dénes, Keresztes Sándor, Mihelics Vid és Székely Imre Kálmán 1956. október 30-án levelet intézett Nagy Imre miniszterelnökhöz, amelyben bejelentették a DNP újrarendelését, valamint azt a szándékukat, hogy a párt részt kíván venni a legközelebbi szabad országgyűlési választásokon. November 1-jén ezt az igényt Farkas Dénes a rádióban is megismételte, s egyúttal felszólította a párt volt képviselőit, valamint korábbi híveit, hogy azonnal kezdjék meg mindenütt az országban a békés, nyugodt szervezkedést.

Mihelics Vid a *Hazánknak* – a párt korábbi, és a forradalom idején újra megjelent lapjának – november 4-i számában, *A mi roppant felelősségünk* című vezércikkében felvázolta egy korszerű kereszténydemokrata politika néhány sarkalatos követelését, utalva azokra az időközben bekövetkezett társadalmi és gazdasági változásokra, amelyeknek figyelembevételét a jövőben is fontosnak tartotta. „Nem képzelhetünk keresztény politikai pártot vagy tömörülést – jelentette ki Mihelics –, amely ne azon fáradoznék, hogy a társadalom egyetemes érdekeinek megőrzésével egyképpen képviselje az ipari munkásságnak, a parasztságnak, az értelmiségnek s mindhárom réteg gyermekeinek és ifjúságának jogos vagy méltányos igényeit.”

A DNP továbbra is a keresztény világnézet alapján áll, de nem egyházi és nem felekezeti párt. A társadalmi együttélést a természetjog, a keresztény erkölcs és a szociális igazságosság alapján kívánja szabályozni. A jövőt illetően fontos az ország semlegességének kimondása és annak megvédése. A párt tudomásul veszi a jövőben is a nemzetgazdaságnak állami, szövetkezeti és magánszektorra történő megosztását, ahol viszont maguk az érdekeltek túlduzzasztottnak ítélik vagy érzik az állami szektort, pl. a mezőgazdaságban „annak csökkentését” javasolta. Szabad és egységes szakszerveze-

teket követelt és érdekképviseleti szervezetek felállítást minden foglalkozási csoportban. A sztrájkjogot a dolgozók természetes és elidegeníthetetlen jogának tartotta. Követelte az egyházak és vallási közösségek teljes szabadságának biztosítását és konkordátumot a Szentszékkal, az egyetemek és főiskolák számára pedig autonómiát, s annak gyakorlati megvalósítását. Egyúttal határozottan leszögezte azt is, hogy a „leghatározottabban szemben állunk minden olyan restaurációs kísérlettel, amely a bányákat és kulcsiparokat ki akarná venni az állam, a gyárakat a munkásság, a földet a parasztság kezéből. Ezzel együtt méltányos kárpótlást követelt a kisajátított termelési eszközök és javak korábbi tulajdonosainak, sőt, azt is ajánlotta, hogy az ipari kisüzemeket, a normál típusú kereskedelmi vállalatokat, továbbá a lakóházakat adják vissza volt tulajdonosaiknak. A korábbi súlyos hibák, bűnök és embertelenségek ellenére sem követelt semmiféle felelősségre vonást, sőt, azt hangsúlyozta, hogy mindent el kell követni a rend és nyugalom, s a termelőmunka megindítása érdekében. Végül a megbocsátás és a szeretet krisztusi parancsára hivatkozva sürgette a megbékélést és a mielőbbi konszolidációt.

A pártszervezés terén a DNP azokban a megyékben ért el sikereket, ahol az 1947-es országgyűlési választásokon is jól szerepelt, így Baranya, Győr-Sopron, Vas, Zala megyékben. A fővárosban négy ún. kirendeltséget állítottak fel a szervezőmunka irányítására, helyi szervezet azonban csak Budafokon jött létre, ahol a párt egyik alapítója, Keresztes Sándor lakott.

Dr. Varga Endre, a Katolikus Néppárt elnöke 1947 augusztusában a Keresztény Női Tábor listáján indult az országgyűlési választásokon. 1956. november 1-jén a rádióban bejelentette, hogy a párt működését a régi helyiségben (Budapest V. Veres Pálné u. 9.) újra megkezdte. Varga egyúttal kijelentette, hogy „Mindszenty hercegprímás szellemében kezdjük az építést, a rend, a biztonság, a béke helyreállítását, a megbékélést és megbocsátást, de ugyanakkor a szilárd erkölcsi alapon épülő jogrend keretében a bűnösök és cinkosok félreállítását. De nem az elvakult bosszú, hanem a keresztény humanitás jegyében.”

Az FMDP 1956-ban nem bontott zászlót.

A forradalom pártjainak fellobbanásszerű tevékenysége november 4. a forradalom leverése után hamar megszűnt. Ezúttal sem született azonban olyan jogszabály, amely az 1956-os forradalom idején alakult vagy újjászerveződött pártok feloszlásáról, illetőleg működésük megszüntetéséről intézkedett volna. Hazánkban az alkotmány 1972. évi módosításával deklarálták az egypártrendszer. Akkor még úgy nézett ki, vagy legalábbis az MSZMP vezetői azt gondolták, hogy végleg.

* * *

1988 őszén, a „pártosodás” kezdetével és a Németh Miklós vezette kormány hivatalba lépésével (1988. november 24.) az Országgyűlés ténylegesen működő parlamentté vált. 1988. szeptember elejétől a Magyar Demokrata Fórum (MDF) már politikai pártként működött,

november közepén megalakult az Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ). A Független Kisgazdapárt (FKGP) szintén novemberben alakult újjá, majd 1989. elején létrejött a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) is.

A KDNP a Barankovics István vezette DNP – és az 1956-ban újjászervezett DNP – jogutódjaként jött létre. Keresztes Sándor, Matheovics Ferenc és Ugrin József, akik a forradalom idején is bábáskodtak a párt újjászervezésén, 1989. március 17-én jelentették be „hivatalosan” a párt megalakulását. A KDNP június elején csatlakozott az Ellenzéki Kerekasztalhoz (EKA), s így képviselői aláírták az 1989. szeptember 18-ai politikai megállapodást. A szeptember végi első országos választmányon a párt elnöke Keresztes Sándor lett, aki – mint a párt 1945-ös alapító tagja – mindenekelőtt a folytonosságot jelképezte és képviselte. Főtitkárrá Ugrin Emesét, Ugrin József lányát választották. Az első pártelnökségben Füzesy Tibor, Gáspár Miklós, Hasznos Miklós, Lukács Miklós és Seszták László kapott helyet. Ekkor fogadták el a párt alapszabályát és programját is.¹⁸

Ez a program eszmeileg a keresztény világnézet, a keresztény állameszme és a Szent Istvánig visszanyúló nemzeti hagyományok alapján állt, – ahogy Barankovics István 1945-ös és 1947-es programja is –, de érződött rajta a francia neokatolicizmus és az ideálisnak tekintett nyugat-európai katolicizmus hatása is. A *keresztény út* című, 100 pontos választási program viszont már tükrözte a baloldali keresztényszociális tradíciókat is. Támogatta az átalakulás veszteseit, a szociális biztonság megőrzését és a családok védelmét. A nagycsaládosoknak kedvező adó- és jövedelempolitikát, illetve a tulajdonviszonyok megfontolt átalakítását, a magyar föld védelmét és sokszínű virágzó vállalkozási formákat ígért. Kiművelt emberfőket, nemzeti tudatformálást és a „nemzetpusztulásnak gátat vető egészségügyi ellátást” kívánt. Külpoliti-

Politikai plakátok 1990-ból: Magyar Demokrata Fórum, Független Kisgazdák Szövetsége, Szabad Demokraták Szövetsége, Kereszténydemokrata Néppárt, Független Kisgazdapárt, Magyar Néppárt

kai téren fontosnak tartotta a kapcsolatok további építését a kereszténydemokrata pártok európai és más kontinenseken tevékenykedő tagjaival, illetve képviselőivel, s azt is célként tűzték ki, hogy erősítsék a szomszédos államokkal való együttműködést, sőt távlati célként elképzelhetőnek tartották egy szorosabb „Duna menti vagy közép-keleti európai államszövetség létrehozását. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy semmiféle jó kapcsolatnak, szövetségnek nem lehet ára a szomszéd államokban élő magyarság érdekképviseletének feladása. Ezen elsődleges kötelezettség mellett kell keresnünk az újabb és újabb utakat, a szomszédainkhoz való közeledésre.¹⁹

A KDNP az 1990. évi országgyűlési választásokon 317.183 szavazatával (6,46%) 21 mandátumot szerzett. A statisztikai adatok szerint szavazói között igen magas volt a vidéken élő, vallásukat gyakorló keresztények és az 50 évesnél idősebb nők száma. A párt Antall József nemzeti-keresztény-konzervatív koalíciós kormányában két miniszteri tárcát (Surján László, Füzesy Tibor), továbbá három politikai államtitkári posztot kapott. Surján László 1990 áprilisában átvette a párt vezetését.

A Magyar Függetlenségi Párt újjászervezését – ahogy 1956-ban is – 1989 tavaszán Hornyák Tibor, volt Pfeiffer-párti pótképviselő kezdte el. A pártelnökség összetétele néhány hónap alatt többször is változott, Hornyák Tibor a június végén elfogadott alapszabály szerint a párt örökös elnöke lett. Az MFP nem kapott helyet az Ellenzéki Kerekasztalnál, amit a párt vezetői számos alkalommal szóvá tettek, de kérésük nem teljesült. Hornyák és társai ezért ősszel kampányt kezdeményeztek az EKA ellen, ami szintén sikertelen maradt. December 10-én a párt, valamint az FMDP és az SZDP közös sajtóértekezleten jelentették be, hogy választási szövetséget kötnek, továbbá ellenzik a választások előbbre hozását.²⁰

A Magyar Függetlenségi Párt országos nagyválasztmá-

nya 1990. január 27-én jóváhagyta, hogy a párt a választásokon az FMDP, az MRP és az SZDP által létrehozott Centrum Pártok Nemzeti Szövetsége tagjaként vegyen részt. Ezen az ülésen fogadták el a párt programját is, amit a választási kampányban népszerűsítettek.²¹

A program külön-külön fejezetben tárgyalja az államforma és az alkotmány, a közigazgatás, rendőrség, jogszolgáltatás; a nemzetgazdaság, a mezőgazdaság, az ipar és bányászat, a kereskedelem, az oktatás, az egészségügy, a társadalombiztosítás, a szociálpolitika, a környezetvédelem, a külpolitika, a honvédelem, a pénzügyek és az igazságtétel és megbékélés problémáit, illetve az MFP-nek ezzel kapcsolatos elképzeléseit és javaslatait. Az „Isten, Haza, Szabadság szellemében” s jelszavával, és a „nemzetközi garanciákkal alátámasztott semlegesség” biztosításával az MFP azt ígerte, ha programja megvalósul, úgy 15 éven belül létrejön a jóléti demokratikus Magyarország. 1990 márciusában a párt 16 egyéni jelöltet állított, közülük azonban csak négynek sikerült ténylegesen is elindulni a választáson. A párt katasztrofális vereséget szenvedett, s nem jutott be a parlamentbe. Évtizednyi vegetálás után, 1999. május 25-én megszűnt.

A Független Magyar Demokrata Párt – miután formálisan soha nem oszlatták fel –, a jogfolytonosság alapján 1989 májusában, Budapesten, egy Üllői úti lakásban tartott „közgyűlésen” mondta ki újraindítását. Elnökké Neff Istvánt választották, akinek Balogh páter – az FMDP 1947-es megalapítója és első elnöke – volt a keresztapja. 1989 őszén alapszabály-módosítást hajtottak végre: megszüntették az elnöki intézményt és a titkárságot, a pártot egy ötfős intézőbizottság szervezte és irányította. A tagtoborzás során Budapesten és vidéken – Győr–Sopron, Veszprém, Csongrád, Szabolcs, Borsod, Heves és Nógrád megyében – értek el kisebb sikereket. Becslések szerint a tagok száma 4-5 ezer fő lehetett. Az MFP-hez hasonlóan az FMDP sem került be az EKA tagjai sorába, és nem vett részt a háromoldalú tárgyaláson sem. 1989. december 10-én a párt az MFP-vel és az SZDP-vel közös sajtóértekezletet tartott, itt jelentették be, hogy választási szövetséget kötnek.

Az FMDP – programja szerint²² – politikai és katonai tömböktől független, demokratikus Magyarország felépítését tűzte ki stratégiai célként. Ezt parlamentáris úton, szabad választások megrendezésével, a vallási és jogi megkülönböztetés eltörlésével, a tulajdonviszonyok és a gazdaság teljes mértékű átalakításával kívánták elérni. Adózási kedvezményekkel szerették volna növelni a vállalkozási kedvet, igazi valós piaci viszonyokhoz alkalmazkodni tudó bel- és külkereskedelmet kívántak „a korábbi kapcsolatrendszerek (KGST) gazdasági alapon történő fenntartásával.” A pártok befolyásolásától mentes oktatást és kultúrát, teljes vallásszabadságot, az állam és egyház viszonyának azonnali rendezését követelték. Meg szerették volna valósítani azt is, hogy a magyar fegyveres testületek felett egyik párt se gyakoroljon felügyeletet. Szakértők bevonásával két agrárprogramot is kidolgoztak, amelynek lényege abban a jelszó-

ban foglalható össze, hogy „A föld a népé”. Az FMDP csak Komárom–Esztergom megyében tudott területi listát állítani, három egyéni jelöltje mindössze 4600 szavazatot gyűjtött. Az FMDP természetesen így nem jutott a parlamentbe.

A Magyar Radikális Párt (MRP) 1989 márciusában alakult újjá, jogelődjének a Csécsy Imre alapította 1945-ös MRP-t tekintették a párt alapítóit. A párt elnöke Rózsa Mihály érettségizett építőipari segédmunkás lett, a vezetőségben rajta kívül még Bánovics József, Bánovics Tamás, Beőr Attila, Csanó László, Harmann József és Mihalovics György kapott helyet. A pártnak (saját adatszolgáltatása szerint) kb. 2400 tagja volt. Az MRP-ben hamar kiobbantak a belső harcok, szeptemberben kizárták az elnököt, október elején viszont az elnök hívei zárták ki a „lázadókat”: Bánovicsékát, Csanót, és Mihalovicsot, akik ezután Republikánus Nemzeti Párt néven új szervezetet alakítottak.²³

Az MRP 1989 augusztusában hozta nyilvánosságra programját,²⁴ amely szerint a párt célja a szabad, független, semleges, önálló Magyarország megteremtése, polgári demokratikus és antikommunista alapon. 1945-ös elődjéhez hasonlóan többpártrendszer, európai kulturális színvonalat, korrupciómentességet és erkölcsi felemelkedést, családcentrikus, a nagycsaládosokat segítő politikát, a katonai tömbök felszámolását és hazánk semlegességét akarta. A fegyveres testületek hivatásos állományában pártoktól való függetlenséget ígért, hasonlóan a bírói és ügyészi függetlenséghez és pártatlansághoz. A kisajátított földbirtokok újbóli felosztását követelte „a hozzáértő parasztok körében”. Ingyenes oktatást és ingyenes alapfokú orvosi ellátást, valamint hatékony környezetvédelmet ígért. A Csécsy Imre alapította párthoz hasonlóan kijelentették: „A radikális párt nem képviseli egyetlen osztály érdekeit sem, hanem minden gondolkodó és munkálkodó ember érdekét. A radikális párt a bolsevizmussal és a faszizmussal szemben a szabadság és demokrácia eszméit hirdeti. Elítélünk minden olyan törekvést, amely egy társadalmi réteg vagy etnikai csoport felsőbbrendűségét hirdeti.” Az MRP ezzel a programmal a Centrum Pártok Nemzeti szövetsége tagjaként indult az 1990-es választásokon, azonban egyetlen jelöltet sem sikerült állítania. Néhány év múlva megszűnt.

Az 1947-es országgyűlési választások ellenzéki pártjai közül a Polgári Demokrata Párt és a Keresztény Női Tábor nem jelentkezett önálló pártként a rendszerváltás idején. Érdekes módon viszont dr. Varga Endre, aki a Katolikus Néppárt vezetője volt, s 1947-ben pártjával a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábor listáján indult, a párt 1956-os újjáalakítása után most is jelentkezett a politikai életben, de csak odáig jutott, hogy a Katolikus Néppártot 1989. december 21-én sikerült felvetnie a többi párt sorába, így a párt bejegyzett párt lett.

Az 1990-es országgyűlési választásokon a KDNP 21 mandátumot szerzett, a többiek – ahogy a fentiekben láttuk – nem jutottak mandátumhoz, sőt fokozatosan eltűntek a politikai élet porondjáról. A KDNP azonban többszörös átalakulás és újjászervezés után azóta is jelen van.

Jegyzetek

- ¹ Idézi: Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956*. (Pécs, 1994, 89. p.)
² *Világ*, 1947. július 16.
³ *Szegedi Napló*, 1947. július 27.
⁴ *Magyar Nemzet*, 1947. július 20.
⁵ *Szegedi Napló*, 1947. augusztus 4.
⁶ *Szegedi Napló*, 1947. augusztus 1.
⁷ *Magyar Nemzet*, 1947. augusztus 9.
⁸ Dr. Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* (Budapest, 1947, 31. p.)
⁹ *Hazánk*, 1947. augusztus 24.
¹⁰ *Hazánk*, 1947. augusztus 21.
¹¹ *Világ*, 1947. július 24.
¹² A szabályzatot közli: Vass Henrik–Vida István: *A koalíciós korszak pártjainak szervezeti szabályzatai 1944–1948* (Budapest, 1992, 275–280. p.)
¹³ Izsák Lajos: i. m., 101. p.
¹⁴ Uo.

- ¹⁵ *Világ*, 1947. július 6.
¹⁶ *Haladás*, 1947. augusztus 7.
¹⁷ Az 1956-os forradalom napjait idéző részlet Izsák Lajos *Pártok a forradalomban* című tanulmányából. In: *1956. Múlt és jelen a történelemben*. Szerk.: Szabolcs Ottó (Budapest, 2006, 21–26. p.)
¹⁸ A KDNP rendszerváltásbeli újjászervezéséről részletesebben lásd: Szabó Róbert: *Egy keresztény párt (KDNP) a rendszerváltás éveiben (1989–1990)*. (MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport Évkönyve 2009. A sorozat szerkesztői: Gergely Jenő és Vida István. Budapest, 2009.51-62. p.)
¹⁹ *Magyarországi pártprogramok 1988–1990*. Szerkesztette: M. Kiss József és Vida István (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2005, 532–552. p.)
²⁰ *Magyarországi pártprogramok 1988–1990*: i. m., 682–683. p.
²¹ Uo. 683–699. p.
²² Uo. 665–668. p.
²³ Uo. 776. p.
²⁴ Uo. 776–779. p.

A polgári állam főhatalmi tevékenységének egyik képező igazságszolgáltatás teljesítését végző szervezet az állam területi felségjogán alapszik, anélkül nem létezhet, mint ahogy a feladatokat ellátó személyek nélkül sem.

Magyarországon az 1867-es kiegyezés után került sor az állami törvénykezési szervezet kiépítésére. Az igazságszolgáltatás központi elemének, a bírászkodásnak a teljesítése érdekében sorra születtek az egyes törvények a szükséges szervezetekről. A „Polgári törvénykezési rendtartás tárgyában” alkotott 1868:54. törvény-cikk (tc.) kimondta, hogy a legfőbb bírói hatóságot „magyar királyi curia név alatt a legfőbb törvényszék gyakorolja Pesten”, míg felsőbbbírásként a Pesti és a Marosvásárhelyi Királyi Táblát jelölte meg. Az állami igazságszolgáltatás alaptörvényét jelentő „A bírói hatalom gyakorlásáról” szóló 1869:4. tc. létrehozása után került megalkotásra „Az első folyamodású bíróságok rendezéséről” (a törvényszékekről és a járásbíróóságokról) szóló 1871:31. tc. Az 1871:33. tc. létrehozta a királyi ügyészséget az „igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeinek” képviselőjére, míg az 1871:51. tc. a bírósági végrehajtókról rendelkezett. Az 1874:34. és az 1874:35. tc. rendezte a jogi képviselőt és a közhitelesség szerveit, a kamarák keretei között működő ügyvédeknek és a királyi közjegyzőknek a kérdéseit. Ezen alapvető szabályokban a következő évtizedekben több részletváltozás következett be, melyek közül szervezeti szempontból a legfontosabb a királyi ítélőtábla és főügyészségek számát gyarapító 1890:25. tc. volt.¹¹

E szabályozások eredményeként az I. világháború kitörésekor, 1914-ben a (Horvátország nélkül) 282.870 km²-nyi és 18,26 millió lakosságú országban a Curián, s a mellette tevékenykedő Koronai ügyészségen túl 11 ítélőtábla és főügyészség (Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged, Temesvár), 67 törvényszék és 65 ügyészség, valamint 381 járásbíróóság működött. A törvényszékek és járásbíróóságok melletti börtönökön és

Nánási László

Az I. világháború hatása és következményei a magyar igazságügyi impériumra

fogházakon túl 9 országos büntető-, valamint 7 javítóintézet volt. Ezen állami szervek mellett 28 ügyvédi és 11 közjegyzői kamara tartozott még az igazságügyi szervezethez. Ekkor 2917 bíró, 244 ügyész, s mellettük 1486 fogalmazói és 5340 fős kezelőszemélyzet, továbbá 8735 ügyvéd, 2831 jelölt, valamint 309 közjegyző, 168 helyettes és jelölt működött az országban: összeségében 22.030 fő dolgozott az igazságügyben.²

Azonban a hadműveletek során az ország egy részének 1914-ben, majd 1916-ban történt ideiglenes, majd a vesztes háború utáni, 1918-tól bekövetkezett megszállása miatt ez a szerkezet megbomlott, s a működés ellehetetlenült az érintett területeken. A háború nemzetközi jogi befejezését jelentő trianoni békeszerződéssel végleg megszűnt a magyar törvénykezési impérium az elcsatolt területeken, számos igazságügyi alkalmazott személyes sorsát is érintve. A diktátum utáni állam konszolidációja eredményeként változatlan szerkezetű, kisebb szervezet kevesebb – de a megmaradt országterület eredeti személyzetéhez képest mégis nagyobb – létszámmal folytatta a tevékenységét.

Átmeneti idegen megszállás

Az 1914. július 28-án kitört háború kapcsán a kormány felkészült az ország valamely részének hadműveleti területté válására is, ezért kerültek kiadásra 1914.

augusztus 25-én és szeptember 5-én az igazságügyi hatóságok közveszély esetében követendő magatartásáról szóló bizalmas igazságügy-miniszteri rendeletek.³

Ezek előírták, hogy a hatóságok tagjainak a közveszély beálltáig szabályszerűen el kell látniuk hivatali teendőiket. Az ellenséges betörésről a minisztérium vagy a törvényhatóság első tisztviselője (alispán, polgármester) adott értesítést. Ebben az esetben a hivatal pénzét, az értéktárgyakat, az értékes bűnjelkeket, az azokra vonatkozó okiratokat és a titkos távirtdai jelkulcsot postán, vasúton, sürgős szükség esetén igazságügyi alkalmazott beküldésével, illetve a csendőrség vagy a katonaság révén el kellett szállíttatni Budapestre. A helyben maradt iratok megóvásáról „alkalmas módon” kellett gondoskodni. Ha a település kiürítését rendelték el, akkor az igazságügyi hatóság épületéről a hivatalos jelzőtáblát le kellett venni, és az épület felügyeletével megfelelő személyt megbízni. Azt, hogy „elérkezett-e a hivatalból való távozás és az oda való visszatérés ideje, a hivatal vezetője állapítja meg”. Ha viszont a támadás olyan váratlanul történt, hogy a szolgálati hely elhagyására nem volt lehetőség, akkor arra kellett törekedni, hogy az igazságügyi alkalmazottakat az ellenség a „saját érdekében, szolgálati esküjükkel elmentés magatartásra fel ne használhassa”.

A távozás előtt gondoskodni kellett a fogvatartottak elszállításáról a veszélyeztetett területen kívül fekvő intézetbe. Feltétlenül elszállításra kerültek az előzetes letartóztatásban és vizsgálati fogságban lévők, azok, akiket az 5488/1914.ME rendelettel hatályba léptetett, s a 12.002/1914.IME rendelettel megállapított gyorsított bűnvádi eljárás szabályainak alkalmazásával ítélték el, a közveszélyes munkakerülők, továbbá a hat hónapot meghaladó büntetésre ítélték, ha szabadságvesztésükből egy hónapnál több volt hátra. A többiek viszont szabadlábra kerülhettek. Az ügyészségek jegyzékeket készítettek a feltétlenül elszállítandókról és a szabadon engedhetőkről. A rendelet szerint azokat „nap-nap után úgy kell vezetni, hogy a fogház vezetője bármely pillanatban megállapíthassa, hogy közveszély beálltakor kiket kellene minden esetre elszállíttatni és kiket lehetne szabadon bocsátani”. Ha pedig az illetékes bíróság nem tudott intézkedni a közveszély miatt a kényszerintézkedések meghosszabításáról, akkor az a királyi ügyész, akinek területén a fogoly volt, belátása szerint dönthetett a szabadításról vagy a további fogvatartásról.⁴

E szabályokat egészítette ki az igazságszolgáltatás szerveire nézve rendkívüli intézkedések megállapításáról szóló 1118/1915.ME rendelet, amely szerint azon bíróság, ügyészség számára, amelyik ellenséges betörés vagy más háborús ok miatt a székhelyén működni nem tudott, az igazságügy-miniszter más székhelyet jelölhetett ki. Ha pedig valamely szerv működése a háború miatt megszűnt, annak bíráit és ügyészeit áthelyezhette a miniszter.⁵

A 13264/1916.IME rendelet szerint az ellenséges megszállás vagy annak veszélye miatt székhelyükről eltávozott igazságügyi alkalmazottak utazási illetményei megtérítésre kerültek.⁶

E rendelkezéseket a hadműveletek miatt is alkalmazták. Az ország északkeleti részére betört orosz csapatok 1914 október 4-én elfoglalták a törvényszéki székhelyet, Máramarosszigetet. Későbbi támadásuk miatt a kassai és az eperjesi igazságügyi szervek decemberben elhagyták kiürített városukat, Lőcse pedig felkészült erre. A hadműveletek idején az érintett szervek az előírásoknak megfelelően jártak el, pl. a kassai főügyész jelentése szerint a fogházból való elszállítását elrendelte, a pénzt postán feladta, az irattár fontosabb részét a pincébe lehordatta, az épületről a hivatalos jelzőtáblát levette, majd a székhelyét Rimaszombatra tette át. A megszállók decemberi kiverése után viszont helyreállt az addigi szervek működése.⁷

Az 1916. augusztusi erdélyi román betörés során a támadók a Déva–Nagyszeben–Fogarás–Székelyudvarhely vonalig jutottak. Az elfoglalt törvényszéki városokban (Brassó, Csíkszereda, Erzsébetváros, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely) székelő szervek működése majd' három hónapig szünetelt. A megszállók az állami épületeket birtokba vették, a helyben maradt tisztviselőket pedig felszólították a megadásra, letartóztatás és kivégzés terhe mellett.⁸

A megszállt területről elmenekült számos bírósági, ügyészségi tisztviselő és közjegyző; egy részüknek a kolozsvári fogházban biztosítottak elhelyezést. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület budai internátusa 84 menekültnek adott otthont, míg mások rokonokhoz, ismerősökhöz mentek, továbbá segélyben, kölcsönben részesültek.⁹

Az ellenséges csapatok október eleji kiűzése után a működés helyreállítása nehezen ment, mert a brassói és a nagyszebeni törvényszéki épületeket a szövetséges német katonaság foglalta le kórházi célokra. A többi helyen pedig hetekig tartott az irodák rendbetétele, az összedobált, gazzal, szeméttel kevert iratok rendezése, az írószerek és más használati tárgyak beszerzése.¹⁰

A megszállt területeken tömegesen fordultak elő bűncselekmények, hiszen, mint a dévai ügyészség jelentette, az „őslakosság az ellenséggel együtt fosztogatott”. A hódítók kiverése után a közrend helyreálltával viszont tömegesen indultak büntetőeljárások e cselekmények, továbbá a megszállást támogató személyek ellen hűtlenség, lázadás, izgatás miatt. Így a román betöréssel leginkább érintett marosvásárhelyi főügyészség területén az 1916. évi 8565-tel szemben 1917-ben 21.847-re nőtt az ügyforgalom. Az igazságügy-miniszter ezért 1916. december 11-én az itteni ügyészségek „teendőinek nagymérvű emelkedése” miatt felhívta a főügyészeket „kisegítő munkaerő” biztosítása érdekében „kivételesen nélkülönözhető kir. ügyészt kijelölni”, aki kirendelhető e területre.¹¹

A hadműveletek során előfordult, hogy a saját hadsereg követelte az igazságügyi épületek átadását. A magyar kormány a kérdés rendezése érdekében megkereste a Monarchia hadügyminiszterét, aki 1915. május 24-i rendeletével utasította a katonai parancsnokságokat, hogy a „beszállásolásoknál a közigazgatási hatóságokkal egyetértőleg járjanak el”. Az igazságügy-miniszter

ennek megfelelően július 23-i bizalmas leiratával előírta, hogy ha az igazságügyi szervek „ily tárgyú megkezeséseket kapnak, engedjenek át katonai célokra minden nélkülönözhető helyiséget, de tartsanak vissza annyit, amennyi az igazságszolgáltatás zavartalan menetének és a büntetések végrehajtásának biztosítása céljából feltétlenül szükséges”. Viszont a „harctér közvetlen közelében fekvő székhelyeken sürgős szükség esetén az összes helyiséget át kell engedni, mert ilyen helyeken a katonai igényel szemben minden egyéb szempont háttérbe szorul”.¹²

A demarkációs vonalak és az antantsapatok támadásai 1918–1919-ben

Az államterület háború utáni megszállása

A háború 1918. október végi befejeződésekor Magyarország területén nem voltak ellenséges haderők. A padovai fegyverszünet november 3-i megkötése után – amely előírta a ténylegesen már megszűnt Osztrák–Magyar Monarchia hadereje számára az 1914-es határokról való visszavonulást – gyors változások történtek. A hadsereg felbomlott és a csapatok katonái származásuknak megfelelően anyaországuk felé vették útjukat. A nemzetiségek saját államuk megteremtésére törekedtek, amelyben a győztes antant támogatását élvezték. Ilyen helyzetben a szomszédos, már létezett vagy születő államok csapatai a határokat átlépve egyre nagyobb területeket vontak megszállásuk alá, a nemzetiségek pedig kimondták a Magyarországtól való elszakadásukat.¹³

A hadsereg felbomlása után az ország déli részét napokon belül – pl. a törvényszéki székhelyek közül 1919. november 5-én Pancsovát, 6-án Fehértemplomot, 9-én Újvidéket, 13-án Szabadkát – megszállták a szerb csapatok. Ebben a helyzetben az őszirózsás forradalom eredményeként hatalomra jutott, az antanttal megegyezésre törekvő Népkelet a megszállás megállítása érdekében november 13-án, Belgrádban a keleti szövetséges hadseregek főparancsnokával fegyverszüneti egyezményt kötött, amely az ország déli–délkeleti részein kijelölte a demarkációs vonalat. A konvenció I. pontja szerint a polgári igazgatást a katonailag kiűrt területen továbbra is a magyar kormány gyakorolja, s a rend fenntartásához szükséges rendőri és csendőri erők is maradhatnak. A győztesek a III. pontban kikötötték megszállási jogukat minden helységre és stratégiai pontra, míg a XVII-ben kijelentették, hogy nem avatkoznak a magyar államigazgatás munkájába.¹⁴

A belgrádi egyezmény azonban a gyakorlatban alapvetően nem érvényesült, a megszálló csapatok és a kialakult új kormányzatok semmibe vették azt, mint ahogy jellemzően szemlélteti ezt az a novemberi távirati jelentés, amely szerint a „szerb hadseregek parancsnoka kijelentette, hogy Pancsovát ellenségesen szállották meg, a bíróságot bezárták, az államhivatalnokokat elbocsátották”. A megszállók magatartását befolyásolta az is, hogy a konvenció érvényességét 1918. december 1-jén Clemenceau francia miniszterelnöknek a keleti szövetséges hadseregek főparancsnokához intézett távirata kétségbe vonta. E szerint az eljáró „francia tábornoknak semmilyen jogcíme nem volt arra, hogy a szövetségesek minden határozatán kívül elismerjen egy új államot és tárgyaljon vele”. Az egyezmény egyébként is hibás, mivel „meghagyja a magyar alkormányt a lehetőséget, hogy továbbra is az összes magyar területet igazgassa”.¹⁵

A megszállók a magyar adminisztráció felszámolásával igyekeztek kész helyzetet teremteni az általuk birtokba vett terület végleges megszerzése érdekében. Az új hatalmak időlegesen fenntartották a magyar jogszabályok hatályát, de az addigi állami, vármegyei, városi alkalmazottakat még a békeszerződés megkötése előtt hűségeskü letételére hívták fel: ahhoz, továbbá az új hivatalos nyelv megtanulásához kötve alkalmazásukat. Az eskü követelése egyébként ellenkezett a megszállók által is elfogadott, 1907. október 28-án kelt hágai konvenciókkal: ezek közül a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezményhez csatolt szabályzat 45. cikke kimondta, hogy „tilos a megszállott terület lakosságát arra kényszeríteni, hogy az ellenséges hatalomnak hűséget esküdjön”.¹⁶

Így a *Jogtudományi Közöny* 1919. januári értékelése szerint a „fegyverszüneti megállapodások ellenére a megszállás jellege nem maradt katonai, hanem a szomszédos hatalmak mohó módon területünkön, mint sajátjukon akarnak rendelkezni, s megakadályozzák azt, hogy a magyar közigazgatás és a igazságszolgáltatás törvényes szervei... úgy végezhesék feladataikat, mint végezték a megszállás előtt”.¹⁷

Így a *Jogtudományi Közöny* 1919. januári értékelése szerint a „fegyverszüneti megállapodások ellenére a megszállás jellege nem maradt katonai, hanem a szomszédos hatalmak mohó módon területünkön, mint sajátjukon akarnak rendelkezni, s megakadályozzák azt, hogy a magyar közigazgatás és a igazságszolgáltatás törvényes szervei... úgy végezhesék feladataikat, mint végezték a megszállás előtt”.¹⁷

Így a *Jogtudományi Közöny* 1919. januári értékelése szerint a „fegyverszüneti megállapodások ellenére a megszállás jellege nem maradt katonai, hanem a szomszédos hatalmak mohó módon területünkön, mint sajátjukon akarnak rendelkezni, s megakadályozzák azt, hogy a magyar közigazgatás és a igazságszolgáltatás törvényes szervei... úgy végezhesék feladataikat, mint végezték a megszállás előtt”.¹⁷

A szerb megszállás

Az ország déli részén a szerb királyi hadsereg november 14-éig a belgrádi egyezménynek megfelelően megszállta a Maros folyó–Szabadka–Baja–Pécs–Barcs–Dráva folyó vonalat, továbbá Bánátban a romá-

nokkal szemben elfoglalta Temesvárt, Lugost és Karánsebest, s így ellenőrzése alá került 11 ítéltáblai és törvényszéki központ. Ez azonban több helyen csak néhány hétig tartott, mert a területet egyaránt magának követelő két ország, Szerbia és Románia összecsapásának megakadályozására a békekonferencia döntéséig a francia hadsereg elválasztó övezetet húzott a riválisok közé; így a megszállásuk alá került a Tiszától a Maros vonalán át a Duna melletti Orsováig terjedő sáv, benne Szeged (1918. december 30.), Arad (1919. január 29.), Lugos és Karánsebes (január 27.) törvényszéki városokkal. (A szerbekkel államközösségre lépett horvátok az általuk követelt Vas és Zala vármegyei déli sávot – a Muraközt és a Muravidéket – 1918–1919 fordulóján szállták meg, melynek következtében az ottani alsó-lendvai, muraszombati, csáktornyai, perlaki járásbíró-ságok működése megszűnt. A következő hónapokban némely település visszakerült magyar fennhatóság alá, mely Muraszombat 1919. augusztus 12-i szerb elfoglalásával végképp megszűnt.)¹⁸

Az 1918. november 25-én Újvidéken összeült délszláv nemzeti gyűlés kimondta Bácska, Bánát, Baranya Magyarországtól való elszakadását és Szerbiához csatlakozását. A gyűlés által megválasztott Nagy Nemzeti Tanács igazságügyi osztállyal is rendelkező, újvidéki székhelyű Nemzeti Igazgatóságot (Narodna Uprava), mint kormányt hozott létre. Ennek december 4-én kiadott rendelete megállapította, hogy fennhatósága alá vette a területén lévő összes bíróságokat, ügyészségeket és igazságügyi intézményeket. Kimondta, hogy az „eddigi törvényeket egészükben a maga részéről elfogadja, nyelvi tekintetben pedig a szerb hivatalos nyelv mellett az itteni nép minden fájának anyanyelvét a bíróságnál is érvényesíteni és alkalmazni akarja, továbbá azon embries szempontból vezéreltetve, hogy az igazságügyi alkalmazottak állás és kenyér nélkül ne maradjanak, [...] a bírákat, ügyészeket és bírósági hivatalnokokat eddigi rangjuk és javadalmazásuk meghagyása mellett hajlandó alkalmazni”. A rendelkezés meghatározta az új hatalom által megkövetelt eskü szövegét is.¹⁹

A Narodna Uprava 1919. január 2-án rendelte el a hűségeskü letételét azzal, hogy az nem érinti a tisztviselők állampolgárságát, de megtagadása elbocsátással jár. A felhívás kézhezvétele után viszont a magyar igazságszolgáltatási szervek tagjai úgy döntöttek, hogy azt nem teszik le, helyükön maradnak és teljesítik feladataikat, továbbá értesítették az Igazságügyi Minisztériumot, amely érintkezésbe lépett az újvidéki kormánnyal a kérdés rendezéséről. A tárgyalások eredménytelen befejeztével a Narodna Uprava 1919. január 14-i rendeletével határidőt tűzött ki a magyar igazságügyi alkalmazottak számára esküjük letételére. A szerb kormányzat arra is felhívta a figyelmet, hogy aki ezt nem hajlandó megtenni, azt egy kis csomagban magával vihető „legszükségesebb ingóságaival” a demarkációs vonalra víve kiutasítja Magyarországra.²⁰

Ez nem is maradt pusztá fenyegetés. Így pl. a hűség-
esküt letenni nem akaró szabadkai vezető ügyészt a szerb katonák erőszakkal eltávolították szolgálati hely-

éről, s „többnapos fogvatartás után a kir. ügyészség egész személyzetével együtt 1919. február hó 7-én kiutasították”. A nemzetközi jog szabályaira hivatkozva esküt megtagadó bírák ugyanerre a sorsra jutottak. A Szabadkáról elűzött igazságügyi tisztviselők a törvényszék elnökének utasítására 28-án jelentkeztek a szomszédos kiskunhalasi járásbírószágon, s ideiglenesen a fogház helyiségeiben kerültek elhelyezésre.²¹

A Narodna Uprava azt is elrendelte, hogy a törvényszékeknél szerb bírákból álló tanácsokat kell összeállítani, s a járásbírószágon szerb bírákat kell alkalmazni. Azonban a megszállt területen nem volt elegendő délszláv szakember, ezért a belgrádi kormány igazságügy-minisztere 1919. július 3-i rendelkezésével a magyar igazságügyi szervek működését további intézkedésig fenntartotta. Az elfoglalt területeknek a békekötésig való igazságügyi beosztásáról is rendelkezett: a szegedi ítéltáblai kerülethez tartozó szerveket a Pécsi Ítéltáblának rendelte alá, a Curia helyettesítésére pedig a Temesvári Ítéltáblán rendszeresített egy felülvizsgálati tanácsot. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mivel a párizsi békekonferencia kijelölte a délszláv állam és Románia közötti határt, így Temesvár 1919. augusztus 3-án, míg a többi bánáti város még július végéig román uralom alá került.²²

A szerb hatalom így túlkapasokkal ugyan, de a békekötésig alapvetően eltúrta a korábbi igazságügyi szervek működését: a tisztviselők zöme tovább dolgozott, a megszállás kezdeti heteiben pedig a Magyarországgal való érintkezést sem korlátozták, de a Tanácsköztársaság létrejötte után a demarkációs vonalat lezárták. A területen illetékes pécsi ítéltáblai elnök a megszállás tartama alatt folyamatosan gyakorolta kinevezési jogkörét.²³

A bűnügyek terén a pécsi ügyészi jelentések szerint az ott „működő S.H.S. [szerb-horvát-szlovén] katonai hatóságok és polgári közigazgatási szervek a politikai pereket kivéve a bíróságok és az államügyészség működésébe oly mértékben és olyan értelemben, hogy az a működés feltétlen megszüntetését vonta volna szükség-szerűen maga után, be nem avatkoztak”. A politikai bűncselekményeknek (pl. a Btk. 127., 142., 152., 171–174. §-ok szerinti felségsértés, lázadás, izgatás) minősíthető, általában sajtótermékekben megjelent írások, gyülekezeteken elhangzott beszédek miatt viszont a magyar hatóság eljárást nem indíthatott. Bár a megszálló szerb csendőrséget és a szerb községi előljáróságokat a magyar ügyészség nyomozás teljesítésével nem bízhatta meg, azok közönséges bűncselekmények esetén gyakran ide küldték meg eljárásuk iratait és foglyait. A beérkezett nyomozati anyagok alapján a magyar eljárási szabályok szerint történtek a vádemelések, az első és másodfokú tárgyalások a törvényszék és az ítéltábla előtt. (1920-ban 3 ügyész, 5 fős segédszemélyzet és 23 fogházor szolgált a megszállt városban.)²⁴

A megszálló hatalom azonban fizetést és az eljárások folytatásához szükséges pénzt a magyar szerveknek nem adott, az igazságügyi épületeket többször katonai célokra vette igénybe, a felszerelést pedig elszákmányolta: a szerb parancsnokság a Pécsi Ítéltábla épü-

letét székelyként birtokba vette, a bíróságok, az ügyészség és a fogház felszereléseit, valamint a bűnügyi iratokat elvitték. A megszállók az általuk letartóztatottakat a törvényszéki börtönben helyezték el, de csak a saját fogoly katonáik ellátásáról gondoskodtak, illetve közreműködtek az őrzésben. Ebben a helyzetben a működtetésért felelős ügyészség a hágai konvenció 48. cikkére hivatkozással a megszálló hatalom kormánybiztosához fordult a „megfelelő összegnek rendelkezésre bocsátása céljából”, de „sem válasz, sem pénz nem érkezett”.²⁵

A román megszállás

Az ország keleti részét illetően az Aradon megalakult Román Nemzeti Tanács 1918. november 9-én ultimátumot intézett a magyar kormányhoz, követelve a románok által lakott 26 vármegye területén a „teljes kormányzó hatalmat”, minden közigazgatási és bírósági szerv hatósága alá helyezését.²⁶

A követelésnek a román királyi hadsereg szerzett érvényt, amely előbb a Maros mentén húzódó demarkációs vonalig szállta meg a magyar területet, majd előre nyomult nyugat felé: így egymás után kerültek román megszállás alá Erdély igazságügyi központjai: pl. 1918. november 26-án Csíkszereda, december 2-án Marosvásárhely, 4-én Beszterce, 6-án Székelyudvarhely, 7-én Brassó, 10-én Nagyszeben, 13-án Kézdivásárhely, 21-én Dés, 24-én Kolozsvár, 1919. január 16-án Déva és Zilah, 22-én Máramarossziget. (A zavaros helyzetet jelzi, hogy 16-án még ukrán csapat vonult be az utóbbi városba, amelyet a románok vertek ki.)²⁷

Időközben a románok gyulafehérvári nemzetgyűlése december 1-jén határozott a Romániával való egyesülésről, amelyet 11-én román királyi rendelet erősített meg, kimondva Erdélynek az országhoz csatolását. A gyulafehérvári határozat III/1. pontja szerint a közigazgatás és igazságszolgáltatás a nemzetiségek nyelvén történik. A gyűlés végrehajtó szervként létrehozta a nagyszebeni székelyű Kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent), amelynek igazságügyi vezetője felhívással fordult a törvénykezési szervek román nemzetiségű alkalmazottaihoz, hogy jelentkezzenek szolgálattételre az új hatalomnál.²⁸

A Consiliul Dirigent fenntartotta az 1918 októbere előtti magyar jogszabályok hatályát, s azt is kimondta, hogy minden tisztviselő állásában megmarad, azonban bárki közérdekből „rendelkezési állományba tehető, illetőleg nyugdíjazható”. Ugyanakkor megfosztotta a magyar szervek vezetőit felügyeleti joguk gyakorlásától, és hivatalos nyelvnek a románt tette meg. Megállapította azt is, hogy a tisztviselők egy év alatt kötelesek megtanulni az új hivatalos nyelvet. Az 1919. február 6-i rendelet 1.§-a előírta a bírák, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők eskütételi kötelezettségét a román államra és jogszabályokra, a 7.§ pedig leszögezte, hogy „akik felhívásra nem teszik le azonnal az esküt, elvesztik állásukat, nyugdíjigényüket”.²⁹

A magyarok többsége azonban nem volt hajlandó erre, azon álláspontra helyezkedve – mint azt a franciák által a románoknak átadott Karánsebes bíráinak és ügyészeinek egyhangú határozata 1919. június 29-én jellemzően kimondta –, hogy a „békekonferencia végleges döntése előtt az eskü letételének követelését törvénytelennek és jogtalanak tartja, és ennek folytán az eskü letételét egyenként megtagadja”.³⁰

Ennek következményeként viszont a megszállók az esküt megtagadókat megfosztották állásuktól, lakásukat elrekvirálták, őket és családtagjaikat rövid időn belül kiutasították, mint pl. a kolozsvári ügyvédeket 1919. november 5-én, 5 napos határidővel.³¹

A fenti körülmények között a román megszállás alatti területen az igazságügyi szervek „napok alatt vesztik el magyar jellegüket”, hiszen a személyzet nagy részének eltávolítása mellett új vezetőket nevezett ki élükre a Consiliul Dirigent. Erdély központjában, Kolozsvárott 1919. március 11-én szűnt meg a magyar igazságszolgáltatás, mivel a román hatóság e napon vette át az ottani igazságügyi szerveket. (Az ottani ítéletábrán április 30-án került sor az első román nyelvű tárgyalásra.) A bánáti bíróságokon június 30-án történt meg a hatalomátvétel, olykor az ezt megtagadó magyar alkalmazottak elleni karhatalmi fenyegetéssel. A székelyföldi törvényszékeket (Csíkszereda, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely) pedig 1919 szeptemberében felszámolta a Consiliul Dirigent és területüket Brassóhoz csatolta, mivel a magyar személyzet nem tette le a hűségesküt.³²

A román hadsereg 1919 tavaszán folytatta előrenyomulását a folyamatosan visszavonuló magyar csapatokkal szemben, s az igazságügyi központok közül április 19-én elfoglalta Szatmárnémetit, 20-án Nagyváradot, 22-én Gyulát, 23-án Debrecent, 27-én Nyíregyházát és Beregszászt, s a hónap végére elérte a Tiszát. Így 1918 novembere és 1919 áprilisa között román megszállás alá került 4 ítéletábra, 20 törvényszék, továbbá a nagyenyedi országos fegy-, valamint a kolozsvári és a szamosújvári javítóintézet. A megszállt óriási államban működött igazságügyi szervek sorsa kettévált: míg a román államhoz csatoltak nyilvánított területeken a fent leírtak történtek, addig az 1919. március 21-i II. Vix-jegyzék szerint kijelölt vonalon belüli, annak D) pontja szerint továbbra is magyar igazgatásának nyilvánított területen a szervek a megszállás után is folytatták az addigi szabályok szerinti működésüket. A magyar szervek vezetői általában a helyükön maradtak, s gyakorolták jogköreiket: így éltek pályáztatási jogukkal, rendelkeztek a beosztottak személyzeti kérdéseiről, s a kinevezettek továbbra is a magyar államra tettek esküt.³³

A csehszlovák megszállás

Az ország északi területeire a csehszlovák kormány terjesztette ki befolyását: Prágában a Csehszlovák Nemzeti Bizottság 1918. október 28-án bejelentette az

új állam megalakulását, amelyhez a Szlovák Nemzeti Tanács 1918. október 30-i túrócszentmártoni nyilatkozatával a „történelmi Magyarország határain belül élő csehszlovák nemzet nevében” csatlakozott.³⁴

E nyilatkozatnak a létrejövő csehszlovák haderő kívánt érvényt szerezni, amely 1918. november elején elfoglalta a Felvidék nyugati sávját, benne több bírósági székhelyű várost, pl. Trencsént, Nagyszombatot, Zsolnát. A magyar csapatok azonban hamarosan kiűzték a megszállókat. A helyzet az 1918. december 3-i antantjegyzékkel változott meg, amely szövetségesnek ismerete el a csehszlovák haderőt, felhatalmazva a szlovák területek birtokba vételére. Másnap a Nép kormány elfogadottnak nyilvánította a jegyzéket, és kijelentette, hogy végrehajtja a pontosan meg sem állapított határu területek kiürítését. Így a megszállók a törvényszéki székhelyek közül 1918. december 10-én elfoglalták Nyitrát, 15-én Rózsahegyét, 16-án pedig Lőcsét.³⁵

A megszállandó felvidéki területeket az 1918. december 23-i antantjegyzék (I. Vix-jegyzék) határozta meg pontosan, amely lényegileg a későbbi végleges határnak megfelelően jelölte ki a demarkációs vonalat. A csehszlovák hadsereg immáron ezen felhatalmazás birtokában szállta meg Észak-Magyarországot, miután a Nép kormány a jegyzéknek megfelelően kiürítette a területet: Eperjes december 28-án, Kassa 29-én, Pozsony 1919. január 1-jén, Komárom 10-én, Rimaszombat és Ungvár 13-án került a birtokába. Január 16-án elfoglalták Balassagyarmatot is, de innen két hét múlva a város lakói és a helyi magyar katonai erő kiverte a megszállókat.³⁶

Később, a Tanácsköztársaság elleni harc jelszavával, a demarkációs vonalról kiindulva a csehszlovákok 1919. április 30-án elfoglalták Sátoraljaújhelyt, május 2-án Miskolcot, s Munkács térségében kapcsolatot teremtek a román hadsereggel, amely július 22-én Beregszászt átadta a részükre. Így ekkorra 15 ítéltővárosi és törvényszéki székhely, az illavai és a lipótvári országos fegyintézetek, valamint a kassai javítóintézet került megszállásuk alá.³⁷

Az első hetekben a működésben itt sem történtek változások, de a magyar fennhatóság alatti szervekkel és a kormánnyal való érintkezést megtiltották. Ennek következtében viszont a meg nem szállt területen maradt alárendelt szervek működésében is zavar állt be, hiszen felettes hatóságuk felügyelete nélkül maradtak, így közvetlenül az Igazságügyi Minisztériumhoz fordultak.³⁸

A magyar alkalmazottak hamarosan választás elé kerültek, mivel a megszálló hatalom fogadalom letételére hívta fel őket, továbbá megkövetelte az új hivatalos nyelv tudását. A bíróságokon a szlovákul nem tudók a nyelv határidő alatt való megtanulásának kötelezettsége mellett meghagyattak, a közjegyzői és ügyészi állásokban viszont a szlovák nyelv teljes tudását kívánták meg. Az igazságügyi szervek 1919 tavaszán történt átvételekor a csehszlovák kormány képviselői meghallgatták a személyzet tagjait: készek-e az új államban szolgálni, nyugdíjba mennék vagy Magyarország rendelkezésére bocsátassanak?³⁹

Az érintettek döntését befolyásolta a prágai kormány Pozsonyban felállított Bratislavai Minisztériuma igazságszolgáltatási osztályának 1919. május 17-i határozata, amely kimondta, hogy a fogadalom letételét megtagadó hivatalnokok további foglalkoztatására az új állam kormánya ígéretet nem tesz. A magyar alkalmazottak az anyagi bizonytalanság ellenére általában megtagadták a fogadalom letételét, mint pl. a lőcsei törvényszék bírái, a rimaszombati ügyész. Számukra a csehszlovák kormány 1919 őszéig utalványozta a fizetést, majd kiutasította őket Magyarországra. Voltak azonban kivételek is: pl. a kassai főügyész nyugdíjba ment, míg helyettesét kérelmére meghagyták állásában, de fél évre elküldték Morvaországba nyelvet tanulni. Mivel ez nem járt sikerrel, így később átadták Magyarországnak. A főügyészség személyzetét egyébként átvette a csehszlovák állam, de vezetőnek egy morva ügyvédet nevezett ki. Ugyanígy az eperjesi és a kassai ügyészségen szolgálók egy része is fogadalmat tett az új hatalomra. Az ügyészségeknél a vezetőket átvételük esetén is újjakkal váltották fel.⁴⁰

A francia megszállás

A fentiekhez képest más helyzetbe kerültek a franciák megszállása alá került települések, hiszen nekik nem volt területi követelésük: uralmuk alatt állt 1918. december 30. – 1920. március 1. között Szeged és környéke, továbbá 1919 elejétől nyárig a román és a szerb csapatok között a Marostól a Dunáig húzott elválasztó övezet. Ebben az ideiglenesen egységes igazgatású övezetben a parancsnokló francia tábornok döntése szerint a közigazgatást és az igazságszolgáltatást a hivatalban lévő magyar polgári tisztviselők látták el.⁴¹

A franciák nem akadályozták a Nép kormánnyal való kapcsolatot, rendelkezéseinek érvényesülését. Az igazságügyi szervek is tevékenykedtek, bár a térségben illetékes szegedi, nagyváradai és temesvári ítéltővárosi, s főügyészségek felügyeleti joga nem érvényesült, mivel a kerületükbe tartozó törvényszékek és ügyészségek szerb vagy román birtokba kerültek, és a megszállók elvágták a szervek közötti kapcsolattartást. (Temesvárott az irodalmár főügyész, Gozdsu Elek 1919. május 26-án meghalt.)⁴²

A Tanácsköztársaság létrejötte után a franciák viszont már nem tették lehetővé a magyar kormánnyal való kapcsolatot. A szegedi katonai kormányzó nem engedélyezte, hogy az igazságügyi népbiztos által április 18-án kinevezett új bírósági és ügyészségi vezetők elfoglalják tisztüket, majd április 24-én elrendelte a polgári igazságügyi szervezet teljes helyreállítását. A szegedi igazságügyi szervek a továbbiakban a Tanácsköztársasággal szemben, a „bolsevizmus megsemmisítésére” a francia megszállás alatti Aradon 1919. május 5-én létrejött, majd 31-én Szegeden a törvényszéki palotában újjáalakult ellenforradalmi kormány rendelkezései szerint jártak el.⁴³

E terület általában a törvényszék épületében ülésezett, és ennek során több, az igazságügyet illető kérdéssel is foglalkozott. A Károlyi Gyula gróf, majd P. Ábrahám Dezső által vezetett, augusztus 12-ig működött kormány ülésain tárgyalta a szegedi igazságügyi hatóságok rendjének és fegyelmének helyreállításáról, általánosan utalványozásáról, a proletárdiktatúra alatt magukat exponált alkalmazottak felelősségre vonásáról, a menekültek beosztásáról és illetményeik folyósításáról. Az igazságügyi kérdésekben e kormány az ítéltábla elnökének és a főállamügyésznek a véleményét kérte ki. Az ellenkormány megalakulása után a szerb vagy román megszállás alatti magyar hatóságok is annak tettek jelentést, attól vártak intézkedéseket. A megszállók által követelt esküvel kapcsolatban a szegedi kormány 1919. június 7-én azt az álláspontot képviselte a Kraszó-Szörény megyei hivatalok megkeresésére, hogy – mivel nincs módja a tisztviselők elhelyezéséről és ellátásáról gondoskodnia – „szabad kezét enged” a letétel kérdésében, hiszen a „kényszerrel kivett eskü amúgy sem bírhat kötelező erővel”, s a viszonyok megváltozása esetén annak letétele nem lesz senki hátrányára.⁴⁴

Az 1919. augusztusi budapesti hatalomváltás után a franciák ismét engedték az ottani kormány rendelkezéseinek érvényesülését, de nem engedélyezték a politikai cselekmények miatti büntetőeljárásokat. Csak azok ellen emelt vádat a francia hadbíró előtt a gyarmati hadijog alapján a katonai hatóság, akik 1919. május 1-je után is a Tanácsköztársaság érdekében tevékenykedtek.⁴⁵

Fiume horvát, majd olasz megszállása

A magyar állam különleges jogállású területét jelentő, az országtól 230 km-re fekvő Adriai-tengerparti Fiumét illetően a magyar–horvát kiegyezést kihirdető 1868:30. tc. 66.§-a leszögezte, hogy a város a „magyar koronához csatolt külön test”. Az itteni viszonyok rendezése során az 1871. szeptember 14-i miniszterelnöki igazságügyminiszteri-horvát báni rendelet a pesti ítéltáblához tartozó törvényszéket és királyi ügyészséget hozott létre, amelyek hivatalos nyelve az olasz volt, de tengerjogi ügyekben a horvátot is lehetett használni. A törvényszék látta el az ügyvédek és közjegyzők vonatkozásában a kamarai feladatokat is. (A városban 1918-ban 11 törvényszéki és járásbíró, 1 ügyész, 2 közjegyző és 23 – nagyrészt olasz nemzetiségű – ügyvéd működött.)⁴⁶

A várost 1918. október 23-án megszállták a császári és királyi 79. gyalogezred föllázadt horvát katonái, akik a törvényszék épületét feldúlták, a foglyokat kiszabadították. A magyar kormányzó október 29-én elhagyta Fiumét, s a város irányítását a délszláv nemzeti tanács vette át. Ezen a napon a zágrábi Horvát Nemzeti Tanács kimondta a magyar államtól való elszakadást, és kikiáltotta a Szlovén–Horvát–Szerb Államot, amelyhez hozzácsatolta Fiumét. Még aznap bevonták a magyar zászlót a kormányzósági palotáról, majd eltávolították a közintézmények magyar címereit és feliratait. A vá-

rosban szolgáló magyar tisztviselők nehéz helyzetbe kerültek, mivel az új hatalom csak azokat kívánta átvenni, akik kinevezésük előtt Fiumében vagy a megalakult délszláv állam területén bírtak községi illetőséggel.⁴⁷

November 17-én viszont a várost szintén magáénak követelő Olaszország csapatai szállták meg Fiumét, a helyi Olasz Nemzeti Tanács pedig kimondta az Itáliához való csatlakozást. Az igazságügyi tisztviselőket a hatalomátvétel után felszólították, hogy vagy alávetik magukat a tanács utasításainak, vagy az elbocsátja őket. November 23-án viszont az olasz hatóság a város működésének biztosítása érdekében kifejezetten felkérte a bírói kart az ítélezés folytatására. Ebben a törvényszéki elnök azzal a feltétellel ment bele, hogy a bíróság ítéleteit a frissen kikiáltott Magyar Népköztársaság nevében hozhatja. Ezt az olaszok elfogadták, majd bár néhány nap múlva visszavonták beleegyezésüket, de lehetővé tették az ítélezést, mint ahogy a magyar közjegyző tevékenységét is, aki működését „zavartalanul” folytathatta.⁴⁸

A Fiumében maradt magyar tisztviselők státuszának és fizetésének rendezése érdekében decemberben a Nép kormány a művészettörténész Fülep Lajost küldte ki külügyi megbízottként, aki 1919. január 6-án a hágai konvencióknak megfelelő egyezményt kötött a nemzeti tanáccsal, amelyet a megszálló olasz haderő parancsnoka is elismert. Ez kimondta, hogy az új hatalom „megerősíti hivatalukban, illetve megtartja szolgálatában Fiume város végleges hovatartozásának elintézéséig, avagy rövidebb időtartamra mindazokat a tisztviselőket és alkalmazottakat, akik feltétlenül szükségesek a közigazgatás, bírászkodás és állami üzemek működéséhez, minden kötelezettségükkel és minden szerzett joguk épségben tartásával, csak azt kötve ki, hogy a Nemzeti Tanács intézkedéseinek alávetik magukat”.⁴⁹

Az egyezmény szerint Magyarország „visszafogadja szolgálatába azokat, akiket hivatalukban nem erősítene meg az a kormány, amelyik a végleges hovatartozás rendezése után esetleg birtokolni fogja az állami hatalmat Fiumében, fenntartva a szolgálat folytonosságának elvét, csakúgy, mintha a tisztviselők megszakítás nélkül megmaradtak volna a magyar állam tisztviselőinek keretében. A hivatalukban meg nem erősített tisztviselők a magyar kormány rendelkezésére bocsátatnak, amely gondoskodik esetleges további alkalmaztatásukról, de addig is zavartalanul Fiumében maradhatnak. Az átvett tisztviselők a magyar kormány 1918. december 31-ig kibocsátott rendeleteiben biztosított összes jogaik épségben tartásával erősítetnek meg, azaz a Nemzeti Tanács a maga terhére is elismeri a 300 koronás fizetésemelést s az új családi pótlékot. A megerősített tisztviselők minden eskü nélkül egyszerű nyilatkozatot írnak alá”.

Az egyezményt később a tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa szintén elismerte, és 1919. május 2-án megegyezett az olaszokkal, hogy a magyar állam fizeti továbbra is az ott maradtakat. A helyzetet öröklő Friedrich-kormány is foglalkozott 1919 augusztus-

tusában a fizetések folyósításához szükséges pénz kiszállításának kérdésével.⁵⁰

A várost az 1919. szeptember 10-én Ausztriával kötött saint-germain-i békeszerződés a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta, de már 12-én olasz szabadcsapatok szállták meg. Így megszűnt a magyar alkalmazottak működése, akik hamarosan több vonatszerelvényt hagyták el addigi szolgálati helyüket. Később Fiuméről a trianoni békeszerződés 53. cikkében Magyarország lemondott.⁵¹

A Népkormány, a Forradalmi Kormányzótanács és a megszállt területek

Az 1918. október 31-én megalakult magyar Népkormány elemi érdeke volt, hogy a közigazgatás és az igazságszolgáltatás fennmaradjon a megszállt területeken, hiszen csak ekkor bízhatott abban, hogy ezek megmaradnak az országnak. A megszállóknak a belgrádi konvencióval mit sem törődő magatartása miatt 1918 decemberében a 6720.ME bizalmas rendelet adott útmutatást a „fegyverszünet tartama alatt a közhatóságok és közintézetek tagjainak magatartásáról ellenséges megszállás vagy belzavarok” esetére. Ez leszögezte, hogy a magyar szervek kötelesek mindaddig működni, amíg azt „idegen beavatkozás erőszakkal meg nem akadályozza”. Az alkalmazottak székhelyüket csak akkor hagyhatták el, ha saját vagy családtagjaik „életét, testi épségét közvetlen veszély fenyegeti”. Távozás esetén akkor volt lehetőség az illetmény további folyósítására, ha a menekült jelentkezett felettes hatóságánál. Az akkor már tömegesen a fővárosba özönlő menekültek miatt viszont a rendelet arra is felhívta a figyelmet, hogy Budapesten kívüli tartózkodási helyet válasszanak, mivel a lakásviszonyok miatt a közalkalmazottak elhelyezése „úgyszólván lehetetlen”.⁵²

Ennek megfelelően az igazságügy-miniszter december 12-i, Bi.490. sz. rendeletében határozta meg a megszállókkal kapcsolatos követelményeket. Ez kimondta, hogy az igazságügyi szervek a „fennálló szabályok szerint folytassák működésüket mindaddig, amíg ezt kényszerrel meg nem akadályozzák”. Ebben az esetben munkájukat szüntessék be, de amíg tevékenykedhetnek, a székhelyüket nem hagyhatják el. Ha viszont a „működés lehetetlenné válik, az igazságügyi alkalmazottaknak szabadságukban áll székhelyükön maradni vagy azt elhagyni”. A rendelet kihangsúlyozta, hogyha a megszállók által követelt „esküt végső esetben, nyílt kényszer hatása alatt mégis le kellene tenniük, ebből reájuk hátrányt a Magyar Népköztársaság kormánya lezármaztatni nem fog”.⁵³

A december 21-i minisztertanács úgy döntött, hogy a magyar hivatalnokoknak akkor is a helyükön kell maradniuk, ha erőszakkal leváltják őket. Ezt megelőzően pedig jegyzéket fogalmazott a budapesti antantmisszió közbelépése érdekében, mivel a megszállók „lehetet-

lenné teszik a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, ... ezáltal a rend fenntartását”. A kormány többször tiltakozott a magyar tisztviselők elűzése miatt.⁵⁴

A kormány kötelezettséget vállalt a megszállt területeken maradt állami alkalmazottak fizetésére is; 1918. november 13-i és 14-i ülésein határozott az illetmények folyósításáról. Ezt a közigazgatás fenntartásának szándéka mellett az is indokolta, hogy a helyben maradt tisztviselők magatartásának különös jelentősége volt a lakosság viselkedését illetően. Mivel legtöbbször hű maradt a magyar államhoz, így állásfoglalásuk komoly hatást gyakorolt a népeiségre.⁵⁵

Az illetmények kifizetése viszont akadályokba ütközött, mivel az állami bevételek a megszállt területeken megszűntek, a magyar pénzügyi közegek ott nem szedhettek adókat, illetékeket. A megszállók nem adtak pénzt a közalkalmazottak fizetésére, és azt sem engedélyezték, hogy a magyar kormány átutalja az illetményeket. Ilyen körülmények között be kellett csempészeni a megszállt területekre a magyar állam által küldött pénzt, de olyan is előfordult, hogy a helyi ügyvédi kar vállalta az ott maradt igazságügyi alkalmazottak ellátását.⁵⁶

Amikor 1919 februárjában a nagyszabedű állami hivatalok küldöttsége Budapesten járt annak tudakolására, hogy letegyék-e a követelt esküt, akkor a kormány ezt megtiltotta, és három havi járandóságot biztosított részükre. Együttal kihangsúlyozta, hogy ha az eskü megtagadása miatt elbocsátanák őket, akkor is megkapják illetményeiket. A Népkormány utolsó ülésén, 1919. március 21-én is foglalkozott 15 millió koronának a kolozsvári állami alkalmazottak részére való kifizetésével, mivel „kétségbeejtő” anyagi helyzetbe kerültek.⁵⁷

A kormány intézkedései ellenére 1919 januárjától olyan mértékűvé vált a megszállt területekről való menekülés, hogy a hadügyminiszter jelentése szerint ez a „rendet teljesen felborítja, és élelmezési katasztrófával fenyegeti az országot”.⁵⁸

Ebben a helyzetben aktuálissá vált az 1118/1915. ME rendelet, amely szerint, ha igazságügyi szerv működése ellenséges betörés miatt megszűnt, akkor bírait, ügyészeit, s más alkalmazottait áthelyezheti az igazságügy-miniszter. Ennek megfelelően az 1919. február 6-án kiadott 5000.IM rendelet kimondta, hogy azok az igazságügyi alkalmazottak, akik a megszállt területen lévő hivatali székhelyüket kényszer vagy közvetlen fenyegetés miatt elhagyni kényszerültek, kötelesek ezt és új tartózkodási helyüket azonnal jelenteni, elhelyezésük, további alkalmazásuk és illetményeik folyósítása céljából.⁵⁹

A menekült igazságügyi alkalmazottak iránt egyébként nagy volt az érdeklődés. A megmaradt államterületen a megszapordott teendők elvégzése érdekében különösen az ügyészségek vezetői előterjesztésekkel éltek, mivel „Budapesten több, a megszállt területről elmenekült és beosztásra váró jegyző, bírósági és ügyész tartózkodik”, s ezért a közülük való kinevezésekkel megoldhatóak lennének a munkaerőgondok. Az igazságügy-miniszter ennek megfelelően 1919 elején számos menekültet helyezett új állomáshelyre: így történt

pl. pancsovai ügyész Kalocsára történő, kiségitő szolgálatra rendelése, a székelyudvarhelyi ügyész áthelyezése Budapestre, a máramarosszigetinek Kecskemétre, a marosvásárhelyiek Székesfehérvárra.⁶⁰

A kormány a megszállás ellenére gyakorolta az igazságügyi igazgatással kapcsolatos jogköreit. Így a munkaügyi bíraskodásról szóló 1918. évi IX. néptörvény végrehajtásáról szóló 61.769.IM rendelet 1919. január 3-án 97 járásbírói jogot, majd a február 1-jei, 3985.IM rendelet további hatot ruházott fel az ezen ügyekben való eljárás jogával, pl. a megszállt Fiumét, Alsókubint, Zsolnát, Csíkszeredát, Fogarast, Pécsét, Szabadkát, Zentát, Petrozsényt. Minden járásbírói jog mellé megtörtént az állandó tolmácsok kinevezése is. 1919. január-februárban az ország egész területére élt személyzeti jogkörrel; ennek megfelelően történt pl. lugosi államügyész temesvári főügyész helyettesi, nagybecskereki törvényszéki bírósági szegedi ítéltáblai kinevezése, fehértemplomi, csíkszeredai bírósági magasabb fizetési fokozatba sorolása, brassói ügyvédnek a városába való közzjegyzői, vagy nagykárolyi járásbírói jogok megadása a gyulafehérvári törvényszékhez történő kinevezése. A megszállt területre is megtörtént a vizsgálóbírók, az ügyészségi megbízottak és helyetteseik kinevezése. Az elfoglalt székhelyeken maradt igazságügyi vezetők is folytatták a lehetséges működést, élve jogosítványaikkal: pl. a kolozsvári, a marosvásárhelyi, a pécsi és pozsonyi főügyészek fogházőröket, írnokokat neveztek ki, a temesvári államügyész 1919 márciusában pályázati álláshirdetményt bocsátott ki. Sor került minden ítéltáblán az 1919. évi tanácsbeosztásra és a fegyelmi bíróságok megalakítására is.⁶¹

Mivel 1919 tavasz elejére már az ország területének kb. fele megszállás alá került, ezért a kormány március 19-én kiadta a polgári büntető bíróságok kivételes illetékességéről szóló 1920.ME rendeletét. Ez kimondta: ha a megszállás az illetékes bíróságot eljárásában akadályozza, akkor az azonos hatáskörűek közül az jogosult eljárni, amelyhez az ügyész fordul. Ezt pedig pedig bármely ügyész megtehetette, ha az ügy valamely módon elé került.⁶²

Az 1919. március 21-i hatalomváltás után a Forradalmi Kormányzótanács nem változtatott a megszállt területekhez fűződő viszonyon: az esküt megtagadó és nem dolgozó tisztviselők bérét tovább folyósította, gondoskodva annak eljuttatásáról. Később a „közalkalmazott munkások béreiről” szóló 1919. május 24-i CXX. rendelet 11.§-a kimondta, hogy a megszállt területen lévő a megszállás megszűnésétől kapják meg illetményeiket, ha a Tanácsköztársaság „szolgálatába átvették”. Az igazságügyi népbiztos a megszállt területre is gyakorolta kinevezési jogát. Kapcsolatot is tartott a megszállt területeken élőkkel, mint azt megvilágítja egy menekült igazságügyi alkalmazott 1919 őszi beadványa, mely szerint a „csehek által megszállott területen, Lőcsén levő tisztviselők a kormány részéről egész nyáron át azon értesítést kaptunk, hogy mindenki a maga helyén maradjon, míg a helyzet nem változik, rólkunk a kormány gondoskodni fog”.⁶³

A Tanácsköztársaság 1919 májusától felhagyott a megszállók előli hátrálással, és a magyar Vörös Hadsereg egy hónap alatt visszafoglalta a csehszlovák haderejével szemben az elfoglalt terület tekintélyes részét: 21-én felszabadult Miskolc, 31-én Rimaszombat, június 3-án Érsekújvár, 5-én Sátoraljaújhely, 6-án Kassa, 9-én Eperjes, 10-én pedig Bártfa.⁶⁴

E sikerek alapján az igazságügyi népbiztos 1919. június 7-i, 14. rendeletével előírta, hogy az az alkalmazott, aki székhelyéről a megszállás miatt eltávozott, ezen ok megszűnésével köteles oda visszatérni és felettes hatóságánál szolgálatra jelentkezni. Azt a napot pedig, amikor a „bírói működését a megszállás megszűnése után újból megkezdte”, a hatóság vezetőjének a hivatalos lapban hirdetmény útján közzé kell tennie. Ennek megfelelően hamarosan megjelentek a közlemények az ipolysági és a rimaszombati törvényszékek működésének újrakezdéséről. Utóbbi városban megtörtént a forradalmi törvényszék mellé az ottani államügyész vádbiztosi kinevezése, míg Kassán a bevonult magyar csapatok visszahelyezték tisztségébe az ítéltábla elnökét.⁶⁵

A párizsi békekonferencia a magyar sikerek hatására 1919. június 7-i táviratával (Clemenceau-jegyzék) felszólította a kormányzótanácsot a felvidéki hadjárat leállítására, ezt szabva feltételül a tanácskozással való megköveteléshez, egyúttal kilátásba helyezve a románok által megszállt Tiszántúl kiürítését is. A konferencia június 13-án felhívta a magyar, csehszlovák és román haderőket az ellenségeskedések megszüntetésére. Ennek végrehajtásaként a magyar hadsereg június 30-áig kivonult a felszabadított területről, amelyet a csehszlovákok azonnal birtokba vettek, folytatva korábban elkezdett, a magyar impérium felszámolását célzó intézkedéseiket, amelyek során megszűnt a magyar szervek működése.⁶⁶

A jegyzékben foglalt kikényszerítés érdekében 1919. július 20-án a Vörös Hadsereg támadást indított a románok ellen. A kezdeti sikerek láttán a kormányzótanács július 25-én adta ki utasítását a „Tiszántúlon felszabadult területek munkásigazgatására”, melyben az egyes kormányzati ágak foglalták meg a hadműveletek utáni követelményeket. Az „Igazságügyi Népbiztos sűrű utasításai” címet viselő fejezet megállapította, hogy a visszakerült területeken a rendes bíróságok működése „egyelőre szünetel”, továbbá leszögezte, hogy a bírósági és ügyészségi személyzettel a helyi intézőbizottságok nem rendelkezhetnek.⁶⁷

E rendelkezések azonban a magyar támadás hamarosan bekövetkezett összeomlása miatt nem mentek át a gyakorlatba, s a Tanácsköztársaság augusztus 1-jei bukását követően a román hadsereg birtokba vette az ország addig meg nem szállt területeinek további részeit is.

Időleges román megszállás a későbbi trianoni területen

Az 1919 augusztusától működött magyar kormányok csak korlátozott hatalommal bírtak, mivel ekkoriban a

legfontosabb uralmi tényező a román hadsereg volt, amely 1919. augusztus 4-én bevonult Budapestre, s napokon belül megszállta a Duna–Tisza között a szerb demarkációs vonalig, a Dunántúlon pedig augusztus 13–20. között a Győr–Veszprém–Székesfehérvár vonalig hatolt. A megszállók az elfoglalt országrészt hadművelési területnek nyilvánították, ellenőrzésük alá vonva a kormányt, a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, a sajtót, a közlekedést és a postaforgalmat. A román parancsnokság augusztus 9-én elrendelte a hírlapok és a postaküldemények cenzúrázását, a hatóságok is csak a legsürgősebb esetben adhattak fel táviratot, folytathattak telefonbeszélgetést. (A csehszlovákok augusztus 9-éig elfoglalták Ipolyságot, Balassagyarmatot, Salgótarját és Sátoraljaújhegyt.)⁶⁸

A Friedrich-kormány 1919. augusztus 19-én 38.039.IME rendeletével rögtönbíráskodást hirdett a korábbi demarkációs vonalak által meghatározott területen létező, s így elvileg a fennhatósága alá tartozó 29 törvényszék (Budapest, Pestvidék, Balassagyarmat, Eger, Ipolyság, Kalocsa, Kecskemét, Székesfehérvár, Szolnok, Debrecen, Nyíregyháza, Szatmárnémeti, Győr, Komárom, Sopron, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg, Beregszász, Kassa, Miskolc, Rimaszombat, Sátoraljaújhegy, Gyula, Kaposvár, Nagykanizsa, Pécs, Szekszárd, Szeged) területére. Az ekkor hozott 38.040.IME rendelet pedig kimondta, hogy a megszállás által akadályozott szervek helyett az igazságügy-miniszter által kijelölt törvényszék és ügyészség jár el.⁶⁹

A statárium-rendelet alkalmazhatóságát azonban a román parancsnokság azzal akadályozta meg, hogy illet kizárólag a megszálló hadsereg rendelhet el, továbbá nem engedélyezte a magyar bíróságok által kiszabott halálos ítéletek végrehajtását sem. (A kormány által megkeresett Szövetségek Közi Katonai Misszió megerősítette ezt az álláspontot azzal, hogy a „magyar állam alkotmányos fejének hiányában ily ítélet végre nem hajtható”).⁷⁰

A hadseregparancsnokság magához ragadta a Tanácsköztársaság szereplői elleni megtorlást, s az általa cenzúrázott hivatalos lapban, a *Budapesti Közlönyben* augusztus 10-én felszólított mindenkit, hogy „jelentse fel azokat a bolsevistákat és izgatókat, akikről bizonyítékszerű adatai vannak”, továbbá közölte az ügyészségekkel, hogy a „bolsevisták üldözésére, felkutatására való minden jogot magának tartott fenn”, így a feljelentéseket, a folyamatban lévő ügyeket hozzá kell átnenni. Ennek során a magyar hatóságok által letartóztatottakat átvették, egyeseket szabadítva, míg másokat elhurcoltak, kivégeztek. Így az ügyészi megállapítás szerint a „ta-

nácsköztársaság közegeinek üldözését a román királyi katonai parancsnokság vette át, [...] abba semmiféle beavatkozást más hatóság részéről nem tűrt”. A románok foglyaikat a törvényszéki fogházakban helyezték el, s őket a „magyar államkincstár által rendelték élelmezni”. E jelentésekre a budapesti főállamügyész csak azt tudta válaszolni, hogy az ügyészségek keressék meg a helyi román parancsnokságot a kommunisták elleni eljárások átengedésére. Ha az ennek nem tesz eleget, akkor viszont az „állásfoglalásba nyugodjék bele”.⁷¹

E hadseregről a Szövetségek Közi Katonai Misszió a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsához 1919. október 13-án írott jelentése megállapította, hogy „minden román megszállás alatt lévő városban olyan szintű zsarnokságot tapasztaltunk, ami már elviselhetetlenné teszi az életet”: szinte mindnaposak voltak az általuk elkövetett emberölések,

Román csapatok Budapesten, 1919 őszén

kegyetlenkedések, letartóztatások, a lakosság vagyonát érintő rekvirálások, az üzemek, intézmények készleteinek, felszereléseinek elszállítása, a magyar polgári szervek működésébe való beavatkozások.⁷²

Ebben a helyzetben a kormány többször határozott a szövetségek közi misszió megkereséséről azon az alapon, hogy a belgrádi konvenció XVII. pontja szerint a megszállók nem avatkoznak a magyar igazságszolgáltatás működésébe. Friedrich István kormányfő szeptember 15-én átiratot intézett az antantbizottsághoz a román hadsereg magatartása miatt, melyben sérelmezte azt is, hogy az elhurcolt foglyokat az „államügyészség ki sem hallgathatta”.⁷³

A tiltakozások azonban nem jártak eredménnyel. Az eljárásokba való beavatkozások csak a megszállóknak 1919 októberében a Dunántúlról, november 14-én a fővárosból, 23-áig a Duna–Tisza közéről, majd 1920. március 30-áig a Tiszántúlról való kivonulásával szűntek meg. (A csehszlovákok 1919. december 10-éig ürítették ki az augusztusban megszállt magyar terület legnagyobb részét.)⁷⁴

A menekült igazságügyi alkalmazottak

A megszállt területekről folyamatos volt a magyar nemzetiségű tisztviselők és családtagjaik menekülése, kiutasítása. Ők általában a fővárosba mentek és ott jelentkeztek szolgálatra. Számos menekült új helyre való helyezésére került sor, enyhítve az ottani munkaerő-gondokat: így osztottak be pl. 1919 augusztusától karánsebesi és besztercebányai ügyészeket a budapesti és

a pestvidéki ügyészségekhez, s neveztek ki zombori, lugosi, aradi, szabadkai, pancsovai, alsólendvai, munkácsi, dévai, homonnai törvényszéki és járásbírákat a pestvidéki, budapesti, nagykanizsai, soproni, miskolci ügyészségekre.⁷⁵

Azonban a kormány pénzügyi fedezet hiányában nehezen tudott eleget tenni az igényeknek, ezért az 1919. augusztus 16-án kelt 3988.ME rendelet 7.§-a kimondta, hogy a „közszolgálati alkalmazottak közül csak azok kaphatnak illetményeket, akik tényleg a magyar állam szolgálatában állanak”. A szeptember 4-i ülés pedig megállapította, hogy az állam a „legnagyobb pénzügyi válságát éli”, bevételek nincsenek, az adófizetés szünetel, az üzemek idegen megszállás alatt vannak. Így a határozat szerint a megszállt területen maradt közszolgálati alkalmazottak, nyugdíjasok, árvák, özvegyek részére semmilyen illetmény, ellátás nem fizethető. A menekültek csak akkor kaphatnak ellátást, ha a kormány részéről szolgálati elhelyezést nyertek és új állásukat 8 napon belül ténylegesen el is foglalják. A szeptember 22-i kormányhatározat viszont némileg módosította e döntést, mert kimondta, hogy az elhelyezést nem nyert menekültek mégis kapnak havi segélyt, ha igazolják, hogy a megszállt területről kiutasították őket. Ugyanez vonatkozott a nyugdíjjogosultakra is.⁷⁶

A kormány szeptember 30-i ülésén úgy döntött, hogy a továbbiakban a magyar tisztviselők csak Erdélyben nyíltan álljanak ellen a megszálló hatalomnak, a hűség- eskü letételét megtagadva, egyebütt törekedjenek a lát- szolagos beilleszkedésre.⁷⁷

A magyarok további folyamatos menekülése azon- ban óriási nehézségeket okozott. A kormány ezért 1920. január 3-i ülésén immáron úgy döntött, hogy a közalkalmazottak minden megszállt területen letehetik az új államhatalomnak a hűség- esküt. A határozat sze- rint a „magyarság érdeke megkívánja, hogy a tisztvise- lők a helyükön maradjanak”. Ez annál inkább indokolt, mert az „állam pénzügyi forrásai nem lesznek elegendő- dők arra, hogy elszakadt véreink megélhetését a meg- csonkított Magyarország területén biztosíthassák”. A minisztertanács leszögezte, hogy az esküt tett tisztvise- lő „társadalmi bojkott alá nem vonható, és azt neki szemrehányásul későbbi időben nem lehet felvetni”.⁷⁸

A kormányzat magatartása azonban később a hatal- mas menekült tömeg miatt megváltozott. A 1922. január 27-i minisztertanácsi ülés három szempontot határo- zott meg a közalkalmazottakkal kapcsolatban: megállá- pítani a menekülés okait, körülményeit, különösen ab- ból a szempontból, hogy az alkalmazott menekülését „nem valamely terhére rótt oly cselekmény vagy maga- tartás idézte elő, amely bűnvádi vagy fegyelmi úton va- ló megtorlást követel, avagy a közszolgálati feddhetet- lenséggel össze nem egyeztethető”, megvizsgálni az adott személynek a „megszállott területen tanúsított magatartását abból a szempontból, vajjon az a közszol- gálati alkalmazottól megkívánható hazafiasság köve- telményeinek megfelelt-e”, továbbá az alkalmazott „székhelyének elhagyása óta hol és milyen természetű

szolgáltatokat vállalt vagy díjazást vett fel, s e tekintet- ben tanúsított magatartása nem esik-e az állameszme és a közszolgálat szempontjából kifogás alá”.⁷⁹

Az igazságügy-miniszter ennek megfelelően 1922. június elején elrendelte a menekült bírák, ügyészek és más alkalmazottak igazolását annak érdekében, hogy azok magatartása, akik a „megszálló hatalom által meg- kívánt hűségi esküt vagy fogadalmat letették, felügye- leti vizsgálat útján tisztáztassék”. A megvizsgáltnak számot kellett adnia nyilatkozata tényére, körülménye- ire és indítékaira. Ennek ki kellett terjednie az azonos szolgálati helyen dolgozott többi személyre is, különö- sen arra, hogy az „eskü vagy fogadalom letételénél a megszállás bekövetkezésekor vele egy székhelyen al- kalmazottak közül kinek magatartása mutatkozott eset- leg olyannak, mely a többiek elhatározására csüggesz- tőleg hatott, és voltak-e esetleg olyanok..., akik komoly kényszerítő ok nélkül tettek esküt vagy fogadalmat, esetleg annak letételére... önként és idő előtt jelentkez- tek”. Kedvezőtlen esetben felügyeleti intézkedést kel- lett alkalmazni az érintett ellen.⁸⁰

A kormány 1920. október 27-én kelt 8532.ME ren- deletével elrendelte a megszállott területekről beutazók ellenőrzését a 6.§ szerint az „indokolatlan beözönlés meggátlása” érdekében. E szakasz 1/c) pontja viszont kimondta, hogy „feltétlenül bebocsátandók az oly köz- szolgálati alkalmazottak, kiknek számára előzetes al- kalmaztatási rendelet adatott ki”.⁸¹

A magánszférát illetően a menekült ügyvédek hely- zetét az 1920. szeptember 22-i 8228.ME rendelet sza- bályozta. Ez kimondta, hogy az ügyvédnek a tartózko- dási helye szerinti településre illetékes kamara név- jegyzékébe fel kell magát vétetnie, és az 1874:34.tc. szerinti ügyvédi rendtartásban foglalt felügyeleti és fe- gyelmi hatóságot ez a szerv gyakorolja. De ha az ille- tékes székhely megszállt területen volt, akkor a legkö- zelebbi kamaránál kellett az ügyvédnek magát beje- gyeztetnie. Ennek megfelelően a menekültek tömege- sen jegyeztették be magukat új székhelyükkel: pl. nagyvárad, tornai, beregszászi ügyvédek Debrecenbe, gygyószentmiklósi Miskolcra, aradi Szegedre, ma- rosvásárhelyi Egerbe, szabadkai, kolozsvári, fehér- templomi, rozsnyói Budapestre.⁸²

A menekült közjegyzők foglalkoztatása érdekében a kormányzat számos új állást létesített olyan települése- ken, ahol addig nem működött közhitelességi szerv. Ily módon kapott közjegyzőt pl. a 48.110, a 15.340, a 15.342, a 15.343, a 15.344, a 15.345, a 31.366/1921, a 8098, a 13.151/1922. IM rendeletekkel Letenye, Rác- keve, Csurgó, Törökszentmiklós, Hajdúnánás, Csorna, Devecser, Zirc, más helyeken pedig – pl. Veszprém, Cegléd, Hódmezővásárhely, Jászberény, Baja – a 4878/, 6291/1920, 24.794, 37.700/1921, 51.523/1922. IM rendeletek további státuszokat hoztak létre. Ezek alapján történt pl. a fiemei, billédi, élesdi, alsólendvai, zentai, temesvári, székelykeresztúri, vajdahunyadi, nagyszombati menekült közjegyzők kinevezése Ceg- lédre, Csepregre, Nagyigmándra, Salgótarjánba, Kalo- csára, Makóra, Tiszalökre, Bonyhádra, Budapestre.⁸³

Az igazságügyi területbeosztás újraszabása

A magyar állam nemzetközi helyzetének rendezése érdekében a párizsi békekonferencia 1919. december 1-jén meghívta az akkor hivatalban lévő Huszár-kormányt a tárgyalásokra. A magyar küldöttség 1920. január 15-én vette át a békefeltételeket, amelyek területi rendelkezései lényegileg a korábbi jegyzékekben kijelölt demarkációs vonalaknak megfelelően határozták meg az államhatárokat, s ezeken változtatásokat nem sikerült elérni. Az 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon palotában aláírt békeszerződés következtében (a későbbi soproni népszavazás és a helyszíni határkitűzések soráni csekély módosítások eredményeként) 93.073 km²-re és 7,9 millió főre csökkent az ország területe és népessége.⁸⁴

Az államterület nagy részének megszállása miatt a működés érdekében már korábban szükségessé vált az eredeti igazságügyi beosztás átrendezése, ezért a kormány 1919 őszétől megkezdte az új illetékesség kialakítását. Ennek során a szeptember 30-i 4957.ME rendelet általános jelleggel kimondta (figyelemmel az igazságügyi apparátuson belül elrendelt igazolási eljárásokra), hogy a megszállás miatt akadályozott fegyelmi bíróság helyett az az illetékes, amelyhez a vád fordul, fellebbviteliként pedig az, amely a legkönnyebben megközelíthető. Az akadályozott komáromi, ipolysági, kassai törvényszékek meg nem szállt részeire a pestvidéki, ballassagyarmati, illetve miskolci szervek váltak illetékessé. A felettes szervek székhelyeinek megszállása miatt pedig az addig Pécshez tartozott kaposvári, nagykanizsai és szekszárdi törvényszékek ideiglenes felügyeletére a győri, míg a Kassához tartozott Miskolcra és Sátoraljaújhelyre a budapesti ítélőtábla került kijelölésre.⁸⁵

A magánjogi forgalom szükségleteire figyelemmel az 1920. április 22-én kiadott 3330.ME rendelet a meg nem szállt területen fekvő ingatlanokra vonatkozó telekkönyvi beadványok intézését – melyekre megszállt járásbíróság lett volna illetékes – azon szervek ruházta, amely meg nem szállt területen a legközelebb fekvő. Azt, hogy melyik ez a járásbíróság, az ingatlan fekvése szerinti törvényszék elnöke határozta meg. De ha ez is megszállt területen volt, akkor a legközelebbi törvényszék elnöke jelölte ki az eljáró szervet. A cégbíróági ügyekre pedig az 1920. július 23-i 5395.ME rendelet – azon magyar fennhatóság alatti településekre, amelyek addig illetékes bírósága megszállás alá került – a budapesti törvényszéket jelölte ki „kivételes” jelleggel.⁸⁶

Általánosságban a békeszerződés aláírása után, 1920. augusztus 10-én kiadott 6930.ME rendelet szövege a beosztás meghatározásáról, mivel az 1.§ szerint, ha valamely szerv megszállás miatt nem működhetett, akkor területére az igazságügy-miniszter a „hasonló hatáskörű szomszédos bíróságok bármelyikének bírói hatóságát” kiterjeszthette. A 2.§ felhatalmazta a minisztert arra is, hogy valamely terület szükségleteire figyelemmel bírósági kirendeltséget állíthasson fel.⁸⁷

Az ennek végrehajtására 1920. november 22-én kiadott 34.500.IM rendelet egyrészt a Magyarországnak megmaradt, de a békeszerződés miatt határon túlra került 27 járásbírósághoz tartozott települések esetén határozta meg az új beosztást. Ennek értelmében vált illetékessé pl. Alsólendva, Beregszász, Komárom, Mura-szombat, Nagyszalonta, Szabadka helyett Zalaegerszeg, Nyíregyháza, Tata, Szentgotthárd, Gyula, Kiskunhalas. A rendelet újrendezte a járásbíróságok és törvényszékek elvesztett felettes szerveit is. Így lépett pl. Abaújszántónál, Mátészalkánál a kassai és a szatmárnémeti törvényszékek helyébe a miskolci, illetve a nyíregyházi. A kassai és a nagyváradi ítélőtáblák hiányában a miskolci és a sátoraljaújhelyi törvényszékeket a debreceni, míg Gyulát a szegedi ítélőtáblához csatolták. A továbbra is szerb megszállás alatt maradt Pécs helyett a kaposvári, nagykanizsai és szekszárdi törvényszékek a budapesti ítélőtáblához kerültek.⁸⁸

Erre a rendelkezésre támaszkodott az 1921. február 23-án kiadott 6520.IM rendelet is, amely kimondta, hogy az eredeti székhelyüktől elszakított, megmaradt települések ahhoz a közjegyzőhöz tartoznak, akinek működési körébe esik az a járásbíróság, amelyik az adott területen a bírói hatóságot gyakorolja. E jogszabályban megtörtént a közjegyzői kamaráknál is az egyes településeknél az elcsatolt székhelyek helyett mások kijelölése: így lépett pl. Gyula, Békéscsaba esetén Arad helyébe Szeged, Tatánál Pozsony helyett Budapest, Tokajnál, Mezőkövesdnél Kassa helyébe Debrecen. A szerb megszállás alatti pécsi kamara helyett az odatartozó települések, pl. Kaposvár, Nagykanizsa közjegyzői esetében a fővárosi, illetve a szombathelyi kamara került ideiglenesen kijelölésre.⁸⁹

A háború nemzetközi jogi befejeződését jelentő trianoni békeszerződés 1921. július 26-án lépett életbe, melyet követően az a *Budapesti Közlöny* július 31-i gyászkeretes számában az 1921:33. tc-ként került kihirdetésre.⁹⁰

A szerződés végrehajtásaként a délszláv csapatok 1921 augusztusában kivonultak a Magyarországnak ítélt területről. A kormány augusztus 16-án kelt 6580. ME rendeletével kijelentette, hogy a felszabaduló részek „egy pillanatig sem szüntek meg a magyar állam szerves alkotórészei lenni”, ezért mindazon jogszabályok, amelyek a „megszállás ideje alatt szabályszerűen keletkeztek”, külön intézkedés nélkül azonnal hatályba lépnek.⁹¹

A pécsi ítélőtáblához tartozott törvényszékek és járásbíróságok visszakerültek eredeti főhatóságukhoz. Sőt, Pécs illetékességi területe az 1921. augusztus 30-án kiadott 45.200.IM rendelet alapján még nőtt is, mert a szerb megszállásig a szegedi ítélőtáblához és a zombori törvényszékhez tartozott bajai és bácsalmási járásbíróságokat a szekszárdi törvényszékhez csatolták. E rendelet a délszláv államnak ítélt járásbírósági székhelyekhez tartozott, de azok Magyarországon maradt területrészeire más helyi bíróságokat is kijelölt, pl. Dárda és Törökkanizsa helyett Mohácsot, illetve Szegedet.⁹²

A kiürítés után, az 1921. október 28-án kibocsátott 50.346.IM rendelet alapján, az érintett területeken a

közjegyzők működési köre helyreállt, mint ahogy a pécsi kamaráé is.⁹³

Egy speciális területen, a Polgári perrendtartásról szóló 1911:1. tc. 584.§-a szerinti bányabíróági ügyekben az 1922. április 1-jei 11.719.IM rendelet az egész trianoni államterületre a pestvidéki törvényszék és járásbíróóság illetékességét mondta ki. (1914-ben 8 törvényszék – Besztercebánya, Pestvidék, Szatmárnémeti, Lőcse, Rimaszombat, Gyulafehérvár, Fehértemplom, Karánsebes – bírt e hatáskörrel.)⁹⁴

Mivel a Duna–Tisza közti részek szekszárdi törvényszékhez csatolása nem bizonyult jó megoldásnak, ezért az 1922. augusztus 30-i 44.100.IM rendelet október 1-jével Baján törvényszéki és ügyészségi kirendeltséget állított fel, amelyek illetékessége a bajai és bácsalmási járásbíróóságok, továbbá Szabadka megmaradt területére terjedt ki. A kirendeltség minden törvényszéki hatáskörbe tartozó ügyben eljárhatott, az esküdt- és a fegyelmi bíróságiak kivételével. (Az esküdtbíráskodás egyébként már a világháború kitörése óta szünetelt, majd a 6898/1919.ME rendelet ezen eljárási forma alkalmazását az év december 23-ával felfüggesztette.) A vádhatósági kirendeltség a szekszárdi ügyészséghez tartozott, de ténylegesen ennek alárendelve nem volt, így közvetlenül a pécsi főügyészhez terjesztette fel jelentéseit, irányítást és utasítást attól kapott. Csupán az fejezte ki Szekszárdhoz tartozását, hogy a bajai kirendeltség a főügyészhez tett jelentéseit megküldte ide is.⁹⁵

Az ország új határszéli területein a korábban az elszakított bíróságok illetékességébe tartozott lakók könnyebb megközelíthetősége érdekében a 49.151, 57.525/1921.IM rendeletek kirendeltségeket hoztak létre Vásárosnaményban, Putnokon, amelyek a nyíregyházi, illetve a sajoszentpéteri járásbíróóságokhoz tartoztak. Utóbbiak vezetői látták el a felügyeletet e szervek felett, amelyek a telekkönyvi és hagyatéki ügyek kivételével eljárak a járásbíróági hatáskörű ügyekben.⁹⁶

Nyugat-Magyarország átadása Ausztriának

Az ellenséges csapatok által viharos gyorsasággal megszállt területekhez képest különleges helyzet keletkezett az ország nyugati sávjában. Az 1919. szeptember 10-i saint-germain-i békeszerződés 29. cikke a korábbi államközösségi társ Ausztriához csatolta Moson, Sopron és Vas vármegyék nyugati sávját, így a trianoni szerződés 27. cikke ennek megfelelően rendezte a magyar–osztrák határt. Az Ausztria szövetségi alkotmányáról szóló 1920. október 1-jei törvény 2. cikke Burgenland néven önálló tartománynak nyilvánította a megszerzett területet, ahol a győri, soproni és szombathelyi törvényszékekhez tartozó nezsideri, kismartoni, nagymartoni, felsőpulyai, felsőőri és németújvári járásbíróóságok működtek.⁹⁷

A magyar kormány azonban a békeszerződéstől függetlenül folyamatosan gyakorolta felségjogát az elcsa-

toltnak nyilvánított területeken az igazságügyi szervek vonatkozásában is, hiszen pl. ügyészségi megbízottakat nevezett ki az itteni járásbíróóságokhoz, rendelkezett a személyzettel, s lehetővé tette, hogy ügyvédek itt nyissanak irodát. Így történt pl. a kismartoni, nezsideri járásbíróóságokhoz az itteni szolgabírák, számvevő, a kismartoni polgármester ügyészségi megbízotti kinevezése, németújvári bíró nyugdíjaztatása, volt aradi ügyvéd nezsideri székhellyel bejegyzése a győri, kismartoni ügyvéd felvétele a soproni kamarába. Az igazságügy-miniszter 1921. szeptember végéig folytatta a bírósági tisztviselők kinevezését.⁹⁸

A kormány a békeszerződés 1921. július 26-i hatályba lépésére ellenére sem volt hajlandó átadni Ausztriának a nemzetközi jogilag már ahhoz tartozó országrészt, mivel a délszláv állam által megszállt területek kiürítése nem történt meg. A minisztertanács augusztus 1-jei állásfoglalása szerint amíg erre sor nem kerül, addig „semmi körülmények között sem adjuk át a nyugatmagyarországi területeket az osztrákoknak”.⁹⁹

Mivel három hét múlva, 1921. augusztus 20–30. között megtörtént a délszláv csapatok kivonulása, ezért a kormány 29-éig kiürítette az Ausztriának ítélt terület nyugati sávját, az ún. A. zónát, benne Sopronnal. Itt a rendfenntartás továbbra is a magyar csendőrség feladata maradt az antantmisszió ellenőrzése mellett. A szemtanú szerint ekkor a „magyar közigazgatás szervei óriási aktacsomagokkal megrakott szekerekkel” hagyták el a várost, de az ottani bírák és ügyészek még részt vettek a Magyarország melletti tüntetésen. (Az, hogy a soproni igazságügyi szervek működtek-e a ezen időszakban, a vonatkozó levéltári anyag hiányában megállapíthatatlan.)¹⁰⁰

Ausztria azonban nem tudta elfoglalni a kiürített területet, mivel ide magyar szabadcsapatok vonultak be, harcaikkal megakadályozva a birtokbavételt. A hatalmuk alatti részekben 1921. október 4-én új államként kiáltották a Lajtabánságot, amelynek vezetője másnap kiáltvánnyal fordult az összes hivatalokhoz, hogy helyükön maradvá teljesítsék feladataikat. E területen a felkelők a járásbíróági alkalmazottakat szolgálatukba állították, de ténylegesen a bizonytalan körülmények között nem működtek a hivatalok, a „közigazgatás legegyszerűbb szükségletei ellátva nincsenek”. A szabadcsapatok saját soraikból vészbíróóságot is alakítottak.¹⁰¹

A magyar kormány október 4-én kiürítette az Ausztriának ítélt területsáv keleti részét, az ún. B zónát is, az október 6-i 88.288/VII-a.BM rendelet pedig a Rajka–Orfalu (Szentgotthárdtól délre) között húzott vonalon át megtiltott minden személymozgást. A konfliktus megoldásaként október 13-án, olasz közvetítéssel Velencében Magyarország és Ausztria megállapodott, hogy Sopronban és a környező 8 községben népszavazás dönt a hovatartozásról, míg az egyéb területeket Ausztria birtokba veheti. Ezután Horthy Miklós kormányzó felszólítására a szabadcsapatok november 4-étől kiürítették az általuk birtokolt területet. Az 1921. december 14–16-án tartott népszavazás Magyarország javára határozott, így a szövetséges tábornoki bizottság

a várost és környékét 1922. január 1-jével visszacsatolta Magyarországhoz.¹⁰²

Az egyezményben Ausztria kötelezte magát, hogy tömegesen „nem fogja elbocsátani azokat a tisztviselőket, akik az átadás napján az átengedett területen tényleges szolgálatot teljesítenek”, további alkalmazásuk egyedi vizsgálat eredményeként lehetséges.

Ennek ellenére a terület birtokba vétele után az osztrák kormányzat a magyar közalkalmazottaktól és köztisztviselőktől igyekezett megszabadulni, s intézkedéseik miatt 1921–1922 fordulójától tömegessé vált a magyarok menekülése. Ennek során a bírósági személyzet nagy részét is eltávolították, így sor került pl. a kismartoni bírósági személyzet – egy bírót kivételével – Magyarországra küldésére, az összes nezsideri járásbírósági tisztviselő felmentésére, a felsőpulyai járásbíró elköltöztetésére.¹⁰³

Az egyre nagyobb számban kiutasított magyarokkal kapcsolatban az 1922. február 21-én kiadott 1984. ME rendelet kijelentette, hogy az elcsatolt Nyugat-Magyarországon lévő közszolgálati alkalmazottak a „hivatali székhelyükön maradni kötelesek”. Az ez ellen vétő az „anyaországba be nem bocsátható, állásáról lemondottnak tekintetik”, s a továbbiakban „közszolgálati beosztást nem nyerhet és segélyezésben nem részesíthető”. A beköltözni akarók szerelvényeit a határállomásra csak akkor továbbították az országba, ha a betelepülést engedélyezte az Országos Menekültügyi Hivatal ellenőrző kirendeltsége. Ennek vezetőjét a kormány „bizalmasan” értesítette, hogy a tilalom ellenére engedélyt kaphatnak azok, akiknél „hitelt érdemlően kimutatható”, hogy az anyaországban 1921. augusztus 29. előtt és jelenleg is van lakása, állása, másrészt pedig az, aki az „átadott területen nemzeti szempontból tanúsított elismerésre méltó magatartása folytán az osztrák hatóságok részéről üldözöttségnek és büntetésnek van kitéve”.¹⁰⁴

Összességében a magyar népesség távozásának eredményeként az I. világháború után megszállt területekről 1919–1924 között a megmaradt országba kb. 350.000 menekült érkezett, akiknek 4,5%-a volt állami

közalkalmazott, 0,09%-a pedig ügyvéd. Az új államterület kialakulása után, 1922-ben 13.320 fő dolgozott az igazságügyben: 1780 bírót, 229 ügyészt, s mellettük 671 fogalmazót és 3028 fő kezelőszemélyzetet, továbbá 5748 ügyvéd, 1591 jelölt, valamint 166 közjegyző és 72 jelölt. (A menekülések következményeként 1930-ban a trianoni területen kívül született ügyészek aránya 48,9, míg a bíraké 43% volt.)¹⁰⁵

Trianon-képeslap (M. Földrajzi Intézet, 1930)

Trianon következményei az igazságügyben

A trianoni békeszerződéssel kialakult állapot végleges rendezését az igazságszolgáltatást illetően a bíróságok és ügyészségek hatáskörének és illetékességének rendezéséről szóló, 1923. november 23-án kiadott ME rendelet végezte el. Ennek 2.§-a kimondta,

hogy a külföldivé vált személyek és területek esetén a polgári eljárások az érdekelt felek hozzájárulásával megszűnnek. Büntetőügyekben a 16.§ szerint a külföldivé lett terhelten szemben az eljárás megszűnt, míg a 19.§-a szerint az ország területén kívül került ügyészség, bíróság előtt indult eljárás folytatására, s büntetés végrehajtására az a belföldi szerv vált jogosulttá, amelynek területén a terhelt lakott, tartózkodott vagy ahol kézre került.¹⁰⁶

A fenti rendezések után 1923-ban Magyarországon 5 ítélőtábla és főügyészség, 24 törvényszék és 23 ügyészség, valamint 138 járásbíróság tevékenykedett. A büntetőintézetekből 6 országos fegy- és 4 javító intézet, míg a közjegyzői kamarákból 5 maradt, az ügyvédi kamarák száma pedig 13 volt. Ezek az adatok az igazságügyi intézményrendszer csökkenésén túl az emberi töréseket és a magyar állam erőforrásaival az elmúlt évtizedekben létrehozott épületállomány és felszerelés elvesztése miatti óriási anyagi veszteséget is jelzik.¹⁰⁷

E kényszerből kialakult igazságügyi szerkezet másfél évtizedig tartott ki, mivel a trianoni szerződés következtében elvesztett területek tárgyalásos és fegyveres visszacsatolása eredményeként a magyar állam igazságügyi impériuma 1938-tól újból megváltozott.

Jegyzetek

¹ Az idézett törvények forrása: *Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem* (CD-ROM, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2000. január 1.)

² *A Magyar Királyi Kormány 1914. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* (Budapest, 1916, 386. p., C. 321.p.); *Magyarország tisztí cím- és névtára* (Címtár) 1914 (Budapest, 1914, 494–563. p.)

³ Bi.115/38, 115/56/1914.IME Szegedi Királyi Főügyészség iratai 1. doboz (1.) Csongrád Megyei Levéltár (CsML) VII.3.

⁴ *Magyarországi Rendeletek Tára* (RT) 1914 (Budapest, 1914, 1434. p.)

⁵ RT 1915 (Budapest, 1915, 665. p.)

⁶ *Igazságügyi Közlöny* (IK), 1916. 9., 398–402. p.

⁷ Kassai Királyi Főügyészség 134/1914.fü.; Eperjesi Királyi Ügyészség Bi.157/4.kü.; Lőcsei Királyi Ügyészség 58/1914.kü., Igazságügyi Minisztérium - Elnöki bizalmas iratok 21. csomó (cs.), Magyar Országos Levéltár (MOL) K.578.; pl. az Eperjesi Királyi Törvényszék működése 1914. december 2–16. között szünetelt (IK 1914/12. 847. p.)

- ⁸ Fráter Olivér: *Erdély román megszállása 1918–1919-ben* (Kisebbségkutatás 2000. 2., 244. p.). Csíkszeredán 1916. augusztus 23.–november 9., Székelyudvarhelyen augusztus 31.–október 29., Brassóban augusztus 28.–november 3. között szünetelt a működés (IK 1916/11. 534. p.). Szádeczky-Kardoss Lajos: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–17.* 2. kötet (Budapest, é. n., 255., 259. p.)
- ⁹ Bi.449/1919.IM: A főügyészségek és ügyészségek 1914–16-os jelentései szerint milyen hatást gyakorolt a háború a büntető jogszolgáltatásra? (Anyaggyűjtemény 1914–16) MOL K.578. 50.cs.; *Ügyvédek Lapja*, 1918, 132. p.; Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség története* (Budapest, 2009, 48. p.)
- ¹⁰ Anyaggyűjtemény 1914–16; Kolozsvári Királyi Ítéltábla 1916.El.XVIII.A.; Marosvásárhelyi Ítéltábla Ad.1916.El.I. 21/193.; MOL K.578. 21.cs.
- ¹¹ Anyaggyűjtemény 1914–16; 62841/1916.IM.III. CsML VII.3. 4.d.
- ¹² Bi.157/231.IM 1915 CsML VII.3. 1.d.
- ¹³ Gecsenyi Lajos-Máthé Gábor (szerk.): *Sub clausula 1920, 1947 – Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből* (Budapest, 2008, 378–388. p.)
- ¹⁴ Uo., 391–394. p.; A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947* (Budapest, 2004, 13. p.)
- ¹⁵ A pancsovai főispáni titkár szám nélküli (sz.n.) távirata 1918 novemberében az oda kinevezett ügyésznek: Kalocsai Királyi Ügyészség iratai 484.d., Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (BKML) VII.16.; Ádám Magda–Ormos Mária (összeáll.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919* (Budapest, 1999, 31. p.; a továbbiakban: Ádám–Ormos)
- ¹⁶ Magyarországon kihirdette az 1913:43. tc.
- ¹⁷ *A Curia és a megszállott területek* (Jogtudományi Közlöny, 1919, 7., 1. p.)
- ¹⁸ Sulyok István–Fritz László (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929* (Kolozsvár, 1930; 238. p.); Jakabffy Elemér–Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918–1938* (Budapest, 1939, 24. p.); A. Sajti: i. m., 13. p.; Fogarassy László: *Háború hadüzenet nélkül – Hadműveletek Magyarország területén a páduai fegyverszünetől a soproni népszavazásig* (Soproni Szemle, 1990. 3., 201. p.; Soproni Szemle, 1990. 4., 296. p.); Horváth Zsolt: *Jogszolgáltatás Zala megyében a polgári korbán* (Zalaegerszeg, 1999, 54., 69., 72. p.)
- ¹⁹ Romsics Ignác (szerk.): *Dokumentumok az 1918/1919-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez* (Kecskemét, 1976, 209–211. p.); Knézy Lehel: *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918–1921)* (Baja, é. n., 66. p.); A. Sajti: i. m., 19. p.
- ²⁰ A. Sajti: i. m., 23. p.; Knézy: i. m., 67., 70. p.
- ²¹ Szegedi Királyi Főügyészség 1941.El.5. CsML VII.3. 5.d.; Kiskunhalasi Járásbíróság 1919.El.I.C.24. BKML VII.16. 484.d.; Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941* (Budapest, 1995, 24. p.)
- ²² Knézy: i. m., 72. p.; Jakabffy–Páll: i. m., 60. p.
- ²³ Gergely Ferenc–Kőhegyi Mihály: *A Pécs-Baranya-Baja háromszög történeti problémái 1918–21 között* (Baja, 1974, 9. p.); Jakabffy–Páll: i. m., 61. p. Pl. a pécsi táblaelnök joggyakorlatokat nevezett ki (IK 1920/10. 693. p.; uo., 1920/11., 746. p.; uo. 1920/12., 44. p.)
- ²⁴ Pécsi Államügyészség 1920.El.18.A/18, 1920.El.18.A-19/2., 1921.El.18.A/19., Pécsi Főállamügyészség 32/1920.fü. jelentései; Igazságügyi Minisztérium Általános iratok 561.cs. MOL K.579.
- ²⁵ Pécsi Főállamügyészség 62/1921.fü. uo.; Knézy: i. m., 71. p.; *Pécs-Baranya 1918–1928* (Pécs, 1929, 60. p.; a továbbiakban: PB)
- ²⁶ Gecsenyi-Máthé (szerk.): i. m., 389. p.
- ²⁷ EMÉ 238. p.; Fráter: i. m., 251–252. p.; Botlik József: *Már Trianon előtt elvégzetett – Kárpátalja csehszlovák és román megszállása és elcsatolása* (Kisebbségkutatás, 2000. 2., 271. p.)
- ²⁸ Gecsenyi-Máthé (szerk.): i. m., 399–401. p.; EMÉ 236. p.; *Világ* 1918. 306. 5. p.
- ²⁹ *Az Est*, 1919. 29., 3. p.; EMÉ 240. p.; Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*, 2. köt. (Brassó, 1931, 85–86. p.)
- ³⁰ Jakabffy Elemér: *A magyar államhatalom utolsó hónapjai Krasó-Szörény vármegyében*. In: Balázs Sándor (vál.): *Kisebbségi sorskérdések* (Kolozsvár, 2005, 104. p.)
- ³¹ EMÉ 240. p.; Mikes: i. m., 88. p.; Rokolya: i. m., 55. p.
- ³² Mikes: i. m., 83. p.; EMÉ 238, 240. p.; Szász Zsombor: *Erdély Romániában* (Budapest, 1927, 112. p.); Jakabffy: i. m., 103–106. p.
- ³³ Gecsenyi-Máthé (szerk.): i. m., 353–355. p.; Átányi József debreceni főállamügyész 1181/1919.fü. rendelkezése 1919. augusztus 20-án a helyi adóhivatalhoz a fizetés folyósítására, Debreceni Ü. 1919.E.6.A.45. 1919. július 1-jén törvényszéki fogházóri eskütételéről; Debreceni Királyi Ügyészség iratai 1.d. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML) VII.22/a. IK. 1919/2. 155.p. kolozsvári, marosvásárhelyi főügyészek fogházi személyzeti kinevezései. Gecsenyi-Máthé (szerk.): i. m., 373–375. p.
- ³⁴ Ádám Magda–Cholnoky Győző (szerk.): *Trianon – A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban* (Budapest, 2000, 245. p.); Ádám–Ormos: i. m., 33–34. p.; Popély Gyula: *Felvidék 1914–1920* (Budapest, 2010, 177., 180., 216–217. p.)
- ³⁵ uo., 223–224., 226., 229. p.
- ³⁶ uo., 296. p.; Botlik: i. m., 274. p.
- ³⁷ Beregszászi Államügyészség 1380/1919.üü. 1919. februári jelentése szerint a kassai főügyészséghez annak cseh megszállás miatt fordulni nem tud, így az IM utasítását kéri; Igazságügyi Minisztérium – Általános iratok 616.cs. MOL K.579.
- ³⁸ Kálniczky Géza: *A Kosicei-Kassai Ítéltábla története* (Kosice-Kassa, é. n., 94–96., 101–108. p.)
- ³⁹ uo. 126, 129, 134, 137.p.; Bp. Királyi Ítéltábla Fegy. 42/11/1920. Koronaügyészek - Általános iratok 1.cs. MOL K.616.
- ⁴⁰ Jakabffy: i. m., 75–78. p.
- ⁴¹ uo., 78. p.
- ⁴² Gaál Endre (szerk.): *Szeged története*. 3/2. kötet (Szeged, 1991, 908. p.); Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora* (Bp., 1935, 204. p.)
- ⁴³ Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919)* (Szeged, 1923, 505. és 583. p.); PB 75. p.; Jakabffy: i. m., 95. p.
- ⁴⁴ Pl. az IM szegedi törvényszéki bírót vizsgálóbíróként rendel Szegedre; IK 1920/1. 128.p., Gaál: i. m., 909. p.
- ⁴⁵ RT 1871 274–283. p. (Pest, 1871); Címtár 1918, 474–475., 502., 533–534. p. (Bp., 1918)
- ⁴⁶ *Magyar Katolikus Lexikon*. III. k. (Budapest, 1997, 686. p.); Babus Antal: *Fülep Lajos az 1918-1919-es forradalmakban* (Új Forrás, 2002, 3., 40–41., 43. p.)
- ⁴⁷ Ablonczy Balázs: *A kikötő alkonya – Fiumei magyarok a két világháború között*. In: http://adattar.vmmi.org/konyvek/94/4_a_nemzeti_ter_tortenelmi_reprezentacioi.pdf. 165–166. p.; *A fiumei magyar közjegyző nyilatkozata* (Az Est, 1919, 286. sz., 3. p.)
- ⁴⁸ sz. sz.: *A fiumei magyarság helyzete* (Pesti Napló, 1919, 20., 5. p.)
- ⁴⁹ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (Mt. jkv.) 1919. augusztus 19. MOL K.27. 122.d.
- ⁵⁰ Ablonczy: i. m., 168. p.
- ⁵¹ Bi.490/75/1918.IM Győri Királyi Főügyészség iratai 1.d. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (GyL) VII. 6.b.
- ⁵² Knézy: i. m., 68–69. p.
- ⁵³ Raffay Ernő: *Erdély 1918–1919-ben* (Budapest, 1987, 217. p.); Ádám–Ormos: i. m., 116. p.
- ⁵⁴ Mt. jkv. 1919. november 13, 14, 119.d. MOL K.27.; Gergely–Kőhegyi: i. m., 28. p.
- ⁵⁵ Hajdú Gyula: *Harcban elnyomók és megszállók ellen* (Pécs, 1957, 227. p.); Gergely–Kőhegyi: i. m., 28. p., Knézy: i. m., 71–72. o.
- ⁵⁶ *Az Est*, 1919. 37.. 5. p.; MT jkv. 1919. március 21. 122.d. MOL K.27.
- ⁵⁷ Raffay: i. m., 229. p.
- ⁵⁸ IK 1919. 2., 145.p.

- ⁶⁰ Kalocsai Államügyészség 1919. El.7/1., 55.497/1918.IM.III. BKML VII.16. 491, 484.d., IK 1919/2. 89.p.
- ⁶¹ uo., 1919. 1., 23., 59., 88–90., 101–102. p.; uo., 1919. 2., 125., 153–155. p.; *Budapesti Közlöny* (Bp.K.) 1919. 15., 1. p.; uo., 1919. 67., 11. p.
- ⁶² RT 1919 (Budapest, 1919, 615–616.p.)
- ⁶³ Gergely–Kőhegyi: i. m., 19. p.; Tanácsköztársaság (Tk.), 1919, 74., 1. p.; pl. 1919. április 18-án új vezető kinevezése a francia megszállás alatti szegedi ügyészségre Gaál: i. m., 908. p.; Kalocsai Államügyészség. 1919. El.13/39. BKML VII.16. 491.d.
- ⁶⁴ Popély: i. m., 303–304. p.
- ⁶⁵ Tk. 1919. 69., 2. p.; uo., 1919. 85., 3. p.; Bp. Királyi Ítéltábla Fegy.42/11/1920. Koronaügyészség – Általános iratok 1.cs. MOL K.616.; Kálniczky: i. m., 107. p.
- ⁶⁶ Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon, 72–75. p.*; Popély: i. m., 324. p.; 25.365/1919.IM Sátoraljaújhegyi Államügyészség sz. n. jelentése, miszerint a proletárdiktatúra letérése után a cseh megszállás miatt nem működhetett MOL K.579. 616.cs.; Komáromból kiutasították a magyar tisztviselőket, lásd: *Az Est*, 1919. október 12., 5. p.
- ⁶⁷ *Magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* 6/B k. (Budapest, 1960, 524–525. p.)
- ⁶⁸ Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története a XX. században* (Budapest, 2000, 131–132. o.); Bp.K. 1919. 74. 1. p.; uo. 1919. 75. 1. p.; Fogarassy (1990): i. m., 295–296. p. *Soproni Szemle*, 1990, 4.
- ⁶⁹ uo., 1919, 90., 3. p.
- ⁷⁰ uo., 1919, 91., 3. p.; MT jkv. 1919. szeptember 3. MOL K.27. 123.d.
- ⁷¹ Bp.K. 1919, 74., 1. p.; Bp.K. 1919, 91., 1. p.; MT jkv. 1919. augusztus 19., 21., 27.; MOL K.27. 122.d.; Kalocsai Államügyészség 1919.El.10/3., 1919.El.13/16., Bp. Főállamügyészség 3220/1919.fü. BKML VII.16. 491.d.; pl. a váci fegyházból elhurcolt 11 kommunista letartóztatottat a város határában agyonlőtték: lásd: Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy* (Budapest, 1935, 51. p.)
- ⁷² Gecsényi–Máthé: i. m., 480–483. p.; Szöllősy: i. m., 51. p. a váci fegyház fegyverzetének rekvirálásáról; Szalai Attila: *Győr román megszállásának története (1919. augusztus 18.–október 4.)* (Kisalföldi Szemle, III. – Tanulmányok a Kisalföld múltjából. Győr, 2007, 87–102. p.)
- ⁷³ MT jkv. 1919. szeptember 3., 10. MOL K.27. 123.d.; Nemes Dezső (szerk.): *Iratok az ellenforradalom történetéhez* I. k. (Budapest, 1956, 150–151. p.)
- ⁷⁴ Szalai: i. m., 88. p.; *Magyar történeti kronológia 1848–1944* (Budapest, 1982, 868., 871., 872. p.); Fogarassy (1990): i. m., 300. p.
- ⁷⁵ Budapesti Főállamügyészség iktatókönyve 1919: 3290: nyitrai, gyulafehérvári, szabadkai, 3397, 3398: nagyszebeni, pancsovai, 3466: rimaszombati, trencsényi, zombori menekültek jelentkezése, 3607: karánsebesi és besztercebányi ügyészek beosztása a budapesti és a pestvidéki ügyészségekhez, 3958: október 2-i 40.665.IME a pozsonyi főügyész budapesti főügyészséghez helyezéséről, Budapesti Királyi Főügyészség iratai 656.d. Budapest Főváros Levéltára VII.17.b. IK. 1919/4. 280.p., uo. 1920/1. 33. p., uo. 1920/2. 63. p.; Győri Királyi Főügyészség 2564/1921.fü. csik-szeredai ügyész kaposvári, kolozsvári, aranyosmaróti joggyakorlók nagykanizsai, szekszárdi beosztásáról MOL K.579. 561.cs. RT 1919, 644. p.
- ⁷⁶ MT jkv. 1919. szeptember 30. MOL K.27. 123.d.; IK 1919. 5., 299–300. p.; Romsics Ignác: *Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921* (Budapest, 1987, 210. p.)
- ⁷⁷ uo., 210. p.; A. Sajti Enikő: *Kényszerpályán – Magyarok Jugoszláviában 1918–1941* (Szeged, 1997, 15. p.)
- ⁷⁹ Mt. jkv. 1922. január 27. MOL K.27.
- ⁸⁰ Debreceni Főállamügyészség 4093/1922.fü. Debreceni Királyi Főügyészség elnöki iratai HBML VII.21.a. 1.d.
- ⁸¹ RT 1920, 544–545. p.
- ⁸² uo., 458–460. p.; IK 1920. 11., 748–749. p.; uo., 1921. 1., 54. p.; uo., 1921. 3., 163. p.
- ⁸³ uo., 1920. 4., 310. p.; uo., 1920. 5., 354. p.; 1920. 6., 394. p.; uo., 1920. 7., 481. p.; uo., 1921. 3. 147–152. p.; uo., 1921. 10., 787. p.; uo., 1922. 5., 184–186., 203. p.; uo., 1922. 6., 218., 236. p.; uo., 1922. 10., 550. p.; uo., 1923. 1., 24. p.; *A Magyar Királyi Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* (Jelentés 1922) C. (Budapest, 1926, 359. p.)
- ⁸⁴ Gecsényi–Máthé: i. m., 651–663. p.
- ⁸⁵ Győri Ítéltábla 1919.El.I.B.31. GyL VII.6.b. 2.d.; IK 1919. 4., 261–262. p.; Budapesti Főállamügyészség iktatókönyve 1919, 3406: 22880.IM.IV.; 3556: 23449.IM.IV. 4962: 25373.IM.IV.; Győri Királyi Főügyészség 2564/1921.fü. MOL K.579. 561.cs. RT 1920, 181–184, 298–300. p.
- ⁸⁷ uo., 400. p.
- ⁸⁸ IK 1920. 11., 722–726. p.
- ⁸⁹ uo., 1921. 3., 144–146. p.
- ⁹⁰ Bp.K 1921. 168., 1–94. p.
- ⁹¹ RT 1921, 241–242. p.
- ⁹² IK 1921. 8., 641–642. p.
- ⁹³ uo., 1921. 10., 718–719. p.
- ⁹⁴ uo., 1922. 4., 143. p.; Címtár 1914, 496–314. p.
- ⁹⁵ uo., 1922. 9., 462–464. p.
- ⁹⁶ uo., 1921. 9., 677–679. p.; uo., 1921. 11., 828. p.
- ⁹⁷ Ujlaki Miklós: *A magyar jog sorsa az Ausztriához csatolt területeken* (Budapest, 1932, 9–10. p.)
- ⁹⁸ IK 1920. 4., 320. p.; uo., 1920. 7., 483. p.; uo., 1920. 8., 535. p.; uo. 1920. 10., 694. p.; uo., 1921. 2., 106. p.; uo., 1921. 5., 272. p.; uo., 1921. 7., 567. p.; Bp.K. 1921. 219. (október 2.) 3. p. nezsidéri és felsőpulyai irodasegédtsztek irodatiszti kinevezéseiről.
- ⁹⁹ Mt. jkv. 1921. augusztus 1. MOL K.27.
- ¹⁰⁰ Gergely–Kőhegyi: i. m., 78–83. p.; A kormány Nyugat-magyarországot kiűrtette (Kecskeméti Lapok, 1921. 225., 1. p.); Maderssprach Viktor: *Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból* (Budapest, 2009, 42., 60. p.); Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában a járásbíróság anyaga csak 1924-től maradt fenn, törvényszéki irat nincs 1921-ből, míg az ügyészségé csak 1919-ig létezik töredékesen VII.2.a, VII.4, VII.51.
- ¹⁰¹ Fogarassy László: *Prónay Pál emlékezése az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről* (Soproni Szemle, 1986. 2., 131. p.; 1986. 3., 219. p.; 1986. 4., 322. p.)
- ¹⁰² Bp.K 1921. 226., 3. p.; Gecsényi–Máthé: i. m., 680–684. p.; Sarkady Sándor: *Civitas Fidelissima – Felkelés és népszavazás* (Rubicon, 2010. 4–5., 45–52. p.); Fogarassy (1986): i. m., 311., 317. p.; Soproni Szemle, 1990. 4.; Fogarassy (1986. 4.); Ujlaki: i. m., 11–12. p.
- ¹⁰³ Botlik József: *A magyar közalkalmazottak tömeges kiűzése Burgenlandból* (Kisebbségkutatás, 2007. 1., 95., 97., 103., 105. p.)
- ¹⁰⁴ uo., 98. p.
- ¹⁰⁵ Jelentés 1919–1922, 172. p., Csóti Csaba: *Vagonlakók, barakk-lakók, menekültek* (Rubicon, 2010. 4–5., 58. p.); *Menekültek, elszármazottak* (História, 2008. 6–7., 12. p.)
- ¹⁰⁶ RT 1923, 341–350. p.
- ¹⁰⁷ Jelentés 1923–1923 (Budapest, 1928, C. 298. p.); Szöllősy: i. m., 51., 58. p.

A virilizmus előzményei egészen a reformkorig nyúlnak vissza, amikor az 1843. évi büntető eljárási javaslat kapcsán felmerült, hogy a bírókat olyan testületek választanák a városokban, amelyek kizárólag virilisekből állnának. Deák Ferenc élesen bírálta ezt a javaslatot. Ez a jogintézmény nem volt teljesen ismeretlen a magyar közjogban.¹

A neoabszolútizmus jórészt felszámolta a kiépülően lévő polgári közigazgatás alapjait, de meg kell jegyezni, hogy egyes elemeit a későbbi reorganizációs városigazgatás felhasználta. A szakigazgatás kiépítése a pénzügyi igazgatás megeremtelésével kezdődött. A tisztviselői kar felépítése osztrák mintára történt meg. Idegen közigazgatási hivatalnokokat hoztak be az országba, akik ismerték az új szabályokat és „birodalmi módon” tudtak gondolkodni. A cél az volt, hogy egy osztrák szellemű hivatalnoki réteget hozzanak létre.² A városi igazgatás egy része szakszerűbb és rendezettebb lett.³

Geringer egy bizottságot akart létrehozni, amelynek feladata a városok helyzetének rendezése volt. Az így elkészült provizórikus tervezet (*Provisorische Instruction zur Regelung des Gemeinwesens in den königlichen Freistädten und in den übrigen Gemeinden mit geregelter Magistraten in Kronlande Ungarn*), módosítását követően, 1851-ben látott napvilágot, s hatályba is lépett. Bevezették a virilizmust, amellyel a vagyonosok érdekeit kívánták érvényesíteni. Ez a változtatás a polgári közigazgatásban is megmaradt és fontos tényezővé vált a közgyűlés megalkotásában.⁴

A köztörvényhatósági törvényjavaslatról szóló országgyűlési disputa alkalmával az egyik legélesebb vitát a népképviselő elvét áttörő virilizmus bevezetése váltotta ki, amelynek

megítélésében megoszlottak a vélemények.⁵ Gonda László egyenesen „osztrák-magyar örületnek” nevezte, amely ellentmond a „magyar közszellemnek”.⁶ Szerinte az alkotmányosság látszata alatt akarnak abszolutisztikus rendszerelemeket bevezetni, amely ellenkezik a népképviselővel.⁷ Horn Ede a vagyonos kisebbség „védelméről” beszélt. A virilizmust a cenzus túlzott alkalmazásának vélte. Szerinte „a politika, a választási jog nem más, mint jog, és hogy ezen természetes jog minden becsületes és független embert megillet minden alkotmányos országban.”⁸ Hoffmann Pál nem tartotta elfogadhatónak, hogy valakinek annyi joga legyen egy törvényhatóságban, amennyi adót fizet.⁹

Varga Norbert

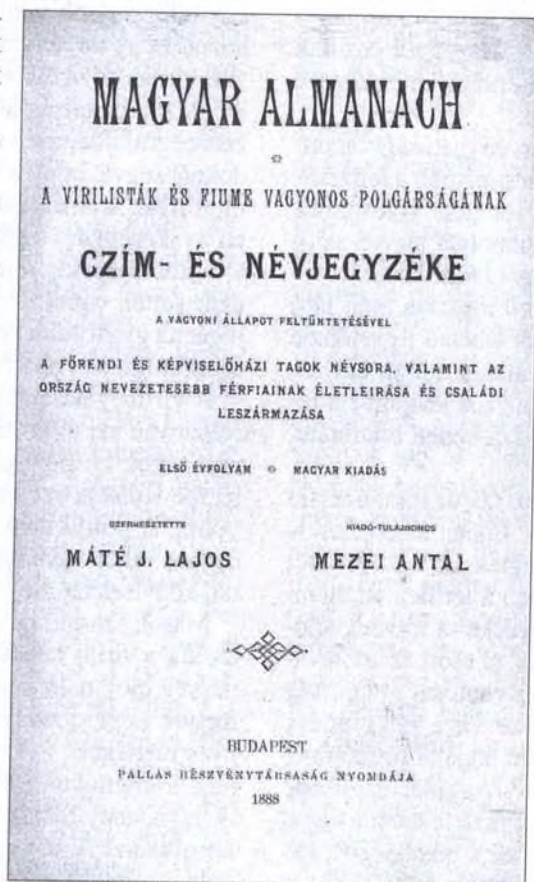
A virilizmus bevezetése és a cégek virilis jogának megítélése Szegeden

Az 1848-as alapokkal ellentétesnek vélte Madarász Károly és Gyczy Kálmán is a virilizmust.¹⁰ Úgy gondolták, hogy egy új társadalmi réteget, „pénzarisztokráciát” hoznak létre. A virilis jogot a városokra nézve károsabbnak tartották, mint a vármegyék esetében, mert a városokban laktak a vagyonosabb személyek.¹¹

Tisza László a virilizmus bevezetésével az értelmiség háttérbeszorulását látta megvalósulni a törvényhatósági bizottságokban. Kiemelte beszédében a virilizmus nemzetiségellenes voltát. A hatalom terjeszkedésének vélte az új jogintézmény bevezetését, ezért nem tartotta elfogadhatónak, hogy „virilis szavazatokkal kell őriztetni a hatalom lajtorját.”¹² Mocsonyi Sándor ellenzéki román képviselő beszéde fordulópontot jelentett.¹³ Ekkor került felszínre ugyanis a közigazgatási reformban szereplő virilis választójog nemzetiségellenes jellege.¹⁴ A Deák-párt sorai is megbomlottak, hiszen Hoffman Pál megtámadta saját pártja javaslatát.¹⁵ Paczolay János szerint nem szabad az önkormányzatokat más alapokra helyezni, mint a törvényhozást.¹⁶

A kormánypártiak a következőkkel támasztották alá a virilizmus bevezetésének szükségességét. Gróf Andrássy Gyula nem értett egyet az ellenzéki vé-

leménnyel, hogy a kormány a virilizmus bevezetését a nemzetiségiek ellen, és hatalmának növelése végett tartotta szükségesnek. Azért vélte elfogadhatónak a virilizmust, mert a törvényhatóságok maguk határozzák meg az adókat, így a legvagyonosabb réteg képviselője indokolt a közgyűlésekben.¹⁷ Az értelmiség háttérbeszorulását pedig az akadályozhatja meg, hogy adóját kétszeresen fogják számítani, s így megvalósítható a vagyonos réteg ellensúlyozása.¹⁸ Báró Eötvös József sem tartotta károsnak a közéletre a virilizmust, éppen ellenkezőleg, szükségesnek vélte a közigazgatás jó működéséhez.¹⁹

Magyar Almanach.
A virilisták és Fiume vagyonos polgárságának
cízm- s névjegyzéke (1888)

Korizmic László szerint a népképviselő elvének érvényesülését sem zárja ki a virilizmus, mert az csak a törvényhatósági bizottság létszámának felére vonatkozott.²⁰ A szavazás eredményeként a képviselők elfogadták a virilizmus bevezetését.²¹

A virilizmus intézményét a köztörvényhatósági törvény vezette be a polgári kori közigazgatásban, amit a kormány a következőkkel indokolt. A „legtöbb adófizetőkben biztosítani akarja a törvényhatóságokban azok közreműködését, kik megbírják a tiszteletbeli funkciókkal együtt járó tetemes költségeket; az értelmiség vagyoniilag függetlenebb tagjaiban pedig a józan szabadság legtermészetesebb és legértékesebb képviselőit hozza be a bizottságba.”²² Volt egy másik indok is: nem „méltányos választási esélyektől függővé tenni azon honpolgároknak a törvényhatósági önkormányzatba való befolyását,” akik nagy összeggel járultak hozzá a költségekhez.²³ Ez a konzervatív intézmény a centralizmus jegyeit viselte magán.²⁴

A törvény kimondta, hogy a törvényhatósági bizottság tagjainak fele az adott városban a legtöbb adófizetők közül kerüljön ki.²⁵ A virilizmus feltétele volt többek között, hogy nagykorú magyar állampolgár legyen az illető, aki országgyűlési választójoggal rendelkezik.

A törvényhatóság területén lévő ingatlan után járó földadót, házadót és jövedelemadót lehetett figyelembe venni. Az értelmiségiek egyenes állami adóját kétszeresen kellett érteni.²⁶ A férj vagy az apa adójához a feleség vagy a gyermek adóját is hozzá kellett számítani, ha vagyonukat kezelte.

Az azonos összegű adót fizetők közül sorshúzással döntötték el, hogy ki lesz a virilis. Ebben az esetben is elsőbbséget élveztek az értelmiségiek. A legtöbb adót fizetők névjegyzékét minden évben a területi adóhivatalok állították össze.²⁷ Ezt a jegyzéket a törvényhatósági bizottság hagyta jóvá. A virilis névsort az adóhivatalok kimutatásai alapján a törvényhatósági bizottság igazoló választmánya állította össze. Ez a választmány kilenc tagból állt, elnökét és három tagját a főispán nevezte ki. A virilisek jegyzékét a közgyűlés erősítette meg.²⁸ Mindenki csak egy bizottságnak lehetett a tagja. Ha valaki választás útján is bekerült a bizottságba, akkor döntenie kellett arról, hogy melyiket fogadja el.

A voksolások alkalmával általában a virilisek szavazata volt a döntő. „A törvényhatósági bizottság tagjainak az országgyűlési választójog alapján megválasztott másik fele eleve alárendelt szerepet játszott a közgyűléseken, még akkor is, ha történetesen valamennyien egysegesen léptek volna föl.”²⁹

Előfordulhatott, hogy a választott tagok a viriliseket támogatták szavazatukkal. A lakosság leggazdagabb rétege jutott ezáltal meghatározó szerephez. Ez is volt a törvény célja, hiszen így biztosította a kormány befolyását a törvényhatóságokban. A kormánypártiak részt vettek a városok életében, sőt akár ilyen összetételű többség is kialakulhatott a bizottságokban.

Sarlós Béla szerint előnye inkább csak a vármegyékben jelentkezett, mert ott kiszorította a vagyontalan nemességet. „A politikai fejlődést hosszú időre lehetet-

lenné tette a kiegyezés után általánosan bevezetett virilista módszer, amelyben a legszembetűnőbb formában nyilvánult meg a kiegyezés egész politikai rendszerének antidemokratizmusa.”³⁰ Kmety is elfogadhatónak tartotta a virilizmust, mert „kell gondoskodni bizonyos mérséklő tényezőkről, kell gondoskodni olyan elemről, mely abban a törvényhatósági bizottságban az általánosabb, egyetemesebb felfogást képviseli még a helyi érdekekkel szemben is.”³¹ Előadásából az is kiderül, hogy tisztában volt a virilizmus elleni érvekkel is.

Az intézmény azonban ellenkezett a jogegyenlőség elvével. A kormány az ország sajátos viszonyaival indokolta a virilizmus bevezetését.³² Szükséges volt ez ahhoz, hogy helyi szinten is érvényesíteni tudja akaratát.

A városok átszervezése során 1871-ben Szegeden az egyik legélesebb vita a cégek virilis joga körül bontakozott ki. A törvény nem rendelkezett arról, hogy a cégek bírnak-e virilis választójoggal. Az átszervezéssel megbízott bizottság alosztálya az elsősorban megnevezett cégtulajdonost vette be a virilisek közé, azon indoknál fogva, hogy a választójog „személyhez kötött, s mint ilyen személyesen, nem pedig meghatalmazás által gyakorolható, a cégeknél pedig az elől megnevezett tekinthető ágalapítónak.”³³ A nem nevesített cégeket nem vették volna fel a listára.³⁴ A társas cégek virilis jogát az gyakorolta volna, akit a cég erre kijelöl. E kérdéskört illetően eltérő vélemények alakultak ki.

A virilis választójog tisztán személyhez kötött volt. Néhányan azt állították, hogy ebből nem lehet levezetni a cégek virilis jogát. A javaslat szerint a cég maga jelölte volna ki azt a személyt, aki e jogokat gyakorolta volna. A politikusok egy része állította, hogy ha egy cégnek nincs választójoga, akkor a meghatalmazott általi képviselőt még kevésbé lehet elfogadni.

Mások szerint, ha egy cég a kiszabott adót megfizette, akkor virilis képességgel is rendelkezhetne, „de a képesség még nem jog, s az csak akkor lehet, ha a személyre vagy személyekre alkalmazva is megüti a törvényes mértéket.”³⁵ Az érvelésben szereplő példa szerint, ha a földbirtokos 100 Ft adót fizetett volna, és egy cég is ugyanannyit adózna, akkor a cég választójogot gyakorolhatna. A cég egyik tagja ugyanúgy választó lett volna, mint a földbirtokos, holott a cég adóösszegét a tagokra elosztva 1/2 vagy 1/3 rész jutna, és így az nem jogosítaná fel a választójog gyakorlására. Viszont, ha egy társas cég annyi adót fizetett, hogy abból minden tagra esne olyan nagyságú összeg, amennyi a választójog gyakorlásához elég, akkor mindenki virilisnek számítana. Ellenkező esetben egyik tag sem lett volna virilis. Több megye (pl. Csongrád) is ezt az elvet hangoztatta.³⁶ Balogh János képviselő emelte fel szavát azon nézettel szemben, hogy a virilis jogot a cégek által választott személyek gyakorolják. Néhányan helyesnek tartották, hogy „a cég által fizetett adóösszeg a cégtulajdonosokra elosztassék, ha azok így elérik a virilis képességet, a virilisek közé felveendőek legyenek.”³⁷ A Magyar János vezette csoport ezen az elképzelésen is túlmélt és azt állította, hogy „a cégekkel együtt a cégtulajdonosok mint ilyenek viriliséget is elveté.”³⁸

A virilis képviseletre az országgyűlési képviselőválasztási joggal rendelkező, nagykorú állampolgárokat jogosította fel az 1870:42. tc. 19. §-a. A cégeket a közgyűlés azzal az indokkal nem sorolta a legtöbb adófizetők közé,³⁹ hogy „mint cégek és társulatok országgyűlési képviselő választásra jogosítva nincsenek.”⁴⁰ Az országgyűlési választójog szabályait az 1848:5. tc. és annak első novelláris módosítása határozta meg a kiegyezést követően. A jogszabályok rendelkezései alapján megállapítható, hogy csak természetes személy vehetett részt a választásokon és gyakorolhatta politikai jogát. Az általános aktív választójogi feltételek között szerepelt többek között a magyar állampolgárság is.⁴¹ A magyar honpolgárságot alapesetben születéssel lehetett megszerezni. Első állampolgársági törvényünk (1879:50. tc.) pontosan meghatározta azokat az eseteket, amikor egy külföldi megszerezhetette a honpolgárságot. Ez szintén kizárta, hogy természetes személyeken kívül bárki más részt vegyen a képviselőválasztáson. Ezt a logikai érvelést követve megállapítható, hogy a cégeknek sem lehetett képviselőválasztási vagy virilis joga.

1872-ben a következő legtöbb adót fizető polgárok lettek tagjai a törvényhatósági bizottságnak: Aigner Károly id., Aigner József id., Aigner Károly ifj., Adler Lajos, Árvai Péter, Aigner József, Bamberger Samu, Benke József, Balogh János ügyvéd, Burger Zsigmond, Blás Kováts József, Bánhidi Vendel, Berta Mihály, Bokor József, Brunner József, Braun Mór, Csiszár János, Cinek József, Csányi Márton, Csiszár József, Dáni Ferenc, Dobszay Antal, Doró Imre, Dobó János, Egressi Péter, Eisenstädter Lajos, Eibeschtz Lipót, Erösköri Ignác, Erdélyi József, Felmayer Antal id., Felmayer Antal ifj., Fischer Ignác, Fluk Ferenc, Ferencsevits György, Fuchs Károly, Feiburger János, Grün János, Gál Antal, Gloszner János, Gábor József, Gár Ferenc, Gavallér Ferenc, Gróf István, Gerle Antal, Hoffer Károly, Hosszú Nándor, Heszlényi József, Hevér Dávid, Herz Dávid, Herz Lipót, Hartz Mihály, Henc János, Herzl Fülöp, Imre Antal, Kárász Benő, Kohner Miksa, Kis Dávid, Kováts Antal, Kremminger Antal, Krutrásztai József, Kátai István, Krebsz Mihály, Kardás Pál, Keppich Alajos, Kis István, Kopasz István ifj., Kémenczi Adalbert, Kolb Antal, Kis József (felsőváros) Kirschner Hermann, Kain József, Kopasz Mihály, Kis József (rókus), Leffter Mihály, László Mihály, Lengyel Lőrinc, Lipovszky József, Lévai Ignác, Lippai Nagy István, Mayer Ferdinánd, Masa József, Molnár Antal, Magyar József, Molnár Gábor, Nagy József, Nováky György, Neubaner József, Neskovits György, Okerny Gyula, Ördög János, Plann József id., Pap István, Petrovits István, Pacher Rudolf, Pálffy Ferenc, Pálffy Sándor, Pap József, Preges Mór, Pollák S. Sándor, Popovits Sándor, Reiger Mihály, Reiner Mór, Reizner Andrásy, Reines Ferenc, Rajki Mihály, Rákosi Nándor, Rózsa István, Rosenbaum Adalbert, Sümeghi Károly, Szüts Ferenc ügyvéd, Scheinberger Antal, Sávai János, Szüts Ferenc szűrszabó, Szél András, dr. Singer Mátyás, Seifmann Mór, Szél Imre, Schlesinger Henrik, Szemmari József, Szabó Imre, Simon Mihály, Szilberer Izidor, Tombácz Mihály, Tóth János, Tóth Mihály

mészégető, Tóth János ig., Traub Bernát, Vadász Manó, Varga Illés, Veszelka Ferenc, Vidra Sándor, Wagner Károly, Wagner Ferenc, Weiglein Ferenc, Wiener Mór, Zászlósi János, Zombori András, Zombory János és Zsótér Andor.

Ezek után sorrendben a legtöbb adófizető személyek a következők voltak: Molnár Márton, Vas János, Geizler János, Novák János, Vedres István, Zsuffa Antal, Ördög András, stb., akik ha egy virilis hely megüresedett, akkor előrébb léptek a listán. Az első három ilyen személy: Dáni Ferenc, Burger Zsigmond és Bánhidi Vendel volt, akik választás útján elnyert bizottsági tagságukat fogadták el.

A virilis személyek foglalkozás szerinti megoszlása a következőket mutatja: 91 kereskedő és iparos, 17 gazda, 3 lelkész, 3 tisztviselő, 16 ügyvéd, 2 mérnök, 6 orvos és 2 gyógyszerész. A választott tagok között 63 iparos, 30 gazda, 14 kereskedő, 13 ügyvéd, 8 tisztviselő, 4 tanító, 3 lelkész, 2 orvos, 2 gyáros és 1 gyógyszerész szerepelt.

Ez azt mutatja, hogy a virilisek és a választott tagok foglalkozásbeli megoszlása Szegeden kiegyensúlyozott volt. A virilisek között nagy számban voltak kereskedők és nagybirtokosok. 27 virilis és 12 választott képviselő számított nemzetiséginek. Azt is meg kell említeni, hogy az izraelitáknak a törvényhatósági bizottságban 14%-os volt az arányuk a napilap jelentése alapján.⁴²

A virilizmus megítélése a szakirodalomban sem egyértelmű, s elsősorban attól függ, hogy a politikai viszonyok melyik oldaláról szemlélik a szerzők a jogintézmény bevezetését. A virilizmus bevezetését kifejezetten „antidemokratikus” intézményként tartotta számon pl. Sarlós Béla, Csorba László, amellyel a kormány helyi szinten érvényesíteni akarta politikáját, biztosítva a nemzetiségiek és az ellenzéki politikusok háttérbeszorítását a törvényhatósági közgyűlésekben.

A hatalompolitikai érdekek jelentős szerepet kaptak. Az ellenzéki képviselők is ezt a jellemvonását emelték ki a parlamenti vita során. A népképviseleti rendszer korlátozását jelentette a törvényhatóságok életében. Az 1848. évi törvényekkel is ellenkezett a virilizmus bevezetése. A kormány a legtöbb adót fizetők gazdasági szerepvállalásával indokolta nagyobb politikai befolyásuk biztosítását a helyi közéletben.

Véleményem szerint a virilizmus révén a kormány hatalmi politikáját akarta érvényesíteni a törvényhatóságokban. A virilizmus bevezetése a kormány szempontjából igazolható, ami a dualizmus védelmét szolgálta. Ez a legvagyonosabb réteg érdekeivel volt összhangban, amelynek kezébe került a városi vagyon felletti rendelkezés lehetősége, garantálva ezáltal a gazdaság fejlődését. Előnyös volt abból a szempontból, hogy a közigazgatásból kiszorították a vagyontalan nemeség politikai szerepvállalását. Az 1875-ben bekövetkezett pártfúziót követően tovább erősödött a kormánybefolyás és a kormányfelügyelet a törvényhatóságokban, ami együtt járt a virilizmus rendszerének értelem szerű fenntartásával, szűkítve a törvényhatósági bizottság társadalmi bázisát.

Jegyzetek

- ¹ A köztörvényhatósági törvényben (1870:42. tc.) az 1843. évi konzervatív álláspont győzedelmeskedett. Ez a rendszer a „polgárok biztonságára nézve elegendő kezességet nem nyújt, a városok polgári állásához pedig egészen méltatlan, s lehetetlenné teszi azoknak alkotmányos kifejlődését.” (Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. II. Budapest, 1896. 332. p.) Erre találunk utalást Miru György tanulmányában is: Miru György: *A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő évszázadokban* (Századok, 1999, 3. sz., 544. p.)
- ² Sashegyi Oszkár: *A neoabszolútizmus rendszere 1849–1867*. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek* (Budapest, 1981, 94–95. p.)
- ³ Kajtár István: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I.* (Budapest, 1990, 93. p.). Ugyanezen a véleményen volt Szita János is: Szita János: *A közigazgatás tevékenysége és szervezete a neoabszolútizmus első felében (1849–1854)*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I.* (Budapest, 1990, 121. p.)
- ⁴ Sashegyi, 1981, 84. p. A nyers virilizmus bevezetéséről és annak jelentőségéről beszélt Hencz Aurél is: Hencz Aurél: *Területrendezési törekvések Magyarországon. Az államigazgatási jogi szabályozás aspektusából* (Budapest, 1973. 86. p.). Ez a szabályozás valamennyi városra kiterjedt, lásd: Kajtár, 1990. 93. p.
- ⁵ Ezen a véleményen volt Majthényi Dezső is, aki nem fogadta el azt az érvet, hogy azért kell bevezetni, mert a virilisek nagyobb anyagi erővel támogatják a törvényhatóságokat. Lásd: Nagy Iván (szerk.): *Az 1869-dik évi április. 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (Pest, 1870, 9. köt., 146. p.; továbbiakban: KN.). Szontagh Pál is egyetértett Majthényi álláspontjával: KN. 9. köt., 148. p.
- ⁶ KN. 9. köt., 169. p.
- ⁷ KN. 9. köt., 180–181. pp. Móricz Pál felszólalása.
- ⁸ KN. 9. köt., 190. p.
- ⁹ KN. 9. köt., 192. p.
- ¹⁰ A jogegyenlőség elvének sérülését jelentené a virilizmus bevezetése: KN. 9. köt., 40., 88. p.
- ¹¹ KN. 9. köt. 75. p. Györffy Gyula felszólalása. Az arisztokrácia hatalomra kerüléséről beszélt a „demokrácia köpenyében” Almásy Sándor is: KN. 9. köt., 157. p. Hasonló véleményen volt még Schwarcz Gyula: KN. 9. köt., 171–175. pp.
- ¹² KN. 9. köt., 162. p.
- ¹³ KN. 9. köt., 98., 134. p.
- ¹⁴ Csorba László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és a konszolidált időszak (1867–1890)*. In: Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918* (Budapest, 1998, 381. p.)
- ¹⁵ KN. 9. köt., 298. p.
- ¹⁶ KN. 9. köt., 177. p.
- ¹⁷ KN. 9. köt., 53. p.: Perczel Béla sem fogadta el a nemzetiségellenes érveket, s pont Mocsáry Lajos képviselőre hivatkozott. KN. 9. köt., 67. p. Mocsáry Lajosnak meghatározó szerep jutott a törvényjavaslat elfogadásában. Lásd: Tóth Ede: *Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek, 1826–1874* (Budapest, 1967, 166–176. p.). Korizmicz László szerint a virilizmus nincs magyarsághoz kötve: KN. 9. köt., 158–159. p. A közterhekhez való hozzájárulás nagyságát emelte ki Olgyay Zsigmond: KN. 9. köt., 169. p.
- ¹⁸ KN. 9. köt., 67. p.: Perczel Béla felszólalása.
- ¹⁹ KN. 9. köt., 152. p.
- ²⁰ KN. 9. köt., 158–159. p.
- ²¹ Támogatón szolgált fel: Latinovics Vincze (KN. 9. köt., 181–182. p.), báró Kemény István (KN. 9. köt., 185–186. p.), Ürményi Miksa (KN. 9. köt., 195–197. p.). Egyébként Kossuth Lajos sem értett egyet a virilizmus bevezetésével, lásd: Szabad György: *Kossuth irányadása* (Budapest, 2007, 237. p.)
- ²² Csizmadia Andor: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban* (Kolozsvár, 1941, 172. p.)
- ²³ Uo., 172. p.
- ²⁴ Pölöskei Ferenc: *A városok jogállása a polgári korban*. In: Máté Gábor, Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos Emlékkönyv* (Budapest, 1995, 223–224. p.)
- ²⁵ Ez volt az ún. nyers virilizmus. Az 1929:30. tc. vezette be a másik fajtáját, a puha virilizmust, amelynek értelmében már a virilisek választottak maguk közül törvényhatósági bizottsági tagokat. A virilizmusról lásd még: Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarországi története 1867–1918*. 1. köt. (Budapest, 1934, 93. p.); Sarlós Béla: *A közigazgatás polgári jellegéről*. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek* (Budapest, 1981, 296–297. p.); Ruzsoly József: *A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről* (Szeged, 1999, 8. p.); Sági Vilmos: *A államszervezet*. In: Sarlós Márton (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet* (Budapest, 1962, 221–243. p.); Ruzsoly József: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871* (Szeged, 1984, 13. p.); Miru György: *A dualista politikai rendszer és működése*. In: Veliky János: *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)* (Budapest, 1999, 187. p.); Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás Debrecenben 1867–1918* (Debrecen, 2002, 38. p.); Meznerics Iván–Torday Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867–1937* (Budapest, 1937, 59. p.); Horváth Ferenc: *Szombathely város képviselőtestülete és bizottságai 1860–1944*. In: Bónis György, Degré Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából* (Budapest, 1971, 339. p.); Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás Debrecenben (1867–1918)*. In: Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története 1849–1919*. 3. köt. (Debrecen, 1997, 287. p.); Ruzsoly József: *A városi bírótól a polgármesterig (A polgármagy)*. (Szeged, 1995, Július-december, 7–12. sz. 4–8. p.); Sipta István: *Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához*. In: Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tom. 41., Szeged, 1992, 489. p.); Kozári Monika: *A dualista rendszer* (Budapest, 2005, 207. p.); Blazovich László: *Szeged rövid története*. In: Uő. (szerk.): *Dél-alföldi évszázadok 21.* (Szeged, 2005, 150. p.); Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917* (Budapest, 1979, 7–9. p.); Gergely Jenő: *A dualizmus kora (1867–1918)*. In: Kristó Gyula, Barta János, Gergely Jenő (szerk.): *Magyarország története 2000-ig* (Budapest, 2002, 450. p.)
- ²⁶ Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében* (Budapest, 1976, 80. p.). Ilyennek számítottak a tanárok, a tanítók a lapszerkesztők, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, az ipar- és a kereskedelmi kamarák tagjai, az ügyvédek, az orvosok, a sebészek, a mérnökök, a gyógyszerészek, a bányászok, az erdészek és a gazdatisztek. Lásd: Irinyi, 2002, 38. p.; Ruzsoly József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944. Tanulmányok és forrásközlés*. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből, XXXV.* (Szeged, 2004, 11. p.); Csorba László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és a konszolidált időszak (1867–1890)*. In: Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918* (Budapest, 1998, 380–380. p.); Horváth, 1971, 339. p.); Ruzsoly József: *Állandóság és változás a városi szervezetben*. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849–1919*. 3/2. köt. (Szeged, 1991, 667–669. p.); Kajtár István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – Haladás – Magyarország* (Budapest–Pécs, 2003, 207. p.). Kajtár István beszél a tisztított virilizmusról, amely abban különbözött a nyers virilizmustól, hogy a fővárosban az összes választó a közgyűlés virilis tagjait a betöltendő létszám hatszorosát kitevő, legtöbb adót fizetők közül választotta: Kajtár István: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások, I.* (Budapest, 1990, 95. p.). Gergely András a virilizmust, mint „kényszer-képviselői” rendszert említi tanulmányában: Gergely András: *Területi autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon*. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–1998* (Budapest, 2004, 51. p.)
- ²⁷ Horváth, 1971, 339. p.
- ²⁸ Sarlós, 1976, 80. p.
- ²⁹ Uo., 81. p.
- ³⁰ Uo., 82. p.

- ³¹ Kmety Károly: *A közigazgatás reformja*. A Magyar Jogászegylet közjogi és közigazgatási jogi bizottságában 1914. évi január és február havában tartott előadás-sorozat (Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új Folyam, VIII. köt., 57. füzet. Budapest, 1914, 27. p.)
- ³² Nagy Ferencz: *A magyar városi jog* (Budapest, 1912, 115. p.). A virilizmus eltörlését indítványozták: Csongrád Megyei Levéltár: Szeged város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyve: IV. B. 1402. 1867-1944. 1-58. k., 1872, 235. sz. A virilizmus gyakorlati megvalósulásához: Simonffy Emil: *Zalaegerszeg képviselőtestülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848-1872)*. In: Bónis György-Degré Alajos: *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzatok múltjából* (Budapest, 1971, 235-283. p.)
- ³³ Szegedi Híradó (továbbiakban: SzH.) 1871. október 22. 127. sz. A társas cégek s a virilisz jog.
- ³⁴ Uo. 127. sz.
- ³⁵ Uo. 127. sz.
- ³⁶ Uo. 127. sz.

- ³⁷ SzH. 1871. október 27. 129. sz. Szeged város szervező közgyűlése.
- ³⁸ Uo. 129. sz.
- ³⁹ Ruszoly József: *A városi szervezet reformjai*. In: Gaál Endre: *Szeged története 1849-1919*. 3/2. köt. (Szeged, 1991, 648. p.)
- ⁴⁰ SzH. 1871. október 22., 127. sz. A társas cégek s a virilisz jog.
- ⁴¹ Ruszoly József részletesen bemutatta az 1848:5. tc. létrejöttét és az aktív választójogi feltételeket: Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949. Válogatott tanulmányok* (Budapest, 2002, 43-44. p.); Uő.: *Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok* (Szeged, 1997, 62-63. p.). Ruszoly szerint a német jogban „bizonytalanság uralkodott az állampolgársági követelmény terén.” Az államok többsége nem sorolta az állampolgárságot az aktív választójogi feltételek közé. Ruszoly J.: *Alkotmánytörténeti tanulmányok. I. Rendiség és népképviselő* (Szeged, 1991, 26. p.). Az első szegedi népképviselői választások történetéhez: Uő., 1997, 103-116. p.
- ⁴² SzH. 1871. december 13., 149. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága.

Ausztriát a hidegháborúban többször érték vádak elsősorban a Szovjetunió és a Moszkvával szövetséges államok részéről, hogy 1955-ben létrejött semlegességét megsérti. Visszatérő vád volt a NATO kötelékében álló repülőgépek átrepülésének engedélyezése, vagy például a kommunizmus elleni nyugati propaganda tolerálása Ausztria területén.¹ Ezen vádak között szórványosan felmerült a nyugati világgal való katonai együttműködés vádja is, sőt, a Szovjetunió azért nem támogatta Ausztria csatlakozását az Európai Szén- és Acélközösséghez, majd az Európai Gazdasági Közösséghez, mert azokat egyfelől a NATO által létrehozott, katonai jelentőségű szervezeteknek tartotta, másfelől pedig a gazdasági Anschluß egyik megakadályozandó formájának tekintette.² Érdekes módon a vádak között alig szerepel az NSZK részére történő hadianyag-szállítások ügye, holott ma már tudjuk, hogy ilyenekre sor került. Ennek oka alighanem az, hogy ezen szállítások nagyságrendje nem volt túl magas (pontos mértéke ugyanakkor nem rekonstruálható), illetve a szállításokra megfelelő titoktartás mellett került sor. A titoktartás oka az lehetett, hogy egyfelől a semleges államok hadianyag-szállításainak megítélése még a nemzetközi jogi lehetőségek megléte esetén sem volt kedvező például a lakosság körében,³ másfelől a német újrafegyverkezésben való osztrák részvételt tiltotta az államszerződés. A német újrafegyverkezésben való osztrák közreműködés azonban alacsony nagyságrendje ellenére is igen sokrétű volt, a Bundeswehr Ausztriában folytatott toborzásától kezdve az egyenruhák egyes részeinek ausztriai gyártásáig,⁴ így annak teljes körű elemzését nem tűzhetjük ki magunk elé.

Jelen tanulmány célja, hogy az ezekben a kérdésekben illetékes osztrák külügyminisztérium (Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten) nemzetközi jogi irodája (Völkerrechtsbüro) német fegyverszállításokkal kapcsolatos állásfoglalásait megvizsgáljuk. Erre azért nyílik lehetőségünk, mert különleges kutatási engedéllyel sikerült megszerezni az egyébként 1945-ig visszamenőleg zárolt nemzetközi jogi iroda ezen kér-

MŰHELY

Maruzsa Zoltán

Ausztria hadianyag-szállításai az NSZK részére – A semlegesség és az államszerződés egy speciális szempontból

déssel foglalkozó dokumentumait, vagy legalábbis azok egy részét. Értelemszerűen a nemzetközi jogi iroda állásfoglalásaitól függetlenül megtörténhetett vagy elmaradhatott egy-egy szállítás, és bizonyára olyan titokban is sor került hadianyag szállítására, amiről a külügyminisztérium nem is szerzett tudomást, arról nem is beszélve, hogy a szállítások egy része jelentős kerülővel, több ország fegyverkereskedőinek közbeiktatásával is eljuthatott az NSZK fegyveres erőihez. Éppen ezért szűkítettük kutatásunkat ezen tanulmány keretein belül a külügyminisztériumi állásfoglalások vizsgálatára.

A semleges állam hadianyag-szállításaira vonatkozó nemzetközi jogi szabályok

A semlegesség katonai követelményeit egy szárazföldi háborúban az 1907-ben aláírt második hágai egyezmény 5. szerződése tartalmazza. Bár ezen rendel-

kezéseket nem minden semleges állam ismeri el (pl. Svédország), de Ausztria – és az osztrák semlegesség hivatalos mintájául szolgáló Svájc – igen. A fenti egyezmény a hadianyagok szállításáról az alábbiak szerint rendelkezik:

„...2. A hadviselő feleknek semleges Hatalom területén csapatokat vagy pedig lőszer- vagy élelmiszer-osztagokat keresztülvinni tilos. [...]

7. A semleges Hatalom nem köteles megakadályozni fegyvereknek, lőszernek és általában a hadsereg vagy a hajóhad céljaira felhasználható dolgoknak kivitelét vagy átvitelét a hadviselő felek valamelyike számára...”⁵

Amint látjuk, a fenti pontok a hadiállapotban követendő magatartásformákat rögzítik, azaz előírják, hogy a hadviselő feleknek és a semleges államoknak milyen köteleességei vannak. A német újrafegyverkezés kérdése szűkítve vizsgálódásainkat, ez azt jelenti, hogy a hadiállapot beállta esetén az NSZK – vagy más hadviselő fél – nem szállíthatott semmiféle fegyvert Ausztria területén (és légtérén) keresztül, Ausztria ugyanakkor nem volt köteles megakadályozni fegyverek és lőszer exportját, azaz pusztán nemzetközi jogi szempontból Ausztria még hadiállapotban is szállíthatott volna hadianyagot az NSZK számára. Ugyanezen pontok alapján ugyanakkor a Szovjetunió jogosan tiltakozott, amikor 1958-ban az USA – mint hadviselő fél – repülőgépei átrepültek Ausztria felett, hiszen azt a 2. pont egyértelműen tiltotta.⁶ Ezt az egyértelműnek tűnő helyzetet némileg bonyolította, hogy Németországgal a második világháború végén a győztesek nem kötöttek békeszerződést, ezért nemzetközi jogilag a hadiállapot a szövetségesekkel még 1945 után is fennállt. Ne feledjük el ugyanakkor, hogy a nyugati szövetségesek 1951-ben, a Szovjetunió pedig 1955-ben deklarálta a hadiállapot megszüntetését Németországgal, így a hadiállapot legkésőbb 1955-ben megszűnt, és a két német állam a hidegháború folyamán többé nem is került hadiállapotba.⁷ Ez a kérdés ugyanakkor szintén irreleváns elemzésünk szempontjából, hiszen – amint azt láttuk – egyfelől Ausztria a 7. pont alapján akár hadviselő félnek is szállíthatott volna hadianyagot, másfelől pedig az NSZK újrafegyverkezése csak 1955-ben vette kezdetét; a már 1946-tól fegyverkező németországi szovjet zóna – a későbbi NDK – újrafegyverkezésében pedig Ausztria nem kapott semmiféle szerepet, az teljes egészében a szovjet befolyási övezet erőforrásaira támaszkodott.⁸ Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az ország semlegessége nemzetközi jogi szempontból nem

akadályozta meg Ausztria hadianyag-szállításait az NSZK részére.

Az államszerződés rendelkezései

Érdemes azonban arra is felfigyelni, hogy a német-osztrák katonai együttműködés tilalmát és különösen Ausztria közreműködését a német újrafegyverkezésben az államszerződés 15. pontja is rögzítette:

„15. pont: A német újrafegyverkezés megakadályozása

1. Ausztria teljes mértékben együttműködik a szövetséges és társult hatalmakkal annak biztósítsa érdekében, hogy Németország ne legyen képes a német területen kívül lépéseket tenni újrafegyverkezése érdekében.

2. Ausztria a katonai és civil légiközlekedésben, továbbá kísérleteknél, tervezéseknél, továbbá hadianyag termelésénél vagy karbantartásánál nem használ és nem képez ki: olyan személyeket, akik német állampolgárok, vagy 1938. március 13. előtt bármikor német állampolgárok voltak; továbbá olyan osztrák állampolgárokat, akik a 12 pont alapján nem szolgálhatnak a fegyveres erőknél; vagy olyan személyeket, akik nem osztrák

Leopold Figl külügyminiszter 1955. május 15-én, a bécsi Belvedere palota erkélyéről bemutatja az aláírt osztrák államszerződést

állampolgárok.⁹

A két német állam újrafegyverkezése 1955-ben már jó ideje foglalkoztatta a nemzetközi közvéleményt, így nem véletlen, hogy az államszerződés is kitért erre a folyamatra. A szövetségesek ugyanis már a háború alatti céljaikban deklarálták, hogy garantálni kell Ausztria függetlenségét és teljesen le kell választani Németországról, megakadályozandó, hogy a jövőben ismét német állammá váljon. Ez a már 1943-ban rögzített szövetséges törekvés 1955-re sikerrel járt, az osztrák politikai elit sikeresen hajtotta végre a nemzetépítés feladatát.¹⁰ A semlegesség deklarálása ezt a folyamatot volt hivatott erősíteni, ráadásul többet is jelentett az Anschluß egyszerű tilalmánál: Ausztria az ellenséggé vált egykori szövetségesek kivonulásáért cserébe nem csatlakozhatott egyik katonai szövetségi rendszerhez sem. Mivel azonban Ausztria legfontosabb kereskedelmi partnerei hagyományosan a német tartományok voltak, ráadásul az NSZK és az NDK egyaránt hatalmas forrásokat mozgósított az újrafegyverkezés érdekében, ami csábító lehetett az osztrák ipar számára, a szövetségesek szükségesnek ítélték egy ilyen beavatkozási lehetőség rögzítését az államszerződésben. Mivel a háború folyamán deklarált általános hadicéljuk és Ausztria megszállásának egyik célja is a német militarizmus fel-

számolása volt, ezt természetesen megtehették. A kérdés az volt, hogy Ausztria mennyire fogja ezt betartani, megtalálja-e a jogi kiskaput, amelynek alapján mégis részt vehet az államszerződés aláírása utáni évek egyik legnagyobb európai üzletében.

Az NSZK és Ausztria közötti hadianyag-szállításokkal kapcsolatos konkrét jogi állásfoglalások

A témával kapcsolatosan a legkorábbi betekintésre megkapott dokumentum 1957. április 12-én készült, és az osztrák iparnak az NSZK katonai közbeszerzéseibe való bekapcsolódásáról szól. A nemzetközi jogi részleg véleményének kikérésére azért került sor, mert a politikai részleghez „állampolgári kérés” érkezett, amelyről az alábbi feljegyzés készült:

„Az előterjesztésből kiderül, hogy egy bizonyos Paul H. Kuligowski nevű úr, egy Klagenfurtban és Bécsben működő export-import nagykereskedelmi cég tulajdonosa, bejelentkezett a politikai osztályon, és azt állította, hogy már hosszú ideje intenzíven foglalkoztatja az osztrák ipar részvételi lehetőségének kérdése az NSZK Katonai Beszerzési Hivatala (Heeresbeschaffungsamts der BRD) által meghirdetett projektekben. Nevezett közölte, hogy a fent említett hivatal különféle tisztségviselői neki azt állították, hogy az NSZK részéről látnak arra lehetőséget, hogy a Katonai Beszerzések Hivatala költségvetésének egy bizonyos részét Ausztria számára bizonyos értelemben »lefoglalják«, amennyiben ezt a bonni osztrák nagykövetség kéri. A politikai osztály munkatársa kijelentette Kuligowski úrnak, hogy a Szövetségi Kancellári Hivatal Külkapcsolatokért felelős osztályának ez semmiféle problémát nem jelentene, amennyiben a Szövetségi Kereskedelmi Kamara vagy annak ipari részlege osztrák személyeket írásban felhatalmazza az osztrák ipar képviselőit ezen kérdéskörben, és ennek alapján a bonni nagykövetséget értesíteni lehetne, hogy ezen személy(ek)et egy, a nagykövetség által alkalmasnak talált formában az NSZK kormányserveinek figyelmébe ajánlja. [...] A nemzetközi jogi iroda ezen konkrét esetben is rámutat arra, hogy az államszerződés 15. pontja értelmében »Ausztria teljes mértékben együttműködik a szövetséges és társult hatalmakkal annak biztosítása érdekében, hogy Németország ne legyen képes a német területen kívül lépéseket tenni újrafegyverkezése érdekében«. A fegyverek és a hadianyag szállítását az NSZK fegyveres erői számára az államszerződés egyes aláírói az államszerződés ezen pontja megsértéseként értékelhetik. Nemzetközi jogi szempontból ugyanakkor a politikai részleg által kezdeményezett ügyben a javasolt eljárással kapcsolatosan nincs más kifogásunk.”¹¹

A dokumentumból nem derül ki, hogy mi lett ezen kezdeményezés sorsa, az állásfoglalásból mindenesetre egyértelmű, hogy a nemzetközi jogi iroda fenntartásokkal viseltetik, és az alig kétesztendő semlegesség vé-

delmében, ha a semlegességi jog alapján nem is, de az államszerződés 15/1. pontjára hivatkozva aggályosnak tartja az ügyletet. Ez az óvatosság, különösen az 1956-os magyarországi forradalom utáni feszült nemzetközi légkörben addig jellemző, amíg Ausztria ki nem alakítja a semlegesség gyakorlatát. Fontos továbbá, hogy a kért politikai támogatást a külügy a támogatandó személy „legitimitásához” kötötte, azaz nem az egyes üzletemberek, hanem az ausztriai cégek képviselőiben eljáró személy(ek) részére tartották elfogadhatónak a politikai támogatás biztosítását.

A német újrafegyverkezésben való részvétel tilalmának rugalmasabb értelmezését illusztrálja a nemzetközi jogi iroda egy jóval későbbi érvelése, melyet 1965. július 28-án alakítottak ki, amikor a Dynamit-Nobel cég 500.000 schilling értékben Ausztriában gyártott robbanófejek NSZK-ba történő exportjának lehetősége felől érdeklődött. A nemzetközi jogi iroda az államszerződés már ismertett 15. pontjára hivatkozva az alábbiakról tájékoztatta a céget: „...A nemzetközi jogi iroda ezt a rendelkezést úgy értelmezi, hogy az csakis az Osztrák Köztársaság együttműködési kötelezettségét tartalmazza a szövetséges és társult hatalmakkal, azaz csakis az ezen hatalmakkal való közös cselekvés kötelezettsége áll fent. Mivel egy ilyen együttműködésre vonatkozó felkérést nevezett hatalmaktól Ausztria eddig nem kapott, Ausztria egyedüli, izolált és restriktív fellépése idézett cikk alapján nem várható el. Az államszerződés ezen pontjának fenti értelemben történő magyarázata ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Ausztria a továbbiakban teljesen feleltlenül részt vehet a német újrafegyverkezésben. Ausztriának sokkal inkább úgy kellene viselkednie, hogy az ezen szektorban létező gazdasági kapcsolatok ne vezessenek egy ilyen, a szövetséges és társult hatalmakkal való együttműködést kötelezővé tévő felszólításhoz.”¹²

Amint láthatjuk, a két dokumentum közötti időben megtörtént az államszerződés hivatkozott pontjának átértékelése: a semlegesség és a nemzetközi jogi előírások betartásával kapcsolatos félelmek helyére a jogi szemfülesség lépett, amely már képes volt Ausztria gazdasági érdekeinek megfelelően értelmezni a jogszabályi előírást.

A külügyminisztérium nemzetközi jogi irodájának álláspontja tovább puhult, amikor 1968-ban a Schoeller-Blechmann Stahlwerke Rt. az iránt érdeklődött, hogy szállíthat-e egy német hajógyár részére mintegy 3000 tonna nagyságrendben speciális acéllemezeket 12 tengeralattjáró készítése céljából. Egy ilyen kérésre 1957-ben feltételezhetően még elutasító válasz született volna, tíz esztendővel később azonban a nyilvánvalóan nagy volumenű üzlettel kapcsolatos minisztériumi állásfoglalás ehhez egyértelműen hozzájárult:

„Az államszerződés 13. pontja Ausztria számára tartalmazza a speciális fegyverek tilalmát, amelyek között a tengeralattjárók és az egyéb víz alatti közlekedési eszközök kifejezetten nevesítve vannak, [...] ugyanakkor ezen túl nem tartalmaz a konkrét esetre vonatkoztatva semmiféle nemzetközi jogilag érvényes rendelkezést,

éppen ezért figyelmen kívül hagyható. Az államszerződés 15. pontja Ausztriát a szövetséges és társult hatalmakkal való együttműködésre kötelezi a német újrafegyverkezés megakadályozása érdekében. Ezen esetben sem áll fent az államszerződés alkalmazásának konkrét feltétele, hiszen a 15. pont végrehajtására csak is a benne említett valamennyi hatalom és Ausztria közös akciója keretében kerülhetne sor, és ennek érdekében még egyik fél részéről sem érkezett egyetlen kezdeményezés sem. [...] Nemzetközi jogi szempontból először is le kell szögezni, hogy az előterjesztés azon állítása, miszerint Németország nemzetközi jogilag még hadiállapotban áll a szövetségesekkel, nem felel meg a valóságnak. A hadiállapotot Németországgal a nyugati szövetségesek 1951-ben, a Szovjetunió 1955-ben nyilvánította befejezettnek. Ezen kívül a Szövetségi Kancellári Hivatal többi nemzetközi jogi következtetése véleményünk szerint helytálló. Álláspontunk szerint ugyanakkor túl messzire vezetne, ha az állami tulajdonban lévő ipart a semlegességi jog területén az állammal egy szinten kezelnénk, ami az előterjesztés esetében [...] tendenciózusan megjelenik. [...] Véleményünk szerint mindezek alapján a Szövetségi Kancellári Hivatal tervezett eljárásával szemben nincs nemzetközi jogi kifogásunk.”¹³

Az engedély – egyértelműen a kikapukat kihasználó – magyarázata világosan fogalmaz, amikor engedélyezi a tengeralattjárók építéséhez szükséges speciális mágnesszettség-mentes acél exportját. Érdekes, hogy a dokumentum foglalkozik az állami tulajdonban lévő cégek problémájával, mert az előterjesztés felveti, hogy az állam semlegessége ezekre is vonatkoztatható lenne. Való igaz, hogy az állami tulajdonban lévő, és hadianyagot is termelő cégek nem tekinthetők egyszerűen piaci szereplőknek, a nemzetközi jogi iroda azonban elutasítja ezt a felvetést, és az állami tulajdonban lévő nehézipar számára kedvező állásfoglalást hoz; hiszen mint láttuk, a semlegességi jog szempontjából a hadianyagszállítások akár hadviselő fél részére is megengedettek.

Hasonlóan rugalmasan járt el a külügyminisztérium nemzetközi jogi irodája, amikor 1970. október 27-i állásfoglalásában semmi kivétlivalót nem talált a korábbi 60.000 után újabb 10.000 darab 223-as kaliberű lőszer exportjában az NSZK-ba. „A nemzetközi jogi iroda Zl. 162.722-4/(Pol) 69. számú határozatában 1969. szeptember 1-jén már hozzájárult a Hirtenbergi Lőszergyár kérelméhez, és engedélyezte 60.000 darab 223-as kaliberű lőszer kivételét az NSZK-ba. Most újabb kérvény érkezett 10.000 darab ugyanolyan lőszer kivételének engedélyezése céljából. [...] A lőszereket alighanem katonai fegyverek fejlesztéséhez rendelték, melyek a legnagyobb valószínűség szerint, mivel kipróbálás alatt lévő fegyverekről van szó, nem a német Bundeswehr részére készülnek, így egy ilyen kis mennyiségű muníció eladása nem is értelmezhető az államszerződés 15/1. pontja alapján egy a Németország újrafegyverkezéséhez gyűjtött segítségnek. [...] Az engedélyezendő 10.000 darab 223-as kaliberű lőszer az NSZK részére történő kivételével kapcsolatosan azért sem me-

rülnek fel alapvető természetű aggodalmak, mert csupán egy kis mennyiségről van szó, ráadásul biztosan nem is áll az NSZK érdekében, hogy egy ilyen gyalogsági fegyverekbe való lőszer tekintetében a semleges Ausztriából érkező importra szoruljon. A külügyminisztérium álláspontja szerint tehát a tervezett export nem áll ellentétben az osztrák államszerződés vonatkozó rendelkezéseivel.”¹⁴

Különösen érdekes, hogy amikor a Steyr-Daimler Puch Rt. 34.000 gépkarabély – amelyek állítólag már nem alkalmasak a modern hadviselésre – javítási munkájára kapott megbízást és a külügyminisztérium állásfoglalását kérte, hogy a munkát elvállalhatja-e, a nemzetközi jogi iroda korábbi döntéseit felsorolva hozta meg állásfoglalását, így rendelkezünk egy áttekintésről, hogy mit fogadott el, és mit tartott már problémásnak a nemzetközi jogi iroda. Az 1966. november 9-én kelt dokumentum bevezetőjében a nemzetközi jogi iroda ismét leszögezte, hogy amíg a szövetséges hatalmak nem kérik, Ausztriát jogilag semmi sem kötelezi a katonai szállítások betiltására, majd így folytatta: „Ezen általános megfontolás fényében a múltban hozott következő állásfoglalások figyelembe vételét javasoljuk az NSZK-ba irányuló katonai jellegű áruk szállításáról:

– Géppisztolyok (Steyr-Művek), az ipartestület általános kérdése; nemzetközi jogi iroda: nem engedélyezve (OZ. 10)

– Katonai kézfegyverek, kérdés egy amerikai cég tervezett ausztriai letelepedésével kapcsolatosan: nemzetközi jogi iroda: nem engedélyezve (OZ. 17)

– Gyalogsági lőszer: nemzetközi jogi iroda: engedélyezve, amennyiben nem nehéz fegyverekről és speciális felszerelésről van szó (OZ. 28)

– Műanyag gyakorló lőszer próbaszállítása: nemzetközi jogi iroda: engedélyezve a kis mennyiségre tekintettel, de hangsúlyozva, hogy ez nem precedensértékű (OZ. 78)

– Robbanóanyag a német Bundeswehr számára: nemzetközi jogi iroda: nincs döntés, mert a tényállás nem eléggé ismert (OZ. 75)

– Mágnesszettség-mentes acél katonai célokra, általános kérdés: nemzetközi jogi iroda: inkább engedélyezve, de nincs konkrét döntés (OZ. 55)

– Katonai egyenruhák: nemzetközi jogi iroda: engedélyezve (OZ. 39)

Amint ezen esetek is mutatják, eleinte jogi szempontból kizártnak tartottuk a szállításokat, a már említett alapvető állásfoglalás óta azonban (OZ 55.), amely az államszerződés 15/1. pontját Ausztria nagyobb mozgásterét rögzítve értelmezi, ilyen tiltásra nem került sor. Jogpolitikai megfontolásainkat azonban az esetek többségében kifejeztük.”¹⁵ A konkrét kérdésről, mely a gépkarabélyok karbantartására vonatkozott, az állásfoglalás pozitívan nyilatkozott. A dokumentumban hivatkozott állásfoglaláshoz nem sikerült hozzáférni, ugyanakkor feltételezhetjük, hogy olyan stratégiai döntésről van szó, melyet a nemzetközi jogi iroda az osztrák ipar versenyfeltételeinek javítása érdekében hozott meg. Az egyes döntések időpontja sajnos nem ismert, azokra legfeljebb

a határozati számok alapján lehet következtetni. Ezen módszerrel úgy tűnik, hogy az első jelentősebb megkeresés a Steyr-Művek géppisztolyok exportjára vonatkozó megkeresése volt, amelyet azonban a nemzetközi jogi iroda – hasonlóan a tanulmányunkban már ismertett 1957-es esethez – fenntartásokkal fogadott. Támogatta ugyanakkor a katonailag kevésbé jelentős egyenruhagyártást, és az idő múlásával párhuzamosan a kérelmeket egyre nagyobb rugalmassággal bírálta el az osztrák ipar érdekeinek megfelelően.

A német újrafegyverkezés egy speciális területét jelentette a fegyverszállítások kérdése Ausztria területén keresztül. Ez az ország semlegessé válása óta számos bonyodalmat okozott, és többször jegyzékváltásra is sor került, általában szovjet tiltakozások miatt. Moszkva ugyanis kifogásolta az USA repülőgépeinek sorozatos engedély nélküli átrepülését Ausztria felett, például 1958 júliusában a Libanonba irányuló – már említett – csapatszállítás miatt,¹⁶ amikor az USA gépei több száz alkalommal sértették meg az osztrák légeret a Raab-kormány tudtával, holott erre az államszerződés értelmében hadviselő félnek nem lett volna jogi lehetősége. Nyilván ilyen előzmények után az egyébként is a Szovjetunió által folyamatosan támadott Bundeswehr katonai szállításainak átengedése kifejezetten kellemetlen lett volna Bécsnek. A levéltári források azonban igazolták, hogy ilyenekre sor került, a politika pedig tudott róluk és foglalkozott is jogszerűségük kérdésével, amint azt például a külügyminisztérium nemzetközi jogi részlegén tartott egyeztetésről 1966. augusztus 5-én készült feljegyzés tanúsítja, melyből egyértelműen fény derül a német hadianyag-szállítások bevett gyakorlatára Ausztria területén keresztül:

„Egyértelműen megállapítható, hogy az államszerződés 15/1. pontja a hadianyagok Olaszország és Németország között Ausztrián keresztül történő szállításának engedélyezésével nem áll ellentétben. A semlegességi jog alapján is problémamentes a szállítások engedélyezése, amíg abban hadiállapotban lévő ország nem vesz részt. Annak ellenére, hogy a 15-ös pont semlegességi jogi szempontból nem mérvadó, semlegességpolitikai szem-

pontból igenis figyelembe kell venni, különösen akkor kell óvatosan eljárni, amikor jelentősebb mennyiségű hadianyagról és nehéz fegyverekről van szó. Tekintettel arra, hogy a Diehl cég, Nürnberg, már 1961 óta a legkülönbözőbb katonai eszközöket hordja Olaszországból Németországba, vagy fordítva, mégpedig a külügyminisztérium hozzájárulásával, ezen a gyakorlaton jelenleg semmit sem szükséges változtatni, hiszen az eset jogi megítélésében az 1961 májusában a külügyminisztériumban folytatott megbeszéléshez képest semmi sem változott.”¹⁷ Bár azt pontosan nem tudhatjuk, hogy mi történt az engedély végén hivatkozott alkalommal, feltételezhető, hogy ekkor került sor arra az egyeztetésre, melynek alapján az államszerződés 15/1. pontját a későbbiekben rugalmasabban értelmezték.

Áttekintés

A semlegesség ezen speciális szempontból történő vizsgálata azt mutatja, hogy az a külföldre irányuló hadianyag-szállítást nemzetközi jogi tekintetben nem korlátozta; legfeljebb annyiban, hogy Ausztria semlegességpolitikai szempontból a szállításokat igyekezett minél inkább elrejtetni a nyilvánosság elől. A dokumentum alapján az is szembetűnő, hogy Ausztria a semlegesség kezdeti időszakában óvatosabban, az 1960-as évek közepétől azonban már bizonyosan meglehetősen szabadon értelmezte nemzetközi jogi kötelezettségeit; ha nem is a semlegesség fogalmát, de az államszerződésnek a német újrafegyverkezésre vonatkozó nemzetközi jogi előírásait bizonyíthatóan. Fontos azonban azt is leszögezni, hogy a hidegháború folyamán a szuperhatalmak vagy a szomszédos államok sem vádolták komolyan Ausztriát nemzetközi fórumok előtt a semlegesség megsértésével. Alighanem ez a hamis biztonságérzet is hozzájárult ahhoz, hogy az 1970-es évektől több fegyverszállítási botrány robbant ki, ahol bizonyítást nyert, hogy Ausztria hadviselő feleknek is szállított titokban fegyvert, ezek elemzése azonban már nem tartozik ezen tanulmányba.

Jegyzetek

¹ Marusza Zoltán: *Az osztrák külpolitika a szövetséges megszállástól az európai integrációig 1945–1995*. (Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2007, 53–64. p.)

² Weiss, Florian: „*Gesamtverhalten: Nicht sich in den Vordergrund stellen*”. In: *Österreich und die europäische Integration 1945–93* (Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 1993, 43. p.)

³ Verdross, Alfred: *Die immerwährende Neutralität Österreichs* (Sonderheft der Schriftenreihe „Politische Bildung”. Wien, Geschichte und Politik, 1980, 50–55. p.)

⁴ Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 58617–VR/66

⁵ A Hágai egyezményeket (1907) Magyarország az 1913:43. törvényben beikkelyezte, az eredeti szöveg magyar fordítását így a magyar törvény szövegének megfelelően közöltem: www.1000ev.hu [2009. február 28.]

⁶ Österreichisches Staatsarchiv / Archiv der Republik. Bundesministerium für Äußere Angelegenheiten. II. Politische Abteilung (ÖstA/ARD, BmfÄA, II-Pol.) AdR 01 Pol-II. 471. Die österreichisch-amerikanischen Beziehungen. Platzer, washingtoni oszt-

rák nagykövet levele Figl külügyminiszternek Bécsbe (Washington, 1958. december 9.). A jelentés szerint az amerikaiak a libanoni és a berlini krízis miatt komoly katonai szállító tevékenységet folytattak Ausztria fölött, ami ellen a Szovjetunió jegyzékben tiltakozott.

⁷ Fischer Ferenc: *A megosztott világ* (Budapest, IKVA, 1996, 144–161. p.)

⁸ Diedrich, Torsten – Wenzke, Rüdiger: *Die getarnte Armee. Geschichte der Kasernierten Volkspolizei der DDR 1952–1956*. (Ch. Links, Berlin, 2003, 13–93. p.)

⁹ Ezt a pontot 1964-ben – alighanem taktikai okokból – alkotmányos erőre emelték: BVG B.G.Bl. 59/1964. Az Osztrák Köztársaságnak az államszerződést egykor aláíró hatalmaihoz eljuttatott nyilatkozata értelmében a 15 pont mára értelmét veszítette, amit az aláíró hatalmak tétlenségükkel nemzetközi jogilag elfogadtak, így 2008 óta a második pontot hatályon kívül helyezték: BGBl I 2/2008

¹⁰ Marusza: i. m., 12–16. és 113–127. p.

¹¹ Bundeskanzleramt Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 237.129 – VR/57

¹² Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 5946 – VR/65

¹³ Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 46.550 – VR/68

¹⁴ Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 75.919 – VR/70

¹⁵ Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 60.178 – VR/66

¹⁶ Hajda, Lucas: *Die politischen Beziehungen zwischen den USA und Österreich von 1955 bis 1983* (Wien, Diplomarbeit, 1993, 47–53. p.)

¹⁷ Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Zahl: 58617 – VR/66

Rigó Kinga

Állami jelenlét a felsőbb oktatásban: a kezdetek

A magyar államalapítást követően, a korai feudális patrimoniális-teokratikus államban az uralkodó, mint „szakrális személyiség, a klérus tagja”¹ egyházszervező tevékenysége keretében szabta meg az oktatás rendjét. Ebben a rendben az állam csak áttételesen vett részt az oktatás irányításában: „...a királyi iskolafelügyelet... az állam és egyház szoros kapcsolata idején nem különült el az egyházi iskolafelügyelettől, mert a király a maga jogát az egyházi hatóságok, püspökök útján gyakorolta...”²; az oktatás – a korabeli nyugati mintának megfelelően – az egyházi tevékenység tartozéka (kvázi *pertinentiája*).

A korabeli felsőoktatás,³ az egyetem (bár ismeretes más, magas szintű oktatást nyújtó intézmény is a korból, például a budavári domonkos rendi főiskola) szintén egyházi vonásokat mutatott (összes tanára és sokáig hallgatója is pap, illetve papnövendék volt⁴), jóllehet már ekkor önkormányzattal bírt, s az uralkodó magánjogi természetű⁵ hatalma is kiterjedt rá, igaz, csak közvetve, az egyetemalapítási kísérleteken (1395: óbudai egyetem, 1465: pozsonyi egyetem, 1367: pécsi egyetem) keresztül. Ennek során a két alapító, az uralkodó és a pápa „azt tette bele” az új intézménybe, ami rendelkezésre állt: a pápa a tartalmat (az előadások tartásának és az akadémiai fokozat adományozásának jogát), az uralkodó pedig – eleinte magánjogi alapokon nyugvó

közhatalmi funkcióját gyakorolva – a jogi formát és azal együtt az egyetemen oktatók és tanulók jogi védelmét.⁶ Az egyetemalapítás e konstrukciójában a pápai privilégium, gyakorlatilag változatlan formában, egészen az oktatás állami ügyé nyilvánításáig – sőt a teológiai fakultás tekintetében még azt követően is – fennmaradt (bár annak erodálódását már jelzik a nagyszombati egyetem alapításának pápai engedély nélküli körülményei), az uralkodót megillető jogosítványt azonban csak az abszolutizmus alakította át kizárólagos állami hatáskörre.

A patrimoniális monarchia idején azonban további beavatkozási lehetőséget biztosított a magyar uralkodók számára a magyar királyt egyházalapító érdemeire tekintettel megillető főkegyúri jog intézménye, melynek értelmében az egyházi méltóságok kinevezése felett a pápa pusztán a megerősítés jogát gyakorolta. Az egyetem-

Az óbudai egyetem címere

A pécsi középkori egyetem címerköve (1367 után)

alapítás dolgában tehát az uralkodó kettős szerepben járt el, egyrészt az alapítás során a pápával egyetemben, másrészt kegyúri jogainál fogva kinevezte az érintett egyházi méltóságokat; a pécsi egyetem alapítása felett bizonyos Vilmos nevű pécsi püspök (és alkancellár) bábáskodott,⁷ a pozsonyi egyetem alapításánál Vitéz János esztergomi érseket, az óbudai egyetemen pedig Szántai Lukács csanádi püspököt találjuk. A kegyúri jog jelentősége az oktatás felett a protestantizmus megjelenésével (lévén, hogy kegyúri jogot gyakorolni csak katolikusok felett lehetett), illetve az oktatásban történő állami megjelenéssel halványodott el, de maga az intézmény csak a II. világháborút követően szűnt meg.

Az alapítás és a kegyúri jogok gyakorlásának keretein túl, a patrimoniális állam idején az állam (az uralkodó) mint világi szereplő nem vállalt szerepet a felsőoktatásban. S jóllehet az idő előrehaladtával változtak a körülmények, hanyatlott az uralkodó magánvagyonára épülő patrimoniális állam, a gregoríanus reform kiváltotta az uralkodói hatalom racionalizálását, kialakulóban voltak a rendek, majd a rendi állam, a felsőoktatás és az állam kapcsolatát azonban ez még hosszú ideig nem befolyásolta. A központi államhatalom, az államapparátus, a köznemesség és a városi polgárság másfajta – sokkal inkább világi, pragmatikus – ismereteket igényelt, mint korábban, ezt azonban az intézményrendszer alkalmaz-

kodással próbálta megoldani, az állam nem avatkozott bele a spontán folyamatokba. Sem a rendiség, sem pedig a rendi állam nem változtatott a felsőoktatás egyházi (de legalábbis duális: részben egyházi, részben világi) jelle-
gén, és az állami szabályozás szinte teljes hiányán.

Az abszolút állam megjelenésének idejéhez közeledve azonban egyre gyakrabban jelenik meg törvényho-
zási tárgyként az oktatás. Ezek a rendelkezések nem alkotnak rendszert, és meglehetősen véletlenszerűek. Egyes esetekben az államhoz való viszony meghatározása a cél: az 1715:74. törvénycikkben (később többször megerősítve⁸) III. Károly fenntartotta magának „az egyházi vagy világi ifjuság számára bárki részéről alapított papnevelő, meg táp-
intézetek és collegiumokra való fel-
ügyelést”, a vallás ügyéről szóló 1790/1791:26. törvény értelmében „a közoktatási rendszer... Ő felsége által lesz meghatározandó...”⁹ más-
kor viszont részletszabályokról nyil-
vánított véleményt az országgyűlés: az 1723:70. törvénycikk 5.§-a érte-
lmében az uralkodó belegezik, hogy az akadémiákon a külföldi egyetemen nyilvánosan tanítani szokott egyéb tanokat is előadhassanak.

E szétszórta és esetleges jogalkotás azonban továbbra is kizárólag egyhá-
zi intézményekre vonatkozhatott, his-
zen e korban más, állami avagy mag-
ánkézben lévő oktatási intézmény nem létezett, az országban 1635. évi alapítása óta az egyetlen működő egyetem a jezsuita rend fenntartásá-
ban lévő nagyszombati egyetem.

A szabályok megjelenése jelzi azonban, hogy a 18. századra a társad-
almi-gazdasági és politikai körülmények megérték arra, hogy az okta-
tásban rejlő lehetőségeket (és veszé-
lyeket) a központi államhatalom fel-
ismerje. S különös módon, miközben az egyik oldalon az állam az oktatás hihetetlen jelentőségét megértette, másik oldalról sor került az annak művelésében elévülhetetlen érdeme-
ket szerzett szerzetesrend, a jezsuita rend feloszlatására (1773).

A jezsuiták fenntartásában működő oktatási intéz-
mények (így pl. a nagyszombati egyetem) vonatkoz-
ásában az alapító-fenntartó rend megszüntetése egyfajta vákuumot keletkeztetett, amit – természetesen – az abszolút állam ki is használt.

Az Ürményi József nevével fémjelzett I. *Ratio Edu-*
cationist (1777) az uralkodót megillető jogosítványok-

ra tekintettel rendeleti szinten hirdették ki,¹⁰ s az akko-
riban egyetlen magyar egyetemet, valamint a (királyi)
akadémiákat¹¹ – mint az ország sarokkövét és az álta-
lános jólét alapját¹² – az 1723-ban életre hívott köz-
ponti kormányzati szerv, a Magyar Királyi Helytartótá-
nács (Tanulmányi Bizottsága) irá-
nyítása alá helyezte, állami szervvé
alakítva át azokat.

E struktúrában az ország egyetlen egyetemének szerepe – túl azon az egész *Ratio Educationis*on átvonuló alapelve-
n, miszerint hasznos szak-
embereket kell képezni az állam szá-
mára – a tudományos feladatokon és szakemberképzésen túl szorosan ösz-
szefonódott a politikummal: az egye-
tem vezetőjének személyében nem pusztán magát az intézményt, hanem a Tanulmányi Bizottság elnökét és a teljes magyarországi tanügy¹³ veze-
tőjét is tisztelni lehetett, s az egye-
temnek jutott a tankönyvek feletti cenzúra hálátlan feladata is.¹⁴ (Nyil-
ván azon praktikus okból, hogy itt volt meg a szükséges szaktudás a tankönyvekről való vélemény-nyil-
vánításhoz). Az első *Ratio Educatio-*
nis az országot nyolc tankerületre osztotta fel (Buda, Pozsony, Beszter-
cebánya, Győr, Pécs, Kassa, Ungvár, Nagyvárad, Zágráb),¹⁵ minden tanke-
rület élén a tankerületi igazgató állt, akik ellátták a hozzájuk tartozó köz-
oktatási intézmények, illetve az akadémiák feletti felügyeletet.

A II. *Ratio Educationis* (1806) az állami irányítás, az oktatókra vonat-
kozó szabályozás, és az intézményi belső struktúra vonatkozásában stra-
tégiai változtatást nem vezetett be. Bevezette azonban új intézménytí-
pusként a líceumot, mint a közép- és felsőfokú oktatás közötti átmeneti intézményt, valamint nyolcra hatra csökkentette a tankerületek (Buda, Pozsony, Győr, Kassa, Nagyvárad, Zágráb¹⁶), s ezáltal a tankerületi igazgatók számát.

Izgalmasabb változtatások történ-
tek azonban a reformkor utolsó pilla-
nataiban, bár a kialakult közjogi viszonyokon csupán egyetlen momentum változtatott, s az is csak viszonylag rövid időre: a magyar egyetemről szóló 1848:19. törvény.

Ez a törvény a korábban, az 1848:3. törvénnyel fel-
állított minisztérium (mai szóhasználattal élve: a kor-
mány) egyik tagja, a közoktatásügyi miniszter felügye-
lete alá helyezte az ország egyetlen egyetemét, és né-
miképpen lazított az irányítás, illetve a felügyelet mér-
tékén, kimondva az oktatás és tanulás szabadságának

A Mátyás király alapította pozsonyi egyetem, az *Academia Istropolitana* épülete

Ürményi József

az elvét. A törvény a végrehajtáshoz szükséges törvénytervezet elkészítésének feladatát a közoktatásügyi miniszterre (Eötvös József) bízta, de az ismert történelmi körülmények során annak elfogadására már nem kerülhetett sor. A sors különös fintora, hogy Magyarországon az első önálló felsőoktatási törvényre egészen 1993-ig kellett várni.

A '48-as szabadságharcot követően, a jogeljárás elméletnek (Verwirkungs-theorie) köszönhetően, az állami irányítás az addigiaktól teljesen eltérő irányt vett, bekövetkezett az, amittől Ürményi József korábban megmentette a magyar oktatást: megkezdődött a birodalmi centralizáció. Az 1849. március 4-i olmützi oktrojált alkotmány – a benne megfogalmazott számos előremutató gondolat ellenére – a neoabszolutizmus sajátos stílusjegyeit mutató képződményként a felsőoktatás ügyét birodalmi ügyként definiálta, s ilyenként a birodalmi tanács (és a császár) alá rendelte. Bár az oktrojált alkotmányt az uralkodó 1851. december 31-én, az ún. szilveszteri pátenssel visszavonta, a felsőoktatásnak birodalmi ügyként való felfogása egészen 1860-ig (az októberi diplomáig) meghatározó. S mivel e korban a bécsi udvar kizárólag egy centralizált, egységes államképben gondolkodott, az egész birodalomban azonos elvek mentén szerveződő egyetemfelfogás e politikai elképzelésnek egyenes, logikus következménye. A teljes oktatási ágazat – így tehát az egyetem és¹⁷ királyi

akadémiák is – 1850. február 15-ével vált a birodalmi irányítás részévé.¹⁸ Az egyetem – majd 1856-tól a cs. és kir. József Műegyetem¹⁹ (a korábbi József Ipartanoda) – tanulmányi ügyekben a (bécsi) közoktatásügyi minisztériumnak, adminisztratív kérdések tekintetében pedig cs. k. biztosnak vetetett alá.

Az 1860. október 20-án kibocsájtott Októberi diploma újraszabályozta a birodalom közigazgatási viszonyait, s ebben a birodalmi tanácsban tárgyalandó ügyek között már nem szerepelt a felsőbb oktatás ügye. A helytartótanács és a magyar kancellária (vagy akár a magyar nyelvű oktatás²⁰) visszaállítással jelzett enyhülő légkör megkönnyebbülést jelentett az intézmények számára, az azonban semmiképpen sem jelentette a felsőoktatás új közigazgatási keretekben történő elhelyezését, sokkal inkább annak régibe való visszahelyezése kísérleteként volt felfogható. Az oktrojált alkotmánnyal ellentétben az oktatás ügye nem jelent meg sem az Októberi diploma szövegében, sem pedig az 1861. február 19-i februári pátensben, sőt még az államtanács statútumában sem. A hangsúly összbiriodalmi szinten teljes egészében a pénzügyi, katonai és alkotmányjogi kérdésekre helyeződött át, hiszen – ahogy az I. Ratio Educationist megelőzően – úgy közvetlenül a kiegyezés előtt sem volt alkalmas az idő és a társadalmi-politikai helyzet arra, hogy a felsőbb oktatás kérdése központi rendezendő kérdés legyen.

Jegyzetek

¹ Magyar alkotmánytörténet. Szerk.: Mezey Barna (Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 50. p.)

² Cszimadia Andor: *A magyar városok oktatásügyi közigazgatása* (Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1931. 4. p.)

³ A felsőoktatás fogalmát a ma hatályos jogrendszerben a felsőoktatási törvény egzakt módon meghatározta, ám ez a kikristályosodott fogalom csak a modern jogalkotás gyümölcse, a magyar jogrendszerben sokáig maga a fogalom sem létezett, nemhogy annak egységes értelmezése. A különböző iskolatípusok (csak néhányat említve: egyetem, tanoda, tanintézet, akadémia, kollégium stb.) közül az első oktatási tárgyú rendelet, a Ratio Educationis (1777) az egyetemet és annak „előszobáját”, az akadémiát ismerte el felsőfokú képzést biztosító intézetként, aminek megfelelően mind a mai napig e két intézménytípus tartozik a felsőoktatáshoz, jóllehet az akadémiák helyét 1961-ben a főiskolák vették át, és az államszocialista periódus az egyetem és főiskola dualizmusát megbontva további intézménytípusokat is teremtett (pl.: egyetemi jellegű főiskola, felsőfokú tanintézet).

⁴ Dr. Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. A Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szeptember 22-én tartott rektori székfoglaló előadás, 15. p. (interneten: <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/ekonyvek/elibrary/weszely/weszely15.htm>)

⁵ Mezey Barna: *A modern állam születése* (Rubicon, 1997. 8. sz.; a világhálón: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_modern_allam_szuletese)

⁶ Dr. Weszely Ödön: i. m., 15. p.

⁷ Petrovich Ede: *Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez* (Felsőoktatási Szemle, XVI., 1967. szeptember, 9. szám); Petrovics István: *A középkori pécsi egyetem és alapítója* (<http://www.aetas.hu/2005-04/petrovics.pdf>); Székely György: *A pécsi egyetem a középkorban* (História, 1994, 3. szám; <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1994-03/historia-1994-03-pecsi>)

⁸ 1729:21. törvénycikk, „hogy a mostani zágrábi püspök ur, mint Ő szent felségének erre külön kiküldöttje, az összes, ugy az egyházi, mint a világi ifjuság részére tett és másféle kegyes alapítványok felügyeletét viselje,” 1868:38. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában, 14.§, 124.§, 1883:30. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről, 46.§.

⁹ Meg kell azonban jegyezni, hogy a teljes magyar oktatási rendszernek (ide értve az egymásra épülő oktatási intézményeket, ezek magyar közigazgatásban elfoglalt helyének és a tananyagának meghatározását és az oktatók kiválasztását egyaránt) egyedül uralkodói aktsussal történő meghatározása már nem volt teljes összhangban az említett 1790/1791. törvénnyel, hiszen az ugyan nem kérdőjelezte meg az uralkodó jogát a közoktatás rendszerének meghatározására, de ezt a jogot a „...karok és rendek [...] előterjesztéséhez képest...”, engedte csak át az uralkodónak.

¹⁰ „Ennélfogva őseink, miként minden más dologban, akként ebben is bölcs előrelátással úgy intézkedtek, hogy a nevelésről való legfőbb gondoskodást és a nemes tudományok legfőbb igazgatását hazai törvényeink rendelkezéseiből a fenntartott királyi felségjogok közé iktatták...” *Az 1777-iki Ratio Educationis*. Ford.: dr. Friml Aladár (Kiad.: Kath. Középiskolai Tanáregyesület, 1913, 41. p.)

¹¹ A felsőoktatás mint a „felsőbb tanulmányokat” biztosító komplex intézményrendszer azonban sokáig nem volt egységes, sem a rá vonatkozó szabályokat, sem pedig annak intézményrendszerét tekintve. Pl. az oktatás egésztől szigorú piramisként elképzelve viszonylag nehezen határozható meg abban a tanintézetek vagy a líceumok szerepe, melyek valójában inkább az akadémiák előszobájaként (líceumok), illetve magasabb fokú (de nem felsőfokú) szakmai képzettséget biztosító intézményként (tanintézetek) funkcionáltak. Mindazonáltal az akadémiákból és tudományegyetemekből álló felsőoktatási intézményrendszer dualizmusa egészen 1961-ig fennmaradt, jóllehet természetesen mind a tudományegyetemek, mind pedig az akadémiák száma és időnként feladata is jelentős változásokon ment keresztül.

¹² Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, I.§ 35.p.

¹³ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, LXVI.§, 82. p.

¹⁴ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, LXVI.§, 182. §, 82. p.

¹⁵ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, XI.§ 47. p.

¹⁶ *Ratio Educationis*. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981)

¹⁷ Sashegyi Oszkár: *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867* (Felsőoktatástörténeti kiadványok 3. Budapest, 1974; 21. okirat: A pesti egyetem ideiglenes hatósági ügyrendtartása, 167. p.)

¹⁸ Sashegyi Oszkár: i. m., 19. okirat: Thun közli Geringerrel, hogy a pesti egyetemet közvetlenül a bécsi vallás- és közoktatásügyi minisztérium alá rendeli, 158. p.

¹⁹ Sashegyi Oszkár: i. m., 48. okirat: A bécsi vallás- és közoktatásügyi minisztérium közli a budai helytartósági osztállyal az uralkodó elhatározását a József Ipartanoda teljes műtani intézette fejlesztéséről. 253. p.

²⁰ Sashegyi Oszkár: i. m., 65. okirat: Ferenc József kézírata Vay M. kir. kancellárhoz a pesti egyetemen a magyar oktatási nyelv vizsgáltságáról, 294. p.

Előszó

Az 1635-ben, Pázmány Péter alapította nagyszombati, majd 1777-ben Budára, 1787-ben pedig Pestre költözött egyetem jogutódja az 1950. esztendőől az Eötvös Loránd nevet viselő tudományegyetem (ELTE) lett.

Az ELTE-nek az 1954–1955. tanévben (az első Nagy Imre-kormány idején²) öt kara létezett, úgymint:

1. Nyelv- és Irodalomtudományi Kar³
2. Történettudományi Kar⁴
3. Állam- és Jogtudományi Kar⁵
4. Matematikai–Fizikai–Kémiai Kar⁶
5. Élet- és Földtudományi Kar⁷

Valamennyi Kar számos régi vagy régi-új tanszékekkel és tanszéki oktatóval működött.

E gazdag tárházból, ezúttal az Állam- és Jogtudományi Kart, továbbá a Történettudományi Kart, valamint az Egyetemi Könyvtárat kívánjuk, mintegy pillanatfelvételen bemutatni.

Az ELTE életében az 1954–1955. tanév különlegesen tekinthető, több tényező okán is.

Egyrészt e tanév egyetemi értesítője az *első* volt az egyetemi értesítők sorában. Egyfajta „láttelepet adott” a második világháború következményeiről, valamint az 1944/45-ös és az 1948/49-es rendszerváltásokról. (Mindez, az ELTE vezetői-oktatói garnitúrájában és az Egyetemi Könyvtár személyi állományában is valamilyen leképezhető volt).

Másrészt az ELTE 1954–1955. évi egyetemi értesítője nem csupán az első, hanem az *egyetlen* is volt az 1956. évi forradalom és szabadságharc előtt. (A következő értesítők némán, ám beszédesen mutatják a forradalom utáni megtorlások többféle szempontrendszerét, alapelveit és ítélkezési gyakorlatát.)

Miért épp e két kart emeltük ki az Egyetemi Könyvtárral együtt? Talán azért, mert a jogtudomány és a jogtörténet, valamint a történettudomány között szinte szervesnek (hagyományosnak) tekinthető az „átjárás”, mintegy kölcsönösen feltételezik egymást. A könyvtári tudományos tevékenység pedig a jogtudomány és a történettudomány esetében is nehezen nélkülözhető.

Az Intézmény- és adatpublikációban a Testületek, Tanszékek, Intézetek, valamint az Oktatók és Kutatók találhatók a tények tükrében, az ELTE első egyetemi értesítőjében.

JUBILEUM

Föglein Gizella

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Történettudományi Kara, valamint az Egyetemi Könyvtár az első egyetemi értesítő tükrében (1954–1955)

(Intézmény- és adatpublikáció)¹

Testületek

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Rektor: **Tamás Lajos** egyetemi tanár

Oktatási rektorhelyettes: **Lengyel Béla** egyetemi tanár

Gazdasági rektorhelyettes: **Willert Andor**

Egyetemi Tanács:⁸

Tamás Lajos rektor

Lengyel Béla oktatási rektorhelyettes

Willert Andor gazdasági rektorhelyettes

Bóka László egyetemi tanár, a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar dékánja

I. Tóth Zoltán egyetemi tanár
Világhy Miklós egyetemi tanár
Fuchs László egyetemi tanár
Módliger Gusztáv egyetemi tanár
Banner János egyetemi tanár
Bolgár Elek egyetemi tanár
Bruckner Győző egyetemi tanár
Buzságh Aladár egyetemi tanár
Faludi Béla egyetemi tanár
Hajdu Gyula egyetemi tanár
Hajós György egyetemi tanár
Kardos Tibor egyetemi tanár
Marót Károly egyetemi tanár
Nizsalovszky Endre egyetemi tanár
Pais Dezső egyetemi tanár
Sztróckay Kálmán egyetemi tanár
Székely György egyetemi docens
Mátrai László, az Egyetemi Könyvtár igazgatója
Papp Károly, a Párt Végrehajtó Bizottság titkára
Kádár Miklós egyetemi tanár, a Szakszervezeti Bizottság elnöke
Nádasdi József, a DISZ-Bizottság titkára

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR (Budapest, V., Egyetem tér 1/3.)

Dékán: **Világhy Miklós** egyetemi tanár
Dékánhelyettes: **Weltner Andor** egyetemi tanár

Kari Tanács⁹
 Világhy Miklós dékán
 Weltner Andor dékánhelyettes
 Beck Salamon egyetemi tanár
 Beér János egyetemi tanár
 Bolgár Elek egyetemi tanár
 Eckhart Ferenc egyetemi tanár
 Hajdu Gyula egyetemi tanár
 Kádár Miklós egyetemi tanár
 Marton Géza egyetemi tanár
 Mártonffy Károly egyetemi tanár
 Móra Mihály egyetemi tanár
 Névai László egyetemi tanár
 Nizsalovszky Endre egyetemi tanár
 Sarlós Márton egyetemi tanár
 Szabó Imre egyetemi tanár
 Theiss Ede egyetemi tanár
 Tímár Mátyás meghívott egyetemi tanár

Vas Tibor egyetemi tanár
 Brósz Róbert egyetemi docens
 Csizmadia Andor egyetemi docens
 Eörsi Gyula egyetemi docens
 Medve Zsigmond egyetemi docens
 Révész László egyetemi docens
 Várszegi József tanszékvezető docens
 Kajdi László vezető lektor
 Lukács László adjunktus, az MDP kari szervezetének titkára
 Samu Mihály tanársegéd, DISZ- titkár

TANSZÉKEK:

Állam- és Jogelméleti Tanszék¹⁰
Szabó Imre tanszékvezető egyetemi tanár, akadémiai levelező tag
 Vas Tibor egyetemi tanár, kandidátus
 Samu Mihály tanársegéd
 Sztodolnik László tanársegéd
 Peschka Vilmos aspiráns

Államigazgatási Jogi Tanszék¹¹
Mártonffy Károly tanszékvezető egyetemi tanár
 Pécsváradi János adjunktus 50%
 Szatmári Lajos adjunktus
 Berényi Sándor tanársegéd
 Moré András mb. előadó

Államjogi Tanszék¹²
Beér János tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
 Csizmadia Andor docens
 Takács Imre tanársegéd
 Ádám Antal aspiráns
 Pecze Ferenc aspiráns

Büntetőjogi Tanszék¹³
Kádár Miklós tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
 Móra Mihály egyetemi tanár, kandidátus
 Fonyó Antal adjunktus
 Király Tibor adjunktus
 Lukács László adjunktus
 Békés Imre tanársegéd
 Pintér Jenő tanársegéd
 Hámori Éva aspiráns
 Viski László aspiráns
 Andó Ferenc mb. előadó
 Balassa László mb. előadó
 Jacsó István mb. előadó
 Ladányi Ferenc mb. előadó

Sarkadi István mb. előadó
 Tamáska Loránt mb. előadó

Egyetemes Állam- és Jогtörténeti Tanszék

¹⁴

Bolgár Elek tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus
 Sarlós Márton egyetemi tanár
 Prandler Árpád tanársegéd
 Horváth Pál aspiráns
 Bónis György egy. jegyzet szerzője
 Degré Alajos egy. jegyzet szerzője

Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

¹⁵

Eckhart Ferenc tanszékvezető egyetemi tanár, doktor
 Révész László docens
 Nagy István tanársegéd
 Sági Vilmos tanársegéd

Munkajogi Tanszék

¹⁶

Weltner Andor tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
 Kéri Tamásné Bajáki Veronika tanársegéd
 Tóth Imre aspiráns
 Oláh Gábor mb. előadó

Nemzetközi Jogi Tanszék

¹⁷

Hajdu Gyula tanszékvezető egyetemi tanár
 Nándori Pál adjunktus
 Rosta László tanársegéd 50%
 Haraszi György tudományos kutató
 Markója Imre lev. aspiráns

Pénzügyi Jogi Tanszék

¹⁸

Tímár Mátyás meghívott tanszékvezető
 Nagy Tibor adjunktus

Polgári Jogi Tanszék I.

¹⁹

Nizsalovszky Endre tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus
 Eörsi Gyula docens, kandidátus 50%
 Koczka Júlia tanársegéd
 Weiss Emília tanársegéd

Polgári Jogi Tanszék II.

²⁰

Világhy Miklós tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
 Asztalos László adjunktus
 Földvári Béláné aspiráns
 Sárándi Imre aspiráns
 Réczai László mb. előadó

Polgári Eljárásjogi Tanszék²¹

Beck Salamon tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Szemenyei László tanársegéd
Görgey Mihály mb. előadó
Bacsó Ferenc egy. jegyzet szerzője
Móra Mihály egy. jegyzet szerzője
Névai László egy. jegyzet szerzője

Római Jogi Tanszék²²

Marton Géza tanszékvezető egyetemi tanár, akadémiai levelező tag
Brósz Róbert docens
Madarász László tanársegéd
Moess Károly aspiráns
Ferenczi Endre mb. előadó

Statisztikai Tanszék²³

Theiss Ede tanszékvezető egyetemi tanár
Vígh József tanársegéd

Szovjetjogi Tanszék²⁴

Névai László tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Medve Zsigmond docens, kandidátus
Baráth Lajos tanársegéd
Garamvölgyi Zoltán tanársegéd
Papp Tibor egy. jegyzet szerzője
Polay Elemér egy. jegyzet szerzője

Idegennyelvi Lektorátus²⁵

Kajdi László vezető lektor (orosz nyelv)
L'Auné Jenő lektor (orosz nyelv)
Pálincás Ferencné lektor (orosz nyelv)
Márki János mb. előadó (angol nyelv)
Réz Henrik mb. előadó (német nyelv)
Vértes Augusztina mb. előadó (francia nyelv)

Testnevelési Tanszék²⁶

Várszegi József tanszékvezető docens
Becsi Zoltán adjunktus
Mohos Éva adjunktus

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KAR

(Budapest, V., Pesti Barnabás utca 1.)

Dékan: **I. Tóth Zoltán** egyetemi tanár

Dékanhelyettes: **Székely György** egyetemi docens

Kari Tanács²⁷

I. Tóth Zoltán dékán
Székely György dékánhelyettes
Banner János egyetemi tanár
Borzsák István egyetemi tanár
Fülep Lajos egyetemi tanár
G. Fazekas Erzsébet egyetemi tanár
Gyóni Mátyás egyetemi tanár
Kitusin A. N. egyetemi tanár
Léderer Emma egyetemi tanár
Lukács György egyetemi tanár
Oroszlán Zoltán egyetemi tanár
Szilágyi Loránd egyetemi tanár
Váczy Péter egyetemi tanár
Hanák Péter egyetemi docens
Incze Miklós egyetemi docens
Sinkovits István egyetemi docens
Zádor Anna egyetemi docens
Zsigmond László egyetemi docens
Oláh József vezető lektor
Barek István az MDP kari szervezetének titkára
Szalai Margit DISZ-titkár

Kari Könyvtár²⁸

Kovács Gyula önálló könyvtáros
Nagy Györgyné önálló könyvtáros
Diószegi István könyvtáros
Veres Károlyné könyvtáros

TANSZÉKEK

Középkori Magyar Történeti Tanszék²⁹

Molnár Erik tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus,
Kossuth-díjas
Sinkovits István docens
Székely György docens, kandidátus
Barek István tanársegéd
Gerics Józsefné Bolla Ilona tanársegéd
Nagy Erzsébet tanársegéd
Unger Mátyás tanársegéd
Gerics József aspiráns
Papp Károly aspiráns

Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék³⁰

Andics Erzsébet tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus, **Kossuth-díjas**
Szekfű Gyula egyetemi tanár, akadémikus
Hanák Péter docens 50%, kandidátus
Kató István docens
Siklós András adjunktus

Szabad György adjunktus
Galántai József tanársegéd
Mészáros Károly tanársegéd
Nevelő Irén tanársegéd
Pölöskei Ferenc tanársegéd
Tóth Ede tanársegéd
Varga János aspiráns
Nemes Dezső mb. előadó
Győrffy Sándor mb. előadó
Réti László mb. előadó
Sándor Vilmos mb. előadó

Ókori Egyetemes Történeti Tanszék³¹

Borzsák István tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Begyáts László adjunktus
Sarkadi János adjunktus

Középkori Egyetemes Történeti Tanszék³²

Gyóni Mátyás tanszékvezető egyetemi tanár, akadémiai levelező tag
Váczy Péter egyetemi tanár
Jónás Ilona tanársegéd
Koch Sándorné tanársegéd
Tánczosné Bácskai Vera aspiráns

Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék³³

G. Fazekas Erzsébet tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Incze Miklós docens
Zsigmond László docens
Szamuely Tibor adjunktus
Girus Károly tanársegéd
Kis Aladár tanársegéd
Urbán Aladár tanársegéd
Vadász Sándor tanársegéd

Európai Népi Demokratikus Országok Története Tanszék³⁴

I. Tóth Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár, akadémiai levelező tag, **Kossuth-díjas**
Arató Endre mb. előadó
Perényi József mb. előadó

Szovjetunió Története Tanszék³⁵

Kitusin A. Ny. tanszékvezető egyetemi tanár
Dolmányos István (adjunktussá kinevezve: 1955. január 1.)
Hegedűs Viktor aspiráns
Szántó Zsuzsanna mb. előadó
Popovics György fordító

Történeti Segédtudományok Tanszék³⁶

Lederer Emma tanszékvezető egyetemi tanár, doktor
Szilágyi Loránd egyetemi tanár, kandidátus
Molnár József tanársegéd

Filozófiai és Esztétika Tanszék³⁷

Lukács György tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus, Kosuth-díjas
Füst Milán docens
Nádor György docens, kandidátus
Szigeti József docens, kandidátus
Almási Miklós aspiráns
Hermann Istvánné Heller Ágnes aspiráns
Mészáros Vilma aspiráns

Művészettörténeti Tanszék³⁸

Fülep Lajos tanszékvezető egyetemi tanár, akadémiai levelező tag
Harkányi Edéné Zádor Anna docens, kandidátus
Tehel Péter tanársegéd
Körner Éva aspiráns
Németh Lajos aspiráns
Vayer Lajos (egyetemi tanárrá ki-nevezve: 1955. április)
Borsos Béla mb. előadó
Castiglione László mb. előadó
Csemegi József mb. előadó
Dercsényi Dezső mb. előadó
Tápay Szabó Gabriella mb. előadó

Klasszika Archeológiai Tanszék és Ósrégészeti Tanszék³⁹

Oroszlán Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Banner János egyetemi tanár, kandidátus
Kanozsay Margit tanársegéd
Erdélyi Gizella könyvtáros, kandidátus
Bálint Béla aspiráns
Bóna István aspiráns
Bökönyi Sándor mb. előadó
Dávid Antal mb. előadó
Dobrovics Aladár mb. előadó
Huszár Lajos mb. előadó
Jánosi Dénes mb. előadó
Kriván Pál mb. előadó
László Gyula mb. előadó
Nemeskéri János mb. előadó
Vértes László mb. előadó
Wessetzky Vilmos mb. előadó

Módszertani Kabinet⁴⁰

Bíró Sándor adjunktus

Idegennyelvi Lektorátus⁴¹

Oláh József vezető lektor
Simonffy Tóth Ernő lektor
Hegedűs Gyuláné lektor

A rektor közvetlen irányítása alatt álló tanszékek:

Marxizmus-Leninizmus Alapjai Tanszék⁴²

Mód Aladár tanszékvezető egyetemi tanár 50%, doktor
Rózsa Lászlóné docens
Benedek Emma adjunktus
Havas Ágnes adjunktus
Pál Magda adjunktus
Buzás József tanársegéd
Fazekas Istvánné tanársegéd
Frombach Dezsőné tanársegéd
Hartai Lászlóné tanársegéd
Kovács Lászlóné tanársegéd
Leposa Sándorné tanársegéd
Matavovszky Iván tanársegéd
Mike János tanársegéd
Pető Mártonné tanársegéd
Rutkai Imre tanársegéd
Sebestyén Judit tanársegéd
Soós Julianna tanársegéd
Sziklai Imréné tanársegéd
Tóth János tanársegéd
Turcsányi Lajosné tanársegéd
Varga Ferencné tanársegéd
Zernik István tanársegéd

Politikai Gazdaságtan Tanszék⁴³

Vilmos József tanszékvezető docens
Bod Péter docens
Barna László adjunktus
Bogyó Gézáne adjunktus
Csanádi Györgyné adjunktus
József Róbert adjunktus
Ámon Győző tanársegéd
Bárdos Tamásné tanársegéd
Bobor György tanársegéd
Diószegi Istvánné tanársegéd
Halasi László tanársegéd
Hegedűs András tanársegéd
Kemény Endréné tanársegéd
Laczkó István tanársegéd
Molnár Győző tanársegéd
Molnár László tanársegéd
Petőcz Miklósné tanársegéd
Rusai Mihály tanársegéd
Székely Pál tanársegéd
Szlabej József tanársegéd
Vadász Sándorné tanársegéd

Dialektikus és Történelmi Materializmus Tanszék⁴⁴

Ivanov A. A. tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus
Kerékgyártó Elemér tanszékvezető docens
Földesi Tamás adjunktus
Zöld Jánosné adjunktus
Bíró Gábor tanársegéd
Borbás Miklós tanársegéd
Buk Pál tanársegéd
Czeichner Gabriella tanársegéd
Cs. Nagy Margit tanársegéd
Farkas László tanársegéd
Láng Istvánné tanársegéd
Máté Judit tanársegéd
Nyakó István tanársegéd
Nyilas Józsefné tanársegéd
Ősz Tivadarné tanársegéd
Palik Pál tanársegéd
Deák Zsuzsanna tanársegéd
Révész Gáborné tanársegéd
Szénási József tanársegéd
Takács Jánosné tanársegéd
Tóth Sándor tanársegéd
Varga Dénesné tanársegéd
Wolczer Árpád fordító
Gedő András aspiráns

Testnevelési Tanszék⁴⁵

Nagy Sándor testnevelő tanár, tanszékvezető
Benedek István testnevelő tanár
Gulyás Károlyné testnevelő tanár
Gyimesi Jánosné testnevelő tanár
Kozák Lajos testnevelő tanár
Mayer Miklós testnevelő tanár
Velkei Ferencné testnevelő tanár

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen elhelyezett Katonai Tanszékek:

Lövész Tanszék⁴⁶

A honvédelmi ismeretek oktatását látja el a Nyelv-és Irodalomtudományi, Történettudományi és az Állam- és Jogtudományi Karon.

Légvédelmi Tüzér Tanszék⁴⁷

A honvédelmi ismeretek oktatását látja el a Matematikai- Fizikai- Kémiai Karon és az Élet- és Földtudományi Karon.

EGYETEMI KÖNYVTÁR⁴⁸

Mátrai László igazgató, akadémiai levelező tag
 Domanovszky Ákos osztályvezető
 Donáth Regina osztályvezető
 Pajkossy György osztályvezető
 Bibó István tudományos kutató
 Lázár György tudományos kutató
 Orosz Gábor tudományos kutató
 Szalatnai Rezső tudományos kutató
 Szentmihályi János tudományos kutató
 Tóth András tudományos kutató
 Vértessy Miklós tudományos kutató
 Dümmert Dezső önálló könyvtáros
 Fejérvári Zoltánné önálló könyvtáros
 Kenessey Elekné önálló könyvtáros
 Kenyeres Júlia önálló könyvtáros
 Neményi Istvánné önálló könyvtáros
 Szikszai Dénes önálló könyvtáros
 Bencze József könyvtáros
 Benczéné Hermann Zsuzsa könyvtáros
 Bezdek Ferencné könyvtáros

Bruckner János könyvtáros
 Déri Miklósné könyvtáros
 Eörsi Dánielné könyvtáros
 Horváth Loránd könyvtáros
 Hunyadi Piroska könyvtáros
 Izsépi Edit könyvtáros
 Nyári Ferencné könyvtáros
 Pajkossy Györgyné könyvtáros
 Pamlényi Ervinné könyvtáros
 Poós Lívia könyvtáros
 Sárkány Éva könyvtáros
 Szabó Föreich Antal könyvtáros
 Szilágyi István könyvtáros
 Simon Istvánné könyvtáros
 Varga Irén könyvtáros
 Ventura Eduárd könyvtáros
 Vérth Zsuzsa könyvtáros
 Zelenka István könyvtáros
 Kutas Istvánné segédkönyvtáros
 Musztács Ágnes segédkönyvtáros
 Pálvölgyi Endre segédkönyvtáros
 Szokolóczi János segédkönyvtáros
 Wirth Erzsébet segédkönyvtáros
 Börcs Gyula tudományos főmunkaerő
 Koródi István tudományos főmunkaerő

Madár Lajos tudományos főmunkaerő
 Dömötör Lajos könyvtári munkaerő
 Hetési István könyvtári munkaerő
 Kiss József könyvtári munkaerő
 Kovács János könyvtári munkaerő
 Rózsa Kálmán könyvtári munkaerő
 Török András könyvtári munkaerő
 Winkler Gyula főelőadó

Utószó helyett

E lexikon jellegű adatközlés ketős célt szándékozott kitűzni és szolgálni.

Egyrészt, emlékezni kívánt a nagy múltú Alma Materre, valamint a kortársakat – a kortársaikról szándékozott emlékeztetni. Másrészt, az utókor számára a múlt megismerésének egy sajátos történeti szeletét kívánta adni a második világháború utáni első évtized, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc előtti egyetlen esztendő metszéspontjában/törésvonalán, mintegy kor- és kórképet nyújtva.

Jegyzetek

¹ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Értesítője 1954/55.* Felelős kiadó: Dr. Lengyel Béla. Egyetemi Nyomda, Budapest, Dohány u. 12-14. – F. v.: Janka Gyula. Budapest, 1956. március (a továbbiakban: Értesítő)

² Nagy Imre első kormánya: 1953. július 4.–1955. április 4.

³ Értesítő 17-18., 25–73.

⁴ Értesítő 18-19., 73–92.

⁵ Értesítő 20-21., 92–107.

⁶ Értesítő 21-22., 107–142.

⁷ Értesítő 22-23. 142–171.

⁸ Értesítő 13.

⁹ Értesítő 20.

¹⁰ Értesítő 92–93.

¹¹ Értesítő 93–94.

¹² Értesítő 94–95.

¹³ Értesítő 96–97.

¹⁴ Értesítő 98.

¹⁵ Értesítő 98–99.

¹⁶ Értesítő 99.

¹⁷ Értesítő 100.

¹⁸ Értesítő 100–101.

¹⁹ Értesítő 101–102.

²⁰ Értesítő 102.

²¹ Értesítő 103.

²² Értesítő 104.

²³ Értesítő 104.

²⁴ Értesítő 105–106.

²⁵ Értesítő 106.

²⁶ Értesítő 107.

²⁷ Értesítő 18.

²⁸ Értesítő 19.

²⁹ Értesítő 73–75.

³⁰ Értesítő 75–78.

³¹ Értesítő 78–79.

³² Értesítő 80–81.

³³ Értesítő 81–82.

³⁴ Értesítő 83.

³⁵ Értesítő 83–84.

³⁶ Értesítő 84–85.

³⁷ Értesítő 86–87.

³⁸ Értesítő 87–88.

³⁹ Értesítő 89–91.

⁴⁰ Értesítő 91.

⁴¹ Értesítő 91.

⁴² Értesítő 171–172.

⁴³ Értesítő 173–174.

⁴⁴ Értesítő 174–176.

⁴⁵ Értesítő 176–177.

⁴⁶ Értesítő 177.

⁴⁷ Értesítő 177.

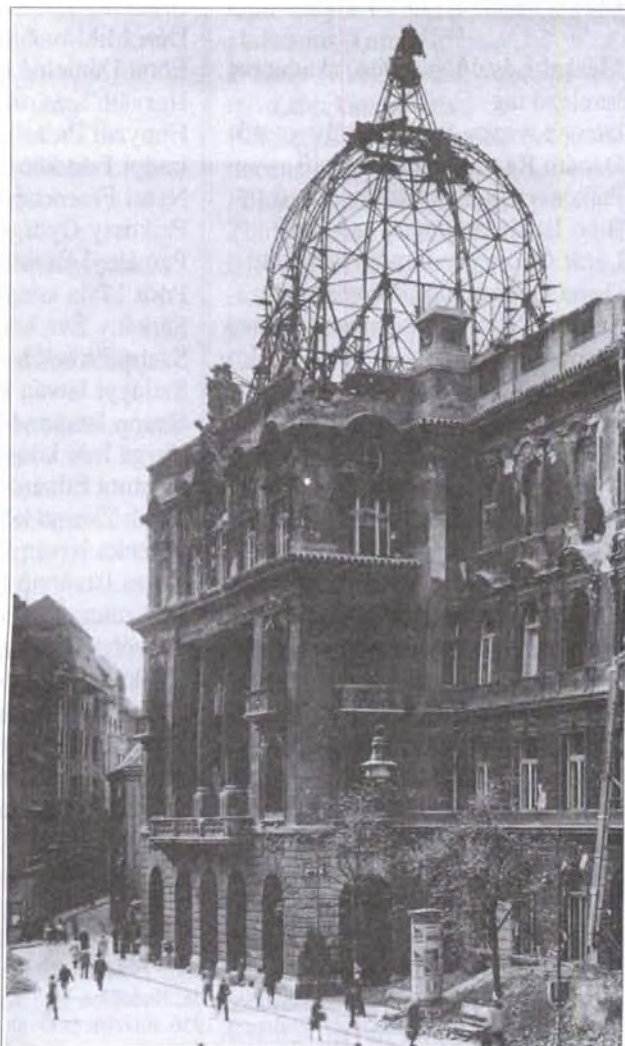
⁴⁸ Értesítő 178–179. (A könyvtár címe nincs feltüntetve – F. G.)

178–179. p.

1.

3.

2.

4.

1. A budapesti tudományegyetem Egyetem téri főépülete 1900 körül

2. A budapesti tudományegyetem főépületének rekonstrukciós terve (1945, Fővárosi Levéltár)

3. A budapesti tudományegyetem az ostrom után, 1945-ben

5.

4. A pesti tudományegyetem első magyar nyelvű pecsétnyomója (1848)

5. A pesti tudományegyetem jogi karának pecsétnyomója (1848)

6. A nagyszombati egyetem allegóriája (rézmetszet, 18. század)

Színes képek egy 375 éves univerzitás történetéből

Szögi László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben

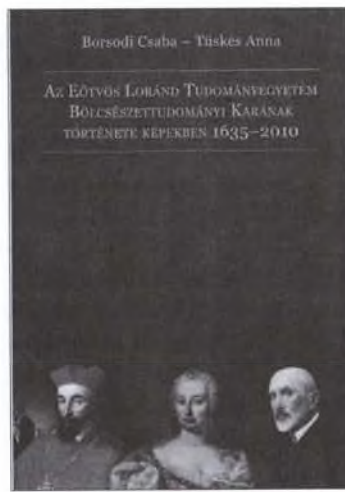
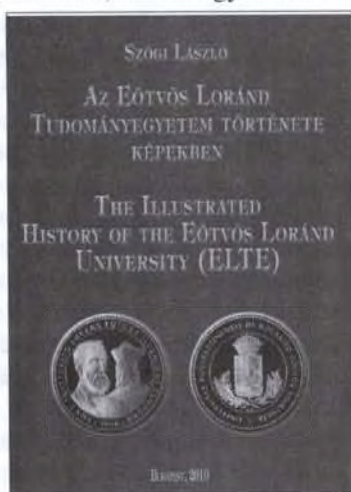
Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2010, 291 p.
ISBN 978 963 2841 47 2

Borsodi Csaba–Tüskés Anna: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010

Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2010. 293 p.

ISBN 978 963 2841 69 4

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Magyarország legrégebbi folyamatosan működő egyeteme, ahol 1635-ben indult meg a tanítás. Pázmány Péter érsek Nagyszombatban alapította meg az egyetem jogelődjét, amely azóta is megszakítás nélkül szolgálja a magyar felsőoktatást, a magyar tudományt. Adatok hosszú sorával lehetne érzékelteni, hogy mennyire összefonódott az egyetem a magyar kultúrával, a tudománnyal, a művészettel, vagy akár a közélettel. Kevés olyan egyetem lehet a világon, amelynek alapítása háromszázadik évfordulóján törvénybe iktatták a tudomány és nevelésügy terén szerzett érdemeit! Mindemellett ne felejtjük el, hogy az egyetem korábbi diákjai és professzorai közül öten lettek Nobel-díjasok, az Alkotmánybíróság tagjainak 70%-a kötődik professzorként egyetemünkhöz, és ha belepillantunk egy mai szépirodalmi könyvtoplistába, biztos, hogy találunk rajta ELTE-s kötődésű alkotót.¹ Nyolc kar, harminckétezer hallgató, ezernyolcszáz oktató, nyolc közoktatási intézmény, művészeti és sportlétesítmények, campusok és könyvtárak szegélyeznék utunkat, ha körbejáránk. De a számok önmagukban mit sem érnek. Mediatizált világunkban pontosan tudhatjuk, mennyit ér, ha nem csupán írásos, hanem egyéb formában megőrzött múltunk is van. Fényképfelvételek, videók, hangfelvételek is mutatják egy intézmény dicső múltját. 2010-ben, az alapítás 375. évfordulóján két könyvben is bemutatta az ELTE a tárgyi emlékek fényképes lenyomatait: az első az egész egyetem történetével, míg a második a Bölcsészettudományi Kar (BTK) történetével foglalkozik.

Jól tudjuk, hogy nem a Pázmány Péter érsek által alapított volt az első magyar egyetem, de a korábbi kísérletek nem bizonyultak életképesnek. Mind I. Lajos 1367-es pécsi kísérlete, mind a Zsigmond király féle 1395-ös óbudai, mind pedig az 1467-es, I. Mátyás királyhoz kötődő pozsonyi egyetem megszűnt rövid működés után. Bő százötven évnek kellett eltelti ahhoz, hogy 1635. május 12-én Pázmány Péter kiadja az esztergomi érsek akkori székhelyén, Nagyszombatban az első hosszú történetet megélt egyetem alapítólevelét. Ebben Pázmány így fogalmazta meg fő célját: „Minden más eszknél előbbrevalónak tűnt föl előttünk, hogy Tudományos Egyetem emeltessek, ahol a harcias nemzet lelkülete megszelídüljön és az egyházkormányzásra és az állam szolgálatára alkalmas emberek képeztessenek.” A kétkarú akadémia, amely bölcsészeti és teológiai fakultásból állt, nem felelt meg ugyan a korabeli, négykarú egyetemi fogalomnak, ám a jezsuita oktatási rendszerbe

tökéletesen illeszkedett. A pápai megerősítés hiányában II. Ferdinánd volt az, aki felruházta az új akadémiát minden olyan joggal, amellyel a birodalom híres, régi egyetemei bírtak. Így indulhatott meg 1635. november 13-án a bölcsészettudományi karon a tanítás. Itt kell megemlíteni az egyetem első rektorának, Dobronoki Györgynek a nevét, aki

Pázmány közvetlen munkatársa volt. Röviddel az alapítás után, Lósy Imre és Lippay György érsek végrendeleti hagyatékából, 1667-ben megindulhatott a jogi oktatás is az egyetemen, így már három karral rendelkezve, csupán az orvosi stúdiumok hiányoztak a klasszikus univerzitás fogalmának beteljesítéséhez. Ennek megalakulásához Mária Terézia 1769-es rendeleteit érdemes megemlíteni: a júliusi adománylevelével „királyi pártfogásba” vette az egyetemet, míg a novemberi rendelet létrehozta az Orvosi Kart is.

Mindkét kötet hiánypótlónak számít abban a tekintetben, hogy bár mind az ELTE, mind a BTK története írott forrásokban jól dokumentált,² a gazdag képanyag mindkét könyvben számos újdonságot kínál az érdeklődők számára. A témával foglalkozók által jól ismert tárgyi források (mint például az egyetem alapítólevele, ennek II. Ferdinánd általi megerősítése, vagy Temple János híres 1885-ös festménye az alapítólevelével aláírásáról) mellett számos érdekességgel is találkozhatunk: Pázmány

Péter sétatortáját, az egyetem első rektori pédumát, illetve a bölcsészkar vagy a teológiai kar díszbotját nem biztos, hogy mindenki ismeri. Külön érdekesség egy egyetem-történelmi képekgyűjteményben a Nagyszombatban, az alapítás centenáriuma Kazy Ferenc által kiadott egyetem-történelmi kiadvány, a *Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu* címlapja³. Korabeli rektori naplók, oklevelek színesítik az egyik művet, míg a BTK történetének képekgyűjteményében például Szentiványi Márton teológus, egyetemi tanár, az egyetem volt rektora egyetemi előadásait, teológiai fejtegetéseit ismerhetjük meg.⁴

Az egyetem történetében az 1700-as évek végén két főbb vitapontot lehet kiemelni: az elavult oktatási struktúra és a székhely kérdését. A nagyszombati székhelyet, jól dokumentálhatóan, már Pázmány korában is ideiglenesnek szánták, amelyet az alapítólevél is megerősít: „Ha idő múltával (ha Isten a török igától megszabadítja) alkalmasabb város találkoznék az Egyetem számára, szabadságában álljon a Jézus Társaságnak ezt a mi alapításunkat máshová átvinni, úgy azonban, hogy az esztergomi egyházmegyén kívül ne kerüljön.” Mária Terézia nem ellenezte a költözést, ám úgy gondolta, hogy előbb az oktatási-tanulmányi rendet kell megváltoztatni. Ráadásul az egyetem fenntartása tekintetében vadoztatúj helyzetet teremtett a jezsuita rend 1773-as felszámolása is. A hosszú vajúdas végül eredményt hozott, és a helytartótanács 1777. február 27-én értesítette az egyetemet, hogy a királynő Budára, a királyi palota épületébe helyezte az intézmény székhelyét.⁵ A költözés, a tanulmányi változtatások, az oktatás-kutatás differenciálódása vezette Mária Teréziát arra, hogy 1780-ban kiadja a Diploma Inauguralét, amely egységesen összefoglalta az egyetem jogait, és lényegében második alapítólevélnek tekinthető. Néhány éven belül azonban ismét költözni kellett az egyetemnek, amely így II. József alatt lett pesti székhelyű. Az ezt követő évek nem a nyugodt, tudományos munka jegyében teltek: az első (1777) és a második (1806) Ratio Educationis nem hozta kellemes helyzetbe a magyar oktatást. Az egyetem egyre inkább a bécsi Universitas hatása alá került, és igen sok döntésben veszítette el önállóságát. Mindennek többen hangot is adtak a reformkor és a reformországgyűlések kezdetén, és ez vezetett el ahhoz, hogy az 1848-as márciusi események fősodrában találhatjuk az egyetemi ifjúságot is. Itt kell megemlíteni az áprilisi törvények közül a 19. törvénycíkket⁶, amely kimondta az egyetem függetlenségét, s az oktatás liberális alapeszméit foglalta magába: „Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: melyik tant, és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehesen; másrészt: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.” (2.§) Csodálatos kép- és szöveganyag díszíti ezt a részt mindkét könyvben, közte az egyetemi ifjúság kilenc pontos követelése a *Pesti Hírlap* 1848. március 19-i számából, egyetemi oklevelek és korabeli tanárok portréi, illetve életútíráisai.

A kiegyezés utáni korszak végre főleg a tudomány jegyében telt az univerzitáson. Az egyetem sokat fejlődött, így ha be nem is hozta évszázados lemaradását a fejlettebb európai államokkal szemben, a különbség jelentősen csökkent. Az egyetemi képzés mind tartalmában, mind szervezetében sokat korszerűsödött. Az oktatók között ekkor alakultak ki azok a kategóriák, amelyekre ma is előszeretettel hivatkozunk: a nyilvános rendes tanárok, a nyilvános rendkívüli tanárok és a magántanárok rendszere. A hallgatói létszám sokszorosára nőtt, és kezdett világossá válni, hogy a rohamléptekkel fejlődő ország szakemberszükségletét az egyetem nem tudja kielégíteni. Mindez annak fényében is igaz volt, hogy a diákok számát tekintve a budapesti egyetem a világ élvonalába tartozott. A problémákat tetézte, hogy sokszor a tanszabadságot liberálisabban értelmezték a liberálisnál, így a tantervekben, a számonkérésben néhány karon komoly problémák adódtak. Ráadásul a 20. század első két évtizedének kaotikus politikai változásai az egyetemet sem kerültek el: egyre több nyomorgó diák, csökkenő oktatói javadalmazások, politikai befolyásolási kísérletek jellemezték a korszakot. Pozitívumként említhető mindezek mellett, hogy 1900-ban – Weber Antal, Baumgarten Sándor és Herczegh Zsigmond tervei alapján – felavatták az egyetem új központi épületét,⁷ illetve hogy a közoktatási miniszter 1895-ben engedélyezte a nők beiratkozását az egyetemre. Így emlékezhetünk meg Glücklich Vilmárról, akinek személyében az első nőhallgató iratkozhatott be az 1895/96-os tanévben a bölcsészkarra. A kötetek képanyagának segítségével megismerhetjük a korszak jelentősebb tanáregyéniségeit, és pályamunkák, levelezések, egyetemi kérvények, tanácsulési jegyzőkönyvek segítségével betekintést nyerhetünk a 19. század végének, illetve a 20. század elejének magyar felsőoktatásába. Külön örömmel forgathatjuk a kiadványban a bölcsészkarral kapcsolatban a Nyugatosok arcképcsarnokát.

Az 1920-as években a kormányzat viszonylag nagy összegeket költött a magyar felsőoktatásra, ám a források jelentős része az új vidéki egyetemeket, és nem az 1921-től hivatalosan is Pázmány Péter Tudományegyetemnek hívott budapesti univerzitást gazdagította. Ráadásul a harmincas évek elejének gazdasági válsága egyetemünket is érzékenyen érintette. Nem túl ideális körülmények között került sor az egyetem fennállásának háromszázadik évfordulójának megünneplésére, amely azonban nagy hazai és nemzetközi elismerést szerzett az intézménynek. A kötetből kiderül, hogy nyolcvanegy európai és amerikai egyetem küldte el delegációját az ünnepségre. Az ünnepség egy részlete immár híradófelvétel formájában is megtekinthető a világhálón: a Magyar Világhíradó 586. része⁸ foglalkozott 1935 májusában az eseménnyel. A filmen megtekinthető részlet kiválóan mutatja a 300 éves egyetem és az esemény rangját: „a Pázmány Péter Tudományegyetem jubileumán a hercegprímás, az egyetem tanácsa és tanári kara a diákifjúsággal ünnepi menetben vonult át a hálaadó istentiszteletre.”

Mindezt betetézte, hogy a magyar országgyűlés külön emléktörvényben⁹ emlékezett meg az egyetemről:

1. § Magyarország törvényhozása az Isteni Gondviselés iránt való hálaérzéssel iktatja törvénybe Pázmány Péternek azt a kimagasló érdemét, hogy a három részre tépett Magyarország legválságosabb viszonyai között az egyetem alapításával lerakta azt a fundamentumot, melyből a tudománynak az ország szellemi életét hosszú időken keresztül tápláló mai Alma Matere fejlődött.

2. § A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem évszázadok viszontagságai közepett is mindig hű maradván alapítójának tudományos célkitűzéséhez, hivatásának magasabbrendűségébe vetett hittel, gazdag eredményekkel munkálta és fejlesztette a tudományt s tíz emberöltőn keresztül Isten, Haza és a Tudomány szolgálatára s a nemzet egészének javára nevelte polgárait. A törvényhozás ezért törvénybe iktatja az egyetemnek a magyar tudomány és a nevelésügy terén háromszáz éven át szerzett érdemeit.

A magyar Parlament által a trecentenárium alkalmából, 1935-ben elfogadott ünnepi törvénycikk első oldala (ELTE Levéltára, Egyetemtörténeti Gyűjtemény)

Ráadásul a dicsőséget adományokkal is megerősítették az országgyűlési képviselők, hiszen körülbelül húsz, az államkincstár tulajdonában lévő és az egyetem céljait szolgáló ingatlan a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek ajándékoztak (köztük például a magyar királyi Csillagvizsgáló Intézetet vagy a Budapesti Földregési Observatóriumot épületeikkel, tartozékaikkal, mindennemű tudományos és egyéb felszereléseikkel együtt).¹⁰ Mindezt ráadásul igen kedvező formában, hiszen ahogy a törvény fogalmazott: „ezen ingatlanok tulajdonjogának átszállása és telekkönyvi bekebelezése illetékmentes.”¹¹

A nagy történelmi kataklizma, a második világháború és a nyilas kormányzat nem segítette elő a minőségi felsőoktatás fenntartását, ráadásul a harcok hatalmas veszteséget okoztak mind az épületekben, mind pedig a könyvekben és egyéb felszerelésekben. Az újjáépítés megkezdődött ugyan a világháború befejeztével, de a politikai helyzet, a labilis polgári demokrácia nem tudta megvédeni az egyetemet a kommunista befolyástól. 1947-ben megszervezték az esti oktatást, 1951-ben pedig a levelező tagozatot, hiszen minél rövidebb idő alatt kellett nagyszámú rendszerhű értelmiségit (ki)képezni. Ráadásul 1949-ben megtörtént a bölcsészkar kettéválasztása, megalakult a Természettudományi Kar, majd 1950-ben leválasztották az egyetemről a Hittudományi Kart. 1951-ben az Orvostudományi Kar is önállósult,

Jegyzetek

¹ <http://www.manca.hu/index.php?gcPage=/public/melleklet/hirlista&id=25>

² A téma iránt érdeklődőknek a gazdag frott források közül is jó szívvel ajánlható Papp József *Hagyományok és tárgyi emlékek* az

így két történelmi karától volt kénytelen búcsúzni egyetemünk. Kezdett kialakulni a szocialista egyetem, 1950-től immár a világhírű fizikusnak, Eötvös Lorándnak a neve alatt.

Az ötvenes évek az egyetemi autonómia semmibevételéről, a felvételi és oktatási rendszer igazságtalanságairól, és a mindent elborító ideológiáról marad emlékezetes. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1956-os forradalomban az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatóival az első sorokban találkozzunk. Sajnos a forradalom utáni retorziók nem éppen szívderítőek az egyetem történetében. Az ezt követő időszakban alakultak ki az egyetemi KISZ szervezetek, a pártnak pedig sok területen vétőjoga volt az egyetemi döntések tekintetében. A nyolcvanas évektől láthatóvá vált, hogy a szocialista rendszer megreformálhatatlan, így az 1989-es események előtt az ELTE tanári kara és hallgatósa is kulcsszerepet vállalt a változásokban. A korszakot - nem meglepő módon - főleg jegyzőkönyvek, jelentések, szabályzatok, tájékoztatók dokumentálják képi formában.

A rendszerváltás után gyökeres változások jellemezték mind az egész magyar felsőoktatás, mind pedig az ELTE életét. Az oktatást megszabadították ideológiai béklyóitól, korszerűsítették, átalakították a curriculumokat. Új felsőoktatási törvények, a Bolognai-rendszer bevezetése, a nemzetközi kapcsolatok újraépítése és az egyetemi autonómia visszaállítása jellemezte a kilencvenes éveket. Az ezredforduló után az ELTE immár nyolc karral képviseli magát a magyar felsőoktatási térképen, ezzel a legnagyobb képzési kínálatot nyújtó magyar intézmény.

A két kötetben az egyetem és a kar történetének írásos és fotóanyaggal illusztrált bemutatását az egyetem épületeinek bemutatása, illetve az egyetem rektorainak és a kar dékánjainak listája követi. Recenzióknak végén meg kell említenünk a gazdag felhasznált forrásanyagot, és a két kötet kiváló szerzőit: a szövegeket Szögi László és Borsodi Csaba írta, míg a páratlan képanyagot Kassa Melinda és Tüskés Anna válogatta.

Recenzens kifejezi abbéli reményét, hogy ez a két szép, igényes kötet meghozza az Eötvös Loránd Tudományegyetem többi karának is a kedvét ahhoz, hogy csodálatos múltjukat és kiemelkedő jelenüket képes formában is megörökítsék.

Gosztonyi Gergely

Eötvös Loránd Tudományegyetemen című könyve 1982-ből (ISBN 963 461 680 1)

³ Bár a két kiadványban sok helyütt található – érthető – átfedések, Kazy Ferenc művéből az ELTE története könyvben egy 1738-

as, míg a BTK története könyvben egy 1737-es változat címlapja szerepel.

⁴ Szentiványi sokoldalú ismeretterjesztő munkájának jogi vonatkozásai is vannak, hiszen ő volt az, aki (többek között) Werbőczy Tripartitumát és az országgyűlési törvénytárat megpróbálta egy-egybe foglalni, és ezek jelölésére 1696-ban ő használta először a Corpus Juris Hungarici (A magyar jog gyűjteménye [“Magyar törvénytár”] elnevezést).

⁵ Érdekeség, hogy az egyetem aulája a budai vár trónterme lett.

⁶ 1848:19. törvénycikk a magyar egyetemről

⁷ Ez ma is az ELTE központi épülete a belvárosi Egyetem téren, bár impozáns kupolája sajnálatos módon megsemmisült a II. világháborúban.

⁸ <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=1450>

⁹ 1935:5. törvénycikk a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulójáról

¹⁰ 4. § (1)

¹¹ 4. § (2)

Nagymonográfia Ausztria államszervezetéről (1918–1955)

Szabó István: Ausztria államszervezete, 1918–1955

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei. Jogtudományi monográfiák 2.

Budapest, PPKE JÁK, 2010, 624 o.

ISBN 978-963-9206-78-6

2. fejezet: Ausztria nemzetközi jogi viszonyai 1918 és 1933 között

3. fejezet: Az 1920. évi alkotmány és novellái (1925, 1929)

4. fejezet: Az Osztrák Szövetségi Állam 1934. évi Alkotmánya

5. fejezet: A német fennhatóság időszaka (1938–1945)

6. A négyhatalmi megszállás és az

Magyarország és az Osztrák Birodalom közötti évszázados közjogi kapcsolódás gazdagon megjelenik a történelmi, jogtörténelmi szakirodalomban. Ezzel szemben Ausztriának az 1918-as különválás és az 1955 közötti korszaka már ritkább a magyar nyelvű literatúrában.¹

Szabó István habitusában kiemelkedő elem a heidelbergi és bécsi tanulmányútjai során elsajátított német-osztrák jogtörténelmi kultúra. Ezt egyértelműen interiorizálva találjuk.² Figyelemre méltó még a szerző kötődése az őt szárnyra bocsátó miskolci jogtörténelmi műhelyhez, amelyet Stipta professzor jegyez.³

Előzetesen megállapíthatjuk, hogy a monográfiából a német-osztrák közjogtörténelmi hagyományok legjobbjából merítő, pedáns, vegytisztán teoretikus és közjogtörténelmi-dogmatikai elemzést ismerhet meg az olvasó. A munka plasztikusságát növeli az európai példák feldolgozása.

A monográfia szerkezete kiérlelt és szilárd. A tartalomjegyzék bőséges és informatív, az előszó példásan kompakt, a rövidítések (közel félszáz) növelik a szöveg ökonomikusságát.

Unikumnak tűnik a fordításjegyzék a szakkifejezéseket illetően. A recenzenst személy szerint is inspirálta a fordítási megoldások kiválasztásának értékelése. Az alapfogalmak magyarítása átgondolt és korrekt, bár szakmai diskurzust is elindíthat.

Az egyes fejezetek igazodnak Ausztria történetének periódusaihoz:

1. fejezet: Német-Ausztria államberendezkedése (1918–1920)

1955-ös államszerződés.

Az anyagot feldolgozó apparátus imponáló.⁴ A tárgymutató nagyon részletes, a német tartalomjegyzék keretezi a munkát. Szabó István jelentős európai irodalmi transzfert is végrehajtott, hiszen az elemzett szakirodalom⁵ több mint 80%-a német nyelvű. A beépített irodalom fele a vizsgált korszakban keletkezett, közel fele mai értékelés. Az irodalmi források időhorizontja 1880–2008-ig terjed.

Terjedelmes részt foglalnak el – majdnem 100 oldal – az alkotmányszövegek:

Az Osztrák Köztársaság 1920. október 1-jei alkotmánya, az 1925-ös és az 1929-es alkotmánynovellával egy-egy szerkezetbe foglalva (magyar nyelvű fordítás);

Az Osztrák Szövetségi Állam 1934. évi alkotmánya és a Hivatásrendi átmenetről szóló 1934. június 19-i alkotmánytörvény.

A recenziens szerint – annak ellenére, hogy választott célkitűzését, Ausztria 1918 és 1955 közötti államszervezetének bemutatását a szerző maradéktalanul és kiemelkedően teljesíti – tökéletesebbé tenné a munkát, ha a pártok és a politikusok személye jobban előtérbe került volna. Informatívna kellene minősítenünk, ha Ausztria államszervezetéről informáló térkép is járult volna az értékes munkához.

Összegezve: az a véleményünk, hogy Szabó István monográfiája kiérlelt és csiszolt alapmunkával gyarapította az európai alkotmánytörténet magyarországi irodalmát – szakmai reputációját tovább gyarapítva.

Jegyzetek

¹ Így pl. Zöllner, Erick: *Ausztria története* (Budapest, 2000); Braune-der, Wilhelm: *Oszták alkotmánytörténet napjainkig* (Pécs, 1994)
² Ezt jelzik az alábbi munkák: *Az államfő jogállása a Weimari Köz-társaságban* (Budapest, 2000); *Német alkotmányfejlődés 1806–*

1945. (Budapest, 2002)
³ Ez a szerző által citált művek számában is nyilvánvaló.
⁴ 365 §-t találunk, 2188 jegyzetet.
⁵ Mintegy 220 tétel

Az ELTE *Bibliotheca Iuridica* sorozatának jubiláns, 50. kötete Schweitzer Gábor kimagasló eredmény-nyel megvédett PhD-értekezésének átdolgozott változata. A szerző szép kiállítású és könyvészetileg is magas színvonalú művében az eddig elhanyagolt budapesti *közigazgatási jog* két világháború közötti történetével foglal-

kozik. Hangsúlyozni kell: a könyv írója a közigazgatási jogtörténet, és nem a népszerűbb, lazább tudományos kontúrokkal bíró közigazgatás-történet fontos részleteit kutatta és tette közzé. Köztörténészeinknek folyamatosan bizonygatjuk, hogy ez a témakör komoly állam-és jogtudományi ismereteket feltételez, és tudományos mélységben csak ezzel a speciális szakértelemmel tárható fel. A szerző kiválóan alkalmas erre a feladatra, hiszen jogásként megfelelő szakmai jártasságot szerzett a vonatkozó törvények, egyéb jogi normák autentikus értelmezésében, és azok közé tartozik, akik kellő időt szánnak az elsődleges források feltárására.

A szerzői témaválasztás másik jellegzetessége – szokásos toposszal élve – a *helytörténelmi* közelítés. Ennek természetesen vannak kockázatai, hiszen a kutatói mozgáster korlátozottabb, az elemzés tematikai és földrajzi horizontja szűkebb, a vizsgált folyamatok esetlegesebbek, a helyi események nem feltétlenül tükrözik az országos tendenciákat. A szerző – álláspontom szerint – már akkor jól döntött, amikor „valóság közeli” PhD-tárgykört választott, és „csupán” törvényhatósági szintű elemzést vállalt. A feldolgozás is következetes, hiszen a könyv a fővárosi önkormányzati intézmények történetét saját közegében vizsgálja, nem vetíti vissza az országos tendenciákat, a helyi közigazgatás tényleges folyamatait követi nyomon.

A mű bemutatja a fővárost egységesítő 1872:36. törvényt, és részletezi ennek a törvényhatósági bizottságra vonatkozó szabályait. Ezt követően ismerteti a fővárosi törvényhatósági bizottság 1920. évi újjáalakítását, az 1924. és 1930. évi helyhatósági testületi reformok törvényi hátterét. A feldolgozás középpontjában az 1930:18. tc. megalkotásának folyamata, a törvényter-

Fontos könyv a fővárosi önkormányzat történetéről

Schweitzer Gábor:

Az önkormányzat színe és fonákja. A fővárosi törvényhatósági bizottság törvényi szabályozása 1920–1930 között

Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai. Publicationes Cathedrarum 50. ISBN 978 963 2362 4 58 – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 280 p.

vezet dogmatikai elemzése, továbbá képviselőházi és felsőházi vitája áll. A könyvet magas színvonalon megírt – a Horthy-korszak közjogi természetének megítélését árnyaló – összegzés zárja.

Már az értekezés elbírálásakor pozitívan értékeltük a feldolgozás alaposságát. A kiadás alapjaként szolgáló disszertáció sem csupán hosszas alkotófolyamat eredménye, hanem olyan munka volt, amelynek részeredményeit a szakmai közvélemény korábban megismerhette, és véleményezhette. A nyolc tárgybeli tanulmány, és a jól sikerült munkahelyi vita ismertté tette a szerző Budapest-történelmi munkásságát. Schweitzer Gábor értekezése és továbbfejlesztett jelen műve az adott témakör legteljesebb szintézise, eddigi egyetlen tudományos összegzése.

A szerző az archivált források és a jogi normák elemzése révén meggyőzően bizonyítja a konzervatív időszak önkormányzat-ellenes törekvéseit, zavarodott centralizmusát és egyes társadalmi rétegekkel szembeni markáns ellenszenvét. A könyv jól példázza azt a korabeli (de gyakorta újjáéledő) kormánypárti törekvést is, amellyel a közigazgatást a politika szolgálatába kívánták kényszeríteni.

A könyv különleges értéke, hogy alkotója a tárgybeli primer forrásokat dolgozta fel. A levéltári anyagok mellett kellő szerepet kapott a politikai publicisztika, a hírlapirodalom releváns – és kiegyensúlyozott módon szelektált – forrasköre. A feldolgozás példaadó módszertani jellegzetessége, hogy a szerző figyelme kiterjed a gyakorlat, a jogi érvényesülés szintjére is. A mű feldolgozási technikáját tekintve komplex, a kívánatos mértékben vegyíti az elemző, a kommentáló és illusztráló írásmódot.

A tudományos következtetések megalapozottságát nézve először a források mennyiségét kell említeni. Az ezer fölötti hivatkozás önmagáért beszél, a könyvhöz felhasznált monografikus feldolgozások, kézikönyvek, szaktanulmányok biztos alapot adnak a tudományos szintű következtetésre. Helyeslem, hogy a szerző a kutatás megalapozottsága és a tudományos biztonság igényének megfelelő mértékben, korrekt módon használta a levéltári forrásokat. Fontosnak vélem, hogy Schweitzer Gábor – pontos intézmény- és jogtörténeti ismeretek birtokában – teljes szakmai bizottsággal értelmezi az általános történeti és politológiai jellegű műveket. Ez a sajátosság önmagában megkerülhetlenné teszi a művet.

A könyv belső arányai jók, a szerző helyes mértékben foglalja össze az országos és a fővárosi közigazgatás folyamatait. Korábban említettem, hogy az értekezés szerzője az értekezés tárgyában nyolc komoly tanulmányt írt, de a könyv nem ezek összeszerkesztett változata, hanem feszes belső arányokat tartó, önálló munka. A mű tartalmi, szerkezeti és terjedelmi szempontból – az összehasonlító módszer által is megkívt – egyensúlyban van.

A könyv olvasmányos, jó stílusban készült, egy rendkívül művelt szerző produktuma. Hivatkozási rendszere korrekt, a jegyzetek alapján minden idézett bibliográfiai egység visszakereshető, ellenőrizhető. Helyeselhető a forrás- és irodalomjegyzék tagolása, a tudományos művek összegző elkülönítése és az alkalmazott rövidítési technika is.

*

Schweitzer Gábor fontos könyvet írt a két világháború közötti fővárosi közigazgatásról. A kiválasztott évtized (1920–1930) a budapesti törvényhatósági bizottság reformjának békés korszaka, a nemzeti-konzervatív ideológia zajtalan érvényesítésének periódusa volt. Nagy szükség lenne a kutatás időbeli kiterjesztésére, a következő másfél évtized markánsabb, az önkormányzati mozgásteret jelentősen csökkentő törvényhozási és kormányzati döntéseinek feldolgozására. Reméljük, hogy a szerző vállalja ezt a feladatot is.

Sipta István

Magyar jogtörténészek tanulmánykötete a 75 éves Werner Ogris tiszteletére

Das Wesen der Rechtsgeschichte.
Werner Ogris zum 75. Geburtstag

Herausgeber: Gábor Máthé – Barna Mezey

ISBN 978 963 693 121 6

– Gondolat Verlag, Budapest, 2010, 140 p.

Első kézbevételekor az olvasó nem is gondolná, hogy egy ilyen szerény terjedelmű könyvben milyen mély tartalom rejtőzik. A két szerkesztő, Dr. Máthé Gábor és Dr. Mezey Barna a bevezetőben ismerteti a megjelenés apropóját, miszerint egy budapesti találkozójukon Dr. Werner Ogrisszal élénk eszmecsere folytattak a jogtörténetről és annak jövőjéről. E találkozó so-

rán jött az ötlet, hogy a hazai jogtörténész műhelyek felősei tisztelegő kötettel köszöntsék Ogris professzort 75. születésnapja alkalmából.

Werner Ogris az osztrák és német jogtörténet kiemelkedő alakja. Számos (többek között a tokiói, a kansasi) egyetem vendégprofesszora, 2005-ben a pozsonyi főiskola jogtudományi karának dékánja is volt. Tagja az osztrák, a szász és a Holland Királyi Tudományos Akadémiának, tiszteletbeli doktor több egyetemen. A professzor meghatározó szerepet játszott a magyar–osztrák akadémiai kapcsolatok kiépítésében, hosszú ideje szakmai támogatója és érdemi segítője a magyar jogtörténet művelőinek. Kimagasló tudományos tevékenysége, az európai jogtörténetben betöltött szerepe vitathatatlan.

A tisztelegő mű nyolc szerzője azonos témakörben, de más-más megvilágításban szolt a jogtörténet lényegéről, múltjáról, jövőjéről és az osztrák–magyar jogtörténeti kapcsolatokról. A tanulmányok sokrétűek, de egyazon irányba mutatnak: a joghistória a jogi oktatás szempontjából elengedhetetlen disciplina, s minden jogász számára feltétlenül szükséges ismeretkör.

Az első tanulmányban Dr. Balogh Elemér, alkotmánybíró, a Szegedi Tudományegyetem tanára írta le

gondolatait arról, hogy mit jelent egyazon időben jogtörténésznek és alkotmánybírónak lenni. Összefoglalta a szakma kihívásait, kutatási céljait, mindazon momentumokat, amelyek eddigi oktatói pályafutására hatással voltak. Említette németországi tanulmányújtját, ottani kutatási témáit, így a középkori magyar egyháztörténetet. Felidézte a Bónis György által összegyűjtött egyháztörténeti adattár összeállításának előtörténetét és az 1997-ben napvilágot látott *Szentszéki regeszták* című mű kiadási körülményeit.

Dr. Homoki-Nagy Mária Gondolatok a jogtörténet szerepéről és helyzetéről a 21. század elején címmel fogalmazta meg téziseit. Véleménye szerint a jogtörténeti kutatásokat nem lehet kizárólag az egyetemes fejlődésre alapozni, hanem meg kell vizsgálni az egyes népek, nemzetek jogintézményeit. A szerző ráirányította a figyelmet a Max Planck Intézet hároméves kutatási programjára, amely célul tűzte ki a jelentősebb európai kódexek hatásvizsgálatát. Ezt követően tárgyalta az 1848 utáni magyarországi kódex-tervezeteket, és utalt arra, hogy milyen hatások nyomán jöttek létre a jogösszefoglaló művek és szakirodalmi összefoglalások. Külön kitért a magyar és osztrák polgári törvénykönyv(tervezetek) közötti párhuzamokra.

A következő tanulmány írója *Dr. Kajtár István*, aki röviden ismertette kutatási területeit, elemelve a területi sajátosságok és a helyi körülmények relevanciáját a jogtörténeti ténykutatásban. Rámutatott a jeles magyar jogászok munkásságára, és utalt a jogtörténet változatos kutatási lehetőségeire. Kiemelte a jog és a kultúrtörténet viszonyát, hivatkozva Werner Ogris Bécsről írt híres útikalauzára. Írását egy felettebb érdekes fogalommal, a jogtörténeti génbank meghatározással zárta.

Ezt követően *Dr. Máthé Gábor* ismertette gondolatait a jogtörténetről. Definiálta a jogtörténet fogalmát, vázolta a magyar jogtörténet fontos korszakait, és állást foglalt a jogtörténészek mai feladatairól. A jogtörténésznek, aki tanár és/vagy kutató is egyben, ismernie kell az európai államok kulturális fejlődésének alapvető jellegzetességeit. A lexikális tudás, az állandó készség, a jogforrások ismerete, a jogdogmatikai módszer alkalmazása garantálhatja csupán a sikeres munkát. A tanulmány egy hermeneutikai problémát is felvetett, amely a tényállás és a jogi norma között fennálló feszültség miatt keletkezik. A szerző a bíró és jogtörténész tevékenységét állítja párhuzamba.

Dr. Mezey Barna köszöntő gondolatait a szokásjog szerepének elemzésével kezdte, majd azt taglalta, hogyan lett önálló tudomány a joghistoria, és milyen szerep hárul az egyetemi professzorokra a jogtörténet kutatásában. A szerző a magyar jogtörténet oktatásának sajátos helyzetére hívta fel a figyelmet. Hangsúlyozta, hogy milyen fontos a jogi tanulmányok során a jogi nyelvi kategóriák megismerése, amelyeket éppen a jog-

történet segítségével sajátíthat el az elsőéves hallgató. Felvetette, hogy nem csupán az első tanévben kellene oktatni a tárgyat, hanem felsőbb évfolyamon is, ami saját egyetemén már gyakorlattá is vált.

Dr. Rácz Lajos ünnepi köszöntőjének címe: *A jogtörténet szerepe és helye a mai Magyarországon*. Írását a jogtörténet és általában a történelem fontosságának hangsúlyozásával kezdte, majd Lósy Imre és Lippai György hercegprímások tevékenységét említette, akik segítségével a Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetemen 1667-ben létrejött a jogtudományi kar. Ezt követően a jog három tradicionális területével, a római joggal, az egyházi joggal és a feudális joggal foglalkozott, illetve negyedik forrásként említette a Jus Patriumot. A továbbiakban a jogtörténet egyetemi oktatásának történetét tekintette át, utalt Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre munkásságára, majd a 18. századtól napjainkig vázolta a jogtörténet-tudomány fejlődésének főbb állomásait.

Dr. Stipta István a magyar jogtörténet utóbbi húsz évről osztotta meg gondolatait, említve a legfontosabb irányzatokat, szerzőket és műveket. Már tanulmányának elején tisztázta, hogy írásának tárgyát csak a magyarországi intézményekben végzett kutatások képezik. Felvázolta az utóbbi két évtized jogtörténet-tudományának helyzetét, tudományos háttérét, majd kitért a mai generációra, a doktorandusz hallgatókra, akik megfelelő utánpótlást jelentenek a szakma számára. Felidézte a nagy elődöket (Degré, Bónis, Eckhart), akik egyre nagyobb mértékben hatnak a jelenleg alkotókra, és akiknek kultusza örvendetes módon újraéledt. Szólt a konferenciák, a köztörténeti publikációs fórumok (*Rubicon, História*) fontosságáról, majd áttekintette az utóbbi húsz év jellemző kutatási területeit.

A tisztelegő művek sorát *Dr. Szabó István A múlt értéke és hagyománya* című munkája zárja. A szerző azt a kérdést vetette fel, vajon lehet e egy tudományterülettel úgy foglalkozni, hogy nem ismerjük annak múltját, hagyományait. A szerző párhuzamot vont a jogtudomány és filozófia között. Ezt követően az igazságosság fogalmával foglalkozott, majd a szokásjog és az igazságosság, illetve az írott jogi norma és az igazságosság viszonyát elemezte.

Összességében megállapítható, hogy az írásokat a jogtörténet fontosságába vetett hit és a szakma iránti elkötelezettség forrasztja össze. Az olvasó hasznos információkat kaphat a jogtörténet jelenlegi állapotáról, egyben áttekintést is a tudományág lényeges történelmi fordulópontjairól. A könyv bátran ajánlható minden szakmában dolgozó és a jogtörténet iránt érdeklődő olvasónak. Ezúton is kívánunk Dr. Werner Ogrisnek minden szakmabeli nevében boldog születésnapot és további sikeres alkotómunkát!

Somogyi Magdolna

Both Ödön magyar alkotmány- és jogtörténeti tanulmányai

Both Ödön:

Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790-1849
Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 26.
Szeged, 2009, 517 p.

A Balogh Elemér professzor által szerkesztett *Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára* sorozat huszonhatodik kiadványaként jelent meg 2009-ben Both Ödön (1924–1985), a József Attila Tudományegyetem (jelenleg Szegedi Tudományegyetem) Jogtörténeti Tanszékének hajdanvolt vezetője, a szegedi jogtörténészek nagy egyénisége műveinek második kötete.¹ A könyv – az egykori tanítvány és közvetlen munkatárs, Ruszoly József professzor gondozásában, s Antal Tamás közreműködésével – Both Ödön magyar nyelven megjelent tanulmányait adja közre, lényegében az egész tudományos életmű keresztmetszetét adva.

A kötet címe – *Reform és forradalom* – a Both Ödön által tanulmányozott korszakra, a feudális rendiségből a polgári társadalomba való átmenet, azaz a reformkor, valamint a forradalom és szabadságharc időszakára utal. Both tudományos munkásságának legfontosabb területe a szakjogok történetének – választott korszakán belüli – kutatása volt. Ennek megfelelően a könyv – az előzőt követően – a szerző alkotmánytörténeti, majd büntetőjog-történeti és magánjog-történeti tanulmányait tartalmazza. Az alkotmánytörténet körében a szerzőt elsősorban a sajtószabadság kérdése és az esküdtbíráskodás intézménye foglalkoztatta,² míg a magánjog területén írt tanulmányában a feudális tulajdon fő vonásait elemezte.³ Both Ödön a reformkor általa nagyra becsült alakja, Szemere Bertalan munkásságának jogtörténeti földolgozásához is hozzájárított, s a nagy reformer alakját két írásában rajzolta meg.⁴ A kötetben helyet kapott még a szerzőnek a magyar jogtörténetírás 1945 és 1969 közötti történetét vizsgáló tanulmánya, illetve egy rövid cikk a szegedi helytörténetírásról.

A tanulmánykötet súlypontját, egyben Both Ödön munkásságának fundamentumát a magyar anyagi büntetőjog történetét feldolgozó tanulmányok jelentik. E könyvismertetés így a hajdani professzor ezen tárgyú írásaira fókuszál.

Amint arra a szerző *Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban* című értekezésében rámutatott: a „büntetőjog-történeti tudomány (...) elmaradott állapotban sýnlődik” (188. p.). Sajnálatosan ma sem jár messze az igazságtól, aki ezt állítja. A Csemegi-kódexet megelőző büntető-jogalkotás produktumai, a korabeli jogtudomány (pl. Vuchetich Mátyás, Szlemenics Pál) tanításai

a mai büntetőjogászok előtt jórészt ismeretlenek. (Ezen azonban változtathat, hogy időközben Király Tibor fordításában magyar nyelven is megjelent Vuchetich 1819-ben kiadott *Institutiones juris criminalis hungarici* című műve, illetve Nánási László felidézte Szlemenics munkásságát⁵). Both Ödön műveivel sokat tett a magyar büntetőjog-történet fellendítéséért, kiemelkedő tanulmányaiban tetet öltött törekvéséért azonban a büntetőjogász-, s talán a jogtörténész-társadalom sem méltányolta kellőképpen. Írásainak gyűjteményes kötete méltán érdemli meg, hogy a jogtörténeti, egyszersmind a büntetőjogi irodalomban elfoglalja méltó helyét a magyar büntetőjog-történetének mérvadó munkái között.

A recenzió műfaja nem engedi a szerző valamennyi

(majd kétszáz oldalnyi terjedelmű) büntetőjog-történeti tárgyú tanulmányának részletes tartalmi ismeretetését, ezért itt csupán az erőszakos nemi közönség hazai történeti előzményeit bemutatató, *A stuprum violentum a kései feudális magyar büntetőjogban (1790–1848)* című írást elemzem, amely jól tükrözi Both Ödön kutatómódszer-

tanának erőit, szemléletmódjának komplexitását.

Kiindulásként rögzítem, hogy a szerzővel megegyező véleményem szerint a büntetőjog múltjának kutatására csakis a megfelelő büntetőjog-dogmatikai ismeretekkel rendelkező tudós vállalkozhat.⁶ A vizsgált tanulmány igazolja, hogy Both Ödön büntetőjog-történeti munkásságát a büntetőjogász látásmód és ismeretek teljes birtokában végezte. Munkáját forráskutatásra alapozta; módszerének lényege a primer források teljességének feldolgozása, majd az ezeken alapuló, határozott, általános igényű tudományos kijelentések megfogalmazása. Both meggyőződése szerint „a kódexhiány, a szokásjog uralma és az ezekből folyó partikularizmus együttesen tág teret biztosítottak helyi bíróságainknak arra, hogy joggyakorlatukban országrészenként, megyénként, városonként és igen gyakran még uradalomként is egymástól többé-kevésbé eltérő módon járjanak el, más és más elveket alkalmazzanak. Az eltérő elvek szerint ítélező, a különböző módon eljáró bíróságok joggyakorlatának ismerete nélkül, anélkül, hogy feltárnók a jó néhány megye, város és uradalom büntetőbíráskodását megvilágító forrásanyagot, nem írható meg a magyar feudális büntetőjog története.”⁷

Both Ödön Szeged város 1790-től 1848-ig terjedő büntetőbírói gyakorlatát tárta föl teljes terjedelmében; adatgyűjtése során húszezer ítéletet nézett át. E levéltári anyagot a teljes egykorú magyarországi szakirodalommal, az általa becsempészett idegeneknek nevezett Praxis Criminalissal, illetve II. József büntető törvé-

nyével, az 1795., az 1827. és az 1843. évi magyar büntető-törvénykönyvi javaslatok előírásaival összevetve írta meg az erőszakos közöszülésről szóló tanulmányát is, amely két nagy egységre, büntető anyagi jogi, illetve egy alapvetően eljárásjogi részre tagolódik.

A tanulmány első, anyagi jogi kérdéseket tárgyaló fejezetében a szerző bemutatja az erőszakos nemi közöszülés fogalmának meghatározását, illetve változásait, feszes időrendi sorrendben haladva a gyakorlatban ténylegesen használt Praxis Criminalis ide vonatkozó rendelkezéseitől a magyar büntetőjogi gondolkodás kiemelkedő alkotása, az 1843. évi javaslat előírásaiig. Ezt követően rátér a kor jogtudománya, meghatározó büntetőjogászai állásfoglalásainak ismertetésére. A tanulmány – külön is kiemelendő – érdeme, hogy a 18. század olyan jogtudósainak, mint Bodó Mátyás nagyszombati akadémiai tanárnak, táblabírónak, valamint Huszty Istvánnak, az egri érseki jogakadémia tanárának megállapításait is ismerteti, akiknek munkássága a büntetőjogászai szakmai közönség előtt jórészt a mai napig ismeretlen.

Both Ödön a korabeli jogtudomány eredményeit összefoglalva megállapítja, hogy a korszakban uralkodó büntetőjogi felfogás az erőszakos nemi közöszülés *jogi tárgyának* a női szemérmességet és erkölcsösséget tekintette, ennek megfelelően a bűncselekmény *passzív alanya* csak nő, mégpedig csak tisztességes nő lehetett, de közülük sem válhatott sértetté a házassági életközösség fennállása alatt a feleség férjével szemben. Az erőszakos közöszülés két egybekapcsolódó „*véghezviteli magatartást*”, a kényszerítést és a közöszülést feltételezte. A kényszer fizikai bántalmazásban vagy fenyegetésben is megnyilvánulhatott, megállapítani azonban csak a nő komoly ellenállása esetén lehetett. A közöszülés alatt – a mai felfogástól eltérően – annak élettani fogalmát, vagyis a hímvesszőnek a női nemi szervbe való behatolását és a tényleges magömlést értették. Ebből következően a bűncselekmény elkövetője önálló *tettesként* csak a közöszülésre képes férfi, míg társtettese vagy részese bárki lehetett.

A jogtudomány vizsgálatát követően a szerző – a szegedi büntetőjogi iskola által elfogadott dogmatikai rendszerhez igazodva – a szegedi bíróság által tárgyalt jó néhány, a – régi magyar nyelvet is felidéző – bűnügyet ismertet, körvonalazva a tényállást, a bíróság ítéletét és az annak alapjául szolgáló indokokat, majd a jogesetek sokasága alapján levonja a judikatúra általános érvényűnek tekintett felfogására vonatkozó következtetéseit. Both kutatásának fontos eredménye annak bizonyítása, hogy a szegedi joggyakorlat értékesítette a korabeli jogtudomány tanításait. Így Szeged város „bűnfenyítő törvényszéke” is az erőszakos nemi közöszülés bűncselekménye által védett érdeknek, azaz *jogi tárgynak* a nő szemérmességét tekintette, következésképpen a deliktum sértettje csak tisztességes nő lehetett. A bíróság tisztességtelennek tekintette például „a megesett, szabad, buja, botránkoztató, feslett, fajtalan, parázna, rossz életű, szenny és Venus Tisztaság fátyolával jobbról be fődött személyeket” (355. p.).

A joggyakorlat a ma is érvényesnek tekintett dogmatikai megfontolások alapján élesen vizsgálta az elkövető és a sértett közötti erőviszonyokat, a sértett életkorát, s az *erőszak* kisebb fokát is elegendőnek vélte a deliktum megállapításához, ha a sértett például serdületlen leány volt, így tényállásszerű erőszaknak tekintette a bíróság az alig serdült lány szájának befogását. A *közöszülés* alatt a judikatúra is annak élettani fogalmát értette, annak megállapítására pedig, hogy a magömlés nagy valószínűséggel megtörtént, szakértőt, jelesül bábaasszonyt vagy egyébként tapasztalt asszonyt vettek igénybe, avagy orvosi látlelettel kellett bizonyítani a szüzesség elvesztését, illetve a nemi szerv megsérülését. A bűncselekmény a nemi közöszülés szándékával kifejtett kényszerítés megkezdésével lépett *kísérleti* szakba. Az egység és a többség problémáit – e fogalmak tisztázatlansága miatt – akkoriban sem a joggyakorlat, sem a jogtudomány nem vizsgálta. A bűncselekmény hivatalból, s nem magánindítványra volt üldözendő.

A tanulmány második része, minthogy e bűncselekmény bizonyítása köztudottan ma is nehéz feladat elé állítja a jogalkalmazókat, elsősorban az erőszakos nemi közöszülés bizonyítási kérdéseit, illetve a bűncselekményre előírt büntetést veszi górcső alá, az első részben már megismert tematika és időrendi sorrend alapján előbb a Praxis Criminalis szabályaitól az 1843. évi javaslat előírásainak ismertetéséig, majd a vonatkozó szakirodalom téziseinek bemutatásáig. E források elemzése alapján megállapítja a szerző, hogy a bűncselekmény nyomozása és a bírói eljárás során bizonyítani kellett, hogy valóban erőszak alkalmazásával került sor a közöszülésre, ennek során döntő jelentősége van annak, hogy a sértett kért-e segítséget, illetve, hogy a kényszerítésnek milyen külső nyomai maradtak. A deliktum rendszerinti büntetése halál volt, amire csak az enyhítő körülmények hiányában lehetett az elkövetőt ítélni. Mindenesetre a halálbüntetést a jogirodalom túlságosan súlyos szankciónak ítélte e bűncselekmény elkövetéséért.

A joggyakorlat a kötött bizonyítási rendszer adta kereteken belül mindent megtett az erőszakos közöszülés jogi szempontú megítéléséhez szükséges releváns körülmények bizonyításáért, azonban Both megállapítása szerint a korabeli bírák törvényrontó szokásjogot alakítottak ki, amikor a hatályos törvényekben előírt halálbüntetés helyett jóval enyhébb szankciókat szabtak ki.

A tanulmánykötet kiemelését igénylő érdeme, hogy utolsó fejezetében, az egykorú ismertetések közzétételével, felidézi Both Ödön írásainak visszhangját, valamint az, hogy a nagyformátumú jogtörténész gyászszertartásán elhangzott búcsúztató szerkesztett változatának közlésével láttatni engedi nemcsak a tudóst, de az embert is.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy Both Ödön egybegyűjtött tanulmányai nemcsak a jogtörténész érdeklődő számára lehetnek mérvadóak, hanem azok általános tanulmányozásával a büntetőjogi dogmatika iránt érdeklődő elméleti és gyakorló jogászok is értékes információkkal gyarapíthatják tudományos ismereteiket.

Jegyzetek

¹ A *Both Ödön művei I.* sorozatcímet Both Ödönnek a *Fejezetek a nyugat-európai állam- és jogtörténet köréből* címmel közreadott, s a József Attila Tudományegyetem (Szegei Tudományegyetem) Jogtörténelmi Tanszékén 2004-ig használatban volt anyagának első kiadása viselte.

² Both Ödön alkotmánytörténelmi tanulmányai: *Küzdelem a sajtószabadságért Magyarországon (1790-1795); Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte; Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet; Szemere Bertalan belügyminiszter sajtórendelete és a vezetése alatt minisztérium sajtóügyi tevékenysége 1848-ban; A sajtótermékek terjesztésének a szabadsága Magyarországon 1848-ban; Az 1848/49-es magyar választási rendszer történetéhez.*

³ A magyar feudális tulajdon fő vonásai a kései feudalizmus idején.

⁴ Az ifjú Szemere Bertalan főbb politikai és alkotmányjogi nézetei; Szemere Bertalan belügyminiszter nemzetiségi politikája 1848 nyarán.

⁵ A magyar büntetőjog rendszere. I. könyv: *Elméleti büntetőjog*, II. könyv: *Gyakorlati büntetőjog* (Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2010; Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007); Nánási László: *Szlemenics Pál*. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*. 3. kötet (Budapest, ELTE ÁJK, 2006)

⁶ Both Ödön: *A stuprum violentum a kései feudális magyar büntetőjogban (1790-1848)*, 354. p.

⁷ *Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban*, 188–189. p.

A francia területi igazgatási egységek fejlődéstörténete

Eric Gojosso, Arnaud Vergne (szerk.): *La Province. Circonscrire et administrer le territoire de la république romaine à nos jours.*

Université de Poitiers (France), 2010, 509 p.
ISBN 978-2-275-02838-5

Az alapvetően német hagyományokat követő közép-európai jogtudomány művelői számára a francia jog és közigazgatás mindig kicsit misztikus és kevésbé ismert terület maradt. Ezért forgathatják haszonnal az érdeklődők a poitiers-i egyetem jogtörténelmi intézetének legújabb kiadványát, amelyben a francia jogtörténetesek ezúttal azt a folyamatot mutatják be, amelynek során a francia állam területi egységei kialakultak.

Az Eric Gojosso és Arnaud Vergne által szerkesztett, mintegy ötszáz oldalas monográfia a római kortól napjainkig tekinti át a francia területszervezés fontosabb állomásait. A kötetben található tizenöt tanulmányt három fejezetbe csoportosították az alkotók. Az első blokkba tartozó írások a római kori provinciák és azok középkori változatainak a sajátosságát ismertetik, a második fejezetből az újkori francia közigazgatásról szerezhetünk információkat, míg a záró fejezet a modern kori tartományrendszer egyes problémáit tárja az olvasó elé.

A kötetet kézbe vevő magyar olvasónak elsősorban azt kell tudatosítania magában, hogy a 'province' szó a franciában több, egymástól jelentősen eltérő tartalmat hordozó fogalom. Ugyanis ezzel a szóval jelölik a római kori területi egységeket, az egyházmegyéket, a franciaországi és az egykori vagy jelenlegi gyarmati igazgatási területeket. Azonban akármelyik korszakban

vizsgáljuk a 'province' fogalom jelentését, mindig olyan területi egységre utal, amelyet a viszonylag homogén lakosság, a jól körülhatárolható terület és a politikai hatalomgyakorlás szerveinek kiépítettsége jellemez.

A tartomány szó francia megfelelője (province) a latin provincia kifejezésből származik. Azonban a 'provincia' már a római birodalom fennállásának különböző szakaszaiban sem ugyanazzal a jelentéssel bírt, majd amikor a 12. században felismerték, hogy nemcsak igazgatási jelentősége lehet a területszervezésnek, a lakosságra utaló 'populus' kifejezést is alkalmazni kezdték ugyanennek a szervezeti és területi egységnek a megjelölésére.

Ahogy azt David Kremernek a kötetben olvasható tanulmányából megtudhatjuk, a provincia szó etimológiájában a közigazgatási fogalom kialakulásának körülményeire utal. Ez azt jelenti, hogy valószínűleg a hódítással kapcsolatba hozható vincere, vincire és vincia szavakra vezethető vissza a francia fogalom latin megfelelője, amely már Livius, Cicero és

Cornelius Nepos műveiben is megtalálható. Kizárólag azokat a területeket illették a provincia megnevezéssel, amelyek Itálián kívül estek, ugyanakkor arra is utalt a kifejezés, hogy a Senatus irányítása alatt álló birodalomrészekről van szó. Amint Aude Laquerrière-Lacroix írásából kiderül, a Római Birodalom fennállásának késői időszakában további új elemekkel bővült a közigazgatás szervezetrendszere: létrejöttek a prefektúrák és a diocesisek, s a concilia provinciarum intézményének köszönhetően a helyi igazgatási szervek száma is megnövekedett. A Kr. u. 4. századra gyakorlatilag az ural-

kodó személye maradt az egyetlen összekötő kapocs a volt provinciák között, ugyanis a decentralizációs törekvések miatt a helyi szintű jogalkotás és jogalkalmazás sajátosságai egyre inkább érvényesülhettek az egyes tartományokban. Jacques Péricard állítása szerint a volt Gallia területén a Római Birodalom felbomlása után hamarosan – már az 5. században – kialakult a keresztény egyház igazgatási hálózata, amely kezdetben szintén a római provinciák beosztását és felépítését vette alapul.

Szintén a római provinciák létezésére vezethető vissza – Clarisse Siméant értelmezésében – az adott területen élő, közösséget alkotó állampolgárok megjelenésére használatos 'populus' kifejezés, amely a középkorban a civitas és az universitas fogalmakkal egy időben terjedt el francia földön. Az 1400-as évekre a területszervezéssel kapcsolatos fogalmak tárháza a regio kifejezéssel bővült – köszönhetően Piccolomini munkásságának, akiről Katja Skrubej írt figyelemreméltó összefoglalót. Piccolomini a provincia fogalmát elválaszthatatlannak tartotta a területtől és az ott élő lakosság egyéb jellegzetességeitől, tehát politikai és egyben társadalmi tartalommal rendelkező kifejezésként alkalmazta, olyannyira, hogy például Karintia példáján azt is bemutatta, hogy egy népcsoport hogyan veheti fel csoportnévként a lakóhelyeül szolgáló földrajzi egység nevét.

Az újkorban azonban az eddigieknél is összetettebbé vált a francia közigazgatási rendszer, ugyanis a nagy földrajzi felfedezések idején számos tengerentúli területtel gyarapodott az állam. De 1561-től viszonylagos önállóságot élvezett az anyaországon belül több terület, mint például Guyenne is, amely hadviselési szempontból fontos elhelyezkedése miatt Bordeaux tartományi központtal Franciaország területének egyenlő részét foglalta magában – ahogy arról Elise Frélon-Alloneau tanulmányában olvashatunk. Hasonló önállóságot élvezett Párizs városa is, amely Catherine Lecomte szerint a Szajna és a tengeri kikötők ellenőrzése, valamint stabil kereskedelmi központtá válása miatt vívta ki sajátos státuszát. Igazi adminisztratív kihívást mégis a tengerentúli (outré-mer) területek ellenőrzése és igazgatása jelentett. David Gilles cikke alapján megállapíthatjuk, hogy például az egyik első francia gyarmat, Kanada esetében olyan nagymértékű volt a francia állam felügyeleti igénye, hogy a hivatalos dokumentumokban jelzésértékűen Új-Franciaországnak (Nouvelle-France) nevezték a tartományt. A 18. század folyamán azonban az önálló gazdasági hatalommá fejlődő Kanada kivívta és egyre növelte viszonylagos autonómiáját, s a 18. századra elfogadottá vált a terület közigazgatási függetlensége.

A provinciából a szó szoros értelmében vett autonóm igazgatású területté váláshoz vezető út azonban rögzös volt. Arnaud Vergne szerint azért sem volt egyszerű és gyors az átalakulás folyamata, mert egyházi, kormányzati, katonai, igazságszolgáltatási és közigazgatási funk-

ciók és szervek összehangolásával járt. A 18. századra a régió és a tartomány (region és province) kifejezések mellett meghonosodott a kanton és a negyed (quartier) fogalma is, és a régiókat földrajzi elhelyezkedésükre is utaló melléknévvel kezdték megjelölni (pl. Basse-Alsace [Alsó-Elzász]). Ugyanakkor a francia nyelv sajátosságaihoz tartozik, hogy a régió kifejezéssel párhuzamosan használták a 'pays' szót is, abban az esetben, ha a terület valamely helyi sajátosságát kívánták hangsúlyozni, tehát már az 1789-es forradalmat megelőzően kialakult a francia közigazgatásnak a maihoz hasonlóan kifinomult hálózata. A forradalmat követően a 'province' kifejezést már kizárólag a közigazgatási egység megnevezésére használták, azaz, ahogy Anthony Mergely megállapította, a 18. század végére létrejött a „közigazgatási piramis”, amelynek legalsó szintjét a községek – falvak, városok vagy mezőgazdasági csoportosulások – jelentették, ezt követte a kanton vagy kerület (district vagy arrondissement megnevezéssel), és ezek alkották a tartományok és régiók rendszerét.

Amint az a tanulmánykötet harmadik – záró – fejezetéből megtudható, gyakorlatilag ez az igazgatási struktúra él tovább a mai Franciaországban is. Ezt a fejlődési utat ismerhetjük meg Jean Marie Augustin segítségével Poitou-Charentes példáján, amely római kori települések csoportjából vált a megyerendszer felszámolása után département-ek közösségévé és végül régióvá – ezzel is hangsúlyozva a francia nemzetállam oszthatatlanságát. David Gilles tanulmányában ugyanezt a folyamatot vizsgálja Québec esetében, ahol változó külpolitikai viszonyok között kellett megtalálni és érvényesíteni az autonómia lehetséges kereteit. A hazai jogtörténészek valószínűleg érdeklődéssel olvassák Janez Krajnc és Marko Kambic ljubljanaei professzorok tanulmányait is, amelyek az 1797 és 1848 között francia fennhatóság alá tartozó Krajna (Kraina) önállósodási törekvéseit mutatják be, az osztrák–magyar és a francia politikai viszonyok kimerítő elemzését is nyújtva az olvasóknak. A nemzetközi jog iránt érdeklődők számára pedig a kötet szerkesztésében is közreműködő Eric Gojosso – a poitiers-i jogi kar tiszteletbeli dékánja – cikke szolgálhat hasznos ismeretanyaggal, amelyből a volt délkelet-ázsiai gyarmat, Kokinkína 1861 és 1876 közötti viszontagságaira derül fény.

A kötetet Jean-François Lachaume hatályos közigazgatási jogi kitekintése zárja, amely decentralizációs és költségvetés-optimalizációs szempontból tekinti át a közigazgatási szervezeti egységek lehetséges jövőjét.

A rendkívül gazdag irodalomjegyzékkel és tárgymutatóval ellátott kötetet nemcsak az egyetemes jogtörténet vagy a nemzetközi jog művelői forgathatják haszonnal, hanem az összehasonlító közigazgatás-tudománnyal foglalkozók és minden Franciaország iránt érdeklődő számára izgalmas olvasmányt jelenthet.

Kiss Bernadett

Barna Attila PhD-értekezésének nyilvános vitája

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Tanácsa 2010. november 16-án, az ELTE ÁJK Kari Tanács termében tartotta dr. Barna Attila *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására* című PhD-értekezésének nyilvános vitáját. A jelölt témavezetője: dr. Mezey Barna CSc. rektor, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE). A bíráló bizottság elnöke dr. Lévy Miklós CSc. tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE), a bíráló bizottság tagjai dr. Stipta István CSc. rektorhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár (ME), valamint dr. Kajtár István DSc. tanszékvezető egyetemi tanár (PTE), a Doktori Tanács által felkért hivatalos bírálók dr. Máthé Gábor CSc. tanszékvezető egyetemi tanár (BCE) és dr. Balogh Elemér PhD tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE) voltak.

Barna Attila 2002 óta dolgozik a Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Karán a Jogtörténeti tanszéken adjunktusként. Emellett 1996 óta óraadó az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéken, és 2003 óta tudományos segédmunkatárs a Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatóhelyek Irodája Jogtörténeti Kutatócsoportjában.

A doktori értekezés nyilvános vitáján a Jelölt röviden ismertette téziseit és értekezésének főbb vonatkozásait. Témaválasztását azzal indokolta, hogy kevésbé kutatott témakörrel van szó, amelynek feldolgozását elsődlegesen levéltári forrásanyag alapján kísérelte meg. A tényállási elemek mechanikus ismertetésén és dogmatikai elemzésén túlmenően céljával tűzte ki azok keletkezéstörténetének és hátterének nyomon követését, bemutatva a 19. század második felében bekövetkezett elméleti, politikai és társadalmi változások hatását a kódex megalkotására. A büntetőjog történeti vizsgálata során jellemezte a német és az osztrák jogfejlődés magyar kodifikációra gyakorolt hatását is.

A dolgozat első része a hűtlenség/felségárgulás szabályozástörténetének áttekintése, amelyet a második részben a vizsgált tényállások tartalmi elemeinek a 18. századi tervezetekben bekövetkezett hangsúlyváltásainak és a korabeli büntetőjogi eszméknek a bemutatása követ. A disszertáció harmadik részében a reformkori büntetőjogi fejlődést írja le, elsősorban az 1840:5. törvénycikk alapján a büntető és javító rendszer kidolgozására kiküldött Országos Választmány munkájával

foglalkozik. Az értekezés negyedik része összegezve zárja le a Csemegi Károly által alkotott büntető törvénykönyv politikatörténeti, de különösen a politikai bűncselekményekre kihegyezett tárgyalását. A Jelölt az elért tudományos eredményeket és azok hasznosíthatóságát abban látja, hogy a napjainkra átalakult tényállás-csoport nemcsak elnevezésében, de számos más elemében is őrzi a büntető törvénykönyv megszületésekor felmerült elméleti és gyakorlati problémákra adott 19. századi válaszokat, amelyek reményei szerint a magyar jogtörténet kutatói mellett a törvénykönyvvel és az állam elleni bűncselekményekkel foglalkozók számára is megfelelő háttérrel nyújthatnak a kutatás és az oktatás területén.

A bírálók közül először Balogh Elemér értékelt a dolgozatot előbb tartalmi, majd formai szempontok alapján. A témaválasztással kapcsolatban kiemelte, hogy az nem mondható különösen aktuálisnak, de ez egy jogtörténeti munkánál nem is annyira indokolt. Örvedetesnek tartotta azonban, hogy az állam elleni támadások jogi intézményrendszerének elemzésére kellett jogtörténelmi távolságból, nagy időperspektívában került sor a dolgozatban. Az Opponens igen fontos kérdésnek tartotta a disszertáció alapját képező hűtlenség fogalmának, tartalmának történelmi kialakulásának és fejlődésének kellően részletes, tárgyyszerű és rengeteg forrással alátámasztott bemutatását, mert maga az elnevezés a középkori kezdetektől kezdve egészen a Csemegi-kódexig töretlenül megmaradt. Nagyon alaposnak tartotta az értekezés gerincét adó törvénytervezetek és a kódex szövegének külföldi forrásokra is történő kitékintésekkel egybekötött elemzését, mert a Jelölt szinte a teljesség igényével vetette össze a normaszövegeket az egykorú szakirodalom legismertebb eredményeivel. Az Opponens példamutatónak tekintette a Jelölt forrásfeltáró tevékenységét is, mert a fővárosi mellett a vidéki levéltárakban található források is feldolgozásra kerültek. A formai kritériumok közül az Opponens a disszertáció címével kapcsolatban megemlítette, hogy a kissé hosszadalmas megfogalmazás megfelelő egy tudományos értekezés címeként, azonban a későbbi publikáció alkalmával javasolja annak lerövidítését. Balogh Elemér opponensi véleményének zárásaként hangsúlyozta, hogy a doktori értekezést jelentős, a szakmai eredményeket a teljesség igényével összegző, önálló tudományos munkának tartja és javasolta a PhD-fokozat odaítélését a bíráló bizottságnak.

A dolgozat másik bírálója, Máthé Gábor egyetértett a Jelölttel abban, hogy célkitűzése rendszertani igénnyel viszonylag kevésbé kutatott témakör, de nem azonosult azzal a gondolattal, hogy elsődlegesen a forrásanyag alapján lehetne feldolgozni ezt a kutatási témát, mert a forrás és a szaktudományi értékelés viszonya ennél a témánál egybeesik. Az Opponens véleménye szerint az értekezés négy része és tizennyolc fejezete tudatosan építkező, jól tárgyalt, logikusan egymásra épülő munka, amelyet azonban gyengít az első rész kicsit elnagyolt módszertani megállapítása. A dolgozat első részében rendkívül pozitívnak értékelte a hűtlenség/felségárgulás

három szabályozástörténeti dokumentumának, az államalapító decretumainak, a Hármaskönyvnek és a 18. század első évtizedeinek bemutatását. A második részben véleménye szerint a Jelölt helyesen mutatott rá arra, hogy az állam elleni bűncselekmények újkori szabályozásának tervezeteit alapvető kettősség jellemzi, nevezetesen a *ius puniendi* közösséggel szemben magatartásainak bővülése és a büntetések humanizálódási igényének megjelenése. Az Opponens korrektnek és pontosságra törekvőnek tartotta a leíró analízist, azonban a dogmatika fejlődéstörténeti bemutatásánál némi hiányérzete volt. Jobbnak értékelte a büntetőjogi eszmék változását bemutató fejezeteket, különösen Filangieri súly szerinti osztályozási rendszerének interpretálását és Montesquieu korszakos jelentőségű nézeteinek rövid expozícióját tartotta dicséretesnek annak unikális jellege miatt. Elismerően nyilatkozott a disszertáció kiérlelt harmadik részéről, amelyben a Jelölt az idősoros tematikai összefoglalásban a szűkebb kutatási cél, a politikai bűncselekmények mikénti szabályozása mellett kitekintett a büntető gyakorlatra is. Azért tartotta fontosnak ezt a módszertani technikát, mert így a korabeli büntetőjogi állapotokhoz mérten lehet értékelni a bizottsági munka súlyát. Dicséretesnek tartotta a politikai büntettek tárgyszerinti, különvéleményekhez is kötött tárgyalását, valamint a felségsértés, a hűtlenség és a király személye elleni szóbeli sértések *articularis* bíróságát érintő különvélemény részletezését. A disszertáció negyedik részében a Jelölt jó érzékkel látta a 20. század első felének büntetőjogi szabályaiban bekövetkező jogpolitikai változásokat, amelyeket az igazságügyi bizottsági munkában, a parlamenti tárgyalásokban, a korabeli publicisztikákban, valamint szakfolyóiratokban megjelenő értékelésekkel illusztrált. Máthé Gábor összefoglalóan a doktori értekezést mint a téma koncepciózus és színvonalas kidolgozását, a szakirodalom alapos ismeretén alapulónak, új tudományos, szintetizáló eredményt hozónak minősítette és javasolta a tudományos doktori fokozat odaítélését.

Barna Attila az opponensi véleményekre adott válaszában a témaválasztással kapcsolatban Balogh Elemérrel egyetértve hangsúlyozta, hogy az állam elleni bűncselekmények kérdésköre valóban és szerencsére nem a legfontosabb kérdés a hazai büntetőjogban. Leszögezte azonban, hogy a rendszerváltást követően, a '90-es évek közepétől eljárások sora indult a Btk. X. fejezetében foglalt bűncselekmények elkövetése miatt, a politikai köz-

beszéd pedig folyamatosan használta – igaz rosszul – ezeket a fogalmakat. Kiemelte az átfogó elemzés hiányát, mint a dolgozatot életre hívó tény fontosságát. Kifejtette, hogy a jogtörténész szakma nem lépett túl az elmúlt évszázadok gyakorlatának rövid összefoglalásán, az alkalmazott szabályok és kódexek számbavételén, és különösen adós ennek a bűncselekménynek a kodifikáció-történeti feldolgozásával, annak ellenére, hogy a felségsértés és a hűtlenség tényállásai gyakran döntően befolyásolták a törvényjavaslatok sorsát.

Máthé Gábor észrevételeire reagálva a Jelölt elmondta, hogy a kutatás során szembesült azzal, hogy a magyar kodifikációtörténet bizonyos fejezetei tudományosan nem vagy alig feldolgozottak, ezért a kutatott tényállások magyarázata és rendszerezése érdekében elemezte a törvényszöveget és vetette össze a későbbi törvényjavaslatokkal. Az Opponens elnagyolt módszertani megállapításokra vonatkozó megjegyzésével egyetértve jelezte, hogy a bevezetőben csupán az 1878. évi törvényhozási munkákat megelőző elaborátumok rövid terjedelmű, leegyszerűsítő összefoglalásának nehézségére utalt. A dolgozat módszerére utalva megjegyezte, hogy célja a büntetőjogi tényállások és törvények saját történeti környezetükben való kezelése és elemzése volt, ezzel együtt a kutatás szempontrendszeréhez, az egyes cselekmények besorolásához, osztályozásához a 19. századi fogalmi és dogmatikai rendszert vette alapul. Ennek megfelelően a II. József büntetőjogi reformjait taglaló második fejezet is csupán átvezetésként szolgált az 1712. évi javaslat és a felvilágosodás korának felségsértés-fogalmáról, valamint az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezetéről szóló fejezetek előtt. Végül a Jelölt azt is megemlítette, hogy örömeire szolgált a kortárs külföldi professzorok véleményének megismerése és ismertetése, mert ezzel igazolni tudta azt, hogy a magyar törvénykönyv megszületését széles és rangos nemzetközi érdeklődés, és többségében elismerő kritika övezte.

A dolgozatra és a bírálatokra adott válaszok ismeretében mindkét opponens fenntartotta pozitív értékelését. A bíráló bizottság a dolgozat és az opponensek támogató véleménye alapján javasolta az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Tanácsának, hogy Barna Attilának a PhD-fokozatot *summa cum laude* minősítéssel ítélje oda.

Mohácsi Barbara

Beszámoló Pandula Attila habilitációs előadásáról

Pandula Attilának, az ELTE Bölcsészettudományi Kara docensének habilitációs előadására 2010. szeptember 13-án került sor, amely *Az inszigniológia főbb emléksoportjai Magyarországon, különös tekintettel azok forrásértékére és társadalomtörténeti vonatkozásaira* címet viselte.

Az előadás kezdete előtt a bizottság elnöke bemutatta a bíráló testület tagjait, s elmondta, hogy a jelölt az előzetesen elérhető 30 pontból összesen 26-ot szerzett meg, majd ismertette Pandula Attila szakmai önéletrajzát.

Pandula Attila 1955-ben született. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte 1974 és 1979 között. Főbb kutatási témái közé tartozott az 1848/49-es forra-

dalom és szabadságharc résztvevőinek felelősségre vonása, majd a Horthy-korszak kitüntetési rendszere. Jelenleg az ELTE Bölcsészettudományi Karán, illetve a Szent István Tudományos Akadémián oktat. Több nyelven jelentek meg publikációi, foglalkozott a lengyelek helyzetével a Habsburg-korszakban, kutatta a Magyar Királyi Szent István Rend történetét. Több folyóiratnak szerkesztője, illetve felelős szerkesztője, tagja a Magyar Numizmatikai Társaságnak, valamint számos nemzetközi szervezetnek.

Az előadás az inszigniológia tárgykörének meghatározásával kezdődött, amely, mint kiderült, eléggé képlekeny. Magyarországon elsődlegesen a Szent Koronával foglalkozó kutatásokat öleli fel (azaz regália-kutatást jelent), míg a másik fontos terület a céhes heraldika vizsgálata. Az előadást illusztrációként egy rendkívül színvonalas Powerpoint-prezentáció kísérte.

Az első kérdéskör, amelyet az előadó érintett, a regália-kutatásra vonatkozott. Felmerült a himnuszok, pl. a tengerészhimnuszok kérdése, a királyi koronázási ékszerek kapcsán kitért annak vizsgálatára, hogy az egyes regáliák mikor kerültek bele a jelvényegyüttesbe. Megtudhattuk, hogy kaptak-e a hercegi címet elnyert családok valódi koronát, illetve, hogy a korai hercegprímások is a királyokéhoz hasonló koronát viseltek. Ezt követte az egyházi jelképek vizsgálata, mint például a főpapi mellkereszt, a pástorbot, püspökgyűrű – végig bőszéges illusztrációval tűzdelve. Az előadó kitért az erdélyi fejedelmi jelképek vizsgálatára, amelyekkel kapcsolatban megjegyezte, hogy eredeti tárgyak nem maradtak fenn, csak leírások, aminek következtében a szakirodalom nem igazán foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. A magyarországi városi inszigniókról megtudhattuk, hogy mivel a német nyelvterülethez való kapcsolat eléggé erős volt, sok esetben átvették a német birodalmi jelképeket, mint például a városi tisztségviselők esetében. Az uralkodó által átadott jogart egészen a 20. század elejéig használták. Konkrét példákat is említett, miszerint Pozsonyban a botot, valamint a buzogányt, mint felségjelvényt használták, míg Liptószentjánosban egy kis csatabárd volt a bírójelképe. Az Eszterházy-család esetében hagyomány volt, hogy bfróbotokat adtak át a földjeiken ítélkező bírácoknak.

Az előadás ezt követő részében szó esett a céhek által használt inszigniókról, melyek közül az egyik legfontosabbnak a cégér tartható, amely a reklám korai változatának volt tekinthető. Ezekből szerencsére sok megmaradt, így kutatásuk is lényegesen egyszerűbb.

Az előadás utolsó részében a jogi vonatkozású jelképekről esett szó. Minthogy a középkor embere sem írni, sem olvasni nem tudott, a különböző inszignióknak kulcsszerepe volt abban, hogy felhívja valamire a figyelmet, például, hogy az adott földesúr pallosjoggal rendelkezik. Ezzel kapcsolatban megtudtuk, hogy több szabad királyi város, többek között Besztercebánya esetében is fennmaradtak különböző büntetés-végrehajtási jelképek (ide tartozik a hóhérpallos, az akasztófa, valamint a pellengér, amelyre még különböző jelvényeket is helyeztek hangulatfokozás céljából – az illusztrációk között ezeket is megtekinthettük).

Az előadást követően a közönség tagjai is lehetőséget kaptak, hogy kérdéseket tegyenek fel. Talán a legérdekesebb kérdés arra vonatkozott, hogy a kard mikor került be a koronázási jelképek közé – ezzel kapcsolatban kiderült, hogy a magyar királyi kard a 16. századból való, egyértelműen nem Szent Istváné volt, bár így hivatkoznak rá, valamint Bécsben is található két ilyen kard, ugyanis III. Károly kardja, illetve Mária Teréziáé nagyon hasonló volt ehhez. A kérdéseket követően a német nyelvű előadás következett, amely a Magyar Királyi Szent István Rendről szólt.

A rövid tanácskozást követően az eredményhirdetés következett, amely szerint az előadás adatgazdag volt, az előadó pedig meggyőző, tájékozott, válaszai nagyrészt kielégítőek voltak. Elismeréssel szólt a bizottság a levéltári kutatás mélységéről, valamint a német szaknyelv ismeretéről, illetve felhívta a figyelmet arra, hogy alaposabban ki kellett volna fejteni a társadalomtörténeti hátteret, illetve a Powerpoint-prezentáció, bár bőszéges volt, de nem volt mindig szinkronban magával az előadással. Összességében gratuláltak az előadónak a színvonalas előadáshoz, amelyhez ezúton én is csatlakoznék – ezalatt a röpke egy óra alatt sok hasznos információval lettem gazdagabb.

Képešy Imre

Műhelyvita a parlamentarizmusról és a dualizmus koráról az ELTE ÁJK-n

nak Kari Tanácstermében az ELTE Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszéke.

A műhelybeszélgetést Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, az ELTE rektora nyitotta meg, majd Sente Zoltán, a győri Széchenyi István Egyetem alkotmányjogász docense (az ELTE tiszteletbeli tanára, a Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék oktatója) és Wiener György egyetemi docens tartott előadást az Osztrák–Magyar Monarchia, azon belül is kiemelten a Magyar Királyság közjogi rendszeréről, politikai életéről.

Az előadások apropóját Sente Zoltán *A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kor-*

A *Kormányformák* című vitorozat második állomásaként *Dualizmus és parlamentáris monarchia* címmel rendezett szimpóziumot 2010. december 8-án, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kará-

mányformája a dualizmus korában” című, ekkor már nyomdakész kézirati formában, elektronikus változatban rendelkezésre álló könyve adta. Sente Zoltán és Wiener György is egyetértett abban, hogy európai összehasonlításban és alkotmányjogi megközelítésben a dualizmus kori Magyarország alkotmányos berendezkedése, kormányformája parlamentáris monarchiának nem, legfeljebb a parlamentarizmus bizonyos politikai megoldásait ismerő-kialakító alkotmányos monarchiának nevezhető.

Az előadók kiemelten foglalkoztak az államfői jogokkal, azok 1867 utáni bővülésével, a talán nem is annyira titkos „előszentesítés” intézményével, vagyis azzal a sajátos megoldással, hogy a kormány a törvényjavaslatokat az uralkodóval történt előzetes egyeztetést és a király egyetértésének megszerzését követően terjesztette be az Országgyűlés elé. Emellett kitértek a politikai kultúra és pártrendszer sajátosságaira, arra a tényre, hogy az ellenzéknek – nagyrészt a választási rendszernek betudhatóan – érdemleges esélye nem volt kormányra kerülni, így politikai váltógazdaság nem alakulhatott ki, az országot hegemon pártstruktúra jellemezte.

Az előadásokat követően több hozzászólás is volt, történész (így a Habsburg Történeti Intézetet igazgató, a 19. század végi bécsi politika minden titkát ismerő

Gerő András) és jogtörténész (az államfői jogkörök mellett az osztrák alkotmánytörténetet is kutató Szabó István) részéről egyaránt. Komoly vita nem bontakozott ki, a hozzászólók – néhány kivétellel – alapvetően egymással egyetértve, egymás érveit kiegészítve és erősítve, a magyar politikatörténet érdekességeivel (mint például a kihagyhatatlan 1905-ös esztendővel) színesítve vettek részt a beszélgetésben.

A szimpózium tanúságaképp leszögezhetjük, célszerű szakítani azzal a közhellyel, hogy az egyébként sok tekintetben előremutató, nem csupán gazdasági, hanem politikai, kulturális téren is fejlődést hozó dualizmus korában Magyarország parlamentáris monarchia lett volna. Különösen nem igaz ez az állítás akkor, ha – amint Sente Zoltán tette – a századvég (és századforduló) brit monarchiájával vagy skandináv monarchikus alkotmányaival vetjük egybe.

Mindemellett további kutatások (és történész–jogász eszmecserek) tárgya lehet a kor politikai rendszere, a választójog és a nemzetiségi jogok egymással szorosan összefüggő, megoldatlan kérdései, összességében pedig az Osztrák–Magyar Monarchia európai kontextusban történő, árnyalt elemzése közjogi és politikatörténeti szempontból egyaránt.

Képes György

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszéke a 2010. november 18–20. között megrendezett nemzetközi konferencia keretében annak a célkitűzésnek a megvalósítására szánta el magát, hogy a térség jogtörténészei előadásukkal kutatási eredményeiket megismerhetővé tegyék és előremozdítsák az összehasonlító jellegű jogtörténet-kutatás kiszélesítését. Az egykori Habsburg Birodalom földrajzi térségébe tartozó országok jogtörténeti kutatási eredményeinek közkinccsé tétele az Európai Unióban ez idáig kissé háttérbe szorult. Ezért a konferencián elhangzott előadások különös hangsúlyt fektettek arra, hogy a jogtörténeti szempontból jelentős jogintézményeket a 20. század második felétől meglévő tudományos eredmények felhasználásával mutassák be.

A fent meghatározott célkitűzések keretében magán-, büntető- és perjogtörténeti előadások hangzottak el, amelyek során a résztvevők megismerhették egymás tudományos kutatási eredményeit, miközben a releváns jogtörténeti jelenségek összehasonlítására is lehetőség nyílt. A rendezők álláspontja szerint ugyanis az egyes jogintézmények jogi kultúrtörténeti háttérének feltérképezése elősegítheti azok helyes értelmezését, alkalmazását.

A házigazda, Berke Gyula (PTE ÁJK) dékán, üdvözlő beszédét követően a nyitó előadásokat hallgathatták meg a konferencia résztvevői. Bár a meghívóban az egykori Habsburg Birodalom földrajzi térségébe tartozó államok joga szerepelt, az első nyitó előadás ennél

Jogtörténeti alapintézmények és jogi kultúrtörténeti háttérük – Nemzetközi konferencia a Pécsi Tudományegyetemen

is keletebbre mutatott. Font Márta (PTE BTK) a Kijevi Rusz törvényalkotásának hatását vizsgálta a keleti szlávok lakta területeken. Ezt követően – még mindig a keleti, szláv jogoknál maradva – Šrdan Šarkić (Újvidéki Egyetem) foglalta össze az ajándékozás jogintézménye szabályozásának jellemzőit a középkori szerb jogban. Impozáns templomok, kolostorok és ikonok képeivel színesített előadásából megtudhattuk, hogy a bizánci gyökerekből fejlődött jogintézmény már ebben a korszakban sem korlátozódott egyszerű, magánszemélyek közötti jogügyletekre. A források leginkább az egyház és a monostorok részére juttatott adományokat, valamint nemesek egymás közötti ajándékozásait említik. Prof. Dr. Dr. h.c. Wilhelm Brauner (Universität Wien) az ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, magyar nevén OPTK) Nyugat- és Kelet-Európa civiljogi jogalkotására gyakorolt hatásáról tartott előadást. Az

előadásnak különös aktualitása, hogy – mint ismeretes – a jogszabály kétszáz éve, 1811. június 1-én, mint császári pápens lépett hatályba. Az elmúlt kétszáz évben nem csak az Ausztriát körülvevő országokban, de Lengyelországban, sőt, a második világháború utáni évekig, még a régi Jugoszlávia területén is hatályban voltak egyes rendelkezései. Magyarországon 1853-ban lépett hatályba az OPTK, és annak ellenére, hogy 1861-ben nagyobb részét hatályon kívül helyezték, szellemisége még az 1867-es kiegyezés után is hatott a dualista társadalom jogára. Prof. Dr. Dr. h.c. Gernot Kocher (Universität Graz) a kodifikációs időszakok jogászképzését vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy meghatározó tényezője lehet a későbbi jogalkotói tevékenységnek a jogalkotók jogi tanulmányai színhelyén irányadó szabályozás rendje. A rendező tanszék tanszékvezető professzora, Kajtár István (PTE ÁJK) előadása a hajóparancsnok újabb kori jogállásáról szólt. A hajózás, a „Mare Aeternum” egyik főszereplője a hajóparancsnok, akit az antikvitás óta sokféle elnevezéssel illettek. A középkorban a hajóval eleinte a tulajdonos utazott, majd feltűnt megbízottja, a Schiffer, a Master és a kapitány elnevezésű hajóparancsnok. A hajóparancsnok jogállását különböző, egymásra is ható jogterületek szabályozták. A kapitány saját hajóján abszolút monarcha volt – valódi „Master next God” –, akinek döntéseit senki nem vonhatta kétségbe, azonban korlátlan felelősség is terhelte. Máthé Gábor (BCE Budapest) jogi fejlődéstörténeti vizsgálatának célpontjában a szabálysértési jog állt, mint – a tényállástól függően – a bírói és a közigazgatási igazságszolgáltatás határmezsgyéjén álló, s ezért speciális jogterület. Mezey Barna (ELTE ÁJK) a büntetési rendszer 17–18. századi forradalmát elemezte. A faluközösségek felbomlása, az egyház erkölcsi megtartó erejének gyengülése folytán a társadalom perifériájára sodródott néptömegek életre hívták az ún. „megélhetési bűnözés” fogalmát. A büntetőjog és az eljárás jog reformja mellett ez szükségessé tette a büntetés-végrehajtásnak nemcsak jogi, hanem infrastrukturális megújítását is.

A konferencia második napján szekcióülések következtek. A *Tradicionális és modern magánjogi intézmények* szekcióját Homoki-Nagy Mária (SZTE) és Šrdan Šarkiĉ (Újvidéki Egyetem) elnökök vezették. Elsőként Béli Gábor (PTE ÁJK) tartott előadást *Szerződésbiztosítékok a régi magyar jogban* címmel, majd Korsósné Delacasse Krisztina (PTE ÁJK) a magyar csődjog korai szabályozását ismertette. Szorosan kapcsolódott mindezekhez Horváth Attila (PPKE Budapest) előadásának témája is az első magyarországi részvénytársaságokra irányadó jogszabályokról, Széchenyi István reformjairól. Gabris Tomas (Comenius Egyetem, Pozsony) a régi Csehszlovákia polgári és munkajogi szabályrendszeréből választotta ki és elemezte a jogos érdekek fogalmát. Jan Halberda (Jagelló Egyetem, Krakko) a jogalap nélküli gazdagodás jogintézményének 1933-as lengyel szabályozását ismertette. Miro Gardaš (Eszéki Egyetem) a kollégájával, Josip Vrbošić-csal (Eszéki Egyetem) közös kutatásai alapján a II. világháborút követő államosí-

tás eszéki szabályozásáról tartott előadást. Tomislav Karloviĉ (Zágrábi Egyetem, Jogi Kar) a „clausula rebus sic stantibus” eredetének vizsgálata kapcsán tett megállapításait osztotta meg a jelenlevőkkel.

A *Büntetőjog és -eljárás* szekció elnökei a szervező Állam- és Jogtudományi Kar díszdoktora, Prof. Dr. Dr. h.c. Gernot Kocher (Universität Graz), valamint Maczonkai Mihály (PTE ÁJK), a kar dékán-helyettese voltak. Jany János (PPKE Budapest) a szekció első előadójaként bemutatta, hogy milyen büntetőeljárás szabályokat alkalmaztak az iráni keresztényekkel szemben az ókor késői szakaszában. Ezt követően Csapó Csaba (ELTE BTK) egy különleges bíróság eljárást ismertetett a kiegyezést követő átmenet idejéből, amelyben a Pest megye által delegált, Szegeden ítélező bíróság betyár perekben folytatott eljárásának sajátosságait elemezte. Szabó István (PPKE) az államfővel szembeni büntetőeljárás lehetőségeiről tartott előadást, kiemelve, hogy – mivel az egyes államok alkotmányos rendszerében az államfő mindig különleges jogállással bír – az ellene indítható büntetőeljárásra is speciális szabályok vonatkoznak. Pálvölgyi Balázs (SZIE Deák Ferenc ÁJK, Győr) előadása arra a kérdésre keresett választ, hogy milyen tényezők okozhatták a kivándorlás által generált gazdasági-társadalmi problémák megoldására irányuló kodifikáció kudarcát a 19. század utolsó harmadában Magyarországon. Balogh Ágnes (PTE ÁJK) a századforduló Magyarországnak gyermekvédelmi és patronázsrendszerét ismertette, Baranya és Tolna megyei korabeli statisztikai adatokkal is alátámasztva kutatásait. Nagy Janka Teodóra (PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar) a magyarországi népi bíráskodást mutatta be európai néprajzi szempontok figyelembevételével. Josip Vrbošić (Eszéki Egyetem) – Višnja Lachnerrel (Eszéki Egyetem) közös kutatásai alapján – a modern horvát büntetőeljárás jogot hasonlított össze az Ivan Mažuraniĉ korában alkalmazott jogszabályi rendelkezésekkel.

A *Magánjogi kodifikációk* szekcióját Prof. Dr. Dr. h.c. Wilhelm Brauneder és Šrdan Šarkiĉ vezették. A szekcióban elhangzott előadások témaválasztását nagyobbreszt természetesen az idén 200 éves ABGB határozta meg. Elsőként Homoki-Nagy Mária (SZTE) az ABGB-nek a magyar bírói joggyakorlatra kifejtett hatásáról tartott előadást, a szerződési jog köréből elemezve néhány jogesetet, amelyek bizonyíthatják, hogy a magyar bírói gyakorlat miként alkalmazta az ABGB-t, s mikor fordult segítségül a magyar szokásjog keretei között kialakult szabályokhoz. A felvezetett témához szorosan kapcsolódott Szigeti Magdolna (PPKE) előadása is, amelyben az ABGB magyarországi hatásait mutatta be. A kétszáz éves ABGB továbbra is terítéken maradt, mivel ezt követően Elisabeth Berger (Universität Wien) az ABGB liechtensteini és osztrák alkalmazását hasonlította össze. Mázi András (KRE ÁJK) a magyar PTK szerepét vizsgálta a politikai rendszer átalakulásának szempontjából. Markus Steppan (Universität Graz) azt elemezte, hogy miként változott meg az ABGB korábbi patriarchális jellegű családjogi szabályozása a 20. század második felében, míg Herger Csa-

báné (PTE ÁJK) értékelvű megközelítést alkalmazott a magyar PTK-nak a házassági kötelékkel kapcsolatos rendelkezései kapcsán.

A *Hivatalok, hivataltörténet és jogintézményi összefüggéseik* szekciójában Prof. Dr. Dr. h.c. Gernot Kocher és Kajtár István elnökölt. Fazekas István (Magyar Országos Levéltár, Bécsi Levéltári delegátus) a magyar udvari kancellária 1526 és 1690 közötti személyzeti kérdéseit elemezte, majd Diana Duchoňová (Szlovák Tudományos Akadémia Történelmi Intézet) Esterházy Miklós nádor udvarának rendtartásáról, az udvari diszciplinizáció formáiról tartott előadást. Anna Fundárek (Szlovák Tudományos Akadémia Történelmi Intézet) Pálffy Pál és Maximilian von Trauttmansdorff levelezése alapján vizsgálta a 17. századi bécsi udvar hivatali rendjét, belső hierarchiáját. Peres Zsuzsanna (PTE ÁJK) ugyanezen korszak osztrák és magyar arisztokráciájának jogi kapcsolatrendszerét tárta fel. A szekció munkáját Władysław Peksa (Jagelló Egyetem, Krakó) előadása zárta, aki a földbirtokkal kapcsolatos modern koncepció 18–19. századi bevezetését a korabeli társadalmi változás egyik hajtóerejeként értékelte.

A péntek estét a konferencia résztvevői a villányi Keller-pincében töltötték, ahol a borkóstoló és a vacso-

ra mellett további tervek születtek az egyetemek közötti együttműködés lehetőségeire.

A szombati zárónapon a szekciók munkájáról Homoki-Nagy Mária, Šrdan Šarkić, Prof. Dr. Dr. h.c. Gernot Kocher, Prof. Dr. Dr. h.c. Wilhelm Brauner és Kajtár István tartott összefoglalót, majd a szervezők nevében Kajtár István intézett zárszót a megjelentekhez.

A konferenciát nagy létszámú regisztráció és rendkívüli szakmai érdeklődés jellemezte, amely megnyilvánult az egyes előadásokat követő kérdések és hozzászólások színvonalában és mennyiségében egyaránt. A szervezők szándéka szerint a konferencia anyaga még ebben az évben megjelenik, méghozzá szlovák–magyar közös szerkesztésben.

A konferenciát a Nemzetközi Visegrád Alap (International Visegrad Fund), a cseh, a magyar, a lengyel és a szlovák kormány megegyezése alapján 2000-ben létrejött alapítvány támogatta, mivel a konferencia célja – a szorosabb együttműködés fejlesztésének, a kölcsönös kötelek megerősítésének és az országok európai integrációjának támogatása – végső soron összhangban áll az alapítványéval.

Falus Orsolya

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) – hazánk legrégebbi folyamatosan működő *universitas* – 2010-ben ünnepelte jogelődje, a nagyszombati egyetem Pázmány Péter nevéhez fűződő alapításának 375., s mintegy „mellékjubileumként” az Eötvös Loránd név felvételének 60. évfordulóját. A 2011-re is áthúzódó jubileumi tanévben az egyetem számos tudományos, kulturális és művészeti programot rendezett, amelyek között egyetemi, kari és tanszéki rendezvények, konferenciák, kiállítások, előadások, emlékezések, kulturális, művészeti és sportrendezvé-

Az ELTE 375., jubileumi évének eseményei

nyek, bálók stb. egyaránt szerepeltek. Az ünneplésből kivette részét a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az új nagyszombati egyetem¹ is. Az alábbiakban a legfontosabb jubiláris eseményekről számolunk be.²

A Pázmány Péter Tudományegyetem, illetve Eötvös Loránd Tudományegyetem fejlődésének néhány sorsfordulója:

Magyarországon az első jelentős, máig működő magyarországi egyetemet – a katolikus vallás terjesztése és a nemzet méltóságának emelése érdekében – 1635. május 12-én alapította Pázmány Péter esztergomi érsek Nagyszombat (ma Trnava) városában, akkori egyházi székhelyén és vezetését a jezsuita rendre bízta. II. Ferdinánd német-római császár 1635. október 8-i privilégiumlevelével elis-

Az egyetem fennállásának 300. évfordulója alkalmából kibocsátott ezüst 2 pengős érme elő- és hátlapja

merte Pázmány alapítását, s ugyanazon jogokkal ruházta fel, mint a kölni, bécsi, mainzi, ingolstadt, prágai, olomützi és grazi egyetemeket. Az egyetem ünnepélyes megnyitására 1635. november 13-án került sor. A kezdetben Teológiai (Hittudományi) és a Filozófiai (Bölcsészeti) fakultással működő *universitas* 1667. január 2-án jogi karral, 1769-ben orvosi fakultással egészült ki. Az immár

teljes szerkezetű klasszikus egyetemet a jezsuita rend 1773. évi feloszlata után, Mária Terézia királynő rendelete alapján, 1777-ben Nagyszombatból Buda városába, a királyi palotába, majd már mint királyi egyetemet II. József reformintézkedéseinek részeként 1784-ben Pestre költöztették. Az 1848:19. tc. – az első magyar egyetemi törvénycikk – mint nemzeti intézményt a Vallás- és

Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alá helyezte, s kimondta a tanszabadságot. Az 1848-as reformok nyomán a pesti egyetem modern, autonóm oktatási központtá vált. Az osztrák neoabszolutizmus átmeneti korlátozó időszakát követően, 1860-ban visszanyerte régi jogait, s az 1867. évi kiegyezést követően az egyetem történetének legintenzívebben fejlődő szakasza kezdődött el. Elkészült a központi épület, az Egyetemi Könyvtár, valamint új tanulmányi és klinikai épületek sora, szaporodott a tanszékek száma, s az egyetem Magyarország legfontosabb tudományos központjává nőtte ki magát. Neve 1921-től *királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem* lett.

Az 1948-as baloldali fordulat után alapvetően megváltozott az egyetem szerkezete. 1949-ben a Bölcsészeti Karból (BTK) kiválva önállósult a Természettudományi Kar (TTK), 1950-ben állami utasításra elcsatolták az egyetemről a Római Katolikus Hittudományi Fakultást. 1951 elején önálló egyetemmé vált az Orvostudományi Kar. 1950-ben az egyetem új neve *Eötvös Loránd Tudományegyetem* lett, ugyanezzel megszüntették évszázados jogát a tudományos fokozatok adományozására. 1954-től önálló lett az ideológiai és az orosz nyelvi képzést végző Lenin Intézet, s 1953–1956 között két-két kisebb karra bomlott fel a Természettudományi és a Bölcsészettudományi Kar. 1983-ban az egyetem Tanárképző Főiskolai Karral (TFK) egészült ki. Az 1980-as évek közepén kezdődött meg az új

lágymányosi egyetemi campus tervezése, majd építése. Az ELTE 1993-ban visszanyerte a tudományos fokozatadás jogát. A széttagolt egyetemi hálózat integrálása során 2000. január 1-jétől az ELTE részévé vált a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar (GYFK) és a Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar (TÓFK). A Szenátus döntése alapján a két kar nevéből 2009. július 1. napjától elhagyták a „főiskolai” jelzőt. Az Egyetemi Tanács 2001. február 12-i, majd 2002. március 4-i ülésén hozott határozatai nyomán a Magyar Köztársaság Kormánya az ELTE karait megállapító korábbi jogszabályi rendelkezést módosítva létrehozta az Informatikai Kart, a Pedagógiai és Pszichológiai Kart és a Társadalomtudományi Kart, majd 2003. augusztus 31. napjával megszüntette a Tanárképző Főiskolai Kart, amelynek képzését a Bölcsészettudományi Kar, a Természettudományi Kar, az Informatikai Kar és a Pedagógiai és Pszichológiai Kar vette át. Az új karok 2003. szeptember 1-jén kezdték meg működésüket. Az ELTE mára az ország legnépszerűbb, modern, nemzetközileg megbecsült felsőoktatási intézménye, ahol a nyolc karon (Állam- és Jogtudományi Kar, Bölcsészettudományi Kar, Informatikai Kar, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Társadalomtudományi Kar, Természettudományi Kar, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Tanító- és Óvóképző Kar) évente 32 000 hallgatót oktat 1800 magasan képzett tanár és kutató. 2010 áprilisában az ELTE elnyerte a kutatóegyetemi rangot.

Az „ELTE – 375” ünnepi programsorozat első jelentős eseményeként 2010. március 3-án, az ELTE ÁJK Dísztermében *tudományos konferenciát* rendeztek, amelynek fő témája az egyetemalapító Pázmány Péter, illetve az állam és az egyház kapcsolata volt. Hudecz Ferenc rektor köszöntője után Szögi László főigazgató (ELTE Egyetemi Könyvtár) *Az egyetemalapító Pázmány, Király Miklós dékán (ELTE ÁJK) Az egyházak és az Európai Unió*, Kukorelli István egyetemi tanár (ELTE ÁJK) *Az egyházügyi törvény (1990. évi IV. tv.) évfordulója*, Paczolay Péter, az Alkotmánybíróság elnöke *Az Amerikai Supreme Court és az állam-egyház kapcsolata*, Antalóczy Péter egyetemi docens (KGRE) *Az egyházalapítás joga és európai buktatói*, Gellér Balázs egyetemi docens (ELTE ÁJK) *Vallás és büntetőjog; kereszténység és büntetőjog ma Magyarországon*, Csehi Zoltán egyetemi docens (ELTE ÁJK) *Állam és vallási jog kollíziója magánjogi viszonyokban – az interperszonális kollíziós jog egyes kérdései*, Simon István egyetemi docens (ELTE ÁJK) *Az egyház finanszírozás struktúrája*, Bitskey István akadémikus, egyetemi tanár (DE) *Pázmány Péter, a barokk kultúra mecénása*, Szabó Péter egyetemi docens (ELTE BTK) *Pázmány és az erdélyi fejedelmek*, Török József egyetemi tanár (PPKE) *Pázmány Péter és korának tudománya*, Hargittay Emil egyetemi tanár (PPKE) *Pázmány irodalomtörténeti értékei*, Beke Margit akadémiai doktor *Pázmány kései hatása: a bécsi Pázmáneum a 19. században*, Borsodi Csaba intézetigazgató (ELTE BTK) *Jezsuita egyetemből királyi egyetem*, Rácz Lajos egyetemi tanár (ELTE ÁJK) *A primások és a magyar közjog* címmel tartott előadást.

Az *Állam- és Jogtudományi Karon* március 23-án, az Aula Magnában az Állam- és Jogelméleti Tanszék a *Tradíció és progresszió. Állam- és jogbölcselet a Jogi Karon* című konferenciával emlékezett az ELTE fennállásának 375., illetve a jogbölcselet-oktatás magyarországi bevezetésének 250. évfordulójára. Előadást tar-

tott Daragó Dénes (Társadalomtudományi és jogelméleti gondolkodás a 20. század elején), Szilágyi Péter (Pulszky Ágost), Balogh-Rosta Gergely (Közösség, társadalom és állam), Zsidai Ágnes (Paradoxonok Pikler Gyula értékmentes jogszociológiájában), Pintér Beatrix (A weberi értékmentesség), Fleck Zoltán (Somló Bódog: Állami beavatkozás és szabadság), Pap Csaba (Állami beavatkozás), Paczolay Péter (Moór Gyula axiológiája), Koncsik Anita (Helyes jog és mesterséges intelligencia), Nagy Endre (A szocialista normativizmus – Szabó Imre), Szmodis Jenő (Az esztétikum vonzásában. Peschka Vilmos jogfilozófiája Lukácstól a hermeneutikáig), Boros László (A szociológiai oktatás megjelenése az állam- és jogelméleti tanszéken). A konferenciát kerekasztal-beszélgetés zárta, amelynek témája: Bibó a jogelméleti tanszéken.

A *Természettudományi Kar* március 24–25-én, az ELTE TTK Északi Épület Konferenciatermében tudományos ülést tartott *375 éves az Egyetem – A természettudományos oktatás és kutatás jelene és jövője* címmel. Michaletzky György dékán megnyitója után a Matematikai, a Kémiai, a Fizikai, a Földrajz- és Földtudományi, a Biológiai Intézet és a Környezettudományi Centrum képviselőiben Laczkovich Miklós (A magyar matematika két óriása – Fejér Lipót és Riesz Frigyes), Keszei Ernő (Az Eötvös-szabály, és azon túl – Felületi feszültséggel kapcsolatos kutatások Egyetemünkön Eötvös idejében és ma), Radnai Gyula (Jedlik Ányos és Eötvös Loránd egyetemi kinevezése), Nagy Balázs (Természettudományi módszerekkel a klímaváltozások nyomában), Mindszenty Andrea (Klímatörténet és geológia), Szathmáry Eörs (A biológia néhány megválaszolatlan nagy kérdése), Faragó István (Hidrogén alapú tüzelőanyag-cellák), Horváth Ferenc (Lóczy Lajos; ecsetvonások a kiváló tanár és a világhírű földtudós portréjához), Simon Tibor (A biológia fejlődése egyetemünkön 1635-től 1990-ig), Császár Attila (A kvantumkémia harmadik korszaka), Perczel András (Racionális hatóanyag opti-

málása II típusú cukorbetegség kapcsán), Vicsek Tamás (Kollektív viselkedés), Katz Sándor (A részecskefizika mint videojáték?), Frei Zsolt (Gravitációs hullám – asztrofizika), Kiss Ádám (Környezetünk jelene és jövője) és Weiszburg Tamás (Környezeti ásványtan: egy új tudományág születése) tartott előadást.

Az Állam- és Jogtudományi Kar Kari Doktori Tanácsa 2010. április 23-án tartott ünnepi konferenciát az Egyetem megalakulásának 375. évfordulója alkalmából. Király Miklós dékán és Gönczöl Katalin, a Kari Doktori Tanács elnöke megnyitója után a doktorandusz hallgatók előadásai tematikus szekciókban hangzottak el (Agrárjogi, szövetkezeti jogi és munkajogi szekció; Alkotmányjogi szekció; Büntetőjogi, büntető-eljárásjogi és kriminológiai szekció; Jogelméleti, jogszociológiai és jogtörténeti szekció; Közigazgatási jogi és pénzügyi jogi szekció; Nemzetközi jogi és nemzetközi magánjogi szekció; Magánjogi szekció; Politikatudományi szekció). Az előadók szép száma és a referátumok tematikai sokszínűsége a széleskörű kari műhelymunkáról, az oktatói-tudományos utánpótlás képzéséről, az új generáció elkötelezettségéről adott tanúbizonyságot.

A jubileum kiemelt központi rendezvényei az Egyetem 1635. évi alapításának 375. évfordulóján, május 12–14-én zajlottak. Az *Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) Szenátusának május 12-i együttes ünnepi ülésén* az állami és a tudományos élet vezetői mellett a magyar egyetemek és közel harminc külföldi egyetem képviselői gyűltek össze az ELTE Egyetem téri Aula Magnájában. Hudecz Ferenc rektor megnyitó beszédében kiemelte, hogy a Pázmány Péter által alapított intézmény és annak utódintézményei kiemelkedő helyet foglaltak, s foglalnak el ma is a nemzetközi tudományban, s az ELTE legfontosabb küldetése a nemzeti és az egyetemes kultúra megőrzése és ápolása, olyan sokoldalúan művelt és toleráns hallgatók képzése, akik képviselik a *humanitas* értékeit, a szolidaritást, a szakmaiságot, keresik a konszenzust, tisztelik a különböző kultúrák értékeit. Az egyetem arra törekszik, hogy a társadalmi kihívásokra képes legyen válaszolni, gondozza a tehetségeket és „értékalapú, hatékony kapcsolatot alakítson ki szűkebb és tágabb környezetében”. A magas szintű innovatív fejlesztések érdekében együttműködik a vállalkozói szférá-

val, a külföldi felsőoktatási és kutatóintézményekkel. Fodor György, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora üdvözölte a két egyetem közös ünnepsését; az ELTE és a PPKE múltját Pázmány Péter személye kapcsolja össze. Sólyom László köztársasági elnök köszöntőbeszédében azt hangsúlyozta, hogy az egyetemek kiemelt feladata a tehetséggondozás, ahhoz azonban, hogy jó hallgatók legyenek, jó gimnáziumok és még inkább jó általános iskolák kelljenek. Az egyetemek célja eredetileg „teljes emberek” képzése volt; ma is ez lenne a legfontosabb, emellett ítélőképességet nevelni a hallgatókba. Pálinkás József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke a múlthoz való kötődést emelte ki, hiszen a hitelesség érvényét az állandóság megbízhatósága adja. Az immár 375 éve folyamatosan működő egyetemi utódintézmények üzenete: maradni és mozdulni, kötődni és újítani, megtartani és változtatni. „A jelen törekvéseinek gyökeret kell találni a múltban”, mert „a hitelesség érvényét az állandóság megbízhatósága adja”. Erdő Péter bíboros, prímás, az esztergom-budapesti főegyházmegye érseke az 1635-ös egyetemalapítással kapcsolatban a máig tartó folyamatosságot hangsúlyozta, s szólt a középkori pécsi, óbudai, pozsonyi és a kolozsvári egyetemekről.

Utalt arra, hogy a középkorban mindenütt latinul tanítottak, és a soknemzetiségű középkori Magyarországon „nagy volt a kísértés, hogy külföldön tanuljanak a magyar diákok”, ezt pedig nem tudták tartósan ellensúlyozni a magyarországi egyetemek. Ezért is emelte ki a bíboros-érsek a nyelvtanulás fontosságát, mert csak így felelhetünk meg az európai normáknak. A magyarországi egyetemi oktatóknak, tudósoknak és a felsőoktatás hallgatóinak a kor kihívásainak megfelelően kettős erőfeszítést kell tenniük, mert magyarul és idegen nyelven is kell oktatniuk, illetve tanulniuk. A Pázmány Péter által alapított egyetem utódintézményeire két fő feladat vár: versenyképesen kell részt venniük a nemzetközi tudomány művelésében, illetve meg kell őrizniük és tovább kell fejleszteniük a nemzeti kultúrából azt, ami az egyetem hatáskörébe tartozik. Ez viszont azt jelenti, hogy egy magyar egyetemistának a nyugati átlagnál többet kell fáradoznia; mint Erdő Péter fogalmazott, a kor kihívásaira „nekünk itt a Kárpát-medencében ez látszik a kötelező választnak”. A társegyetemek részéről Tulassay Tivadar, a Semmelweis Egyetem rek-

Az ELTE jubileumi szenátusi ülése 2010. május 12-én

Az egyetemtörténeti kiállítás megnyitója

tor, a középkorban mindenütt latinul tanítottak, és a soknemzetiségű középkori Magyarországon „nagy volt a kísértés, hogy külföldön tanuljanak a magyar diákok”, ezt pedig nem tudták tartósan ellensúlyozni a magyarországi egyetemek. Ezért is emelte ki a bíboros-érsek a nyelvtanulás fontosságát, mert csak így felelhetünk meg az európai normáknak. A magyarországi egyetemi oktatóknak, tudósoknak és a felsőoktatás hallgatóinak a kor kihívásainak megfelelően kettős erőfeszítést kell tenniük, mert magyarul és idegen nyelven is kell oktatniuk, illetve tanulniuk. A Pázmány Péter által alapított egyetem utódintézményeire két fő feladat vár: versenyképesen kell részt venniük a nemzetközi tudomány művelésében, illetve meg kell őrizniük és tovább kell fejleszteniük a nemzeti kultúrából azt, ami az egyetem hatáskörébe tartozik. Ez viszont azt jelenti, hogy egy magyar egyetemistának a nyugati átlagnál többet kell fáradoznia; mint Erdő Péter fogalmazott, a kor kihívásaira „nekünk itt a Kárpát-medencében ez látszik a kötelező választnak”. A társegyetemek részéről Tulassay Tivadar, a Semmelweis Egyetem rek-

tora, valamint Szabó Gábor, a Magyar Rektori Konferencia elnöke zárta a köszöntők sorát. Délután a meghívott egyetemek az Egyetem téri Aula Magnában köszöntötték az ELTE-t.

A szenátusi ülést követően, az *Egyetemi Könyvtár* épületében Mezey Barna professzor, megválasztott rektor és Szögi László, az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója nyitotta meg *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története – 1635–2010* című kiállítást. Ugyanekkor mutatták be a jubileumra készült reprezentatív kiadványt, *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben* című könyvet.³

Az ünnepi év egyik kiemelt eseménye a *Bölcsészettudományi Kar* Trefortkerti Campusán található Gólyavárban tartott, *Az egyetem felelőssége a 21. században* című május 13-i nemzetközi konferencia volt. Az egyetemek 21. századi rendeltetésének közös,

nemzetközi szintű meghatározásáról, az új kihívásoknak való megfelelésről, a globalizáció és az információs forradalom kérdéseire való érvényes válaszok megtalálásáról, az egyetemek – a bolognai folyamat célja alapján az Európai Felsőoktatási Térségben és a tudásalapú társadalomban betöltött – szerepéről fejtették ki véleményüket az ELTE külföldi partneregyetemeinek képviselői, a tudomány, a művészet és a politika kiemelkedő szereplői. José Saramago köszöntőjét Carlos Reis fővédnök (Saramago Alapítvány) olvasta fel, majd Ferdinand Devínsky tiszteletbeli elnök (DRC), a pozsonyi Comenius Egyetem volt rektora *Autonomy and Responsibility of University*, Anuska Ferligoj egyetemi tanár (Ljubljana Egyetem Társadalomtudományi Kar) *The next generations of scholars must be better than us*, Ferdinand Klein professor emeritus (Ludwigsburg-Tübingeni Egyetem) *Heilpädagogische Verantwortung für den Menschen mit Behinderung im Epochenbruch*, Kátai Imre professor emeritus (ELTE Informatikai Kar) *Az informatika várható fejlődése és következményei az oktatásban*, Kroó Norbert, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, az ELTE díszdoktora *Gondolatok a tudás századáról* tartott előadást. Ebéd után kerekasztal-beszélgetésre került sor, amelyen Rudas Tamás egyetemi tanár (ELTE Társadalomtudományi Kar) moderálása mellett Jean-Marc Rapp, a European University Association (EUA) elnöke, Guido Langouche, a Coimbra Group elnöke, Stavros A. Zenios, az Institutional Network of the Universities from the Capitals of Europe elnöke és Hudecz Ferenc rektor vett részt. A tanácskozás után az ELTE Bartók Béla Énekkara és Egyetemi Koncertzenekara adott hangversenyt az Egyetem téri templomban Kovács László Liszt-díjas, érdemes művész vezényletével.

A május 14-i díszdoktoravatáson az ELTE *Tiszteletbeli doktor (Doctor honoris causa)* címet adományoz-

ott José Saramago Nobel-díjas portugál írónak, illetve *Tiszteletbeli doktor és professor (Doctor et professor honoris causa)* címet Anuska Ferligojnak, a Ljubljana Egyetem Társadalomtudományi Kara statisztika professzorának, Ferdinand Kleinnek, a német nyelvű gyógypedagógia egyik legnevesebb képviselőjének, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar vendégprofesszorának, valamint Kátai Imre akadémikusnak, az Informatikai Kar professor emeritusának, s átadták a *Pro Cultura Hungarica* kitüntetést René Roudaut-nak, Franciaország magyarországi nagykövetének.

Az *Állam- és Jogtudományi Kar* a jubileumra készítette el *A jogi kar professzorainak hozzájárulása a hazai jogtudomány fejlődéséhez 1667–1948* című kiállítást, amely az ÁJK előcsarnokában, 2010. október 18.–december 17. között volt látható.⁴

A *Bölcsészettudományi*

Kar november 9-étől nagyszabású rendezvénysorozattal emlékezett a nagyszombati egyetem 1635. november 13-i első tanítási napjának 375. évfordulójára.⁵ November 9-én *A liturgikus gondolkodás alakzatai Pázmány Péter korában* címmel konferenciát rendeztek a BTK Kari Tanácstermében, amelyen a téma legjobb hazai kutatói felekezeteiket átfogó panorámában mutatták be a liturgia állapotait a korabeli Magyarországon, elemezték a „ritus” általános kérdéseit és a Pázmány által bevezetett római („tridenti”) rítust. A díszelőadásokat (Török József: *Pázmány történelme*, Mezei Balázs: *Rítuskritika a kortárs vallásfilozófiában*, Voigt Vilmos: *Rítuskutatás a kortárs néprajzban és folklórisztikában*) követően három nagy témakört jártak körül az előadók: „Pázmány Péter és a „tridenti rítus” (Déri Balázs: *A Monumenta Ritualia Hungarica és a Pázmány előtti magyar liturgia*, Füzes Ádám: *Külső vagy belső kényszer? – Pázmány indítékai a római rítus bevezetésére*, Földváry Miklós István: *A Pázmány-rituálé*, Orlovsky Géza: *Pázmány Péter Imádságoskönyve*), „Az ellenállók: Zágráb és a pálosok” (Molnár Antal: *Pázmány liturgikus reformja és Zágráb*, Csomó Orsolya: *Protestáló traditionalisták – a zágrábi történet*, Lukács István: *A horvát passióhagyomány*, Gilányi Gabriella: *Liturgikus reform és zenei hagyomány a pálos rend XVIII. századi „gregorián” kóruskönyveiben*), valamint „A liturgia kérdése a Pázmány korabeli protestantizmusban” (Ferenczi Ilona: *A magyar nyelvű gregoriánium kialakulása Huszár Gál énekeskönyvétől az Eperjesi graduálig 1574–1635*, Fekete Csaba: *Zsoltár vagy graduál 1636-ban és később*, Koltai Kornélia: *Félúton a protestáns és a zsidó liturgia közt: Péchi Simon szombatos bibliafordítása [1634]*). A programot az Egyetemi templomban latin nyelvű mise zárta, a hazánkban Pázmány Péter által bevezetett, ún. tridenti rítus szerint.

Az ELTE BTK ünnepi plakátja

November 10–11-én *Facultas Immota stabit* – az első 375 év címen jubileumi tudományos konferenciát rendeztek a Kari Tanácssteremben. A konferencián a mai értelemben vett bölcsészettudományok együtt szerepeltek a természettudományokkal, hiszen e tudományszakok tanszékei egészen 1949-ig együtt alkották a filozófiai fakultást; olyan nagy természettudós professzoregyéniségek, mint Eötvös Loránd vagy Békésy György még a „közös” Bölcsészeti Kar keretei között tevékenykedtek. Az Egyetem múltjának egyes fejezeteit, emlékeit a BTK és a TTK tanárai idézték fel előadásaikban – ehelyett csak az előadók és témájuk rögzítésére van helyünk: Hargittay Emil: *1635*; Bertényi Iván: *A Kar szimbólumai*; Borsodi Csaba: *Az egyetem első 375 éve*; Molnár Antal: *Jezsuita egyetemalapítások Európában és Magyarországon a 16–17. században*; Horn Ildikó: *Főúri hallgatók a nagyszombati egyetemen*;

G. Etényi Nóra: *Nagyszombati egyetem és a nyilvánosság a kora újkorban*; Radnai Gyula: *Bölcsész természettudósok a 18. és a 19. században*; Gángó Gábor: *Eötvös József és barátai egyetemi éveiről, különös tekintettel a politikatudományi képzésre*; Fehér M. István: *Az egyetem öntertelmezése Eötvös Loránd felfogásában*; Kulcsár Szabó Ernő: *Humán egyetemi örökség a kulturális materializmus terében*; Keszei Ernő: *Eötvös Loránd tudományos munkássága. Csak az az igazi tudomány, amely világra szól*; Ritoók Zsigmond: *A klasszika filológia Európában és Magyarországon a 19. században*; Náray-Szabó Gábor: *Természettudományi tárgyú kéziratok az MTA Könyvtárában*; Prokopp Mária: *Az Academia Istropolitana*; Kelényi György: *Az egyetem Budán*, Tüskés Anna: *A Bölcsészettudományi Kar 17–18. századi történetének képi forrásai*; Mészáros Orsolya: *A kari Éremtár története és kincsei*; Weiszburg Tamás: *A természetrajz története és a természetrajzi tára kincsei (1774–1948)*; Balázs Géza: *Nyelvi kultúra és nyelvtudomány a bölcsészettudományi kar négy évszázadában*; Bollobás Enikő: *Posztmodern paradigmaváltás az amerikanisztikában*; Sarbu Aladár: *Angol nyelv és irodalom: az anglisztika magyarországi történetéből*; Tarnói László: *Egyetemünk 226 éves Német Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatás- és tudománytörténeti korszakai*; Inzelt György: *Mit tettek az egyetemünk vegykonyhájában 375 év alatt?*; Kázmér Miklós: *Régészet és természettudomány – Margat vára Szíriában*; Gábris Gyula: *A földrajzoktatás története a budapesti tudományegyetemen*; Antalné Szabó Ágnes: *A bölcsész tanárok képzésének hagyományai*; Mester Béla: *A rendszeralkotás kényszerétől a filozófiatörténetig. Horváth Cyrill és tanítványa, Alexander Bernát, az egyetem két meghatározó professzora*; Mohay Tamás: *A néprajzi képzés 150 éve Pázmány és Eötvös egyetemén*; Szió Enikő: *Egyetemünk szerepe*

a nyelvhasználat tudománnyá válásában; Nemes László: *A hallgatói önkormányzat első 20 éve*.

November 11-én bemutatták *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010* (Borsodi Csaba és Tüskés Anna munkája),⁶ valamint *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye* (szerzők: Kálnoki-Gyöngyössy Márton, Mészáros Orsolya, Tóth Csaba, Vida István) című könyveket. November 12-én délelőtt az ELTE Szenátusa *Tiszteletbeli doktori* címmel tüntette ki a költő és matematikus Jacques Roubaud-t, *Tiszteletbeli doktori és professzori* címet adományozott Vékás Lajosnak, az ELTE ÁJK professor emeritusának, Pölöskei Ferencnek, az ELTE BTK professor emeritusának, Peter Meusburgernek, a heidelbergi Ruprecht-Karls-Universität szenior professzorának és

Ahmed Hassan Zewailnek, a California Institute of Technology professzorának. Délután a Kar régi hagyományt élesztett fel, amikor az ELTE nyolc karának egységét kifejező *összegytemi fáklyás felvonulást* tartottak: az egyetem vezetői, oktatói, dolgozói, hallgatói és alumnsuai az Egyetem térről vonultak a Trefort-kertig. A Gólyavárban, az újonnan elnevezett Mária Terézia-teremben jubileumi kari ünnepségre kerül sor. Az ELTE Bartók Béla Énekkarának és Egyetemi Koncertzenekarának ünnepi hangversenyével vette kezdetét az *ELTE Kulturális Hét*. Ennek része volt a *Színváltások Fesztiválja*, az egyetemi színházak budapesti segerszemléje, országos szakmai találkozója (november 13–17. között). Az „Együttműködés” volt a témája az ELTE Tudósklub november 16-i programjának, a *Multidiszciplináris Műhelynek*. Az *ELTE Filmklubban* az Egyetemet és történetét bemutató dokumentumfilmek mellett a hallgatók legfrissebb munkáiból válogattak. November 19-én az ELTE Szerb utcai Tanári Klubjában, a fennállásának 250 éves évfordulóját ünneplő Régészettudományi Intézet rendezésében, kamarakiállítás nyílt *Képek a 250 éves régészettörténeti tanszék múltjából* címmel. A Kulturális Hét programja az ELTE Néptáncgyűttes műsorával zárult.

Az *ELTE Társadalomtudományi Kara (TÁTK)* november 25-én, a Lágymányosi Campuson nyílt nappal, az alapképzési szakok bemutatkozásával, karneváli ülésszakkal, kiállításokkal, koncertekkel, szakkollégiumi éjszakával, szerepjátékokkal, beszélgetésekkel emlékezett a 375 éves jubileumra, egyúttal a Kar fennállásának hetedik évfordulójára.

Az „ELTE – 375” ünnepségsorozat szimbolikus záróeseményeként 2011. május 13-án, az egyetem alapításának évfordulóján rendezték meg a *Pázmány-napot*. Az ELTE Szenátusa ünnepi közgyűlést tartott az Aula Magánban, amelynek részeként az 1991 óta hagyományá

vált tudományos Pázmány-előadást Vicsek Tamás, a Természettudományi Kar Biológiai Fizika Tanszék egyetemi tanára, a kutatóegyetemi projekt „Nagy adatbázisokon alapuló hálózatok statisztikus fizikai modellezése, klaszterezése és dinamikája” kutatócsoport egyik vezetője tartotta *A csoportos mozgás törvényszerűségei* címmel. Az ünnepi közgyűlésen az ELTE díszdoktorává avatták Varga Lászlót, az Informatikai Kar professor emeritusát, Alexander Schrijvert, az amszterdami CWI és az Universiteit van Amsterdam professzorát, valamint Spyridon Vrellis professzort, a Hellén Nemzetközi és Külföldi Jogi Intézet igazgatóját – utóbbiakat több mint két évtizedes szakmai kapcsolat fűzi az ELTE-hez. Az ünnepi közgyűlés estjén az ELTE Eötvös Művészeti Együttese megtartotta hagyományos egyetemi születésnapi koncertjét az Egyetemi templomban.

***

Az ELTE alapításának 375. évfordulója alkalmából az Állami Pénzverő *emlékérmet* készített. A száz ezüst, és kétszáz bronz példányban kibocsátott érem előlapján Pázmány Péter és Eötvös Loránd arcképe látható, az arcképek körül a „Lux e praeterito lucens futura illuminat tempora” („A múlt fénye világítja meg a jövőt”) felirat olvasható. A hátoldalon az ELTE címere kapott helyet. Az érem tervezője Kósa István, a Magyar Pénzverő Zrt. fővénője.⁷

Az évfordulóra a Magyar Posta forgalmi bélyeget bocsátott ki, amellyel az ELTE 375 éves múltja és hagyományai előtt tiszteleg. A bélyegen az ELTE BTK épületének timpanonrészletéből és a rektori paedumból – az egyetem egységét jelképező jogarból – álló montázs látható. A bélyeghez alkalmi boríték (rajta az egyetem címere és jubileumi logója, Eötvös Loránd portréja, továbbá alnyomatszerűen a bölcsészkar-i épület) és alkalmi postai pecsét is tartozik.

***

A nagyszombati egyetem másik jogutódja, a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem* ugyancsak egy éven át

ünnepelte alapításának 375. évfordulóját. A két egyetem rektorának közös szándéknyilatkozata alapján a PPKE és az ELTE együtt emlékezett a jubileumra, amelynek kiemelt eseménye volt az ELTE és a PPKE Szenátusának május 12-i – fentebb már ismertetett – együttes ünnepi ülése az Egyetem téri Aula Magnában.

A PPKE karai egy-egy jubileumi konferenciával emlékeztek az alapító Pázmány Péter munkásságára és az egyetem múltjára.

2010. február 5-én, Esztergomban, a PPKE Vitéz János Karán rendeztek jubileumi konferenciát *Pázmány hatása a pedagógiára* címmel. Szuromi Sz. Anzelm O.Praem., a PPKE rektorhelyettese és Gaál Endre, a VJK dékánja megnyitja után Hoffmann Rózsa intézet-vezető egyetemi docens (PPKE BTK) *A katolikus oktatás a múltban, jelenben, jövőben*, Szabó Ferenc SJ *Pázmány Péter a népnevelő*, Käfer István, a Szent Adalbert Kutatócsoport vezetője *Pázmány időszerűsége a szlovák oktatás ügyében*, Kontsek Ildikó művészettörténész *Pázmány Péter tárgyi emlékei és ábrázolásai Esztergomban* címmel tartott előadást.

A PPKE Információs Technológiai Kara 2010. március 3-án tartott ünnepi tanácskozást *Pázmány hatása a természettudományokra. Pázmány víziója a tudományról akkor, és annak egyik 21. századi megvalósulása – bionika* címmel. Fodor György rektor és Nyékyné Gazizler Judit, az ITK dékánja köszöntője után Roska Tamás akadémikus, az ITK egyetemi tanára *A számítástechnika új korszaka – kiloprocesszoros csipek*, Hámori József akadémikus, az ITK kutatóprofesszora *Mit tudott a 17. század embere az emberi agyról*, Csurgay Árpád, akadémikus, az ITK egyetemi tanára *Fizika a bionikában*, Mátyus Péter, a Semmelweis Egyetem egyetemi tanára *A gyógyszermolekula modellezés új kihívásai*, Prószéky Gábor, az ITK egyetemi tanára *Az információ akkor és most* címmel tartott referátumot.

A PPKE Jog- és Államtudományi Karán 2010. március 24-én tartott jubileumi konferencia témája: *Páz-*

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem történetének főbb adatai

Az 1948. évi kommunista hatalomátvétel után a hatóságok állami intézkedéssel leválasztották az addig Pázmány Péter nevet viselő budapesti tudományegyetemről az Orvosi és a Hittudományi Kart (HTK), s létrehozták a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemet. A Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) a HTK-t Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia néven újrászervezte. A rendszerváltozás után, 1991 decemberében az MKPK hivatalosan kezdeményezte az Apostoli Szentszéknél a létrehozandó katolikus egyetem előzetes engedélyeztetését. A Római Katolikus Hittudományi Kar (Budapest) mellett a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia – az Apostoli Szentszék Katolikus Nevelési Kongregációjának hozzájárulása birtokában – 1992. január 30-án kelt 46/1992 számú határozatával megalapította a Bölcsészettudományi Kart (BTK, Piliscsaba-Klotildliget). Az alapítást a Magyar Köztársaság Kormánya 1993. május 25-én kelt 1032/1993.sz. (V. 6.) Kormányhatározatával, a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem* elnevezést az Országgyűlés 2/1993 számú (II. 4.) határozatával ismerte el, s a PPKE-t beje-

gyezte az államilag elismert egyetemek sorába (1032/1993. [V. 6.] Korm. határozat). A Jog- és Államtudományi Kart (JÁK) a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1995. április 3-án kelt 503/1995 számú határozatával hozta létre. Az Egyetemen belül a Hittudományi Kar és az Apostoli Szentszék 1996. november 30-án kelt N.975/96 számú határozatával alapított Kánonjogi Posztgraduális Intézet egyházi fakultás jelleggel bír. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1998. június 24-én kelt 1246/1998 számú határozatával alapított *Információs Technológiai Kart* a Magyar Köztársaság Kormánya 2001. július 20-án kelt 136/2001. számú Kormányrendeletével akkreditálta. A *Vitéz János Kar*, a korábbi Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola 2008. január 1-jén integrálódott az egyetembe. A PPKE Magyarországon államilag elismert egyházi egyetem, s ennek megfelelően államilag elismert diplomákat ad. 1999. március 25-én a Katolikus Nevelési Kongregációjának N.1151/98 számú határozatával szentszéki alapításúvá vált, és bekerült a világszerte működő nyolcszáz katolikus felsőoktatási intézményen belül a szentszéki alapítólevéllel rendelkező ötvenkét egyetem közé. A Szentszék nevében az Egyetem kormányzatának élén Erdő Péter bíboros, prímás, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke mint nagykancellár áll. Az öt karral működő egyetem hallgatói létszáma a levelező hallgatókkal együtt közel 9000 fő.

mány hatása a magyar államiságra és jogra. Az egyetem II. János Pál dísztermében Fodor György rektor és Schanda Balázs, a JÁK dékánjának megnyitója után a kar tanárai tartottak előadást: Szabó István egyetemi docens *A magyar államiság és Pázmány Péter*, Kőrösi István egyetemi docens *Pázmány Péter gondolatai az emberről, magunk megismeréséről és a pedagógiáról*, Frivaldszky János egyetemi docens *Mit üzen nekünk jogásza számára Pázmány igazságra tartó szillogisztikus érvelési módja?*, Varga Zsolt András egyetemi docens *Pázmány és a közcselekvés mércéi*, Jobbágyi Gábor egyetemi tanár *Igazságosság a középkori magyar magánjogban és Pázmány Péter műveiben*, Hársfai Katalin egyetemi docens *A bíró alakja és a bíraskodási tevékenység az igazság fogalmának tükrében Pázmány műveiben*, Schanda Balázs egyetemi docens *A felekezeti kérdés - tolerancia - vallásszabad-*

A Pázmány-plakett

ság: *Pázmány Péter korának üzenete*, Botos Katalin egyetemi tanár *Nemzetközi gazdasági fejlődés és az Egyház társadalmi tanítása*, András Dorottya egyetemi docens *Pázmány – A hit és az oktatás összekapcsolódása*, Varga Győző egyetemi docens *Jöjjön el a Te Országod itt a Földön is!* címmel.

A PPKE Bölcsészettudományi Kara 2010. április 14-én, a Piliscsaba-Klotildligeten lévő Stephaneum Auditorium Maximumában, illetve Pázmány-termében tartotta meg ünneplő konferenciáját, *Pázmány hatása a bölcsész- és társadalomtudományokra* címmel. Fodor György rektor és Botos Máté dékán megnyitója után a kar oktatóinak alábbi előadásai hangzottak el: Hargittay Emil egyetemi tanár: *Pázmány egyetemalapító levele*, Gerstner Károly egyetemi docens: *Pázmány hatása a magyar nyelvre és nyelvtörténetre*, Tusor Péter egyetemi docens: *Pázmány a jezsuita érsek*, Mezei Balázs egyetemi tanár: *Filozófia, bölcsészettudomány, katolicizmus*, Maczák Ibolya tudományos s.munkatárs: *Pázmány hatása a 17–18. századi prédikációirodalomra*, Bajáki Rita tudományos kutató és Dr. Bogár Judit egyetemi tanársegéd: *Pázmány Imádságos könyvének*

hatása, Martí Tibor doktorjelölt: *Pázmány diplomáciai hatása (a spanyol kapcsolat)*, Varsányi Orsolya egyetemi tanársegéd: *Pázmány és az iszlám*.

A PPKE Hittudományi Kara a Papnövelde utcai Központi Szemináriumban, a *Pázmány hatása a katolikus teológia művelésére* című konferenciával ünnepelt.

Fodor György rektor megnyitója után díszdoktorrá avatták S. Em. a R. Zenon Grocholewskit, a Római Nevelési Kongregáció prefektusát, majd az alábbi előadásokra került sor: Rokay Zoltán egyetemi tanár: *Die Philosophie Kardinal Pázmány's und das veränderte Weltbild*, Puskás Attila egyetemi tanár: *Le caratteristiche della teologia di Pázmány Péter*, Török József egyetemi tanár: *Pázmány Péter és kora tudománya*. Délután a Hittudományi Kar Könyvtárában megnyitották a *Pázmány alapította 375 éves egyetem* című kiállítást, majd hálaadó szentmisét tartottak az Egyetemi

templomban.

A Pázmány-évet 2010. október 13-án, az Egyetem II. János Pál dísztermében tartott ünnepséggel zárta a PPKE. Az Egyetem rektora, szenátusa, professzorai, valamint az ELTE rektorának képviseletében jelen levő Seifert Tibor rektorhelyettes, a Semmelweis Egyetem rektora, Tulassay Tivadar, továbbá hallgatók és vendégek nagyszámú részvételével megtartott ünnepségen Fodor György rektor köszöntötte az egybegyűlteket, majd az öt karon oktató, kiemelt eredményeket felmutató oktatóknak – Rózsa Huba, Kumintz Géza (HTK), Jánokiné Újváry Zsuzsanna, Hegedűs Attila, Major Balázs (BTK), Zlinszky János, Radnay József, Bándi Gyula (JÁK), Csurgay Árpád, Kovács Ferenc, Liposits Zsolt (ITK), Fazekas Sándorné, Homor Lajos, Tóth János (VJK) – átadta az Egyetem kollektívájának elismerését kifejező Pázmány-plakettet. A kitüntetések átadását két előadás követte: Roska Tamás: *Szellemiség és elkötelezettség*; Tulassay Tivadar: *A magyar felsőoktatás jövője*.

Összeállította: É. L.

Jegyzetek

¹ A jelenlegi nagyszombati egyetem ünnepi megemlékezéséről e számunk 84–85. oldalán olvasható Képesy Imre beszámolója.

² A beszámoló összeállításában elsősorban az ELTE és a PPKE központi és kari honlapjain megjelent információkat, beszámolókat, történeti összeállításokat használtuk fel.

³ A könyvről Gosztonyi Gergely által készített recenzió e számunk 61–64. oldalán olvasható.

⁴ A kiállításról beszámolót közlünk e számunk 85–87. oldalán.

⁵ A BTK jubileumi programjairól a kar *375 – Történelem és Régészet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán* (2010. december) címmel elegáns kivitelű, színes kiadványt jelentetett meg.

⁶ Lásd Gosztonyi Gergely recenzióját e számunk 61–64. oldalán.

⁷ Az emlékérem fotója a Jogtörténeti Szemle 2010. évi 3. számának 82. oldalán látható.

Jubileumi konferencia a Nagyszombati Egyetemen

A 2010-es esztendő nemcsak az Eötvös Loránd Tudományegyetem számára jelentette egy fontos jubileum, megalapítása 375. évének eljövételét. A Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek által alapított Nagyszombati Egyetem másik két jogutódja (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az 1992-ben újjáalapított Nagyszombati Egyetem) is igyekezett méltóképpen megünnepelni az évfordulót. Mezey Barna rektor úrnak köszönhetően részt vehettem az utóbbi által szervezett konferencián, amelyről ezen írás keretein belül kívánok beszámolni.

Az ünnepi konferencia, amelyre neves külföldi előadókat is meghívtak, 2010. szeptember 29-étől október 1-jéig tartott. Az első napon magyarországi és szlovákiai oktatók adtak elő változatos témákban, társadalom- és természettudományi tárgyköröket egyaránt érintve. A második napot Szögi Lászlónak, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatójának előadása nyitotta meg, aki a Nagyszombati Egyetemen 1635 és 1777 között tanult hallgatókról beszélt. Megtudhattuk többek között, hogy a hallgatók döntő többsége bölcsész volt; kevesebb, mint feleannyien tanultak teológiát, ugyanakkor mindössze hét jogász végzettségű személyről, illetve 62 orvostanhallgatóról tudunk. Nemzetiségi adatokat ritkán jegyeztek le, de megállapítható, hogy a hallgatók több mint háromnegyede magyar anyanyelvű volt. A származási hely és rendi hovatartozás alapján az egyetemisták döntő többsége Északnyugat-Magyarországról származott, körülbelül ötöde a Dunántúlról, míg mindössze két százalékuk Erdélyből. 80%-uk nemesi származású volt, s mindössze 10–12%-uk került ki polgári családból.

A Romániából érkezett Iacob Marza a Nagyszombati Egyetemen tanuló erdélyi román hallgatókról, majd egy lengyelországi jezsuita pap Gabriel Gruber életéről beszélt, aki a Pázmány Péter által alapított egyetem elvégzése után Jézus Társaságának generálisa lett. A szünet előtti utolsó előadóként a Szlovák Nemzeti Irattár

munkatársa tartott érdekes, információkban gazdag referátumot a Nagyszombati Egyetem Orvosi Karának botanikus kertjéről.

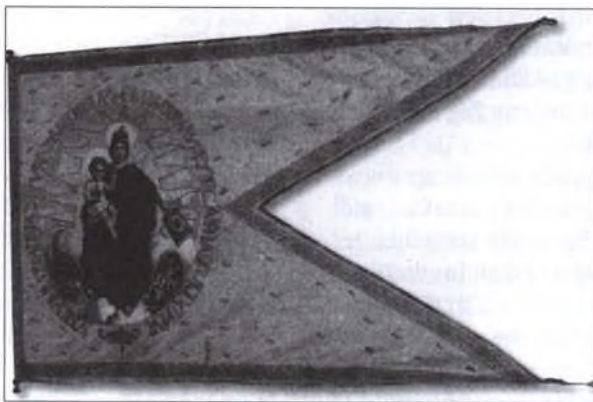
A szünetet követő előadások közül kiemelném Mezey Barna professzor előadását, aki a jogi oktatás kezdeteiről beszélt a Nagyszombati Egyetemen. Kiemelte, hogy a jogászképzés az egyik legrégebbi, tradíciókkal teli része az egyetemi képzésnek, ugyanakkor a magyarországi jogi képzés sajátosságai eltértek a korabeli nyugat-európai egyetemeken tapasztaltaktól. Ennek okai ott keresendők, hogy az egész Habsburg Birodalom meglehetősen rosszul állt az egyetemek alapítása terén; első egyetemünk, amely a mai napig fennmaradt, csak 1635-ben született meg, annak jogi kara is csak 1667-ben, amely ráadásul meglehetősen sokáig az egyedüli volt az egész országban. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a Nagyszombati Egyetem is csak Mária Terézia uralkodása alatt vált állami egyetemmé, azt megelőzően a jezsuita rend tartotta fenn. Eleinte két oktató tanította a hazai jogot, egy „elméletileg” (ez alatt az anyagi jogot értették), míg egy másik „gyakorlatilag” (ez az eljárásjogot jelentette). Emellett római jogot és egyházjogot oktattak, s annak ellenére, hogy a későbbiekben a paletta bővült, az oktatás fókuszában sokáig a magánjog állt. Tankönyvek hiányában a korabeli hallgatók a stúdiumok során elhangzottak jegyzetelésére szorultak, egészen addig, amíg Huszti István el nem készítette a hazai jogról szóló első tankönyvet, amelyet ténylegesen alkalmazni kezdtek az oktatás során.

Mezey professzort többségében természettudományi területekről érkezett előadók követték; előadásaikból megismerhettük Winterl professzor életművét, aki nagyban hozzájárult a korabeli metallurgia fejlődéséhez, illetve láthattunk egy érdekes kísérletet, amelyben egy spray segítségével tettek láthatóvá egy papírra írt szöveget, ezen kívül az egyetem volt obszervatóriumáról is megtudhattunk érdekes információkat.

Az előadások rendkívül színvonalasak voltak, ugyanakkor problémát jelentett a tolmácsolás, illetve a magyar vagy német nyelvű rezümék hiánya – emiatt a szlovák előadókat a magyar résztvevők egyáltalán nem értették. A szervezők szerint az első napon volt tolmácsolás – nem tudom, hogy szervezési vagy egyéb hiba

Nagyszombat, a régi egyetem épülete és az Egyetemi templom (képeslap)

A Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetem első zászlója, Mária jobb lábánál Pázmány családi címere (17. század)

Szógi László, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója tart előadást (a háttérben az új nagyszombati egyetem zászlója)

okozhatta-e, hogy a második napon ezt a lehetőséget már nem biztosították.

Az ebédszünetet követően városvezetésen vehettünk részt, ahol az idegenvezetőt kísérő, német nyelven beszélő tolmácsot rövidebbel a kezdés után én váltottam, ami nagy meglepetésként ért, de a túra mindenképpen hasznos volt, hiszen sok mindent megtanulhattam a város történelméről. Körbejártuk a Nagyszombati Egyetem régi épületét, amelyet jelenleg katonai irattárként használnak (meglehetősen méltatlan körülmények között), majd megnéztük a volt diákszállásokat és az érseki hivatalt. Utóbbit nemrég újították fel, rendkívül igényesen.

2010. november 10-én a Nagyszombati Érseki Hivatalban tartott megemlékezésen vettünk részt. Ez volt az ünnepségsorozat záróakkordja, amelyen megjelent a teljes egyetemi vezetés, a Szlovák Rektori Konferencia elnöke, az ELTE, a Semmelweis Egyetem, valamint a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora, a szlovák tudományos élet több jeles tagja, s eljött Rudolf Chmel, a kisebbségi ügyekért felelős szlovák miniszterelnök-helyettes és Nagyszombat város főbb tisztségviselői is. Valamennyien sikeres jövőt kívántak a fiatal egyetemnek, amihez ezúton én is csatlakoznék, remélve, hogy minél szorosabb kapcsolatot tudunk a közeljövőben kiépíteni.

Képesy Imre

Az emberiség kollektív emlékezetének, évezredek során felhalmozott tudásának legfontosabb forrásai közé tartoznak a nyomtatott dokumentumok, kiemelten a könyvek. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának döntéshozói helyeselhető és üdvözlendő döntést hoztak, amikor az egyetem jogelődje, az 1635-ben Nagyszombatban létrehozott, s máig működő – hazánkban a legjelentősebb – egyetem alapításának 375. évfordulója alkalmából az AJK Egyetem téri épületének előcsarnokában rendezett kiállításon a főszerepet az oktatásban és a tudományos kutatásban kiemelkedő fontosságú könyveknek és szerzőiknek adták.

A „375 éves az ELTE” jubileumi rendezvénysorozathoz kapcsolódó, *A jogi kar professzorainak hozzájárulása a hazai jogtudomány fejlődéséhez 1667–1948* című, 2010. október 18-án megnyílt időszakos könyvkiállítás – mint rendezői is hangsúlyozták – nem teljességre törekvő kar-, illetve jogtudomány-történet, ugyanakkor szemléletes és reprezentatív képet adott arról, hogyan

A jogi kar professzorai és a hazai jogtudomány – Kiállítás az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar előcsarnokában

A kiállítás részlete

bontakozott ki a jogi kar professzorainak szakirodalmi munkássága a 18. század folyamán, hogyan alakult ki a 19. században a magyar jogi műnyelv, és hogyan vált a pesti tudományegyetem jogi kara a magyar jogtudomány meghatározó tényezőjévé.

A jubileumi könyvkiállítást szemlélve az élete döntő részét a könyvek világában eltöltő, s így elfogult beszámolóíró Vörösmarty Mihálynak

az akadémiai könyvtárban tett látogatása után, 1844 végén írt, *Gondolatok a könyvtárban* című versére gon-

dolt, amelyben a költő a „*Ment-e / A könyvek által a világ elébb*”? kérdésre kereste a választ. S bár a nagyszerű költemény első harmadában a költő pesszimista, kiábrándult gondolatait tárja az olvasó elé („*Miért e lom? hogy mint juh a gyepen / Legeljünk rajta? s léha tudománytól / Zabáltan elhenyéljük a napot?*”; „*És itt a törvényvéres lázadók / Hamis bírák és zsarnokok mezéből / Fehérré mosdott könyvek lapjain.*”), válasza végül mégis optimista: „*És mégis - mégis fáradozni kell. / [...] Rakjuk le, hangyszorgalommal, amit / Agyunk az ihlett órákban teremt. / S ha összehordtunk minden kis követ, / Építsük egy újabb kor Babelét, / Míg oly magas lesz, mint a csillagok.*”

A hazai jogtudomány elitjének „fáradozása” – mint a jubileumi jogi kari könyvkiállítás is bizonyítja – nem volt hiábavaló. A tárlókat végignézve szemléletesen tárult elénk a folyamat, ahogy az egyetemi jogi oktatás a szerény kezdeteken, a tankönyv nélkülség rövid szakaszán néhány évtized alatt túljutva, előbb latin, majd a 19. század elejétől már magyar nyelven is megteremtette az újabb és újabb nemzedék tanulmányai számára az alapot: a kor színvonalát képviselő, sokszor azon is túlmutató tankönyveket, tudományos monográfiákat.

A kiállítás látogatói a jogi kar 47 egykori neves professzorának 56 db, 1722–1947 között megjelent, s 14 – nagyobb tudománytörténeti korszakokat reprezentáló – tárlóban elhelyezett könyvét tekinthették meg. A tárlókhoz csatlakozó tablókon szerepelt a kiállított könyvek szerzőinek arcképe, életrajza, valamint további, a könyvekhez kapcsolódó tájékoztató szövegek és illusztrációk. A kiállításon kizárólag jogtudományi kézikönyveket és monográfiákat, s csak kisebb részben tankönyveket mutattak be; a rendezői koncepció szerint a könyvek utolsó elérhető kiadásai szerepeltek. Az 1948-as felső korszakhatárt elsősorban a hazai jogi oktatásnak és jogtudománynak a politikai korszakváltással együtt járó fájdalmas törése indokolta.

A professzorok – valamennyien a Kar nyilvános rendes vagy nyilvános rendkívüli tanárai – névsora az adott keretek között nyilvánvalóan nem lehetett teljes, miként a szerzőként bemutatott egy-egy – kiemelkedő tudománytörténeti jelentőségük alapján olykor 2-3 – könyv sem adhatott teljes képet munkásságukról. Kiemelendő azonban, hogy a tárlat sokszor kevésbé ismert művekre hívta fel a figyelmet, s érdeme, hogy az egyes tudományszakok kiegyensúlyozott képviseletet kaptak.

A 2010 decemberében lebontott időszaki kiállítás méltó emléke és dokumentuma maga is egy könyv – műfaját és önmeghatározását tekintve „könyvkiállítási katalógus” –, amely a tárlat teljes (!) anyagát közli, beleértve

– Király Miklós dékán előszavát és a szerkesztői bevezetést követően – a kiállított könyvek címlapjának teljes oldalt elfoglaló fotóit, a szerzők életrajzait, a részletes könyvészeti adatokat és a könyvekről szóló áttekintést, leírást és értékelést.

Mind a kiállítás, mind a katalógus gondos, precíz munka eredménye, dicséret illeti létrehozóit: Földi András dékánhelyettest, a kiállítást létrehozó ad hoc munkacsoport vezetőjét, Jägersné Fürstner Krisztinát, az AJK Kari Könyvtár vezetőjét, Székely Mária és Tüske Zsófia könyvtárosokat, a tájékoztató szövegek íróit: Mezey Barnát, Horváth Attilát, Kelemen Miklóst és Siklósi Ivánt, a számos forrásból és közintézményből érkező anyag összeállítását koordináló Kovács Norbertet és Fodor Rácz Annát, a Dékáni Titkárság vezetőjét, illetve munkatársát, az eseményhez méltó ka-

A katalógus címlapja

A tárlók „korszakbeosztása” és a bemutatott könyvek szerzői:

I. tárló: A „hőskorszak” nagyjai Nagyszombatban és Pest-Budán (Bencsik Mihály [1670 k.–1728], Rende János József [1703–1748?], Lakits György Zsigmond [1739–1814], Petrovics József [1751–1818] munkáival)

II. tárló: A XVIII–XIX. század fordulójának mesterei (Vuchetich Mátyás [1767–1824], Kelemen Imre [1745–1819], Hajnik Pál [1774–1809] munkáival)

III. tárló: A magyar jogi szaknyelv kialakulása (Szibenliszt Mihály [1783–1834], Frank Ignác [1788–1850], Henfner János [1798–1845] munkáival)

IV–VI. tárló: Modern jogirodalmunk megalapozói (Récsi Emil [1822–1864], Wenzel Gusztáv [1812–1891], Hajnik Imre [1840–1902] – Pauler Tivadar [1816–1886], Fayer László [1842–1906], Mariska Vilmos [1844–1912] – Herczegh Mihály [1840–1926], Plósz Sándor [1846–1925], Hoffmann Pál [1830–1907], Vécsey Tamás [1839–1912] munkáival)

VII–X. tárló: A dualista és a posztualista kor mesterei (Concha Győző [1846–1933], Grosschmid Béni [Zsögöd Benő, 1850–1938], Pulszky Ágost [1846–1901] – Nagy Ernő [1853–1921], Csarada János [1850–1923], Timon Ákos [1850–1925], Király János [1858–1929] – Nagy Ferenc [1852–1928], Szász-Schwarz Gusztáv [1858–1920], Magyary Géza [1864–1928] – Kmety Károly [1863–1929], Pikler Gyula [1864–1937], Somló Bódog [1873–1920], Illés József [1871–1944] munkáival)

XI–XIV. tárló: XX. századi jogirodalmunk klasszikusai (Angyal Pál [1873–1949], Kolosváry Bálint [1875–1954], Szladits Károly [1871–1956], Gajzágó László [1883–1953] – Heller Erik [1880–1958], Marton Géza [1880–1957], Kuncz Ödön [1884–1965] – Magyary Zoltán [1888–1945], Mártonffy Károly [1890–1979], Eckhart Ferenc [1885–1957] – Moór Gyula [1888–1950], Nizsalovszky Endre [1894–1976], Szász István [1899–1976] munkáival)

talógus kivitelezését végző ELTE Eötvös Kiadó, valamint a közreműködő társintézmények, így az Egyetemi Levéltár és Könyvtár munkatársait.

A könyvkiállítással egy időben az Egyetem téri épület földszinti folyosóján megnyílt *Az Állam- és Jogtudományi Kar története képekben* c. állandó tablókiallítás, amely 1635-től egészen a rendszerváltásig mutatja be a Kar történetéhez kapcsolódó dokumentumokat. Néhány dokumentum fotóját a katalógus is közli.

A könyvkiállítás, mint a jogi kari oktatás magas színvonalának egyfajta dokumentuma sajnos csak rövid ideig volt látható. Pedig az épületbe – a jogtudomány szentélyébe – belépő hallgatók számára egy ilyen bemutató a jövőben is megteremthetné azt a spirituális alapot, amellyel tanulmányaik során ösztönzést meríthetnének a nagy elődök munkásságából, szellemiségéből.

É. L.

A cím akár szimbóluma is lehetne az Egyetemi Könyvtár létrejöttének 450. évfordulójához kapcsolódó rendezvénynek, illetve az ebből az alkalomból megszervezett egész éves programsorozatnak.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtára, az Egyetemi Könyvtár a hazai kulturális élet egyik szellemi központja. Majdnem félévszázados történetében egyúttal a magyar kultúrtörténet és történelem sokszínű és küzdelmes évszázadai köszönnek vissza.

A szétszakított ország, a fennmaradásért vívott szakadatlan harc közepette kibontakozó vallási és a nyomában járó szellemi megújulás, a hitviták tüzeiben fellobbant kétkedés, amely előkészítette a felvilágosodást – csak néhány címszó a történet kezdetéről.

A könyvtár elődjét 1561-ben a nagyhírű humanista, Oláh Miklós esztergomi érsek alapította, akinek személye egyszerre összekötő kapocs a Mohács előtti és utáni Magyarország, a többnyelvű és többszokású nemzet és a befogadó, az újra nyitott magyarság között. Rövid időn belül azonban kezdetét vette a vándorlás: a könyvtár Pozsony vármegyéből Turócba (Znióvárálja), majd Nyitrára (Vágsellye), ismét Pozsonyba (Nagyszombat), majd Budára, végül Pestre költözött.

Az egyetem könyvtáraként 1635-től – Pázmány Péter esztergomi érsek szándékai szerint – működik. Tudós papok és jezsuita szerzetesek egyengeték országos intézménnyé válását: Káldi György, Pray György és Fejér György; előbbi Biblia-fordítása, az utóbbiak forrásgyűjteményei máig a

Ünnep a Könyvtárban

Kiállítás az Egyetemi Könyvtár alapításának 450. évfordulóján

Az Egyetemi Könyvtár épülete – Szkalniczky Antal és ifj. Koch Henrik tervei alapján készült 1873–1876 között, 1876. március 26-án, ünnepélyes keretek között adták át. A kétemeletes neoreneszáns saroképület homlokzati graffitóit Than Mór tervezte

Az Egyetemi Könyvtár Díszterme

könyvtár legbecesebb kincsei közé tartoznak. Kiváló történészek, irodalmárok és könyvtárosok igazgatták nemzedékről nemzedékre, elég itt csupán Toldy Ferenc, Szinnyi József, Szilágyi Sándor munkásságára utalni.

Az Egyetemi Könyvtár hosszú ideje élen jár a gyűjtésben és a gyűjtemények rendszerezésében, a 17. századi másfél ezerről a 21. századra állománya másfél millióra (összegytemei szinten: több mint három és fél millió tételre) gyarapodott. A gyűjtemény nagyszámú régiséget, ritkaságot őriz: 183 kódexet, köztük 14 Corvinát és mintegy 1150 ősnymtatványt, tízezer antikvát, 15 ezer barokk és 55 ezer 18. századi kötetet. A nemzet megbecsülését jól jelképezi a 19. század végén készült csodálatos Könyvpalota, amelynek hangulata többeket – talán a legmegkapóbban Juhász Gyulát (*Filológia*) – is megihletett.

Az új kihívás, amelynek tematikus szakkönyvtár-

ként és a mintegy 50 szervezeti egységet összefogó egyetemi központi könyvtárként is meg kell felelnie, Szögi László főigazgatósága alatt jelentkezett. Most egyszerre kell az infokommunikáció keltette hullámra felülni és lendületét kihasználva a könyvtár kapuit minél szélesebbre tárni, ugyanakkor e hullámnak ellen tartva az új generációkat (az e hullámon felnőtt „net-babyket”) a nyomtatott betű szeretetére kapadni, továbbadva számukra az olvasás felszabadító élményét, amelynek során múlt és jövő egy csendes, könyvszag- lengte sarokban egybeolvad az olvasó előtt.

Az internet eszköz, veszélyes üzem, mint a gépkocsi, amely megkönnyíti az életet, de függővé is tehet. A könyvtár több évszázados kötetait szemlélve válik világossá az elektronika uralta világ sebezhetősége. E kódexek többszáz éven át túléltek minden pusztulást, s bár alkotójuk már a föld alatt pihen, rajtuk keresztül továbbra is üzen más korokba, új nemzedékeknek, határon innen és túl. Ehhez képest ma elég egy áramszünet vagy egy vírus, s a szöveget, de az életmű is végleg eltűnik. Virtuális és való világ egyszerre van tehát itt jelen, s a könyvtár így köt össze múltat jelennel, jövővel, egykori és mostani generációkat egymással. „Lehetőség és felelősség” – sugallhatná a most megújuló, modern, integrált könyvtári rendszert bevezető könyvtár új jelmondata, összefoglalva mindazon kihívásokat,

amelyek a következő kerek évfordulóig eléje és az egyetem elé is tornyosulnak.

Ünnep a Könyvtárban. Az évfordulás megemlékezésen a köszöntőket hallgatva egyszerre tekinthettek vissza és előre a tudományos élet képviselői a Díszteremben. Díszes könyvek vették őket körbe, emlékeztetve az elődök bőkezűségére, közügyekért való lelkesedésére, freskók tekintettek le rájuk a falakról, jól példázva a tudomány és tudás egykori helyét és megbecsültségét a hétköznapokban. Valódi ünnep volt ez a „könyvek ódon csarnokában”. Főhajtás az eddigi eredmények előtt és erőgyűjtés az új kihívásokhoz.

A könyvtár alapításának 450. évfordulója alkalmából 2011. március 1-én rendezett ünnepségen beszédet mondott Dr. Mezey Barna, az ELTE rektora, Dr. Réthelyi Miklós miniszter, Forrai Tamás Gergely, a Jezsuita Rend Magyarországi Tartományfőnöke, Tarlós István főpolgármester és Dr. Szögi László, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója. Az ünnepség az egykori könyvtárosok emlékeztető őrző emléktábla leleplezésével zárult. Az Egyetemi Könyvtár által az évforduló alkalmából rendezett kiállítás (*Cimelia*, rendezte: Dr. Knapp Éva) 2011. március hónapban megtekinthető a Könyvpalotában, és hamarosan megjelenik az ünnepi jubileumi évkönyv is.

Domaniczky Endre

Megemlékezés Bónis György halálának 25. évfordulójáról

Bónis György

„Mit jelent az örökkévalóság?” – a néhai jogtörténész-professzor lányának, Bónis Gabriellának szavainál található mottó nem is találhatnék az édesapja, a magyar jogtörténetírás egyik legnagyobb alakja emlékére szentelt megemlékezésnek.

2010. október 25-én, a délutáni órákban gyűltünk össze a Fiumei úti temető kápolnájában, ahol a családtagok, illetve a rokonok üdvözöltek minket, meg-

köszönve, hogy időt szakítottunk az eseményre. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara részéről Vékás Lajos professzor, Horváth Attila és Rácz Lajos docens, valamint Barna Attila jelent meg, míg a Szegedi Tudományegyetemről Balogh Elemér professzor, alkotmánybíró jött el.

A megemlékezés kezdetén Bónis György lánya, Bónis Gabriella szólalt fel, s a beszámolómmal kezdetén is

idézett kérdés feltétele után megköszönte jelenlétünket és kiemelte: nagyon hálás azért, hogy sokan azok közül, akik nem tudtak eljönni, levélben vagy telefonon jeleztek vissza, bizonyítva, hogy édesapja emléke nem merült feledésbe. A néhány alkalommal zenével, énekkel megszakított beszédében külön kitért édesanyjára, akinek megkerülhetetlenül fontos szerepe volt abban, hogy az életmű létrejöhesse, amelynek ismerete mára minden jogtörténész számára alapvető fontosságú.

Műveim túl eddig nem nagyon ismertem Professzor Urat, így számomra különösen megindító volt életéről hallani, amely nem volt viszontagságoktól mentes. Bónis Gabriella egy, a szakmában és a közéletben megalakulást nem tűrő, elveihez a végsőkig ragaszkodó emberként jellemezte édesapját, aki ugyanakkor egy rendkívül nyitott, sokat mosolygó, viccelődő és családját feltétlenül szerető ember is volt, noha erről az oldaláról nyilván kevesen ismerték. Egyetemi oktatói pályáját Szegeden kezdte, majd a második bécsi döntést követően Kolozsvárra ment tanítani, ahonnan a második világháborút követően vissza kellett térnie Szegedre, ott tanított egészen 1957-ig. Az 1956-os forradalom leverését követően az azzal szimpatizáló oktatónak még megengedték azt, hogy az általa tanított évfolyamot levizsgáztathassa, ezt követően azonban fegyelmi eljárás keretében eltávolították az egyetemről. Ettől kezdve Budapesten, levéltárban dolgozott.

Ezt követően Balogh Elemér vette át a szót, aki azzal kezdte beszédét, hogy fiatal oktatóként, amikor

megismerkedett Bónis György műveivel, rengetegszer gondolt arra, hogy bárcsak lehetősége lett volna leülni vele és beszélgetni, kikérni a véleményét.

Évekkel később jött számára a hír, hogy Bónis György elhunyt. Teljesen megdöbbsen a tényről, hogy a néhai professzort annyira a háttérbe sikerült szorítani, hogy még a szakmaibeliak sem tudták róla, egyáltalán életben van-e még. Nagyon sajnálta, hogy azt az em-

bert, akit művei által oly sokra becsült, nem volt lehetősége megismerni.

A beszédeket követően elsétáltunk Bónis György és felesége sírjához, ahol mindannyian néma csendben emlékeztünk meg róla. Ezt rövid búcsúzás követte, s Bónis Gabriella még egyszer hálásan megköszönte jelenlétünket.

Képegy Imre

Bónis György

(Budapest, 1914. január 5. – Budapest, 1985. november 6.):
jogász, jogtörténész, egyetemi tanár, levéltáros.

1931 és 1935 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán folytatta tanulmányait, ahol 1936-ban jogi doktorátust szerzett „Sub auspiciis” kitéttetéssel. 1936–1937-ben a London School of Economics and Political Sciences ösztöndíjasa volt. 1940-ben rendkívüli egyetemi tanárrá nevezték ki az akkor néhány évre ismét Magyarországhoz tartozó Kolozsvári Egyetemre, röviddel azt követően, hogy Budapesten egyetemi magántanárrá habilitálták. 1947-ben a román hatóságok kiutasították Kolozsvárról, ezután került a Szegedi Tudományegyetem Magyar és Egyetemes Jogtörténelmi Tanszékére mint tanszékvezető egyetemi tanár. E tisztségét 1957-ig töltötte be, miközben 1955-ben a jogi kar dékánhelyettese is volt. 1952-ben az állam- és jogtudomány kandidátusa, 1969-ben doktora lett. Az 1956-os forradalom és szabadságharcban való részvétele miatt egyetemi tanári tisztségétől megfosztották. 1957-től 1974. évi nyugállományba vonulásáig a Fővárosi Levéltár munkatársaként, majd osztályvezetőjeként dolgozott.

Fő kutatási területe a 18. századi jogtörténet volt. Nevéhez fűződik az első magyar büntetőjogi kodifikációs kísérlet (1712) felfedezése, a magyar hűbériség és rendiség nyugat-európai összefüggéseinek feltárása, a *ius commune* magyarországi és erdélyi történetének első német nyelven megjelent összefoglalása, valamint a

magyar törvények kritikai kiadása (*Decreta Regni Hungariae*). Jogtörténelmi és történettudományi munkái mellett néprajztörténelmi kutatásokkal is foglalkozott. Tagja volt az Európai Történettudományi Akadémiának.

Fő művei:

A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben (Az Angyal szeminárium kiadványai 26. Budapest, 1934); *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában* (Budapest, 1935); *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban* (Kolozsvár, 1947); *Hajnóczy József* (Budapest, 1954); *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Sarlós Mártonnal (Budapest, 1957); *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után, 1686–1708* (Budapest, 1962); *Einfluss des römischen Rechts in Ungarn* (Ius Romanum Medii Aevi V. 10., Mediolani, 1964); *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon* (Budapest, 1971); *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában* (Budapest, 1972); *Középkori jogunk elemei* (Budapest, 1972); *Decreta Regni Hungariae, 1301–1457*. Collectio in manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai (Budapest, 1976); *Decreta regni Hungariae, 1458–1490*. Érszegi Gézával és Teke Zsuzsával (Budapest, 1989).

Irodalom: http://hu.wikipedia.org/wiki/Bónis_György (letöltés ideje: 2010. november 30.); http://www.mult-kor.hu/20100921_evfordulos_emlekcarnok_szegeden (letöltés ideje: 2010. december 1.); Révész T. Mihály: Bónis György (Levéltári Szemle, 1986. 2. sz.).

A híres „Czuczor–Fogarasi”, azaz az 1862-es *A magyar nyelv szótára* szerint a hagyomány (fn.) „nemzedékről nemzedékre átszálló, s szájról szájra adott történet, monda”. Hagyománynak vagy hagyományosnak talán emiatt még nem nevezhető, de immár második alkalommal került megrendezésre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszékének tanulmányi versenye, a YOU MÁJT WIN 2.

A versenyre tagozattól függetlenül minden ELTE-s hallgató nevezhetett, aki teljesítette az első féléves kolokviumot a 'Magyar alkotmánytörténet' tárgyából. Mivel a verseny anyaga megegyezett a tanév végi alapvizsga anyagával, a versenyzőknek a *Magyar alkotmánytörténet* és a *Magyar jogtörténet* című tankönyvek ismeretéről kellett beszámolniuk. A 2010. évi első versenyre negyvenkilencen jelentkeztek, míg 2011-re ez a szám jócskán megnövekedett, hiszen már száztizenötön mérték össze tudásukat. A jelentkezők között, nagy örömmre, négy levelező tagozatos hallgatót is találhattunk. A versenyen való indulás előzetes regisztrációhoz volt kötve, s a jelentkezési határidőt tudatosan a tavaszi szünet elé időzítettük, hogy mindenkinek legyen kellő ideje a felkészülésre.

YOU MÁJT WIN 2 – Tanszéki tanulmányi verseny

2011. május 3-án volt a nagy nap a versenyzők számára, így az elsős nappali tagozatos évfolyam majdnem harmada próbálta minél magasabb pontszámmal abszolválni a délelőtti írásbeli fordulót. A versenyzőknek egy hatvan feladatból álló feleletválasztós tesztet kellett kitölteniük, amelyből harminc kérdés alkotmánytörténelmi, harminc pedig jogtörténelmi témákat ölelt fel. A tesztet a tanszéki kollektíva állította össze, így megfelelő nehézségű feladatsort sikerült kialakítani a hallgatók számára. A jelentkezők tudását pedig mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a hatvanból ötvennégy pontot el kellett érnie azoknak, akik végül továbbjutottak. Az írásbeli forduló után ugyanis a tizenkét legjobban teljesítő versenyző kerülhetett be az esti, szóbeli fordulóba.

Este háromnegyed hatra szinte teljesen megtelt a versenyzőkkel az Egyetem téri épület százötven fős Som-

ló auditóriuma (I. tanterem), hiszen a továbbjutók személye csak ott derült ki. Izgatott morajlás jelezte a várakozást, és hatalmas taps szólalt meg mind a tizenkét bejutott versenyző nevének kihirdetésekor. Mindkét forduló eredményességét a tanszék neves oktatóiból álló zsűri értékelte pontozásos rendszerben: a második forduló háromtagú zsűri előtt zajlott, s az értékelés szempontjai között a verseny tananyagának ismerete, továbbá a szóbeli fordulóban a logikai és érvelő készség is szerepelt. A zsűri elnöke Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár volt, míg a zsűri másik két tagjának Beliznai Kinga adjunktust és Révész T. Mihály címzetes egyetemi tanárt sikerült megnyerni.

Az esti, szóbeli forduló két részből állt: az első részben az első fordulóból bejutott tizenkét versenyző küzdött meg egymással; délelőtti pontszámát senki sem hozta magával, azaz minden versenyző tiszta lappal indult. A tizenkét résztvevőnek villámkérdésekre kellett szóban válaszolnia: minden versenyző tíz könnyebb és öt nehezebb villámkérdést kapott, amelyeket az esélyegyenlőség teljes betartása érdekében saját maguknak kellett kihúzniuk az előre odakészített csomagokból. Az egyszerű kérdések egy, míg a nehezebbek két pontot értek, így ebben a részben összesen húsz pontot szerezhettek a hallgatók. Amennyiben valamelyik kérdésnél nem volt egyértelmű a versenyző válasza, a zsűri döntött a pont megadásáról vagy elutasításáról. A versenykiírás szerint a villámkérdések lefutása után a hat legmagasabb pontszámot elért versenyző jut a szóbeli forduló második részébe, azonban ha pontegyenlőség alakul ki, párbaj dönt a továbbjutók személyét illetően. A tavalyi versenyhez hasonlóan idén is szükség volt erre a kiegészítő szabályra, hiszen a hatodik továbbjutó helyre ketten is pályáztak. A párbaj szabályait a lehető legegyszerűbbre alkottuk meg: a rövid kérdés felolvasása után kézfeltevással kellett jelezni, ha valaki tudta a jó választ, az első helyes válasz megadója pedig automatikusan továbbjutott a második részbe.

A versenynek ezen a pontján kialakult tehát a 7–12. helyezettek névsora, akik között nem alakítottunk ki helyezési sorrendet:

7–12. Frigyes Dalma Júlia, 20. csoport

7–12. Govnik Máté, 14. csoport

7–12. Koller Dorottya, 20. csoport

7–12. Körmendi Tamás, 8. csoport

7–12. Nemes Noémi, 20. csoport

7–12. Szekerczés Réka, 16. csoport

Miután így a legmagasabb pontszámot elért versenyzőkből megszületett a legjobb hat mezőnye, a résztvevőknek egy-egy véletlenszerűen kisorsolt kifejtős kérdésre kellett választ adniuk. Minden hallgatónak öt perc volt kidolgozni a „tételét”, és szóban, maximum öt perc időtartamban a zsűri előtt fejthette ki azt. Ide min-

denki hozta magával a döntő első részében elért pontjait, amelyekhez a három zsűritag tíz-tíz, azaz összesen harminc pontot tehetett még hozzá. A zsűritagok a műkorcsolyázásból jól ismert táblás módszerrel adták meg pontjaikat, amivel nagy sikert arattak a nézőközönség körében. A YOU MAJT WIN 2 tanulmányi verseny első helyezését a teljes második fordulóban a legmagasabb pontszámot elért versenyző, azaz Kepler Norbert (16. csoport, szemináriumvezető: Völgyesi Levente) szerezte meg.

A 2011. évi tanulmányi verseny végeredménye így a következő lett:

1. Kepler Norbert (16. csoport, szemináriumvezető: Völgyesi Levente)

2. Teleki Bálint (2. csoport, szemináriumvezető: Révész T. Mihály)

3. Stanga Eszter (13. csoport, szemináriumvezető: Gosztonyi Gergely)

4. Németh Ádám Géza (9. csoport, szemináriumvezető: Beliznai Kinga)

5. Lombos Dorottya (14. csoport, szemináriumvezető: Völgyesi Levente)

6. Milánkovich András (12. csoport, szemináriumvezető: Beliznai Kinga).

A versenykiírás alapján minden versenyző, aki bejutott az esti fordulóra, egy szép kivitelezésű oklevéllel és könyvjutalommal gazdagodott. A könyveket a Rubicon-Ház Bt. felelős kiadója, Rácz Árpád ajánlotta fel a versenyzők részére. Reméljük, hogy a könyvek kellemes perceket okoznak majd a nyerteseknek. Mindezen felül a versenykiírás értelmében az I–III. helyezettek a tanév végi Magyar Állam- és Jогtörténet alapvizsgájukra megajánlott jeles érdemjegyet kapnak, de idén a zsűri nem tudott jelentős különbséget tenni az első hat helyezett között, így Mezey Barna tanszékvezető úr döntése értelmében a jeles érdemjegyet az első hat helyezett mindegyike megkapta. A verseny lebonyolításához hatalmas segítséget nyújtott a tanszék teljes demonstrátori gárdája, közülük is külön ki kell emelni Necz Dánielt, az este ceremóniamesterét és Ihász Pétert, aki a számítástechnikai lebonyolításban segédkezett.

Mezey Barna tanszékvezető úr záró beszédében kiemelte, hogy a verseny újfent megerősítette őt abban a hitében, hogy mindig vannak olyan hallgatók, akik érdeklődnek a jogtörténet iránt, és hajlandóak akár a szabadidejükből is áldozni a tudás megszerzésére. A verseny után mind a nyertesek, mind a tanszék oktatói jó hangulatban zárták a napot, és mindenki egyetértett abban, hogy ezt a „majdnem-hagyományt” 2012-ben is folytatni kell. Találkozunk jövőre!

Gosztonyi Gergely

Tisztelt Szerkesztőség!

Nem gróf*

Örülök, hogy a Jegtörténelmi Szemle közölte Stipta István tanulmányát Tisza Kálmánról. Nem a kiváló tanulmányhoz, hanem a borító képaláírásához szeretnék hozzászólni. A képaláírás szerint a címlapon lévő képen Tisza Kálmán (1830–1902) borosjenői és szegedi gróf látható.

Tisza Kálmán, Magyarország 1875–1890 közötti miniszterelnöke azonban, a közhiedelemmel ellentétben, nem volt gróf. 1830 decemberében született – nem egyértelmű, hogy 10-én vagy 16-án, mert különböző helyeken különböző adatok szerepelnek – egy nagybirtokosi, de köznemesi családban. Édesapja, Tisza Lajos és felmenői borosjenői előnévvel nemesek voltak, de nem tartoztak a főnemességhez. Édesanyja, gróf Teleki Julianna arisztokrata családból származott, de anyai ágon a grófi cím nem öröklődött. Tisza Kálmán politikai pályája elején, egészen 1875-ig, vagyis 45 éves koráig ellenzéki volt. Előbb határozati párti, majd balközépi. Miniszterelnöki tisztségében végzett szolgálatáért az uralkodó, I. Ferenc József felajánlotta neki a grófi címet, de Tisza Kálmán úgy értékelte, hogy a cím elfogadása ellenkezne politikai múltjával és megtagadná vele elveit. Ezért a felajánlott grófi címet nem fogadta el. Azt hangoztatta, hogy „Többet ér egy magyar nemes, mint egy osztrák gróf”.

Öccse, Tisza Lajos azonban kezdettől kormánypárti volt, és miniszteri tisztséget is vállalt Andrássy Gyula gróf Deák-párti kormányában, majd még a következő két kormányban is. Amikor 1879-ben az árvíz elpusztította Szegedet, a minisztertanács – Tisza Kálmán kormánya – Tisza Lajost nevezte ki Szegedre kormánybiztosnak. Ő vezette az újjáépítést, amelyért a város rendkívül hálás volt neki. Szobra ma is ott áll Szegeden, a

Tisza-parton, és a város egyik körútja is őrzi a nevét. Ezért a tevékenységéért adományozta neki Ferenc József a grófi címet, szegedi előnévvel, amelyet Tisza Lajos minden további nélkül elfogadott, minthogy az ő politikai múltjával ez tökéletesen összhangban volt. Így lett borosjenői nemes Tisza Lajos borosjenői és szegedi gróf.

Tisza Lajos nem nősült meg és nem voltak gyermekei. Grófi címét unokaöccseire, Tisza Kálmán három fiára kívánta hagyni, erről viszont az apa, Tisza Kálmán hallani sem akart. Tisza Lajos azonban előbb halt meg, mint a bátyja, és a halálos ágyán ez volt az utolsó kívánsága. Tisza Kálmán nehéz helyzetbe került, mert a testvére utolsó kívánságának teljesítését nem akarta megtagadni. Így a grófi cím három fiára szállt: Tisza Istvánra (1861), a későbbi miniszterelnökre, Tisza Kálmánra (1867) és Tisza Lajosra (1879). Lánya, Paulina (1862) ezt a címet nem örökölhette. Tisza Kálmán borosjenői és szegedi gróf tehát valóban létezett, de ő a miniszterelnök fia volt.

Kérem, hogy ezt a rövid írást közöljék, hátha hozzájárul ahhoz, hogy ezek a tények helyesen rögzüljenek a köztudatban.

Kozári Monika

* Készséggel és köszönettel adunk helyet Kozári Monika 2010. 3. számunkhoz fűzött helyesbítésének. Mivel a jogos kritika tárgyává tett, téves képaláírás a szerkesztő figyelmetlenségének következménye, a hibáért a szerkesztő ezúton kér elnézést olvasóinktól, hangsúlyozva, hogy az teljes mértékben független Stipta István kiváló tanulmányától. (A szerkesztő megjegyzése)

Magyar Állam- és Jegtörténelmi Tanszék

1103 Budapest, Egyetem tér 2-3., II. emelet 209-211.
Tanszékvezető: Dr. Mezey Róma egyetemi tanár

Tanszéki elnöke: Magyarai Horváth Agnes
Telefon / fax: +36-1-6616
E-mail: aghorvath@ajk.elte.hu

Olvasóink figyelmébe ajánljuk

az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományai Kar
Magyar Állam- és Jegtörténelmi
Tanszékének internetes honlapját,
amely elérhető a

<http://majt.hu> vagy a
<http://majt.elte.hu> címen.

A folyamatosan frissülő információk
mellett már olvasható számos tanszéki
kiadvány (Jegtörténelmi Értekezések,
Jegtörténelmi Bibliográfiák,
Rechtsgeschichtliche
Vorträge stb.) pdf formátumú változata,
s a Jegtörténelmi Szemle
korábbi évfolyamai is.

Üdvözöljük az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténelmi Tanszékének honlapján

Aktuális híreink:

A Magyar Állam- és Jegtörténelmi Tanszék Tudományos Diákkörének beszámolója a Karl Tudományos Diákköri Tanács részére a 2010/2011-es tanév második félévééről (2011. május 18.)

Tisztelettel meghívjuk Bódiné dr. Beliznai Kinga Szimbólumok és rituálék a jegtörténetben című doktori értekezésének kutatóhelyi vitájára, melynek helyszíne és időpontja: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténelmi Tanszék (1053 Budapest, V. ker. Egyetem tér 1-3.), Eckhart-szeminárium (II. emelet 210. terem), 2011. június 14. (kedd) 16.00 óra. Amennyiben nem tud részt venni a vitán, kérem, hogy észrevételeit írásban küldje el az aghorvath@ajk.elte.hu címre. A dolgozat munkahelyi vitára bocsátott változata itt olvasható. (2011. május 3.)

E SZÁMUNK SZERZŐI

Babják Ildikó, PhD, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Bódiné Beliznai Kinga**, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Deák Zoltán**, ügyészségi fogalmazó, Kecskeméti Városi Ügyészség; **Domaniczky Endre**, PhD, ügyvivő szakértő, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Rektori Titkárság; **Élesztős László**, könyvtáros, szerkesztő, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Falus Orsolya**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; **Föglein Gizella**, CSc, habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszék; **Gosztonyi Gergely**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Izsák Lajos**, DSc, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszék; **Kajtár István**, DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogi Történelmi Tanszék; **Képes György**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Képegy Imre**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Kiss Bernadett**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék; **Kozári Monika**, PhD, Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanács Titkársága; **Maruzsa Zoltán**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék; **Mohácsi Barbara**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék; **Nánási László**, PhD, főügyész, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség; **Rigó Kinga**, hivatalvezető, Semmelweis Egyetem, Rektori Hivatal; **Somogyi Magdolna**, PhD-hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogi Történelmi Tanszék; **Stipta István**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogi Történelmi Tanszék; **Varga Norbert**, PhD, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogi Történelmi Tanszék

Bibliotheca Iuridica
Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai
Miscellanea 35
HU ISSN 1587-5172

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogi Történelmi Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük feltüntetése mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

– a szöveget World programmal (6/95-ös mentéssel), 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;

– a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;

– az irodalomban közölt szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;

– az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a teljes mű (pl. recenzióban) vagy a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;

– az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;

– a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;

– az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;

– a lábjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetként postai úton kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

STUDIEN

BABJÁK, Ildikó: Grundsätze in der Praxis der Wechselprozesse im Neoabsolutismus	1
BÓDINÉ BELIZNAI, Kinga: Hoheitszeichen der Macht	5
IZSÁK, Lajos: Nachfolgeparteien der Oppositionsparteien von 1947 während der Revolution und des Freiheitskampfes	19
NÁNÁSI, László: Auswirkungen und Folgen des ersten Weltkriegs für das ungarische Justizimperium	27
VARGA, Norbert: Einführung des Virilismus (<i>Vorrechte bei Abstimmungen – die Übers.</i>) und Beurteilung der virilen Rechte von Unternehmen in Szeged	43

WERKSTATT

MARUZSA, Zoltán: Rüstungsmateriallieferungen Österreichs an die BRD. Neutralität und Staatsvertrag aus einer speziellen Sicht ..	47
RIGÓ, KINGA: Präsenz des Staates in der höheren Ausbildung: die Anfänge	52

JUBILÄUM – ELTE 375

FÖGLEIN, Gizella: Die Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften sowie die Fakultät für Geschichtswissenschaften der ELTE im Spiegel des ersten Nachrichtenblatts der Universität (1954–1955)	55
--	----

ÜBER BÜCHER

Bunte Bilder aus der Geschichte einer 375-jährigen Universität – Bücher über die Geschichte der ELTE, bzw. ihrer Geisteswissenschaftlichen Fakultät – GOSZTONYI, Gergely	61
Großmonografie der österreichischen Staatsorganisation (1918–1955) – Über die Monografie von István Szabó – KAJTÁR, István ..	64
Ein wichtiges Buch über die Geschichte der Hauptstadtischen Selbstverwaltung – Über das Buch von Gábor Schweitzer – STIPTA, István	65
Studien ungarischer Rechtshistoriker zum 75. Geburtstag von Werner Ogris – SOMOGYI, Magdolna	66
Sammlung der Schriften von Ödön Both zur Verfassungs- und Rechtsgeschichte – DEÁK, Zoltán	68
Entwicklungsgeschichte der französischen Gebietsverwaltungseinheiten – Studiensammlung der Universität zu Poitiers – KISS, Bernadett	70

RUNDSCHAU

Diskussion über die PhD-Dissertation von Attila Barna – MOHÁCSI, Barbara	72
Bericht über die Habilitierungsvorlesung von Attila Pandula – KÉPESSY, Imre	73
Werkstattgespräch an der Juristischen Fakultät der ELTE über den Parlamentarismus und über die Zeit des Dualismus – KÉPES, György	74
Grundlegende Institutionen in der Rechtsgeschichte und ihr rechtskulturhistorischer Hintergrund – Internationale Konferenz an der Universität Pécs – FALUS, Orsolya	75
Festveranstaltungen des 375. Jubiläumsjahres der ELTE – ÉLESZTŐS, László	77
Jubiläumskonferenz an der Universität Trnava – KÉPESSY, Imre	84
Professoren der juristischen Fakultät und die ungarische Rechtswissenschaft – Ausstellung in der Aula der Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften der ELTE – ÉLESZTŐS, László	85
Fest in der Bibliothek – Ausstellung zum 450. Jubiläum der Gründung der Universitätsbibliothek – DOMANICZKY, Endre	87
Feierstunde zum 25. Todestag von György Bónis – K. I.	88
YOU MÁJT WIN 2 – GOSZTONYI, Gergely	89
Kein Graf – KOZÁRI, Monika	91
Autoren dieser Nummer	92

Ungarische Akademie der Wissenschaften - Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Eötvös-Loránd-Universität

Auf der Titelseite:

Pázmány, Péter, pászai, SJ

(Großwardein, 4. Oktober 1570 – Preßburg, 19. März 1637): Primas-Erzbischof, Kardinal.

Vom April 1616 Probst im Komitat Turóc, von September Erzbischof zu Gran (Esztergom), vom November 1629 Kardinal. Führungspersönlichkeit der Gegenreformation nach der Synode zu Trient und der ungarischen katholischen Erneuerung. Er gründete in Trnava (1619) und Wien (1623, Pasmaneum) ein Priesterseminar, in Trnava eine ungarische Universität der Wissenschaften (1635, mit einer geisteswissenschaftlichen und einer theologischen Fakultät), in Preßburg ein Jesuitenkolleg und Gymnasium, in Neuhäusel und Kremnitz ein Franziskanerkloster. – Zwischen 13. Juni 1921 und 15. September 1950 führte die Budapester Königliche Universität der Wissenschaften seinen Namen, und seit 1983 die Theologische Akademie zu Budapest. Er ist Namensgeber der Katholischen Universität Pázmány Péter.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauneder (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srdan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László (e-mail: elesztos@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3. 2. Stock Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Druck: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7

Hergler Csabáné:

POLGÁRI ÁLLAM ÉS EGYHÁZI AUTONÓMIA A 19. SZÁZADBAN Habsburg-történelmi Monográfiák 10.

A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténelmi Tanszéke docensének kötete a jogtörténet szemszögéből ad részletes képet a magyarországi nagyegyházakon belüli reform- és modernizációs törekvések politikai, törvényhozási vetületéről, állam és egyház 19. századi viszonyáról. Tanulmányának első részében a modern polgári államok létrejöttének korából példaértékű nyugati modelleket elemez. Magyarország csak a 19. század második felére jutott el az egyházi autonómia és a felekezeti jogegyenlőség felvetéséhez – e kérdéskör képezi a kötet második fő egységét. A szerző a részleges modernizációt megvalósító rendszerek belső dilemmáinak bemutatása után ismerteti a magyar egyházügyi jogfejlődésnek azokat az aspektusait, amelyek meghatározták a 19. századi részleges modernizációt, és a történelmi példák alapján felvázolja az egyházi autonómia tartalmát és feltételeit.

ISBN 978 963 2870 3 11 – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2010, 333 p.

SZIMBOLIKUS KOMMUNIKÁCIÓ. A JOG SZÍNHÁZÁTÓL A JOGI RITUÁLÉIG Szerkesztette: Mezey Barna – Jogtörténelmi értekezések 38.

A jogi szimbólumok interdiszciplináris kutatása reneszánszát éli: újszerű szemléletmóddal már nem csupán a régmúlt, hanem a modern kor hétköznapi, a joggyakorlatban velünk élő tárgyak, formák, gesztusok is a kutatás tárgyaivá váltak. A jogi szimbólumok tudományos vizsgálata német nyelvterületen több évszázados hagyományokkal rendelkezik. A magyar jogtörténetírás egyes irányzatai a 19. század második felétől elsősorban német hatásra foglalkoztak mélyebben a jogszimbolikkal. Jelen, a kortárs német, osztrák, svájci jogirodalom neves szerzőinek legújabb munkáiból álló tanulmánykötet a magyar jogi kultúrtörténelmi és szimbolikai vizsgálatok európai összefüggésekbe helyezését kívánja elősegíteni. Témaválasztásai a magyar kutatók számára sem ismeretlenek, ám szemléletmódjuk, megközelítésük révén új tudományágak bevonásának és más korszakok elemzésének szükségességét is felvetik a magyar jogtörténetírás és a jogi szimbólumkutatás számára.

ISBN 978 963 6933 46 3 - Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 136 p.

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI JOG MAGYARORSZÁGON Szerkesztette: Völgyesi Levente

A könyv az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara és az ELTE – MTA Jogtörténelmi Kutatócsoport tevékenységének keretében, az NKA támogatásával készült. Felöleli a kulturális örökségvédelem egyes területeinek jogtörténetét és a hatályos szabályozását.

A műemlékvédelem kérdéseit Völgyesi Levente PhD (ELTE ÁJK), a régészetét Fülöp Endre Norbert dr. iur. (iroda-vezető-helyettes, régészeti felügyelő, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal), a műtárgyvédelemét Buzinkay Péter PhD (műtárgy-felügyeleti irodavezető, KÖH), a nemzetközi jog és világörökségét Fejérdy Tamás PhD (elnökhelyettes, KÖH) foglalta össze. Az angol nyelvű összefoglaló Bagdany Judit dr. iur. (nemzetközi referens, KÖH) munkája.

ISBN 978 963 725 572 4 – Rejtjel Kiadó, Budapest, 2010, 180 p.

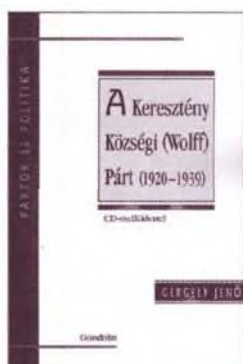

Dreska Gábor:

A PANNONHalmi KONVENT HITELESHELYI MŰKÖDÉSÉNEK OKLEVÉLTÁRA I. kötet: 1244–1398 / II. kötet: 1399–1438 / III. kötet: 1438–1499 A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 6., 8., 10.

A háromkötetes forráskiadvány a pannonhalmi bencés konvent hiteleshelyének kiadványait közli a teljesség igényével. Az iratok egy része a konventhez forduló magánszemélyek kérésére kiadott ingatlanok adásvételével, cseréjével, zálogba adásával kapcsolatos oklevél, más részük az országos vagy megyei bírói fórumok által kiküldött személy tanújának jelentését tartalmazza. A dokumentumok nagyjából Győr, kisebb részben Komárom, Veszprém, Vas, Sopron és Pozsony megyéhez kötődnek, betekintést nyújtva e területek birtokviszonyaiba, társadalmi kapcsolataiba. A kötetek függelékei a pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenységéhez köthető egyéb dokumentumokat, valamint az oklevéltárban közölt vagy említett, nem pannonhalmi kiadványok listáját közlik.

ISBN 978 963 86775 4 9 (I. kötet) / ISBN 978 963 86775 6 3 (2. kötet) / ISBN 978 963 86775 8 7 (3. kötet) – Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2007, 370 p.; 2008, 430 p.; 2010, 448 p.

Gergely Jenő:

A KERESZTÉNY KÖZSÉGI (WOLFF) PÁRT (1920–1939) Pártok és Politika sorozat

Gergely Jenő posztumusz megjelent könyvében a tőle megszokott alaposággal, de olvasmányosan elemzi a jogi végzettségű, kiváló szónoki tehetségű, katolikus Wolff Károly által erős kézzel vezetett Keresztény Községi Párt tevékenységét, amely Budapest székesfőváros önkormányzatát irányította a Horthy-korszakban, 1920 és 1939 között. Wolff korszerű kommunálpolitikus volt, liberális, demokratá és szociáldemokrata ellenfeleivel is eredményesen együttműködött az egyes kormányok autonómiát korlátozni akaró, sőt esetenként felszámolni törekvő politikájával szemben. Az 1930-as években a várospolitikát középútas irányba vitte tovább. 1936. évi halála után a pártvezetést átvevő, református Csillery András nem tudott ellenállni sem a párton belüli szélsőjobboldalnak, sem a kormánypárt beolvasztási törekvéseinek; 1939 elején a KKP feladta önállóságát, s egyesült a kormánypárt fővárosi szervezetével. A CD-melléklet 250 oldalnyi történelmi dokumentumot tesz hozzáférhetővé.

ISBN: 978 963 6932 00 8 – Gondolat Kiadó, Budapest, 2010, 400 p., CD-melléklettel